

THE LIBRARY OF CONGRESS

No. 89

ISTORIJA
Suvienytų Valstijų
AMERIKOS

TREČIA LAIDA

1919

A. OLSZEWSKI

3246-48 So. Halsted St., Chicago, Ill.

ŠIOS KNYGOS YRA GAUNAMOS PAS A. OLSZEWSKI,
3246-48 So. Halsted St., Chicago, Ill.

No.	PASAKOS—APYSAKOS	Kaina.
1	Alluma ir kitos 11 gražių pasakų,	.50
2	Gyvenimo Vaizdeliai, 9 gražios pasakaitės	.30
3	Iš gyvenimo lietuviškų Vėlių bei Velnių, $1.75, Apdar.	$2.75
4	Karės laukuose. Iš karės maskolių su turkais,	.35
5	Laikrodininko atminimai, Iš Napoleono karių	.20
6	Lietuviškos Pasakos įvairios, dalis I $1.25, Apdaryta	$2.00
7	Lietuviškos Pasakos įvairios, dalis II $1.50, Apdaryta	$2.25
8	Lietuviškos Pasakos įvairios, dalis III $1.50, Apdaryta	$2.25
9	Lietuviškos Pasakos įvairios, dalis IV $1.50, Apdaryta	$2.25
10	Makaro Sapnas, kaip jis buvo danguje sudyjamas	.20
11	Maxim Gorkij, 5 gražios pasakaitės	.40
12	Namelis ant Volgos. Labai graži apysaka	.30
13	Nakvynė. Pasaka apie bėdą	.15
14	Olitipa. Apysaka iš Indijonų karės čia Amerikoje	.40
15	Pagal Instatymus. Apysaka apie Rusijos činovnikus	.60
27	Pamokslai Išminties ir Teisybės. Daug gražių pasakaičių	.75
16	Pasaka apie Kantrią Aleną, jos vargus ir laimę	.35
17	Pasaka apie Adomą ir Jievą, buvusius Rojuje	.15
18	Ponas ir Bernas, pasaka iš Rusų kaimiečių gyvenimo	.25
19	Pragaro atgijimas. Parašė Tolstoj	.10
20	Raistas. Apie Chic. Stock Yardų gyventojus $1.40, Apd.	$2.15
21	Revoliucijos Żmonės, 8 gražios pasakos	.30
22	Rymas. Svarbųs nuotikiai Ryme $1.75, Apdaryta	$2.50
23	Sapnai, 11 fantastiškų pasakaičių	.35
24	Sidabrinis Kryželis. Istorija iš Kristaus gyvenimo	.65
25	Simukas ir Magdutė. Labai graži morališka pasakaitė	.15
28	Robinsona Kružius. Graži morališka pasaka	.35

ISTORIJA.

83	Airija. Irlandijos istorija,	.20
84	Chinija, Kinų (Kitajaus) istorija,	.40
85	Ethnologija, Istorija apie žemės tautas, $2.75, Apdar.	$3.75
87	Gyvenimo mokykla, daug gerų pam. $1.25, Apdaryta	$2.00
89	Istorija Suvienytų Valstijų Šiaur. Am. $1.50, Apdar.	$2.25
90	Istorija Chicagos Liet. ir Kn. Krauč. prova, $1, Apd.	$1.75
139	Istorija Abelna, $2.00, Apdaryta	$2.75
92	Iš mano atsiminimų. Dro Pietario rašt., $1.25, Apdar.	$2.00
93	Kultura ir Spauda,	.60
95	Lietuvių pratėviai Mažoje Azijoje, $1.25, Apdaryta	$2.00
96	Rašto Istorija, kaip žmonės rašto išmoko, $1.50, Apd.	$2.25
97	Tikėjimų Istorija. Gražiuose half-morocco apdaruose	7.00
98	Trumpa Senovės Istorija, $1.25, Apdaryta	$2.00

ISTORIJA
Suwienytu Walstiju
AMERIKOS

No atradimo, ir da priesz atradima jos, iki szendieniniam laikui,

DRAUGE

KONSTITUCIJA SUWIEN. WALSTIJU
ir
Dekleracija neprigulmystes.

CHICAGO, ILL.
Kasztu ir spaustuwia "LIETUVOS", 924 33-rd St.

ISTORIJA

Suwienytu Walstiju

AMERIKOS.

Gywentojai pirm atradimo Amerikos.

Kaip europiecziai pribuwo pirma syk in Amerika, atrado ja apgywenta per Indijonus. Indijonai turi ruswa oda (skura) ir nepaprasta syla; tiesus, augszti ir iszturinti; su juodomis ir żwelgiomis akimis, ir su juodais sziurkszcziais ir ylgais plaukais. Żenklywiausios weisles Indijonu buwo sekanczios:

Alonquinai. apsigywenia labjausei kalnynuose dabartines Kanados, paupeis Szw. Laurino ir Ontario, plesdamiesi in pietus; paupeis Susquehana (Pennsylvanijoje), terp upiu York ir Potomac, ir ape penkis didżiausius eżerus: Huron, Erie, Ontario, Michigan ir Superior.

Sacsai ir Foxai buwo atrasti per Francuzus pagal mariu koja Green Bay. Jie dalinosi ant mażesniu atskalu arba szaku: Menomonu, Miamiu, Pankeshawu, Illinoju, Szawneesu, Powhatanu, Nanticocku, Uru (paskiau pramintu Delewarais), Moheganu, Massachusettu, Narragansetu, Pokonoketu, Wampanoagu, Nepumeu, Pawtucketu, Penacooku ir Abenaku.

Huronai, praminti per Francuzus Iroquoisais, apsigywenia labjau Canadoje, ant upes Ontario, terp ežeru Ontario, Huron ir Erie, užimdami daly walstiju New-Yorko, Pennsylwanijos ir Ohio. Labjausei atsižymejusios ju atskalos szios: Senecai, Cayugai, Onandagai, Oneidai, Mohawkai ir Wyandotai.

Catawbowai, terp upiu Yadkin ir ir Catawbow, pagal rubežius žiemines ir pietines Carolinos walstiju.

Cherokeesai, no upes Broad iki upes Alabama, užimdawo daly dabartines walstijos Georgia.

Ucheesai, paupems Savannah ir Ceona, walstijoj Georgija.

Natcheesai, pagal miesta Natchee ant upes Mississippi.

Mobileai, apimdawo daly Georgia ir pietines Carolinos; walstijas Florida, Alabama Mississippi, Tenessee ir Kentucky.

Dahcotahai arba Siouxai, apsigywenia no upes Arkansas iki upiu isztekanczių isz ežero Vinipeg.

Istorija wakariniu Indijonu yra menkai žinoma. Labjau kareiwiszki buwo Comenchesai ir Apachesai Californijoje ir Oregone. Potam Pawneesai ir Utah'ai, kurie ženklywi sawo skaitlingumu. Toliau in žiemius no ju buwo da Blackfeetai, Crowai, Snake'ai, Nezsercesai, Flatheadai, Knisteneauxai ir Eskimosai.

Wisos tos indijoniszkos weisles dalinosi in daug wisokiu giminiszku szaku, po ywairiais wardais, kurios skyresi wiena no kitos sawo paprocziais, karžigiszkumu ir kalba. Diduma ju isznyko no užpludusiu europiecziu, o kiti persikele in kitas wietas.

Indijonai buwo be apszwietimo ir ne turejo jokio raszto, tik kokius ten ženklus, wadinamus hieroglifais. Užsiimdawo karemis, medžioklia ir žwejojimu, o moterys dirbo prastesnius darbus ir buwo tarnais wyru. Pas Indijonus ne buwo budo daug pacziu westie, bet teipgi ne buwo jiems užginta turetie tiek pacziu, kiek galejo nusipirktie arba iszmainytie. Wyrai galejo paczias paimtie ir wel pawarytie arba jeigu ji pasirode neisztikama, galejo ja užmusztie.

Didžioje guodoneje pas Indijonus buwo kapines ir labai rupestingai atlikdawo laidotuwias numireliu. Jie tikejo, jog dwasios, arba kaip krikszczionys wadina "duszios", po smerczio eis in kokia ten szaly dwasiu; ir del to jie padedawo su numireliais in graba ginklus, indus, dažywias ir maista del pasistiprinimo duszioms laike ilgos keliones.

Tikejimas Indijonu panaszus in tikejimus senowiszku, rytiniu, giminiu. Jie tikejo in esybia dwieju diewu. Wienas buwo galingas, arba gera dwase, o antras nelabgalingas, arba pikta dwasia. Teipgi jie garbino saulia, menesy, žwaigždias, ugny, wandeny, perkuna, wejus ir abelnai wiska, ape ka ne turejo supratimo.

Waldžia ju buwo tik miszinys patriarkaliszkos waldžios su despotizmu. Wienytelios ju tiesos buwo budas ir paprocziai žmoniu. Politikiszka galybe buwo rankose Sachem'o, tai yra: wirszinyko, kuris kaip kada buwo neatmainomu kunigaikszcziu ir waldonu, wienok ant tos wirszinikystes turejo užsitarnautie karžigiszkais darbais arba per iszkalba. Žmones, pagal sawo nuomonia, galeje iszaugsztytie jy iki didžiausios garbes arba wel nuplesztie garbia ir paniekytie jy.

Wienok Indijonai ne buwo pirmiejie żmenes Amerike. Yra ženklai ir pedsakiai, jog Amerika buwo apgywenta pirm Indijonu per kitas giminias, kurios daug augszcziaus stowejo už Indijonus apszwietime. Anglijonai pramine juos "Mount builders" tai yra: budawotojais kalnu ir milžiniszku kapiniu arba grabwiecziu, kurios yra atrastos lomose upes Mississippi. Atrasti tose kalwose daiktai, yra wisai panaszus in tuos, kokius ik sziol da atkasama pietineje Maskolijoje. Kitose wietose atrasta ginklus ir kitus dalykus, kurie buwo wartojami per senowes tautas Europos.

Atradimas Amerikos.

Atradimas Amerikos yra pripažintas Italijonui Kristofui Kolumbui, wienok jis nebuwo pirmutinis atradime tos žemes. Istorijoje yra dawadai, jog Amerika buwo atrasta per daugely marinyku, kurie daug metu priesz Kolumba plaukinejo po Atlanlantika ir atrado daug salu ir saleliu ir nekuriuos pakraszczius Amerikos. Teip 500 metu da priesz Kolumbo iszplaukima isz uosto (porto) Palor (Hiszpanijoje) Amerika buwo jau atrasta per žieminius gywentojus Europos, kaip padawimai twirtina ir marinykai isz Skandinawijos norejo uždetie kolionijas atrastoje žemeje. Netoli miesto Newport, Rhode Islando walsteje, tebestowi da senowiszkas apskritus boksztas, kuris kaipo mena, tapo iszstatytas per Normanus atwykusius kada tai isz Europos. Paskesniuose laikuose tapo atrasta walsteje Missouri piniga Rymo, walsteje Ohio pinga Persijos ir szmotely sidabro, ant kurio buwo isz-

musztas metas "600" po Kristaus. New Yorko walsteje ir Montevideoje (pietineje Amerikoje) atrasta kapinese geležinius kareiwiszkus apdarus, ant kuriu buwo paraszas grekoniszkomis literomis. Isz tu literu buwo galima pažintie, jog tie ginklai buwo padaryti 330 priesz gimima Kristaus, laikuose Aleksandro Didžiojo, arba Macedonsko. Ir teip kas laikas atranda daug dawadu, jog Amerikos žeme buwo atrasta per Europos gywentojus no senu laiku, bet nieko ne buwo žinoma ape tai laikuose Kolumbo ir wisi senowes atradimai buwo pranykia. Delto szita istorija bus užimta labjau iszaiszkinimu atradimo Kolumbo, no kurio laiko Amerika liko apgywenta per baltuosius žmonis Europos ir ciwilizacija tapo inwesta.

Kolumbas ir jo atradimai.

Krisztofas Kolumbas gime (1436 m.) isz prasto tewo mieste Genua Italijcje. Jo tewas užsiimdawo karszimu wilnu. Kaipo pramoninykas, jis suprato wertia mokslo, ir delto isz wisu pajiegu rupinosi inkweptie ir sawo sunui moksla.

Kolumbas apturejo gera moksla mokslainese. Jis mokinosi tepliorystes, astronomijos, geometrijos ir marinikystes; beto, da turejo didelia akwata ant skaitymo. Isz mažens Kolumbas atsižymejo drasumu; ne bijojo paojingu priepuoliu ir turejo patraukima prie mariu. Da jaunuose metuose jis pastojo marinyku.

Jis mego klausytie pasakojimus marinyku, no kuriu ingijo daug žiniu ape ywairius atsitikimus ir wisokius patemijimus; o isz apszcziu skaitymu ir

tyrinejimu,laike plaukinejimu po marias, jis pirmas suprato, jog žeme yra apskriti, o ne plokszczia, kaip tada wisi mislino, ir kad plaukiant in wakarus no Europos, skersai Atlantika juriu, galima pributie aplinkui in Rytinia Azija. Teipgi jis tikejo, jog turi butie da kur koke žeme toli mariose, o jei ne, tai nors antras krasztas Azijos, kuris tada da menkai buwo žinomas.

Nors tamsunai isz jo pasaku juokesi, wienok jis neatsitrauke no sawo samprotawimo ir pradejo darytie plianus, idant apwažiuotie aplink žemia ir atrastie,kas pasitaikys.

Pasidekawojent sawo twirtai waliai ir uolumui užmanymuose, Kolumbas padejo sau už pereiga, neatbutinai atliktie keliona in tolimas marias. Jis tada turejo ape 40 metu amžiaus ir buwo biednu kapitonu laiwo, ne turejo pinigu, a nei intekmingu prieteliu, kurie butu galeja jy pagelbetie. Užtai jis nusidawe prie drucziausiu tada prekyboje wieszpatysczių, iszreikszdamas sawo užmanymus ir plianus.

Jis prižadejo atrastie naujas žemias arba tiesu kelia in Rytinia Azija, nes tada didžiause prekyste, buwo wedama su turtingiausia szalia rytu, wadina-Indija. Prekikams reikejo plauktie su gerybemis per Terpžeminias ir Raudonaisias marias, o daplaukus žemia, turejo užkrautie sawo taworus ant werbliudu ir neszdytiesi su toke karawana iki antru mariu ir tenai wel wiska perkrautie in laiwus. Toke kelione buwo warginga ir brangiai kasztuojanti, delto neatbutinai reikejo geresnio kelio per marias.

Wisupirmu Kolumbas nusidawe prie karaliaus Portugalijos su wylczia gawimo paszelpos.Karaliaus,

budamas lygiu tamsunu su kitais to laiko didžiunais, nesuprato Kolumbo ir palaike jo gilius patyrimus ir plianus už tuszczia sapna, o jy paty už pusgalwy. Bet žingeidumas ir troszkimas garbes del sawias spyre jy prie isztyrimo Kolumbo plianu.

Ne sakydamas nieko Kolumbui, jis iszsiunte sawo garsiausy kapitona in marias, liepdamas jam atrastie menama žemia, arba jeigu tas nenusisektu, tai nors apważiuotie aplinkui iki pakraszcziui Azijos isz rytu puses. Bet tas kapitonas paklydo ir užejus audrai, buwo priwerstas gryžtie be nieko. Pargryžias pasake,jog nera ko jieszkotie tyrose mariose.

Kolumbas iszlaukias per ylgus metus ir likias apgautu tokiu pasielgimu karaliaus, — be jokios paszelpos nusidawe in Iszpanija. Cze teipgi nieko nelaimejas, wyko prie waldžios Genua, sawo gimtinio miesto. Bet ir cze jo ne prileido prie dwaro, kaipo prasto gimimo žmogaus.

Dabar jis pamislijo nusiduotie prie karaliaus Francuzijos. Tuom laiku jis buwo naszliu ir turejo maža sunu, wardu Diego. Neturedamas užtektinai pinigu, kad galetu drauge paimtie Diego, nuwyko jis po pirmam in Iszpanija, idant paliktie sunu pas dedia. Isz Genua jiedu plauke ant mažo laiwelio iki Palos, o potam ejo pesti. Kelione buwo ilga ir warginga. Mažas Diego baisei pailso, iszalko ir isztroszko. Apsistojo jiedu kliosztoriuje La Rabidi (Rabiela), kur perdetinis kliosztoriaus, zokonikas Antonio Machena, grażiai juos prieme ir dažinojas ape Kolumbo užmanymus,sulaike jy Iszpanijoje. Potam iszklausynejas jy ir supratias jo augszta moksla ir gerus plianus, nusiunte jy prie karaliaus

Ferdinando ir karalienes Izabeles, karalius ir karaliene tuom laiku buwo abaze Kordowos ir peržiurinejo kariumenia.

Wisupirmu Kolumbas su gromatomis Macheno nusidawe pas Izabeles kapeliona; bet tas atstume jy su paniekinimu. Wienok Kolumbas nenusimine ir tolei ne atsitrauke, kol ne buwo iszgirstas ir priimtas. Daeje garsas ape jy iki didžiojo kardinolo. Tas paszauke jy prie sawias ir iszklausias perstate Ferdinandui ir Izabeliai. Patiko karaliui Kolumbo iszguldimai. Jis buwo atsargus ir ne norejo wiens sprenstie tokiu negirdetu užmanymu. Suszauke roda isz gudriausiu wyru karaliszkame dware del apswarstimo ir nusprendimo wertes plianu Kolumbo. Ta roda pasirode sylpnesnia už paty karaliu ir pripažino teorija Kolumbo už tuszczius niekus ne žiurint ant jo twyrtu dawadu ir asztriu užmetinejimu.

Nors Kolumbas buwo atstumtas per karaliszka roda, bet placziai pagarsejo sawo naujomis negirdetomis teorijomis. Szen ir ten pradejo rastis žmones, prilankus Kolumbo užmanimams, nes jis kiekwienam iszguldinejo sawo sanprotawimus ir plianus, kas tik paprasze.

Užstojus karei su Maurais, Kolumbas wisai buwo praszalintas no dwaro Iszpanijos, ir po septyniu metu wargingo ir nepasekmingo laukimo sugryžo in kliosztoriu prie sunaus Diego.

Dabar jis norejo leistis in Francuzija; bet zokonykas, Machena, sulaike jy sakydamas: “Toke garbe neturi apleistie Iszpanijos. Kaip tai gal butie,idant philiozopai ir kunigai butu teip trumpai reginti”. Machena buwo spawiedniku Izabeles ir

turejo didelia intekmia prie jos. Parasze jis ylga laiszka prie karalienes Izabeles iszaiszkindamas apielinkybias ir reikalaudamas duotie paszelpa Kolumbui.

Karaliene iszklausiusi Machena, liepe pributie Kolumbui, idant da syky perżiuretie plianus jo. Kolumbas pribuwo pas karalienia jau ne kaipo elgetaujentis mylistos, bet ramus ir su twyrta wylczia, jog jo triusas ir rupesczíai per tiek daug metu, tures ant galo, dasiektie sawo liepto ir atnesztie geidżiamus waisius. Kolumbas priesz karaliena twyrtai pasake; "Asz reikalauju tik keliu laiwu ir marinyku, su kuriais plauksiu in wakarus per nežinomas marias. Atrasiu del jusu Karaliszkos Didybes trumpesny kelia in Indija ir da atrasiu nežinoma żemia, kurios turtu jokis żmogus ne gali apswertie. Už ta reikalauju tik tiek, idant likcze jusu wietiniku wisu gerybiu, kokias atrasiu ir reikalauju wienos deszimtos dalies turtu kuriuos parweszíu in Iszpanija".

Karaliene nepristojo ant tokiu iszligu. Tada Kolumbus tare: "Nenoriu plauktie, kaipo samdinykas," ir użsedias ant mulo gryżo in kliosztoriu.—

Karaliene buwo labai diewota ir geide platintie krikszczionystia naujai atrastose żemese. Da syky permislijo ta dalyka ir liepe sugrażytie Kolumba, pristojo ant jo praszimu ir iszdawe Kolumbui karaliszka dokumenta, kureme buwo paliepia duotie jam tris laiwus ir samdytie marinykus.

Kada tas paliepimas buwo wiesziai apgarsytas, pakylo ter żmoniu miestelio Palos priesztarawimai ir rugones. Niekas nenorejo klausytie Kolumbo,

iszrasdami ywairias priežastis. Kolumbas buwo priwerstas danesztie ape tai karalieniai. Pribuwo in Pala karaliszkas pasiuntinys ir persergejo wisus, jogei greit gali papultie po skaudžia kora Didžiu Wieszpacziu, jeigu prieszysis tam iszsakimui. Wisi nutilo ir flota buwo parengta isz trijū laiwu "Santa Maria", "Nina", ir "Pinta.

Kolumbas jau turejo pusszesztos deszimties metu. Nežiurint ant stipraus sudejimo kuno ir geros sweikatos, jo wargai ir rupescziai pawerge jy — be laiko jis pasęno ir sulinko, o pražilo da nesukakias 30 metu.

Kolumbas leidžiasi in kelionia.

Anksti ryto 3 d. Rugpjuczio 1492 m. Kolumbus iszplauke isz uosto Palos su 120 mąrinyku. Terp gywentoju Palos pakilo werksmai ir keiksmai ant Kolumbo. Liekantieje namie giminaiczíai marinyku atsisweikino su iszważiuojanczias, netikedami daugiau su jeis pasimatytie. Marinykai, iszskyrus tik kelis draugus Kolumbo, buwo prieszingi užmanimui jo ir priwersti per newalia plauktie su Kolumbu, wiska dare ant kerszto. Tokis padejimas Kolumbo buwo sunkus ir paojingas. Už tai jis turejo ant akies kiekwiena marinyka, idant ne padarytu ka blogo ir ne reiktu tuszczioms ir nelaiku gryžtie atgal.

Teip jie daplauke iki Kanariszku salu ir sustojo ąnt salos Gomera. Buwo tai 6 diena Rugsejo. Cze pasitaisia patemitas iszkadas, leidosi drasiai toliau per begalinias platybias nežinomu wandenu.

Daug wisokiu apkalbu ir maisztu iszkentejo

Kolumbas laike plaukimo per marias, o jo marinykai daug iszgaszcziu ir baimes turejo.

Iszplaukus no Kanariszku salu, per tris dienas stowejo gražus oras, saule spindejo, o wejo jokio ne buwo ir laiwai pludurewo ant daikto. Mažai patyria marinykai mislijo, jog jie inwažiawo in tokia wieta mariu, kur niekad jokio wejo ne esti ir jau nustojo wilties iszplaukimo isz tos wietos, nes to laiko laiwai, ant kuriu jie plauke, nebuwo waromi su garu, kaip szendieniniai, o tik su burimis (żeg-liais), weju.

Kita syky sukylo dideli wejai ir ju mažus laiwelius nesze su didžiu greitumu baisiai supdami. Marinykus apeme baime, pradejo rektie ant Kolumbo, mislidami, kad papuole in tokia weju sriowia, isz kurios jau negales niekad pargryžtie.

Pamatia koky medgaly, jau mislino, kad szmoteliai sudaužyto laiwo ir bijojo, idant su jeis teip pat ne atsitiktu.

Wiena syky sustojo magnasine adata kompaso ir pats Kolumbas nežinojo kas tai galejo butie, nes jam niekad teip ne buwo atsitaikia. Kiti marinykai jau wisai nustojo wilties iszsigelbejimo no pražuties. Bet Kolumbas nenusimine, greit suprato priežasty sugedimo kompaso ir wiska pasitaisias plauke tolin.

Ne trukus po to, ju wiltys atsigawo. Pradejo rodytis ywairus ženklai žemes, kaip tai: pluduriaujanti medgaliai, žoles ir paukszcziai, kurie nulekdawo in pietwakarinia pusia. Teip jie kasdien mate ka nors naujo arba turejo naujus iszgaszczius ir kele maisztus. Kolumbas galejo juos numalszintie tik sawo ramiu apsejimu, gražiu ir meiliu žodžiu ir

atideliojimais laikas no laiko, jog jau netrukus pamatys žemia.

Wiena diena pasirode toli mariose koks juodas ženklas, kury jie pamatia prieme už žemia ir užgiedojo "Gloria in exelsis Deo", tikedami, jog jau baigiasi ju sunki ir warginga kelione. Bet ju wiltys buwo apgautos. Praleido da daugdienu, o že mes wis nebuwo. Kolumbas pradejo bijotie, idant marinykai ne susikeltu priesz jy ir kiek galedamas juos ramino. Ir marinykai patys matydami wis tankiaus didžius burius paukszcziu žemes, wisi daug maž raminosi, laukdami diena po dienai, ar nepareges kur žemes.

Ant pagalios nusibodo jiems lauktie ir atwirai pasipriesziņo Kolumbui sakydami: "Jau neplauksime ilgiau tokiu netikusiu budu del užganedinimo sapnu pusiau-pamiszusio žmogaus. Musu gywastis regimai yra paszwensta tik delto, idant intiktie juokingai ambicijai kwaiszo kapitono mariu". Prispirtinai reikąlawo gryžimo atgal in Iszpanija.

Kolumbas buwo gudrus. Suprato gerai padejima ir jausmus žmoniu. Priejo prie burio maisztinyku ir meiliai prakalbejo in anuos, iszaiszkydamas sawo neklaidžius plianus ir dawadus, jog turtinga žeme ir ju garbe yra netoli, jeigu jie dalaikys, o geda ir papeikimas del wisu, jeigu tuszczioms pargryžtu. Prie to da Kolumbas paaiszkino, jog jis pats ir wisi isz ju yra iszsiusti per paliepima karaliaus ir karalienes del dasiekimo krasztu Indijos. Ar jie murmes ar ne, turi plauktie iki galo. Teipgi pritare, jog jis yra wyriausiu kapitonu tik isz paliepimo Karaliszkos Didybes, o ne isz sawo walios.

Marinykai nusimalszino, pasitikedami, jog tenai juos laukia neapsakomi turtai ir garbe, ir su kantrybia trauke toliau, dairydamiesi in wisas pusias, ar ne pamatys kur kokius żenklus artinanczios żemes arba paczia żemia.

Ir poteisybei pradejo roditis aiszkus żenklai żemes. Netrukia jie pamate bepluduriuojanczias żolias, szakas medżiu ir pora medgaliu apdirbtu su kokiu yrankiu. Teipogi oras kwepejo jau żemes kwapu. Wis tai buwo del ju aiszkiu dawadu, kad żeme randasi netoli ir nors baugiausiuju, wiltis atsigawo.

Wiena nakty pamate ugny, o pradejus ausztie iszgirdo szuwy kanuoles (armotos) ant pirmutinio laiwo Pinta. Buwo tai suszneketas signalas atradymo żemes. Wisi sujudo dairytis.

"Żeme"! "Żeme"! dawesi girdetie dżiaugsmingi riksmai no wisu laiwu.

Kolumbas liepe nuleistie burias (żeglius) ir sustapdytie begy laiwu, idant ne susidaużytu in krantus żemes.

Prisiartinia prie kraszto, iszwydo grażiausia żemia ir jos augalus. Pailsusioms akims marinyku pasirode, kad puikesnes ir turtingesnes żemes da jie niekad ne mate. Isz giriu iszeidinejo gruzdamies wietiniai żmones ir stebejosi nematytiems atejunams. Buwo tai ryto laike, 12 d. Spaliu menesio.

Kolumbas apsirengias in szkarlatinius rubus su brangiomis plunksnomis, iszejo ant kranto ir, pabucziawias żemia, użgiedojo: "Te Deum laudamus". Wisi linksmiais balsais pritare jam, padekawodami Augszcziausiam už apweizda laike

baisios ir paojingos keliones. Jo marinykai su graudžiomis szirdimis gailejosi sawo blogu pasielgimu ir gedingu maisztu priesz Kolumba. Dabar jie pažino, jog Kolumbas buwo prakilniausios dwasios wyras, didžios szirdies, didelio proto ir wertas wisokios garbes ir guodones. Jie puole priesz Kolumba ant keliu ir werkdami su nusižeminimu melde atleidimo už sawo prasikaltimus. Ju szyrdys ne galejo rymtie isz gailesczio ir džiaugsmo.

Negalima apsakytie džiaugsmingu ir graudingu jausmu tu wargingu pakeleiwiu, kada jie iszlipo ant žemes.

Potam paemias karda in ranka, terp daugybes kwepejimu tukstancziu ywairiu žoliu ir žiedeliu, Kolumbas iszskleide karaliszka weliawa Iszpanijos, liepe pastatytie kryžiu ir užemia ta žemia wardan Izabelios ir Ferdinando. Jis pramine ta žemia wardu "San-Salvador", kas reiszkia "Szwentas Iszganytojas.

Ta žeme yra wiena isz salu Bahama.

Wietiniai gywentojai wadindawo ja "Guanahani", o paskiaus Anglijonai pramine "Cat-Island".

Žmones tos salos buwo panaszus in žmonis Azijines Indijos. Kolumbas mislijo, kad esas atplaukias in Indija, delto ir gywentojus tos žemes pramine Indijonais. Paskui tas wardas perejo ant wisu atrastu gywentoju Amerikos.

Indijonai pamatia baltus laiwus Kolumbo, palaike juos už didelius baltus paukszczius, o baltus barzduotus žmonis už pasiuntinius wiriausio ju diewo, o nežeminius gywentojus.

Isz pradžiu jie persigando, bet pamatia, jog

tie atejunai ju ne skriaudžia, apsidrasino ir atnesze wisokiu waisiu, rodidami ant mygu, jog jie nori priimtie sweczius.

Kolumbas dawe jiems keleta stiklyniu blizganczių niekniekiu ir karoliu, kureis jie ne galejo atsidžiaugtie ir dawe mainan Kolumbui auksa, kiek jo turejo. Supratia, jog tie atejunai yra godus ant aukso, parode jiems, jog da daugia aukso galima gautie pawažiawus in pietus no ju.

Apžiurejas sala Guanahani, Kolumbas leidosi in pietus su wilczia, jog atras daugybia aukso ir sidabro. Jis atrado keleta mažu salu, kurios nors buwo gražios ir waisingos, bet aukso, sidabro, o nei perlu ant ju ne buwo. Teip beplaukdamas jis atrado didelia ir turtinga sala Kuba, kuria jis prieme už Cathay. Cze jis gawo aukso ir kitu brangumynu, kuriuos iszmaine in wisokius stiklinius blizganczius daiktus ir karolius.

Dabar jis susipyksta su sawo pirmutiniu draugu ir pagelbinyku wisos keliones Alonzu Pinzonu. Pinzonas nenorejo klausytie Kolumbo ir nesiklausias nuplauke, kur jis pamislino. Kolumbas liko tik su dwiem laiwais. Jis da atrado dykcziai salu, terp kuriu ir sala Hayti, kuria pagal jos panaszuma in Iszpanija pramine Iszpaniola (maža Iszpanija). Cze jis buwo iszkilmiai priimtas ir waiszintas.

Wiena nakty susidauže jo laiwas Santa Marija. Wirszinykas salos Hayti dažinojas ape ta nelaimia, suszauke sawo žmonis su wisokiais luoteliais ir liepe wiska trauktie isz wandens laukan, pats sykiu dirbdamas ir saugodamas, kad nieks nieko ne pa-

imtu. Nors Indijonai buwo godus ant wisokiu europiszku blizganeziu iszdirbimu, stiklu ir karoliu, bet nieko ne užkabino, kas jiems ne prigulejo.

Kur tik jie nuważewo, wisur buwo priimti meilei ir iszkilmei su didžiausia guodonia. Kolumbas buwo teip apimtas swetaunumu Indijonu, kad ne iszkente nepatalpinias in sawo kasdieninius užraszus sekanczia isztarmia: "Ju swetaunumas gal užgedintie newiena isz ciwilizawotu miestu".

Padarias Iszpaniszka kolionija ant salos Hayti, Kolumbas iszplauke atgal in Iszpanija tik su wienu likusiu laiweliu Nina. Bet netrukus jis patiko ir Pinzona su laiwu Pinta. Pinzonas buwo jieszkotie aukso ant kitu salu, mislidamas parważiuotie namo turtingesniu už Kolumba, bet nieko ne laimejas, turejo perpraszytie Kolumba.

Atgal ju kelione buwo daug paojingesne, negu isz Iszpanijos. Didžios wiesulos ir baisios audros taikesi laikas no laiko. Wiena syky perskyre laiwus ir wienas antro nežinojo kol parplauke in Pala. Kolumbas mislijo, jog laiwas Pinta žuwo ir liko wienas mažiausis laiwelis Nina. Bijodamas, kad jo atradimai ne nueitu ant nieko, Kolumbas aprasze wisa sawo keliawima ir wiska, ka mate ir ka atrado; tuos rasztus užpeczetijo in stipru neperdregstanty inda ir paleido in wandeny, tikedamas, jog kas nors atras ir daduos Iszpanijai.

Ant galo pribuwo ant salu Azoru, kur jie buwo meilei priimti ir suszelpti per Juan de Kastaneda, gubernatoriu Portugalijos, nes tos salos prigulejo Portugalijai. Gubernatorius atsiunte jiems in laiwa wisokiu walgiu ir gerimu ir prižadejo duotie

wisokia pagelba, kokios tik jie reikalautu. Wisi negalejo nusidywytie, kaip jie galejo iszliktie no tokiu baisiu audru, kokios buwo laike keliu paskutiniu dienu. Norint gubernatorius juos prieme labai meiliai, wienok Kolumbas suprato, jog tai yra prigawimas ir jis pats neiszejo ant kraszto. Potam Kolumbas pareikalawo pagrażytie sawo użgrebtus tris wyrus, kuriuos jis buwo pirmiausei iszsiuntias isz laiwo prie gubernatoriaus ir parplauke laimingai in uosta Palos.

Paskalas ape pasekminga kelionia Kolumbo padare stebetina intekmia ant wisos Europos. Neapsakomas buwo dżiaugsmas ir pasigerejimas pagryżtancziu in sawo żemia. Linksma naujiena kaip wejas perbego per wisa Iszpanija. Ant kiekwienos kalweles degino ugnis, warpinycziose musze in warpus ir szaude isz kanuoliu (armotu). Palos gywentojai, kurie pirma keike Kolumba ir werke isz gailesczio iszważiuojancziu giminaicziu, dabar werkia isz dżiaugsmo pamatia juos pargryżtanczius. Pribuwo tuom laiku ir Pinzonas su laiwu Pinta, kury laike uż prażuwusy, isz ko da labjau dżiaugsmas wisu pasididino.

Wisi pripażino dabar Kolumba uż didwyry. Karalius Ferdinandas ir karaliene Izabele prieme Kolumba su guodonia sededami ant sosto sawo. Genua, kuri pirmiau palaike Kolumba uż prasta żmogu, dabar jau su pasididżiawimu sake,jog Kolumbas esas genujietis. Iszpanija gerisi ir giriasi, jog dawe Kolumbui paszelpa, kokios reikalawo. Anglija garsiai twyrtina, jog jau buwo iszsiuntusi sawo ambasadoriu, idant paremtie Kolumba, kad Iszpanija ne sugraż jy isz antro atwejo.

Kada wisi dżiaugesi ir didżiawosi, Alonzo Pinzouas, pirmutinis draugas ir pagelbinykas Kolumbo buwo nusiminias. Jis buwo turtingas, drasus, isztikamas ir pirma parama del Kolumbo ir nors buwo użsipelnias ant garbes sykiu su Kolumbu, liko papeiktu už ta wiena nepaklusnuma. Pinzonui buwo uždrausta prieitie in karaliszka dwara ir buwo wisai paniekytas. Jis teip skaudžiai jaute sawo pažeminima, kad drowejosi iszeitie ant ulyczios sawo prigimtame miestelyje Palos. Tokis użgawimas jo dwasios buwo priežasczia jo ankstywo myrio.

Kolumbas da atliko tris kelionias ir nauja žemia. Wažiuojant antra syky 1493 m. jau nereikejo jam melstie laiwu nei marinyku, a nei pinigu. Pamatia, jog Kolumbas parsiweže daug turtu ir wisokiu brangumynu isz naujo swieto, buriai ukwatnyku isz wisu pusiu geide wažiuotie su Kolumbu.

Atwažewias antru sykiu ant salos Hayti jis atrado iszpjautus wisus sawo žmonis, kuriuos buwo palikias inkurtoje kolionijoje. Mat Iszpanai perdaug pradejo wargintie Indijonus, ir norejo juos padarytie sawo wergais o tie, neiszkentedami skriaudu, iszskerde netikusius atejunus.

Kolumbas atrado da dikcziai salu ir isztyre didelia sala Jamaica. Uždejo daug Iszpaniszku kolioniju, terp kuriu randasi ir kolionija San Domingo.

Pargryžo isz tos keliones sirgdamas isz priežasties didžiu audru, teip kad negalejo pats iszeitie ant kraszto. Bet iszgijas atliko da treczia ir ketwirta keliona, dasiekdamas jau iki kontinento Amerikos.

Treczia kelione (1498 m.) buwo nepasekminga.

Wisi, kurie su juom iszważewo, tikejosi atrastie kalnus aukso ir be darbo ingytie turtus. Apsigawia tuszczia wilczia, jie pradejo rubawotie Indijonus, degintie ju butus ir skerstie nekaltus waikus, użgrebdami wisokia gerybia ju. Nors Kolumbas buwo wietinyku Iszpanijos Wieszpacziu, bet augszto gimimo Iszpanai ne norejo jo klausytie ir dare wiska sawo walia. Potam inpykia ant Kolumbo, susitare skustie jy priesz karaliu ir karalienia. Primelawo Ferdinandui su Izabelia ywairius nebutus daiktus, sakydami, jog Kolumbas nori pats użwaldytie atrastas żemias be walios karaliszkos.

Karalius iszsiunte tamtikra kammisoriu del isztirimo skundu. Tas teipgi buwo wienu isz neprieteliu Kolumbo ir nieko neklausias, sukauste Kolumba ir nusiunte in Iszpanija. Stojas priesz Ferdinanda ir Izabelia, Kolumbas lengwai iszteisino sawo nekaltybia ir karalius atszauke atgal sawo nedora pasiuntiny, bet Kolumbui nesugrażino jo uredo ir paskyre kita gubernatoriu ant naujai atrastu żemiu.

Po to Kolumbas atliko da ketwirta ir paskutinia keliona (1502 m.), laike kurios isztyre daly pakraszcziu widurines Amerikos.

Jis jau buwo senas ir silpnas. Prie to da prisidure wargai paskutinios keliones ir rupescziai isz prieżasties jo nużeminimo ir myrio geriausios jo globejos Izabelios. Wis tai galutinai palauże jo sweikata ir jis mire Walladolide 20 d. Gegużio 1506 m., budamas 70 metu seneliu ir didżiausioje biednystoje. Mirdamas jis liepe indetie in graba su juom tuos geleżinius panczius su kuriais jis buwo nekaltai sukaustytas.

Jo lawonas buwo nuleistas in grażiausy Iszpanijos miesta Seville; potam buwo nugabentas in San Domingo, o isz ten parweżtas 1796 m. ir palaidotas katedroje Havanna mieste Genua, kur ir dabar tebesilsi.

Norint Kolumbas tiek daug panesze wargingo triusio pakol atidenge Amerika ir, pagal szwentos teisybes, wertejo szia żemia pramytie wardu Kolumbo; — o wienok ji tapo pramyta A m e r i k a , pagal warda Italijono isz Florencijos Amerigo Vespucci, kurs pirmas 1504 mutuose apgarsino apraszyma kontinento Amerikos ir gyresi, buk jis pirmas inżengias in ta żemia. Wardu Kolumbo tapo pramyta tiktai wiena prowincija Columbija.

Kiti atradimai.

Mums jau żinoma, jog Kolumbas su Vespuciju atrado didżiausias salas West India, isztyre dalia pietines ir pakraszczius widurines Amerikos. Jie prawede kelia europiecziams per Atlantika ir umame laike ywairios tautos Europos dalywawo atradimuose ir isztyrimuose nauju żemiu. Labjausei atsiżimiejo isztyrimais Amerikos Iszpanija, Francuzija ir Anglija.

Atradimai Iszpanu.

Teip 1506 m. buwo atrastas rytinis krasztas pussales Yukatan, o 1517 m. Cordova, plaukdamas no salos Kuba, isztyre sziaurinius krasztus Yukatano.

1510 metuose buwo użdeta pirma Iszpaniszka kolionija ant sujungos Darien. 1513 Balboa, gu-

bernatorius tos kolionijos perejo sujunga Darien ir atrado Ramiaisias (Pacific) jurias, kuriais pramine Pietinems Marems.

1512 m. Ponce de Leon, plaukdamas no salōs Porto-Rico, atrado krąntus pussales Florida. De Leon atrado ta pussalia ant Welyku szwentes, kuri iszpaniszkai wadina "Pasqua Florida", tai yra kwietku szwente. O kaip ta żeme buwo apstinga kwietkomis, użtai tapo praminta Florida.

1518 m. gubernatorius salos Kuba iszsiunte expedicija po wirszinikyste Grijalvo, kuris isztyre pietinius krasztus Mexikos, ir persitikrino, jog widuje tos żemes yra galinga wieszpatyste. 1519 buwo nusiustas ten Kortezas no salos Kuba su 600 kareiwiu del użkariawimo tos żemes; per dwejus metus Kortezas atliko dykczei kowu ir apeme sostapily Mexikos.

No to laiko Mexikas su sawo turtingomis auksinemis kasyklomis pasiliko Iszpanijos prowincija per tris szimtus metu (1521-1821).

1520 m. D'Ayllon, inkurtojas iszpaniszku kolioniju ant salos Hayti, dasieke pakraszczius South Carolinos. Potam jis plauke toliau in żiemius del gawimo wergu isz tengimiu. Po dwieju metu jis pagryżo su wylczia apimtie ta żemia; bet Indijonai pergalejo jy ir jis pagryżo be nieko.

1520 m. Magellanas apiplauke aplink Pietinia Amerika, perplauke Pietinias Marias (Pacific) ir sugryżo atgal in Iszpanija. Szita kelione jam użeme daugiau nei tris metus. Tai buwo pirmucziausi kelione aplink wisa swieta. Pietinias Marias jis pramine "Ramiaja Juria" (Pacific Ocean), delto kad jos buwo be jokiu audru, neżiurint ant ju didżiausio platumo.

1528 m. iszpanas Narvaez iszplauke isz Kubos su kariumenia del apemimo Floridos. Jis wylesi atrastie kita tokia turtinga žemia, kaip Mexika arba Peru. Jo expedicija baisei nukentejo, — buwo sumusztas per Indijonus; potam nustojo laiwu ir wos tik keturi žmones iszsigelbejo.

1539 m. Ferdinandas de Soto padare pliana apemimo Floridos. Cze reik primintie, kad wardas Florida buwo duotas wisoms žemems sziaurineje Amerikoje, kuriais Iszpanai tada žinojo, iszskyrus Mexika.

De Soto iszplauke isz Kubos su 600 gerai apginkluotu kareiwiu. Jis turejo kelias kowas su Indijonais, atrado keleta upiu, dasieke upia Missisipi, isztyre jos pakraszczius ir kitas žemias ir Balandžio menesyje 1542 m. myre. Likusi jo kariumene daug nukentejo, kol iszsigawo in užplauka Mexikos.

Su užwaldimu Mexiko palengwejo tolesni atradimai ir isztyrimai žemiu in sziaurius no Mexikos. Teip buwo atrasti pakrasczíai Ramiuju Juriu ir užplauka Kalifornijos, kuri tada buwo praminta užplauka Kortezo.

1540 m. Mexikos gubernatorius iszsiunte Coronada del isztyrimo žemes sziauriu lynkon. Coronadas dasigawo iki dabartinio New Mexiko ir Arizonos.

Tuom pat laiku Alarcon su dwiem laiweleis daplauke iki Colorado upes, plaukdamas per užplauka Californijos.

1542 Cabrila plauke sziauriu lynkon pagal krasztus Ramiuju Juriu iki krasztu dabartinio Oregon. Teipgi Cabrila pirmas isztyre dabartinia Californija.

1565 m. karalius Iszpanijos iszleido kareiwy Molendeza del apemimo Floridos ir isznaikinimo kolionijos prancuziszku protestonu, kurie ten buwo apsigywenia. Tuojaus po iszlipimo ant żemes, Molendez użdejo toje walsteje miesta Saint Augustine, kuris yra seniausiu miestu Suwienytu Walstiju.

1582m. Espejo isztyre żemias, kuriais Coronadas atrado keturesdeszimts metu atgal, ir pramine jais New Mexiko. Ta paty meta jis użdejo Santa Fe.

1769m. Iszpanai pirma syk apsigyweno Californijoje, ape San Diego.

Teip ant pabaigos szesziolikto szimtmeczio Iszpanai użwalde West Indijos salas (Widurinia Amerika); apeme Mexika, isztyre didżia dalia Pietiniu Walstiju (dabartiniu). Potam isztyre pakraszczius Ramiuju Juriu (Pacific Coast). Ju apsigywenimai rubeżiuose dabartiniu Suwienytu Walstiju buwo St. Augustine ir Santa Fe.

Atradimai Prancuzu.

No pat pradżiu francuzai buwo nuweżti in Sziaurinia Amerika per francuziszkus żwejus isz Newfoundland, kurie dasigawo in ten ape 1503m.

1506 m. prancuzas Denys isztyre użplauka St. Lawryno ir prieinanczius pakraszczius toje aprubeje.

1524m. Italijonas Warrazzani, kuris buwo tarnystoje prie Francuzijos karaliaus, dasieke Wilmingtona, Sziaurineje Carolinoje. Jis isztyre wisa ta kraszta iki Naujos Scotijos (Nowa Scotia) ir pramine Nauja Francuzija (New France).

1534m. James Carter isztyre ir dawe warda užplaukai Sszw. Lawryno. Jis pripažino žemia del Francuzijos. Laike antros keliones Carter daplauke upia Szwento Lauryno iki tai wietai, kur dabar miestas Montreal. 1541 m. Carter su draugystia kolionistu atliko treczia kelionia in St. Lawryna. Jis pastate arti Quebec twirtynia, kurioje žmones žiemawojo. Bet žmones ne buwo užganedinti tuom apsigywenimu ir sekanty pawasary pagryžo in Francuzija.

1562 m. Admirolas Coligny pagarsejas wadas francuziszku protestonu (Hugenotu) padare kolionija Pietineje Carolinoje. Hugenotai apsigyweno arti Port Royal iszplaukos, bet dikczei jiems nepasiseke ir ateinanty meta pagryžo namo.

1564 m. antra kolionija Hugenotu apsigyweno ant upes St. John, Floridoje. Sekanty meta prie ju pristojo keli szimtai kitu kolionystu. Jie wisi, kaip jau pirmiau buwo pasakyta, 1565 buwo iszmuszti per pasiuntiny Iszpanijos Melendez.

1567 m. francuziszkas bajoras De Goorges nuplauke isz Francuzijos su kariumenia ir atkerszijo Iszpanams už smerty sawo wienžemiu, atimdamas Iszpanu twirtynias ir iszmuszdamas ju wartas.

1603 m. De Monts, intekmingas dwarionis Hugenotu, apturejo no prancuzijos karaliaus del waldimo teritorija, tai yra erdmia žemiu, pradedant netoli no dabartines Philadelphijos iki wingio Breton. Szita aprube buwo praminta Acadia.

1604 m. De Monts su garsiu wadowu Champlainu apwalde kolionija. Jiedu užgywendino Port Royal (paskiaus Annapolis) ant wakarinio kranto Naujos Scotijos, tada buwusios dalia Acadijos. Szi-

ta buwo ženklywiausi isz pirmiuju francuziszku kolioniju Amerike.

1608 m. Champlain inkure ant St. Lawryno upes miestely Quebec del prekybos. Jis buwo inkurtoju pirmuju drucziausiu kolioniju Kanadoje. Wisa Canada wadinosi teritorija pagal upia St. Lawryno.

1609 m. Champlain leidosi gilyn in widu žemes ir atrado ežerus Champlain ir Huron. Potam jis wede Canados Indijonus prieszai Iroquoisus, kurie tada gyweno sziaurineje dalyje New-Yorko walstijos, o pirm jo da nieks isz baltuju žmoniu ne buwo inžengias in ta kraszta.

Isz pereitu apraszimu mes matome, jog da pradžioje septiniolikto szimtmeczio Francuzai buwo užwaldia žemias po wardu Nauja Francuzija (New France) ir apgywenia Arcadija ir Canada. Tai buwo tuom laiku, kada Anglijonai uždejo pirmas kolionijas Amerike, kurios užsiliko iki szio laiko.

Atradimai Anglijonu.

Anglijonai buwo ankstywiausi pasekejai Iszpanu isztyrimuose Amerikos. Teip 1494 m. John Cabot su sunumi Sebastijonu atrado sziauriny kontinenta Amerikos pagal wingy Breton. Ta žemia jie pramine "Prima Vista", kas reiszkia lietuwiszkai p i r m a p a r e g e t a. Tai buwo pirma inženga in Sziaurinia Amerika.

Da buwo atliktos kelios keliones per drasu ir narsu Sebastijona Cabot. Ženkliwiausia isz ju buwo kelione 1498, kada jis atrado krantus Labradoro.

Po szito, Anglija per ylga laika labai mažai weike atradimuose Amerikos. Tik laike wieszpatawimo karalienes Elzbietos (no 1558m.) Anglijonai daug nuweike ywairiuose isztyrimuose.

Francis Drake, garsus angliszkas kapitonas plaukinejo po Ramiaisias Jurias ir plaukdamas in sziaurius isztyre pakraszczius Californijos ir pramine ta žemia New Albion.

Wasara 1579 jis praleido kelias nedelias mariu kojoje San Francisco. Potam gryždamas namo, jis dasieke wingy po wardu "Geros Wilties" (Good Hope) ir tokiu budu atliko antra keliona aplink žemia.

1583 m. Sir Humphrey Gilbert uždejo kolionija Newfaundland. Jis weike wardan karalienes Elzbietos, no kurios gawo patenta ant ploto Amerikoniszkos territorijos.

Drasus kareiwis ir dwarionis Anglijos Sir Walter Raleigh apturejo no karalienes Elzbietos walia ant žemes ir daug gero padare Amerikos isztyrimuose ir kolionizacijoje.

1584 m. Raleigh iszsiunte Amidas'a ir Barlow, kurie isztyre mariu siaurumas, wadinamas Albemarle ir Pamlico. Potam pagryžo prisikrowia kailiu, medžiu ir iszdawe gražu iszaiszkinima (rokunda) žemes. Ta žeme apturejo warda VIRGINIA, kas reiszkia "mergina", nes karaliene Elzbieta tada buwo da mergina.

1585 m. Raleigh iszsiunte emigrantus ant salos Roanoke, palei North Carolina. Ta kolionija buwo palikta po wirszinykystia Ralph Lane. Kolionistai buwo neužganedinti ir sekanty meta wisi pagryžo su Francis Drake, kuriam pasitaike užplauktie sala Roanoke.

1587 Raleigh iszsiunte kita kompanija emigrantu ant salos Roanoke, po wadowystia John White. Netrukias White pagryżo in Anglija su reikalais. Po treju metu White nuwykias ant salos, nerado jokio pedsako sawo kolionijos.

1602 Bartholomiejus Gosnold nuplauke isz Anglijos prie krantu Massachusetts, pagal inlinky, kury pramine Cape Cod, tolyn in pietus atrado Nantucket, wininyczias Martos salas ir Elzbietos. Jis norejo insteigtie kolionija ant wieno isz salu Elzbietos, bet żmones ne apsijeme ir pagryżo namon.

Potam, 2-3 metai paskiaus, buwo atliktos keliones in Nauja Anglija. Umame laike Anglijos prekejai ir didżiunai użsieme apgywendinimu atrastu żemiu Amerike. Ant galo buwo parengtos dwi kompanijos del inkurimo kolioniju ir waldimo Virginijos. Wiena isz tu kolioniju wadinasi "London Company" ir antra "Plymuoth Company".

1606 m. Karalius James I, pawede żemias terp 34 ir 38 laipsnio sziarinio ploto Londono kompanijai, o terp 41 ir 45 laipsnio Plymouth'o kompanijai su mieriu użdejimo kolioniju.

Londono kompanijos territorija liko praminta South Virginia, o Plymouth'o kompanijos — North Virginia. Pirma stipriausi kolionija buwo inkurta, kur dabar stowi Jamestown, Va.

Teip laike szesziolikto szimtmeczio Anglijonai isztyre pakraszczius Ramiuju Juriu. Gilbertas su Raleigh megino inkurtie kolionijas, bet jos ne nusiseke, ir pradżioje septiniolikto szimtmeczio Anglija ne turejo da jokios kolonijos Amerike.

Atradimai Niderlandu, arba Hollandijos.

Hollandija ne eme jokios dalybos isztyrimuose Amerikos iki septiniolikto szimtmeczio. 1609 m. du metu paskiau po użdejimo Virginijos, Anglijonas Henry Hudson, kurs buwo tarnystoje Hollandijos, noredamas atrastie tiesu kelia pro sziaurinia Amerika in Azija, daplauke iki pat sziauriniu krasztu Amerikos ir ne galedamas iszplauktie per Ledinias Jurias, jis pasisuko in pietus ir isztyre plotus-rytiniu pakraszcziu Amerikos. Jis inejo New Yorko prieplauka ir nuplauke augsztyn upia Hudson.

Niderlandai użsitwirtino ant szitu isztirimu Hudsono ir apwalde territorija no upes Connecticut ik Doleware, kuri buwo praminta Nauja Niderlandija. (New Netherlands).

PERIODAS II.

Istorija Kolioniju.

Pradedant no pirmos kolonijos Jamestown (1607). iki rewoliucijoniszku kariu 1775.

Iki sziol buwo apraszyta tik atradimai ir isztyrimai Amerikos su trumpu parodimu nekuriu kolioniju. Bet dabar eis apraszymai swarbesniu kolioniju, isz kuriu susitwere trilika stambiu kolioniju, szendien wadinamu walstijomis. Cze mes pamatysime kaip tos trilika koloniju buwo inkurtos, kaip jos augo skaitliuje żmoniu ir galybeje, kaip pas

juos platinosi meile liuosybes, kol ant galo (1776) jie nuwerte no sawes junga Britanijos waldžios ir stojo galinga saustowi wieszpatyste po wardu Suwienytu Walstiju

I. Virginia.

Mes jau žinome, kad pirma drucziausia kolonija yra Virginia, uždeta per Anglijos didžiunus ir prekejus (1607 m).

1606 m. Londono kompanija nusiunte 105 žmonis po wadowystia kapitono Newport. Tie kolionistai buwo wisi wyrai. Terp ju nebuwo jokios gimines, nes jie netikejosi liktie Amerike. Jie mislino, kad gales kastie auksa ir mainytie su Indijonais, o kaip pralobs, pagryžtie namo.

Jie buwo mislija uždetie kolionija ant salos Roanoke, bet audros nunesze ju laiwus in mariu koja Chesapeake. Isz cze jie nuplauke upe James augsztyn, ir Gegužio menesyje 1607 m. inkure miesta Jamestown.

Wisas krasztas tada buwo da laukineme padejime, ir Indijonai walkiojosi waikydamiesi sawo prieszus arba girinius žweris del maisto. Atejunai ne galejo tiketis didžios paszelpos no tokiu kaimynu. Jie ir nesirupino turetie kokia parama ant ateinanczio laiko. Jie nieko ne pasejo pirma meta ir prowizijos, kuriais jie atsiweže, buwo greit sunaudotos. Ape rudeny pritrukimas maisto ir ligos no karszto ir dregno klimato (oro) isznaikino pusia ju skaitliaus.

Be to, da Jamestown Kolionija buwo prastai waldoma. Karalius Anglijos suteike kolionistams nauja randa, tai yra isz septiniu wyru, kuriuos jis

pats paskyre. Ta Roda (Council) turejo iszsirinktie sau pirmsedy (arba prezidenta).

Ant szitos Rodos buwo kita "Augszcziausi Roda" (Superior Council) Anglijoje, paskirta teipgi per karaliu. Karalius James (Jokubas) surasze tokius suredimus ant raszto ir užtwirtino po wardu "Pirmas Charteris Virginijos".

Bet su iszrinkimu pirmsedžio tos Rodos, wardu Wingfield, kuris pasirode ne isztikimu waldonu, dalykai kolionijos nuejo koblogiausei.

Labai drasus ir narsus kapitonas, John Smith, buwo sanariu kolionijos Rodos. Kiti sanariai neinsitikejo jam ir buwo iszmetia jy isz sawo draugystes. Wienok po tam, kaip nebuk, Smith'as liko aprinktas pirmsedžiu Rodos.

Budamas pirmsedžiu Smith,as daug gero padare del kolionistu. Rudeny ir žiema jis siunte keleta expediciju in widury žemes, padare sandara su Indijonais Powhatanais, pagerino susineszimus su jais ir parweždawo no ju maista del badaujenczių kolionistu.

Szicze nebus be reikalo paminetie akywa atsitikima su Smith'u laike wienos expedicijos. Jis buwo pagautas per Indijonus ir pristatytas ju wirszinykui, wardu Powhatan, kurio buweine buwo netoli dabartinio Richmond'o. Jis buwo nutartas ant smerczio, bet dukte wirszinyko wardu Pokahontas, iszgelbejo jy no myrio. Potam Pokahontas pramoko raszytie ir paskiaus isztekejo už wieno kolionisto, wardu John Rorlfe.

Pawasary 1608 m. pribuwo in Virginia nauji kolonistai. Jie jieszkojo aukso. Bet wietoje

aukso rado tik žemia, kuri reikalawo apdirbimo ir budawojimosi ant jos.

Londono kompanija buwo padejus dikczei pinigu in kolionija, o ne galejo nieko iszwerstie, kaip pirma tikejosi, jog ju kasztai užsimokes auksu. Delto jie apsimislino atimtie geriau waldžia no Rodos ir reikalus paduotie in rankas gubernatoriaus. Karalius pristojo ant szitos permainos ir naujas suredimas liko žinomas kaipo "Antras Charteris". —

Dabar kompanija užsieme dyrbt isznaujo. 1609 m. jie iszsiunte da 500 kolionistu ir paskyre Lorda Delaware gubernatorium, bet jis nesiskubino wažiuotie in kolionija.

Kada pribuwo nauji emigrantai, Smith'as da buwo wadowu reikalu kolionijos. Bet rudeny 1609 m. jis netiketai buwo sužeistas ir iszwažewo in Anglija, palikias wienus kolionistus.

Kolionistai likia be priežiuros pradejo keltie maisztus ir nesutikimus, insipikdindami Indijonams. Kada prisiartino žiema, jie buwo be maisto. Ant pawasario 1610 m. ligos ir stoka maisto sumažino ju skaitliu ir liko isz 500 tiktai 60 ypatu. Ta žiema potam liko praminta "bado metu".

Biržełio menesy 1610 m. kolionistai jau buwo pasirengia apleistie Jamestown, kada Lordas Delaware pribuwo su reikalingais dalykais ir su naujais apgywentojais.

Delaware užeme nauja waldžia. Jis buwo protingu ir geru waldonu, o delto ir kolionija pradejo geretie. Kolionijos tapo paplatintos pagal upia James. Galwijai ir kiaules buwo parweztos isz Europos. Darbsztumas ir gerejimas pasirode terp žmoniu.

1612 m. Londono kompanija aplaike no karaliaus Jokubo"Treczia Chartery,"kuriuomi buwo pawelyta kompanijai inwestie reda waldžios (randa) kolionijose. No to laiko wiriausis redas buwo rankose Augszcziausios Rodos (Superior Council), kuri buwo Anglijoje, paskyrta per karaliu.

Pasekmes szitos atmainos labai tiko Virginijai, nes sanariai Londono kompanijos buwo myletojais liuosybes, ir jie nutare duotie ju kolonijoms nekuriais tiesas sauwaldystes.

Delto, 1619 m. kompanija iszsiunte nauja gubernatoriu, wardu Yeardley ir prisake jam insteigtie del kolionijos legislatura (tai yra roda, susidedanczia isz keliu ypatu del darimo tiesu arba instatu).

Wisa kolionija liko padalyta ant wienuolikos "boroughs", tai yra pawietu arba kaimu. Isz kiekwieno pawieto buwo pawialita žmonems siunstie po du reprezentantus (burgesses) in Legislaturos seima.

Reprezentantai, arba perstatitojai pawieto, galejo reikalautie tokiu tiesu, kokios del ju tiko ir atmestie tokias tiesas, kurios butu ne geros arba netikusias del ju, tai yra: kiekwienas reprezentantas rupinosi užtartie sawo žmonis, per kuriuos jis liko iszrinktas.

Wisupirmiausis seimas reprezentantu Amerike buwo 1619 m. mieste Jamestown, Va.

Potam Londono kompanija dawe virginiecziams 1621 m. raszyta konstitucija. Pagal ta konstitucija jie galejo iszrinktie sau legislatura, sudžias ir da naudojo kitas swarbias politikiszkas tiesas. Wisos tokios priwilejos buwo pamatu draugijines liuosybes Virginijoje.

Dabar Virginia prażydo ir laime joje użstojo. Żmones pritaike sau agrikultura, tai yra apdirbima żemes geresniu budu, su patyrimu arba moksliszkai, ir wisos stokos maisto liko praszalintos. Laike 1620 m. 1200 emigrantu pribuwo in Virginia, ir gywentoju pasidare trisdeszimts penki szimtai. Nauji kolonistai buwo isz geriausios ir wercziausios luomos.

1622 m. tarpe laimes ir gerowes virginiecziai iszkente baisu smugy no Indijoniszkos kares. 22 d. Balandżio laukiniai żmones użpuole ant wisu atskiru gywentoju kolionijos, ir 360 ypatu nużude. Szitas pakusino kolionistus ant praliejimo kraujo ir Indijonai buwo baisiai atkersziti ir iszwyti toli no apsigywenusiu virginiecziu.

1624 m. Virginia papuole po swarbioms permainoms jos waldżios (rando). Londono kompanija buwo nuszalinta per karaliu ir Virginia tapo prijungta prie karunos. No to laiko Virginia pastojo karaliszka prowincija.

Dabar mes matome Virginia twirtai użpamatuota. Kolionija pergalejo ankstywas stokas, kurios kelis syk ja pasilpnino. Ji kelis syk atgijo ir susidrutino isz po indijoniszku skerdyniu. Ten buwo jau gerai insikirejusi palitikiszka liuosybe ir dabar matome ja, kaipo karaliszka prowincija.

Tokeme stowyje Virginia iszbuwo karaliszka prowincija per szimta penkesdeszimts metu, tai yra iki rewoliucijoniszkos kares 1776 m. Laike, no 1677 iki 1684 m. Karalius, Charles II, atsisake waldonystes Virginijos ir atidawe ja nekokiam Lord Culpepper. Szitas apwaldimas buwo żinomas kaipo "waldimas locnasties". Bet karalius atnaujino sawo waldonystia ant prowincijos.

Karaliai Anglijos walde Virginia per gubernatorius, kuriuos jie paskyrdawo. Bet jie atidawe kolionistams tiesas rinkimo sawos ligislaturos. Žmones paskaite ta"Virginijos seima"kaipo apginymu ju liuosybes.

1616 m. prasidejo Virginijoje dauginimas ir apdirbimas tabako, kuris netrukus pasirode labai naudingu. Tabakas buwo netiktai pirmutiniu dalyku iszwežimu isz Virginijos, bet buwo wyriausiu ir apszcziausiu iszdirbimu kolionijos. Isz pradžiu tabakas atneszdawo tris szilingus už swara, bet paskiaus preke nupuole labai žemai.

1620 m. Hollandu prekybinis laiwelis inweže in upia James 20 Afrikos murinu, kuriuos kolonistai greit nupirko, kaipo wergus. Per nekury laika skaitlius juodžiu buwo aprubežiuotas, bet kad patyre, jog jie gali butie sunaudojami prie auginimo tabako, ju skaitlius staigu pasidaugino.

1644 m. inwyko antra indijoniszka skerdyne, kurioje ape 300 baltuju buwo iszžudyta. Potam užstojo kare, kuri tesesi per du metu. Ta kare, pasibaige ant nelaimes Virginijos Indijonu, kurie wisi beweik pakliuwo in werguwia. No to laiko jie beweik isznyko, o kurie liko daugiau neužpuldinejo ant baltuju.

1642 m. terp karaliaus Karolio I ir Anglijos Parliamento, po wadowystia Oliver'o Cromwell, užsieme Anglijoje namine kare, kuri pasibaige ant to, kad tapo inwestas naujas palitikiszkas Anglijos suredimas, po wardu "Commonwealth".

Laike tos kares virginiecziai laikesi karaliaus puses, kaipo loyalistai *). Per tai jie tikejosi, jog

*) Loyalistu wadinasi isztikimas padonas kunigaikszczio ar karaliaus.

taps nubaustais isz Cromwell'o puses. Bet kaip Cromwell pergalejo ir liko galingu, jis wisai ne spaude virginiecziu. Jiems buwo pawialyta iszrinktie sawo waldžia ir tuom pat laiku daug karaliszku karžygiu isz royalistu**) pagryžo in Virginija.

1680 m. Anglijos Parliamentas iszdawe tam tikrus istatus po wardu "Navigation Acts", tai yra "marinykystes weikalai". Siekis tu istatu buwo tas, idant geriau waldytie prekystia kolioniju. Pagal szituos istatus virginiecziai ne galejo kitur siustie sawo produktus, kaip tik in Anglija; jiems ne buwo pawelyta pirktie gerybiu kitur, kaip tik Anglijoje, ir wiskas turejo butie wežema Angliszkuose laiwuose. Toki istatai labai neprilankei atsiliepe ant Virginijos. Jie jaute didy apsunkinima ir tas buwo pirma priežasczią del rewoliucijos (tai yra sukilimo priesz prispaudejus).

1676 m. pakilo Virginijoje namine kare, kuri istorijoje žinoma po wardu "Bacon's Rebellion". Ta kare inwyko isz priežasties nesutikimo biednesniuju luomu su aristokratais (t. y. didžturcziais). Žmones mislijo, kad aristokratai megina atimtie ju liuosybia. Delto jie sukilo priesz prispaudejus po wadowystia Nathanelis Bacon'o. Jie pamusze waldžia ir sudegino Jamestown. Bet Bacon staiga numire tuom laiku, kada priesztarawimai waldžiai ir maisztai buwo sustabdyti. Jamestown jau daugiau nebuwo atnaujintas. Williąmsburg'as tapo sostapilia Kolionijos.

Augimas žmonijos ir galingumas Virginijoje buwo staigus ir tesesi iki pabaigai kolioniszko

**) Royalistas ženklina gywentoja karaliszkos prowincijos (Royal Province), kurie buwa po priegloba karaliaus.

laiko (1776), kada skaitlius wisos žmonijos Virginijoje sieke iki 575.000

Virginija buwo labai pritinkantis krasztas del apsigywenimo. Sako, kad tai buwo "geriausia biednu žmoniu szalis ant swieto".

Žmones Virginijos buwo labai malonus, prijemnus, palankus ant draugawimo ir milinti draugystia. Prasižengimai atsitikdawo labai retai, o wagysczių jokiu pas anuos ne buwo.

Virginieczių gywenimas ir pabudis labai atsižimejo linksmumu ir didžszirdumu ir tuom jie skyresi no tu kolionistu, kurie apsigyweno Naujoje Anglijoje.

Forma tikejimo buwo inrengta per kolionistus episkopaliszka. Isz pradžiu ne buwo pawialita platintis Puritanams ir Quakeriams. Bet liuosybe religijos Virginijoje augo staigu ir ant galo kolioniszko laiko, dwi treczdales virginieczių jau buwo atsiskyrusios no Episkopaliszkos bažnyczios.

Apszwieta ne labai sperei kilo iki 1688 m. Bet no to laiko tapo daug inrengtu mokslainiu, kur galejo mokintis už dyka. Teipgi 1692 m. tapo uždeta kollegija "William'o ir Mary'os.

Werguwyste labai greit insikirejo Virginijoje. Virginijos Legislatura daug sykiu megino panaikintie, bet Anglija ne norejo ant to pristotie.

Meile liusybes ik anksti iszaugo Virginijoje. Stiprus stowis, koky virginiecziai wisada padarydawo del sawo palitikiszku tiesu, buwo didelia labdarystia ir del wisu kitu kolioniju. Vis tai parenge kelia del greitesnio dasiekimo nepriguImystes.

II. Kolionijos Naujosios Anglijos.

(New England).

---

1. Massachusetts.

Ta apygarda tapo pramyta Nauja Anglija per kapitona Jona Smith'a, ape kury jau pirmiau buwo mineta.

Smith'as, po sugryžimo isz Virginijos in Anglija, nuplauke 1614 m. prie Amerikos krantu del isztyrimu jos pakraszcziu ir užwedimo prekybos. Jis isztyre pakraszczius upes Penobscot lig linkio Cod ir padirbo to kraszto mapa.

Reik atmintie, kad wisa ta sziaurine dalis Suwienitu Walstiju buwo pawesta per karaliu Jokuba, 1606 m. Plymout'o Kompanijai. Ta kompanija ta paty meta megino užwestie kolionija arti uosto upes Kennebec, bet tas jiems ne nusiseke.

1620 m. Kompanija Plymouth buwo atstatyta ir ant jos wietos tapo užwesta nauja kompanija po wardu "Roda Naujos Anglijos" (Council of New England). Karalius Jokubas pawede tai kompanijai territorija terp 40 ir 48 laipsnio sziaurinio ploto tai yra no Pennsylvanijos iki Naujos Skotijos ir no Atlantiko juriu iki Ramiuju juriu.

Sanariai Rodos Naujos Anglijos labai rupinosi ape ypatybias, kuriais kapitonas Smith suteike jiems ape pawestas jiems žemias. Jie tuo pradejo darytie plianus ape užwedima ten kolionijos. Bet pakol jie ka padare, kolionija liko inkurta Massachusetts'e per nedidely burely isz persekiojamu už

tikyba Anglijonu, žinomu po wardu "Tewai Pelgrimu" (Pelgrim Fathers).

Plymouto Kolionija.

Tewai Pelgrimu prigulejo prie tikybiszkos sektos (atskalos), kuri buwo atmesta no užtwirtinimo Anglijos Bažnyczios. Kartais jie wadinosi Separatistais, tai yra atsiskyreliais. Jie buwo teipgi wadinami Puritanais; bet jie labjau buwo prilankus prie tikybiszkos neprigulmystes, negu kiti Puritanai. Dalis Separatistu, kelis metus pirm to, jau buwo apleidusi Anglija ir apsigyweno Hollandijoje. Szitie tai dabar nusprende jieszkotie prieglaudos laukineje Amerikoje.

1620 m. tas burelis Pelgrimu sugryžo in Anglija ir iszplauke isz Anglijos uosto Plymouth ant laiwo "Mayflower" Rugsejo menesyje. Ju buwo szimtas ir wiena žmogysta.

Jie dasieke krantus Massachusetts'o ir 21 d. Gruodžio iszlipo ant žemes, kuria jie apwalde ir uždejo kolionija Plymouth.

Tie Pelgrimai ne turejo jokio Charterio no karaliaus, nei no jokios kompanijos. Per tai jie turejo redytis patys. Da plaukdami ant laiwo jie susitare pasiduotie tokioms tik tiesoms arba istatams, kurie butu padaryti tik del abelnos wisu gerowes. Užtai ju redas ir waldžia buwo gryna demokratija. Jie iszrinko John Carver sawo gubernatoriumi ant wienu metu.

Buwo sunki ir neprijemna pradžia ju apsigywenimo laukineme kraszte. Wisa žeme buwo apklota gyriomis. Sniegai, szlapdribos ir szalti we-

ja: Naujos Anglijos gana jiems pakirejo, kol jie neturejo atsakanczių namu.

Jie taisesi kaip galedami geriaus užsidengtie no szalcziu prastuose gurbuose, padirbtuos storuose medžiuose. Bet didesne puse apsirgo ir pirm, neg sulauke pawasario, ju skaitlius per pusia isznyko. Ju gubernatorius Carver teipgi mire ir jo wieta užeme William Bradford.

Isz Indijonu puses jie buwo laimingi. Per wisa žiema nepasirode jokis raudonskuris ir kada jie pradejo ateitie pawasary, buwo labai prielankus. Pelgrimai padare su Indijonais draugiszka sandara, kuri tesesi per ylga laika.

Plymouth'o Kolionija augo labai isz lengwo Gale pirmojo deszimtmeczio, ji turejo tiktai tris szimtus žmoniu. Ik szio laiko kolionija jau buwo twirtai užpamatuota ir pagerejimas jos buwo priežasczia užsidejimo kitu didesniu koliniju Naujoje Anglijoje.

Plymouth'as liko neprigulmingu su sawo locnu randu per septiniasdeszimtis du metu, iki 1692 metu.

Tada, pagal prisakima karaliaus Anglijos, ta kolionija buwo sujungta su Massachussets Bay Kolionija. Jos žmonija skaitesi tada in asztuonis tukstanczius, kurie buwo iszmetyti po daugely miesteliu.

Pelgrimai ir ju pasekejai buwo ramus, darbsztus ir diewobaimingi. Jie buwo liuosi krikszczionys ir niekad ne buwo persekiojami, kaip kad Puritanai Massachussets Bay Kolionijos.

Massachussetts Bay Kolionija.

Pagerejimas Plymouth Kolionijos buwo pasekmia del suredimo Angliszku Puritanu in kompanija, kuri potam siunte Puritanus in Nauja Anglija del apsigywenimo. Ta kompanija dawe sau warda "Massachusetts Bay Kompanija".

Szita kompanija 1628 m. pirko no "Council for New England" grażu plota żemes ape Massachussets Bay (mariu koja). Ta żeme apeme plota tris mylias in żiemius no krantu upes Marrimack iki rybos (gronyczios), prawestos tris mylias in pietus no krantu upes Charles, ir no Atlantik juriu iki Ramiuju.

1629 m. karalius Charles (Karolius) iszdawe kompanijai chartery. Tas charteris ir galybe waldżios del naujos kolionijos turejo butie rankose kompanijos Anglijoje.

Kompanija pradejo użsiimtie siuntimu in Massachusetts Puritanu po wadowystia John Endicott. Jie apsisedo Salem'e ir padejo pamata kolionijos Massachusetts Bay. Ta paczia wasara pribuwo kiti ir apsisedo Charlestown'e.

1630 m. akywa permaina buwo padaryta waldżioje kolionijos. Charteris ir galybe waldżios buwo perkelti isz Anglijos in Kolionija. Szitas kolionistams suteike proga sauwaldystes. Pasekme tos permainos buwo ta: jog didelis skaitlius intekmingu ir galingu Puritanu nutare persikeltie isz Anglijos in Kolionija.

Wasara 1630 m. flota isz trilikos laiwu, atweże in Amerika 1.500 Puritonu del apsigyweni mo. John Winthrop atwyko su jeis, kaipo guber-

natorius Massachusetts Bay Kolionijos. Gubernatorius Winthrop buwo dikczei mylimas ir guodojamas no sawo žmoniu, ir labai tankei buwo iszrinktas isz naujo ant wiriausio Magistrato kolionijos.

Tie nauji atejunai inkure miesta Boston, apgyweno Dorchester, Cambridge, Lynn, Roxbury ir kitas wietas.

Pirmus dwejus ar trejus metus, kolionistai Massachusetts'o Bay patiko daug nelaimiu ir trotos. Bet potam jie džiaugesi laimia ir pagerejimu buwio. Žmones buwo stropus ir godus ant darbsztumo. Jie gerino apdirbima žemes, ir augino paukszczius ir galwijus. Jie medžiojo ir žwejojo del dapyldimo stokos maisto. Sugamytas žuwis, skuras, medžius ir lentas jie siunte in wisas szalis, už ka potam jie galejo nusipirktie reikalingiausius prie gywenimo dalykus Anglijoje.

Teip Massachusetts Kolionija tuom laiku tapo twyrtai užpamatuota. Dabar peržwelgsime nekuriuos akywus faktus isz istorijos tos kolionijos.

Pirmutinis akywas dalykas kolionijos yra jos waldžia. Waldžia Massachusetts Kolionijos buwo po Charteriu iszduotu per Anglijos karaliu, Karoliu I. Ta waldžia arba randas kolionijos buwo redoma per gubernatoriu, deputata ir per magistratus, kurie buwo wadinami "assistentais," — jie wisi buwo renkami per paczius žmonis. Bet "liuosawyriai" arba ukesai balsuodawo wieni skyrium. Ukesais wadinosi tik bažnyczios sanariai.

1686 m. Charteris Massachusetts'o tapo panaikintas per karaliu Jokuba (James) II. Kolionija ta-

da buwo waldoma per gubernatoriu, paskyrta per karaliu. Gubernatorium liko paskyrtas Sir Edmond Andros, kuris buwo despotu, (tai yra neaprubežiuotas waldonas, tironas). Legislatura teipgi liko panaikinta. Wis tai buwo baisium smugiu del liuosybes kolionijos.

1692 m. Massachusetts apturejo no karaliaus William'o nauja chartery. Bet tas charteris nesuteike žmonems tiek daug liuosybes, kiek pirmasis. Karalius pasiliko sau tiesa paskyrimo gubernatoriaus. Wienok žmoniu reprezentacija buwo pagraźinta.

Po tuom charteriu Massachussetts pasiliko karaliszka prowincija iki 1776 m., kada ji tapo neprigulminga.

Tikejimiszkas persekiojimas Massachusetts'e pradejo augtie isz priežasties suriszimo religijos su palitika. Puritanai norejo inwestie tikejimiszka stowy (syla). Tame jiems užkenke kiti, kurie skyresi no ju. Sekanti keli paweikslai ape tai paaiszkys:

1). 1635 m. ministras Roger Williams tapo iszguitu isz Kolionijos už remima mokslo, prieszingo Puritanu bažnyczíai. Jis nuwyko in neapgywenta žemia ir tenai padejo pradžia Rhode Island,o.

2). 1636 m. Anne Hutchinson ir Rev. John Wheelwright padare daugel trukszmo sawo prieszingumu kunigijai. Galop jie buwo priwersti apleistie kolionija.

3). 1656 m. buwo iszduoti istatai, pagal kuriuos turejo iszguitie wisus Quakerius isz Massachusets Bay Kolionijos, o kurie sugryždawo, tuos smerczia korodawo. Pagal tokius istatus keturios

ypatos tapo nužudytos. Bet netrukus tas wiskas tapo panaikinta.

Ka mes galime pasakytie ape szitokius dalykus? Turime isztartie, jogei Puritanai mislijo, kad tiktai jie turi teisybia ir kad tokeme dalyke ne mokejo jie apsieitie tikejimiszkuose reikaluose.

1643 m. buwo padaryta unija (arba wienybe) terp Plymouth Kolionijos, Massachusetts Bay Kolionijos ir dwieju kitu kolioniju, kurios teipgi insikure Naujoje Anglijoje. Tos dwi kolionijos buwo — Connecticut ir New Haven Kolionija, abidwi rubežiuose dabartinios walstijos Connecticut'o.

Jos buwo pramintos,,Suwienytoms Kolionijoms Naujos Anglijos".Jos susiwienyjo del abelnos wiena kitai pagelbos ir užtarimo. Ju wienybe tesesi keturesdeszimts metu.

1675 m. nuožmus ginczai, po wardu "Karaliaus Philipo Kare", prasidejo su Indijonais. Philipas, sunus Metacometto, buwo wirszinyku Wampanoagu; prie to jam pasiseke priwienytie da Narragansettus.

Tuom laiku jau buwo 400 Indijonu, atwerstu prie krikszczionystes. Wienas isz tokiu krikszczioniu pranesze Anglijonams (kolionistams), kad ju wirszinykas Philipas rengiasi ant ju galwos. Už ta daneszima Indijonas–krikszczionis tapo nužudytas. Tada kolionistai nubaude smercziu tris Indijonus už ta wiena. Isz to pakilo mineta kare, kuri tensesi daugiau per meta. Beweik wisi Naujos Anglijos apsigywenimai buwo užpuolami ir deginami. Daug wyru, moteriu ir waiku buwo iszmusztu. Kolionistai griebesi už ginklu ir sumusze nuožmius Indijonus keliose muszose.

Akywiausi kowa, pawadinta "swamp fight", tai yra "smukli musza", buwo pietineme Kingston'e Rhode Island'e. Indijonai turejo tris tukstanczius kariaunyku, o kolionistai tiktai penkiolika szimtu kariaunos. Indijonai buwo pabaigtinai pergaleti ir nustojo tukstanczio žmoniu. Sekanti meta ir karalius Philipas buwo užmusztas. Szeszi szimtai baltuju žuwo toje karej, kuri kasztawo miliona dolieriu. Pasekme kares buwo ta, jog Indijonai Naujos Anglijos pabaigtinai buwo pawergti.

Laike angliszkos namines kares (ape kuria jau buwo mineta Virginijos istorijoje), kada Puritanu Parliamentas Anglijoje kowojo prieszai karaliu, Karoly I ir galop atkirto jo waldžia ir pastate Cromwell'a, kaipo apgineju ju tiesu, — tada kolionistai Naujos Anglijos laikesi Parliamento puses

Istorijoje Virginijos atsižimejo "Navigacijos Aktai" 1660 metu. Tie istatai pakirto prekystia Naujos Anglijos; bet kolionistai lenkesi tu istatu, kiek galedami ir Anglijos randas nedaug naudojo no Massachusetts'o. No to inwyko tas, kad karalius Jokubas II, 1686 m. panaikino chertery Massachusets'o ir iszsiunte sawo gubernatorius del inwedimo in syla anu istatu.

1692 m. Massachusetts'e atsirado akywi apgaudinejimai, praminti "Salem'o burtinikystia". Tame laike tikejimas in burtus buwo paprastu dalyku wisose apszwiestose wieszpatystese ir Anglijoje laikas no laiko burtinikes buwo karemos. Tokis tikejimas apsisedo dabar Salem'e wisoje galybeje ir pasidare netiketu iszgasczių.

Daugiausei iszgasczio turejo mażos mergaites, apimtos netiketa liga. Wiena sena Indijonka buwo apskunsta ir plakta, kol prisipażino, kad ji sużawejo waikus. Kiti waikai teipgi buwo nulemti apżawetais ir kitos moteryszkes buwo kaltinamos uż burtinikystia.

Per kelis tik menesius dwideszimts ypatu buwo sudytu ir nubaustu smercziu; kaliniais buwo pripildyti su kitais, apskunstais burtinikysteje. Po nekurio laiko ta baime ir iszgascziai burtinikystes praslinko ir apskunstieje tapo paleisti. Żmones pradejo suprastie, kad kaszin kokią teisybe butu ape burtinikystia, wienok gresme smerczio ne buwo atsakanczia gydykla no to, o teipgi ir baudimas smercziu uż burtinikystia nieko ne gelbejo.

Per szimtmeczius.da priesz neprigulmystia gyventojai Massachusetts'o, ywairiuose laikuose, buwo intraukti in keturias karias priesz Francuzus, kuriems padejo Indijonai. Szitie waidai per kuriuos kolionija baisei nukentejo, yra żinomi kaipo "franeuziszkos indijoniszkos kares".Bet grete su Massachusetts ir kitos kolionijos buwo intrauktos in tais karias, kurios bus patalpintos atsawame apraszime.

2. Connecticut

Użdejimas Connecticut Kolionijos.

Connecticut liko apgywentas ateiwiais isz Massachusetts. Żmones girdejo, kad yra waisinga żeme pagal upia, kuria Indijonai wadino Connecticut, kas reiszkia ju kalboje "ylga upia".

1635 m. Pirmas burys, ape 60 wyru, moteriu ir waiku iszejo isz Massachusetts'o in wakaru pusia.

Per nežinomas laukinias žemias jie buwo wedami su pagelba kompaso. Jie ware pirm sawias galwijus ir po keturiolika dienu keliawimo dasieke upia Connecticut. Wisupirmu apsisedo jie Windsor'e.

Sekanty meta (1636) didesnis burys emigrantu isz Massachusetts'o nuwyko in Connecticut. Juos wede Rev. Thomas Hooker. Nauji ateiwiai padejo pradžia szendieniniu miestu: Hartford'o, Windsor'o ir Wethersfield'o.

Szitie apsigywenimai isz pradžiu buwo po priegloba Massachusetts'o ir buwo praminti "Connecticut Kolionija". Wienok netrukus dwi kitos kolionijos buwo apsodintos dabartiniose rybose Connecticut'o.

Pirmi Massachusetts'o ateiwiai ne buwo baltieje žmones Connecticut'e. 1633 m. nekurie Nederlandu prekikai isz "Naujos Nederlandijos" (dabar New York) uždejo prekybinia twirtynia ant upes Connecticut, netoli kur miestas Hartford tapo pastatytas. Ta paty meta draugyste prekyku isz Plymouth Kolionijos plauke augsztyn pagal upia Connecticut. Nederlandai megino ne praleistie ju pro sawo twirtynia; bet jie ne paise ant to, nusiyre augsztyn ir iszstate sau prekystes nama Windsor'e

Tada tik, 1636 m., pribuwo pirmiejie Massachusetts'o kolionistai. Buwo mislijama, kad ten bus sumiszimas terp Anglijonu ir Nederlandu, nes abidwi puses sawinosi Connecticut'a. Per kelis metus ten buwo ginczai. Bet ant galo sutiko, ir Anglijonai apeme kelionija.

Holandrai labai mažai turejo tiesos prie Connecticut'o. Tas krasztas prigulejo prie territorijos sziaurines Carolinos, kury kraszta karalius Jokubas I,1606 m., atidawe Plymouth'o kompanijai.

1630 m. kompanija pawede žemia Connecticuto nekokiam Earl isz Warwick. 1632 m. Earl isz Warwick atidawe sawo tiesas Angliszkai korporacijai, kuri susidejo isz Lordu Say, Selle, Brooke ir kitu. Tokiu budu Connecticut prigulejo jiems.

Lordai Say, Selle ir Brooke, kurie liko locninykais Connecticut'o 1632 m. ne spaude Masssachusetts'o kolionistu Connecticut'e. Jie nusiunte ten John Winthrop'a Jr., sunu gubernatoriaus Massachusetts'o Winthropo, kaipo agenta ir prisake jam istatytie twirtinia uoste upes Connecticut.

Jis padare tai ir parenge maža kolionija Saybrook'e. Tai buwo ne priegulminga kolionija, pawadinta "Saybrook Kolionija", pirmutine kolionija isz anu dwieju, ape kuriais jau buwo pirmiaus Szneketa. Saybrook Kolionija tapo priejungta prie Connecticuto kolionijos 1644 m.

Connecticuto kolionistai ne iszbuwo wienu metu sawo naujame apsigywenime, kaip jiems reikejo westie kruwina karia už sawo buwy.

Pequotai gyweno Connecticut'e ir buwo galingiausi atskala Indijonu Naujos Anglijos. No pradžios jie daug iszžude naujai susirinkusiu kolionistu.

1637 m. kapitonas John Mason, su nedidelia syla kolionistu ir draugingais Indijonais, iszejo prieszai Pequotus in ju wiriausia drutwietia. Ta

wieta buwo apwesta besleis ant upes Mystic, kur dabar yra miestas Graton.

Sawo netiketu užpuolimu Mason'as uždywino nuožmius Indijonus, kurie drutai sawia gyne, kol ant galo ju butai buwo užkurti; potam sumiszime Indijonai buwo iszszaudyti ir sudegyti; szeszi szimtai wyru, moteriu ir waiku buwo nužudyti dau giausei liepsnomis. Pasekme szitos kares buwo pabaigtinas isznaikinimas atskalos Pequotu.

Kolionija Naujos Prieplaukos.

(New Haven Colony).

1638 m. buwo inkurta treczia kolionija Connecticut'e. Ta buwo praminta New Hawen Kolionija. Szita kolionija buwo užpamatuota per Puritanus, atejusius isz Anglijos. Pirmas apsigywenimas buwo New Haven'e. Redas (randas) buwo suredytas ant tikrai tikejimiszku principu ir tiktai bažnyczios sanariams buwo pawialita wotuotie (balsuotie).

Teip mes mateme tris kolionijas, inkunytas ant gruntu Connecticuto, — wiena "Connecticut" kolionija, antra "Saybrook" kolionija ir treczia "New Hawen" kolionija. Saybrook kolionnija, kaip jau mateme, buwo suwienyta su Connecticut 1644 metuose ir pasiliko po wienu wardu "Connecticut Kolionijos".

Connecticut'o ir New Haven'o kolionijos pasiliko skyrium su sawo waldžia, katra turejo sawo konstitucija, parengta per paczius žmonis. Teip jos užsiliko iki 1665 m. Tada katalius, Karolis

II, suwienijo jais in wiena. No to laiko tos wisos kolionijos bus apraszomas kaipo wiena "Connecticut'o kolionija".

Dabar perżwelgsime akywesnius faktus kolionijos.

1662 m. karalius, Karolis II, suteike del Connecticut'o chartery. Pagal szita chartery kolionijos tapo suwienytos ir 1665 m. stojosi wiena Connecticut kolionija.

Szitas Charteris atsiżymejo tikra liuosybia, pagal juomi użsitwirtino liuosa konstitucija, kuria patys żmones sau parenge; teipgi buwo pawialita żmonems iszsirinktie sawa waldżia ir reprezentantus, ir suteike jiems da kitas priwilijas. Tokio liuoso charterio ne turejo da jokia Amerikos kolionija. Ta chartery parupino no karaliaus John Winthrop Jr.

1685 m.charteris Connecticut'o buwo panaikintas per karaliu Jokuba II. Jis ne mego jokios liuosos waldżios po sawo wieszpatawimu.

Bet Charteris ne buwo pragaiszintas, nes kada Andros buwo iszsiustas kaipo gubernatorius Naujos Anglijos ir pribuwo in Hartford (1687) m. del użgriebimo charterio, kapitonas Wadsworth isznesze jy ir paslepe żinomame medyje, kuris potam ir tapo pramintu "arżuolu charterio". Nors tas dokumentas buwo iszgelbetas, bet da po Andros'o waldżia, wisos tiesos, priwilejos ir liuosybes, kuriais charteris buwo suteikias, tapo atimtos. Andros panaikino sauwaldystia kolionijos ir wieszpatawo, kaipo tironas.

1689 m. Andros'o waldimas laimingai pasibai-

ge, kada karalius, Jokubas II, apleido karaliszka sosta ir jo wieta użeme geresnis wieszpats, karalius Williamas. Tada "arżuolas charterio" atidawe jiems nors jau pabliszkusia bet wertinga branginybia.

Karalius Williamas pawialino żmonijai Connecticut'o atnaujintie randa pagal ju charterio.

Pagal konstitucija, kuria jie patys sau parenge ir liko użtwirtinta per chartery, żmonija ne nustojo augusi skaitliuje ir laimeje. Ju ankstywa konstitucija buwo teip gera, kad pasiliko pamatu istatu kolionijos per szimta asztuonesdeszimts metu, tai yra teip ilgai, kol Connecticut stojosi walstija (state).

Isz pabudżio, żmonija Connecticut'o buwo tropna, darbszti ir mylinti liuosybia.

Apszwieta ik anksti atkreipe ant sawes atida ukesu. Augszta sistema paprastu mokslainiu buwo inwesta. Yale Kollegija tapo inpamatuota 1701 m.

Keliose kolionijos karese su Francuzais, Connecticut pastate sawo pilna dalia kariaunos ir apeme wadowystia.

Żmonija Connecticut'o, pradżioje użsidegimo rewoliucijoniszkos kares, lyginosi $200.000 ypatu.

3. Rhode Island.

Persekiojimas uż tikejima buwo prieżasczia użdejimo Rhode Island Kolionijos. Roger Williams buwo pirmas baltas żmogus kurs apsisedo toje kolionijoje.

Kada Williams buwo iszguitas isz Massachusets (žiurek ant puslapio 44), jis žiemos laike bego per miszkus prie Indijonu Narragansettu, per kriuos buwo gerai priimtu. Williams tuom laiku teip patiko Indijonams sawo padorumu ir grynumu karaktoriaus, kad jis no to laiko wisada turejo didelia intekmia pas nuožmunus. Ant keleto paskesniuju atsitikimu jis galejo iszgelbetie Nauja Anglija no užpuldinejimu Indijonu.

Pawasary 1636 m., Williams su keliais draugais apleido Indijonu buweinia (logerius) ir nuejo in wieta wadinama Seekonk, kuri randasi pryszakyje Narragansett Bay. Cze jis apsigyweno ir ta wieta pramine "Providence", kas reiszkia Apweizda Diewo.

Williams buwo iszguitas isz Massachusetts'o už tai, kad jis reikalawo waldžios užtarimo wisu krikszczioniu po wisokiais wardais, kaip jie newadintusi, kurie tik priguli prie tos walstijos. Jis skelbe, kad magistratas, arba waldžia swietiszka, turi redytie tiktai swietiszkuose reikaluose, laike kada žmones patys wisada atsako priesz Diewa kiekwienas už sawo tikejima.

Pasekme no szitos liuosos dwasios liko ta, kad Rhode Island kolionija tapo prieglоba del wisu persekiojamu kitose prowincijose.

1638 m. mažas burelis žmoniu, kurie buwo iszwaryti isz Massachussetts, isz priežasties tikiejimiszku nesutikimu, teipgi apsisedo Rhode Islande. Wieta sawo apsigywenymo jie pramine wardu "Portsmouth".

Szitie kolionistai nupirko ta sala no wirsziny-

ku Indijonu Canonicus ir Miantonomah už keturesdeszims fathomu*) wampumu**).

Pawasary 1639 m. nekokis skaitlius kolionistu persikrauste in pietrytinia pusia salos, kur jie padejo pradžia Newport'o.

1643 m. Roger Williams iszkeliawo in Anglija ir sekanty meta sugryžo su charteriu, kuris suriszo wisus apsigywenimus in wiena kolionija. Jis apturejo ta chartery no Angliszko Parliamento.

Neužilgo po to kolionistai susirinko ir parenge liuosa konstitucija del kolionijos. Per konstitucija buwo pawelyta tikejimiszka liuosybe wisoje pilnybeje. Waldžia ir legislatura buwo renkami per wisus žmonis. Tokis suredimas padare Rhode Island'a atsakancziausei suorganizawota kolionija.

Peržwalga akywesniu faktu

Per nekoky laika buwo nesutikimai terp Phode Island'o ir Massachusetts. Massachusetts sawinosi dalia žemes Rhode Island'o, kaipo sawo locna.

Del užbaigimo nesutikimu ir ginczu terp paeziu žmoniu, Williams buwo praszytas wel wažiuotie in Anglija. Jis iszwažiawo ir 1654 m. apturejo užtwirtinima charterio ir Massathusetts tapo atstatytas.

1663 m. Rhode Island apturejo no Karoliaus II karaliszka chartery. Szitas charteris paliko wisas tiesas ir priwilejas, suteiktas per pirmajy parliamentariszka chartery. Pagal chartery kolionija

*) Fathom buwo Indijonu miera, didumo szesiu pedu.

**) Wampum buwo tam tikri bubuliukai padirpti isz ywairiu spalwu luksztu warliu, ostrigu ir brangiu akmenu, wartojami per Indijonus kaipo pinigai.

tapo praminta: "Rhode Island ir Providence Plantacija."

Kada persekiojimai Quakeriu prasidejo Massachusetts'e, kitos kolionijos Naujos Anglijos prasze Rhode Island'a inwestie istatus prieszai Quakeriu atskala. Bet Rhode Island nepristojo ir pasiliko isztikama sawo pirmutiniam mokslui ape tikejimiszka liuosybia.

No pradžios asztuoniolikto szimtmeczio, Rhode Island buwo geriauseme pasisekime ir džiaugesi gerowia ir laimia iki pabaigos kolioniszku laiku. Apszwieta buwo didžioje guodoneje. Brown Uniwersitetas tapo uždetas 1764 m. 1732 m. James Franklin parenge Newport'e pirma laikraszty Rhode Island'e. Żmonija Rhode Islando pradžioje rewoliucijoniszkos kares skaite 50.000 ypatu.

4. New Hampshire

Istorija kolionijos New Hampshire skiriasi no istorijos kitu kolioniju tuom, kad New Hampshire ne buwo atsawa kolionija per wisa laika, bet ywairiuose laikuose kaipo dalis Massachusetts'o.

1622 m. tai yra du metu paskiau po pribuwimui Pelgrimu in Nauja Anglija aprube žemes, kurios rubežiais buwo upes Merimack ir Kennebec potam jures ir upe Canada,— buwo pawesta dwiem Anglijonams: Sir Ferdinandui Gorges ir kapitonui John Masonui. Ta žemia jiems pawede "Roda Naujos Anglijos", kuri turejo karaliszka patenta ant wisos Naujos Anglijos.

Sekanty meta mażas burelis żmoniu, buwusiu tarnystoje locninyku, apsisedo palei Piscataqua. Skaitliuje szitu apsigywenimu buwo Portsmouth ir Dover. Terp ju per ylga laika buwo stoka darbsztumo ir gerowes.

1629 m. Gorges ir Mason persiskyre. Tada Mason'as apturejo territotija terp upiu Merrimack ir Piscataqua. Jis pramine sawo Provincija wardu New Hampshire.

Mason'as buwo gubernatorium Portsmouth'o, New Hampshire, Anglijoje; pagal tuom jis pramine ir sawo territorija wardu New Hapmshire.

Laike keliu pastaru metu ta aprube buwo padalyta terp locninyku. Tas atsitikimas padare daug ginczių ir bylu. Teipgi galima patemytie, kad New Hampshire daug nukentejo no Indijonu.

Toki sunkus priepuoliai priwerte żmonis pasiduotie po prieglоba Massachusetts'o (1641) ir isz tos prižasties New Hampshire prigulejo prie Massachussets'o per 39 metus, iki 1680 m.

1680 m. Anglijos karalius padare New Hampshire royaliszka *) prowincija. Ji buwo waldoma per gubernatoriu, paskirta per karaliu ir per susirinkima pasiuntíniu, iszrinktu per paczius żmonis.

Laike despotiszko wieszpatawimo Andros'o ant Naujos Anglijos (1685—1688), New Hampshire, lyginai su kitomis Naujos Anglijos kolionijomis, nustojo sawo liuosybes ir neprigulmystes. Bet kaip Andros buwo numestas, żmonis paeme

*) Royaliszka ženklina karaliszka provincija, tai yra tokia, kuri yra po waldże karaliaus arba kunigaikszczio.

waldžia in sawo locnas rankas ir 1690 metuose pasidawe wel po priegloba Massachusetts'o.

No szito laiko iki 1741 m. New Hampshire kartais buwo atsawa walstija ir kartais suwienyta su Massachusetts'u. 1741 m. ji buwo wisai atskirta ir pasiliko atsawa royaliszka kolionija.

Nors apielinkybes periszkadijo greitam augimui kolionijos, isz priežasties indijoniszku kariu ir atsirandanczių prisisawinimu žemes, bet žmones persieme uolumu, darbsztumu, drasumu ir meilia liuosybes. Pažymetina dalywuma kolionija eme Francuziszkose karese, ape kuriais bus apraszyta atsawam skyriuje. Pradžioje rewoliucijoniszkos kares New Hampshire buwo pasirengusi imtie dalywuma gincziuose, lygei su kitoms kolionijoms.

Maine kolionija.

Maine ne buwo wiena isz trylikos kolioniju, kurios stojo in karia už neprigulmystia 1775 m. Tada Maine ne buwo da atsawa kolionija laike kolioniszko perijodo ir dabar mes dažinosime, kada tai buwo.

1639 m. Sir Ferdinand Gorges apturejo no Anglijos karaliaus plota žemes, terp upiu Piscataqua ir Kennebec. Szita aprubia jis pramine "Maine Provincija". Maine reiszkia wiriausia arba didžiausia. Tas wardas buwo duotas wisai žiemrytinia daliai Naujos Anglijos del atskyrimo no salu bunanczių palei krasztus Atlantiko.

Tuom laiku ta žeme buwo apgywenta tiktai per kelis žwejus, kurie gyweno budose pagal krasztus. Bet su laiku pribuwo daugiau gywentoju in miszkus ir žmones surenge sau locna waldžia.

Per daugely metu ne nustojo ginczai terp Maine ir Massachusetts. Priežastis buwo ta, kad Massachusetts sawinosi jurisdikcija *) ant dalies Maine.

1677 m. Britaniszka waldžia nusprende, kad Massachussets ne turi jokios tiesos prie Maine, ir kad Maine priguli prie inpediniu Gorgeso.

Tame slepesi sekretas, kad karalius Angiijos norejo nupirktie ta prowincija del sawo sunaus, Wado isz Monmouth'o. Bet gywentojai Massachusetts'o prigawo karaliu. Jie nusiunte prie inpedinio Gorgeso ir nupirko jo titula no žemes Maine už dwylika szimtu swaru (1677)m. Potam buwo prijungta per royaliszka chartery prie Massachusetts'o 1691 m.

Maine pasiliko dalia Massachusetts'o iki 1820 m., kada ji pristojo prie Unijos Suwienytu Walstiju, kaipo neprigulminga walstija.

Vermont.

Wisos walstijos Naujos Anglijos jau yra paženklintos, atmetus Vermont'a. Vermont'as niekad ne buwo kolionija. Jo territorija buwo dalis New York'o ir New Hampshire iki 1791 m., kada jis pristojo prie Unijos, kaipo walstija. Bet kolioniszkuose laikuose "Waikai Žaliuju Kalnu", kaip jie tada sawia wadino, eme karszta dalyba karese Naujos Anglijos.

*) Jurisdikcija yra tiesdariszka galybe arba sudas.

III. New York.

Dutczanu, arba Holandu periodas.

New Yorkas, kuris dabar yra turtingiausia ir žmoningiausia walstija, buwo wienatine Amerikos kolionija, inkurta per Hollandus.

Henry Hudson pribuwo ant salos Manhattan (kur dabar miestas New-Yorko) 1609 m. ir atrado upia Hudson. Henry Hudson buwo Anglijonas, bet tuom laiku buwo tarnystoje Hollanduose. Pagal szitoms iszligoms Hollandai prisisawino žemia ir pramine ja Nauja Netherlandija.

Netrukus po Hudson'o atradimui prekejai Hollandijos iszsiunte sawo laiwus del mainykawimo su Indijonais. Prekikai inkure du prekybinius miestelius, wiena ant Manhattan ir antra augszcziau ant Hudson upes, kur paskiau tapo iszbudawotas miestas Albany.

1621 m., tai yra metus paskiau po pribuwimo Pelgrimu, kompanija Hollandijos prekiku, pramінta per Hollandus "West Indijinia Kompanija", apturejo patenta ant territorijos Naujos Netherlandijos. Hollandai twirtino, kad wisa Nauja Nethertherlandija, kuria jie prisisawino, užima plota no upes Connecticut iki Delaware.

1623 m. West Indijine Kompanija iszsiunte keleta giminiu isz Hollandijos in sawo kolionija. Tai buwo pirmutinis atsakantis gywenimas to kraszto. Ant salos Manhattan jie uždejo Nauja Amsterdama. Tai buwo pradžia didelio miesto New York'o. 1624 m. jie uždejo Fort Orange, isz kur paskiaus stojosi miestas Albany.

Manhattan sala buwô nupirkta no Indijonu uż szeszesdeszimts guilderu arba uż dwideszimts penkis dolierius.

1624 m. Peter Minnit buwo nusiustas, in ten kaipo gubernatorius Naujos Netherlandijos. Antras Hollandu gubernatorius buwo Wauter Van Twiller; treczias Sir William Kieft; ketwirtas ir paskutinis Pêter Stuyvesant (Stiwesant). Szitie keturi gubernatoriai walde ape keturesdeszimts metu iki 1664.

Laike szito periodo Naujas Amsterdamas augo palengwa bet twirtai. 1664 m. Hollandu kolionija turejo deszimts tukstanczių żmonijos.

Hollandai turejo keleta klapatingu atsitikimu — su Puritanais Connecticut'o, su nekuriais Szwedais, kurie apsisedo in pietus no ju, ir su Indijonais.

Wisi tie klapatai buwo isznaikinti laike randijimo gubernatoriaus Stuyvesanto, kuris buwo gresnus twirto ir tropno supratimo.

Anglijonai wisa laika żiurejo ant Naujos Netherlandijos kaipo prigulinczios jiems. Jie sąwinosi Naúja Netherlandija ant tos papedes, kad Cabot'ai Buwusieje Anglijos tąrnystoje, daug pirmiau uż Hudsona atrado sziaurinia Amerika.

1664 m. Anglijonai pasiryżo wisai apwaldytie ta żemia. Karalius, Karolis II, atidawe wisa plota żemes no Connecticut iki Deleware. sawo broliui, kunigaikszcziui York. Kunigaikisztis iszsiunte apginkluota laiwa po wadowystia Nicolls'o, kuris turejo apimtie żemia wąrdan Anglijonu.

Gubernatorius Stuyvesant ne norejo pristotie

ant reikalawimo Anglijonu, bet žmones tam nesiprieszino. 8 d. Rugsejo, 1664 m. miestas tapo atiduotas Anglijonams. Wisa Prowincija ir jos sostapylis prieme warda "New-York".

Anglijonu Periodas.

Delko Hollandai teip lengwai pajeido New York'a. Swabiausi priežastis yra ta, kad daugumas žmoniu norejo daugiau liuosybes, kaip jie turejo po gubernatoriais Hollandu West Indijines Kompanijos. Didelis skaitlius kolionistu isz Naujos Anglijos apsisedo terp Hollandu ir turejo ideja sauwaldystes kokia buwo Naujoje Anglijoje.

Stuyvesant ne tikejo toms nuomonems ir sake, kad jis apturejo ta galybia no "Diewo ir West Indijines Kompanijos" ir nereikalawo jokiu susineszimu su žmonems.

New-yorkieczíai ne gawo wiso to, ka jie tikejosi dasiektie su permaina Hollandu ant angliszku waldonu. Kunigaikisztis York buwo locninyku wisos prowincijos; jis ne pawialijo žmonems patiems randitis sawo legislatura, iszrinkta per juos paczius, bet iszsiunte gubernatorius, kurie buwo jam paklusnus.

Regimai szita permaina negalejo žmonems patiktie. Per tai jie ne nuliudo, kad 1673 m. Hollandu laiwyne (flota) pribuwo in New York'a ir priwerte miesta pasiduotie. Tai buwo laike kares Hollandu su Anglija. Szitas Hollandu apwaldimas tesesi ne daug daugiau kaip per metus. 1674 m. New-Yorkas perejo wel po waldžia Anglijonu ir teip likosi iki neprigulmystes.

Dabar pažymesime swarbesnius faktus. 1674m. kunigaikesztis Yorkas iszsiunte gubernatoriu Major Edmund Andros, kuris potam buwo prispaudeju Naujos Anglijos. Jis walde New Yorka per asztuonis metus.

1683 m. žmonems New-York'o buwo duotos tiesos reprezentacijos, tai yra, jie galejo rauditis per reprezentantus, iszrinktus per juos paczius. Kunigaikesztis York iszsiunte nauja gubernatoriu su pawelijimu suszauktie seima žmoniu reprezentantu.

Szitas suteike jiems senei laukiamas tiesas; bet netrukus jos buwo wel atimtos. Kunigaikesztis York, po metu ar dweju, liko Anglijos karalium po wardu Jokubo II. Tada jis atsisake New-Yorkiecziams pawialitie suszaukima seimo, uždraude spauda ir iszsiunte gubernatoriu, kuris pawerge žmonis.

1689 m. atejo naujienos, kad Jokubas II tapo praszalintas no sosto ir jo wieta užeme karalius William. New-yorkiecziai nusidžiauge tuom. Kaip Bostono žmones užrakino Androsa, New-yorkiecziai susitare nuwerstie netiesdaringa karaliaus gubernatoriu, kury Jokubas II buwo pastatias ant ju.

Tai buwo sukilimas žmoniu po wadowystia ukeso, wardu Leisler (Eisler). Žmones užgriebe porta wardan karaliaus Williamo, royaliszkas gubernatorius pabego ir Leisleris pastate sawia prieszakyje kolionijos. Jisai sake, jogei waldysias galybia ant kolionijos tik iktol, kol karalius Williams iszsius gubernatoriu.

1691 m. Wadas Sloughter (Sloter) parwyko

kaipo gubernatorius. Leisler užsitwirtino sawo galybia ir pasipriesztino atiduotie waldžia. Sloughter jy aresztawojo ir nusudyjo. Jis ir jo žentas Melborne tapo nusudyti ant smerties už priesztarawima.

Gubernatorius atsisake pasiraszytie ant warranto del ju nužudimo, nes jis mislino, kad jiedu greicziau buwo silpni negu kalti. Bet Leisler turejo daug neprieteliu terp New Yorko magistratu ir galingos luomos, ir jie tai nusprende, jog jis turi mirtie. Jie užprasze gubernatoriu Sloughter ant pokilio ir kada užsigere no wyno, jis pasirasze ant smertinio dekreto. Leisler ir Melborne tapo nužudyti anksty sekanty ryta.

Nors nužudimas Leislerio pasidabojo wieniems, bet baisei uždege rustybia kitus. Barnei terp dwieju pusiu tesesi per ylga laika ir turejo didelia intekmia ant kolionijos palitikos per daug metu.

No laiko karaliaus Williamo (1689) iki rewoliucijoniszkos kares, New York'as pasiliko royaliszka prowincija, waldoma per karaliaus gubernatorius. Karalius Williams pawialino kolionijai turetie sawo Legislatura; bet New York'as ne turejo jokio charterio, kuris butu suteikias jiems tokias liuosybias, kokias turejo Nauja Anglija. Per tai New York'as kentejo tankius priespudžius isz puses gubernatoriu.

Szitie prispudžiai suteike wiena gera dalyka: jie iszmokino žmonis brangintie liuosybia ir prieszintis tironystiai.

Žmonija New Yorko pradžioje angliszko waldimo (1664) sieke iki 10,000. 1776 metuose skaite

180.000 ypatu. Ankstywieje apgywentojai, kaip mes pirmiau matem, buwo Hollandai. Jie buwo teisingi, darbsztus, stropus ir didszirdus. Potam ten pribuwo didelis skaitlius Skotczu, Francuzu, Wokiecziu ir Anglijonu. Pirmutinis Hollandu kraujas pasiliko paguodotu elementu New-Yorko draugystes.

Pagal tikejimo daugumas buwo Presbeterijonu ir nepriegulmingu.

New Yorko miestas, laikuose Hollandu, turejo ape tris szimtus namu ir ape 3000 żmonijos. Da pirm pabaigos kolioniszko laiko, New York'as iszaugo in didely prekybiny miesta ant kraszto Atlantiko.

Su Indijonais, kolioniszkuose laikuose Newyorkiecziai sugyweno ant labai draugingu iszligu. Galingas susiwienyjimas, teip wadinamu, "Penkiu Tautu," arba Irquoisu, gywenusiu sziaurineje dalyje New-York'o, dadawe daug paramos żmonems ir pagelbejo gintis no użpuolimo isz Kanados.

Dalywawimas New-yorkiecziu ywairiose Francuzu karese yra paduotas kitame perskyrime, toliau.

Dwase neprigulmystes terpo New-yorkiecziu buwo labai augszta ir stipri. Mieste New-York'o buwo iszduodami intekmingi laikraszcziai, kurie gyne tiesas żmoniu.

Isz kolioniszku seimu, New Yorko seimas buwo pirmutinis (1764), del użwedimo komitetu del terpsawiszko padawimo żiniu (korespondenciju) kas link Anglijos prispaudimu.

Pirmas kraujas rewoliucijos tapo pralietas New-Yorke. Tai buwo 1770 metuose.

IV. New Jersey.

Użdejimas New Jersey.

Territorrija New Jersey isz pradżiu buwo tik dalis naujos Netherlandijos. Kada Nauja Netherlandija buwo atiduota kunigaikszcziui York'ui ir stojosi prowincija New York'o, territorija New Jersey prigulejo prie New-York'o.

Bet 1664 m., ta paty meta, kada karalius Karolis II, padare kunigaikszty York'a locninyku prowincijos New-York'o, kunigaiksztis York isz sawo puses atidawe didely plota sawo territorijos dwiem bajorams (arba burżoms), Lord Berkley (berkli) ir Sir George Carteret. Tas plotas tape padaryta atsawa prowincija wardu New Jersey.

Tas wardas buwo duotas ant atminties Carteret'o, kuris buwo gubernatorium mażos salos wardu Jersey, Aglijoje.

Locninykai padare labai liuosa konstitucija del kolionijos. Duotas charteris pawialino lygias tiesas ir liuosybias wisiems tikejimams. Waldżia susidejo isz gubernatoriaus ir rodos, abeji paskirti per locninykus żemes.

Pasekme szitu liuosingu dowanu buwo ta, kad daug ypatu, iszpażinstanczių ywairius tikejimu, kurie buwo prispausti Europoje, pribuwo in nauja kolionija.

1665 m. pirmas apsigywenimas New Jersey buwo Elizabeth'e. Buris apgywentoju buwo atwestas per Philipa Carteret, (broly locninyko), kuris buwo paskirtas gubernatorium. Jis pribuwo su matiku*) ant pecziu, del parodimo żmonems, kad

*) Matikas yra tai użriestas spatas. kuriuom żmones bulwias arba kitas darżowias kaupia.

darbsztumas, stropumas ir gerejimas żemdirbystes tur su jais draugautie. Ir teip Kolionija New Jersey tapo użdeta.

Akiwesni faktai. 1674 m. Lord Berkeley pardawe sawo dalia New Jersey kompanijai Angliszku Draugu, arba Quakeriu. Prowincija dabar liko iszdalyta ant dwieju daliu, — parduota dalia Quakeriams pawadino West Jersey, o dalia Carteret'o— East Jersey, arba Wakarine ir Rytine Jersey.

Garbingas William Penn liko dażiuretuju Quakeriu dalies. Netrukus pradejo plauktie in West Jersey żmones daugiausei prigulinti prie atskalos Draugu. Tikrai tai buwo Quakeriu kolionija.

West Jersey turejo sawo locna legislatura. 1681 m. pirmas seimas susirinko ir parenge puikias tiesas.

1682 m. East Jersey tapo parduota per Carteret Williamui Penn'ui ir keletui bendru. Garsus Quakeris, Skotchas, wardu Robert Barklai, liko gubernatorium ir daug persekiojamu Skotczu Presbiterijonu emigrawo in New Jersey.

Kaip żeme buwo daugelio locninyku, tai buwo didis apsunkinimas del żmoniu. Jie nei wienas ne użsitwirtino tikros locnasties ant sawo żemes.

Po daug metu ginczijimosi terp locninyku ir żmoniu, locninykai atsisake no kolionijos ir 1702 m. abidwi Jersey tape suwienytos in wiena royaliszka prowincija, po wardu Jersey.

Palikusi rayaliszka prowincija, New Jersey

tape pawesta tam pacziam gubernatoriui, kuris walde New-York'a bet New Jersey buwo pawialita sawas seimas, iszrinktas per żmonis. Tokeme padejime New Jersey pasiliko per trisdeszimts szeszis metus — no 1702 iki 1738.

1738 m. żmones prasze karaliaus pawialijimo turetie sawo atskira gubernatoriu. Szitas buwo pawialitas. No to laiko New Jersey redoma per gubernatorius, paskirtus per karaliu, pasiliko royaliszka prowincija iki neprigulmystes.

Żeme New Jersey buwo waisinga, prowincija buwo liuosa no użpuldinejimu Indijonu. Delto ji staigu augo ir gerejimas jos didinosi.

Quakeriai ir Skotchai buwo wiriausi elementai ankstywosios żmonijos New Jersey. Jie buwo paczednus, darbsztus ir moraliszki.

Żmones New Jersey wisados atsiżenklino meilia liuosybes. Jie wyriszkai remesi priesz wisokius meginimus tironystes ant ju, isz puses royaliszku gubernatoriu.

1738 m. kollegija "Nassau Hall", mieste Princetown, tape inrengta.

Żmonija kolionijos, pabaigoje kolioniszko periodo, buwo netoli 150.000.

V. Pennsylvania.

Użdejimas Pennsylvanijos.

Isz pradżiu Pennsylvania buwo kaipo prieglioba del atbeganczių isz Anglijos persekiotu Quakeriu arba Draugu, kaip jie sawes wadino. Quakeriai prigulejo prie tikejimiszkos daugystes,

kuri iszaugo Anglijoje ape 1650 metus. Jos sanariai atsiżymejo grynumu religijiszkos tikybos ir sawo pasielgimais ir budais.

Kolionija Pennsylvanijos tape użdeta per garbinga William Penn, kuris buwo draugu Quakeriu.

Penn labai użsieme apgywendinimu Amerike Quakeriu per susigiminiawima su Quakeriais New Jersey.

Dażinojas kad terp New Jersey ir Maryland yra didele neużymta territorija, jis norejo nupirktie ja del sawo persekiojamu tikejime broliu.

Anglijos randas buwo skolingos Penn'o tewui daug pinigu. Penn uż ta skola gawo mineta territorija (1681), kuri tape praminta "Pennsylvania", kas reiszkia: — Penn'o girinis krasztas.

Rudeny 1681 metu didelis buris emigrantu, daugiausei isz Quakeriu, apleido Anglija ir pribuwo in Pennsylvania del apsigywenimo. Jie buwo atwesti per William Markham, kurs buwo paskirtas deputatu-gubernatorium ant kolionijos. Pats Penn pribuwo tik kita meta (1682).

1682 m. Penn apturejo no kunigaikszczio York'o dabartinia walstija Delaware. Ta aprube wadinosi tada tik "Territorijomis".

Pennsylvanijoje ir Delaware jau buwo kur ne kur apsigywenia Hollandai ir Szwedai. Penn apsiejo su jais grażei ir kad jis pribuwo, jie sake, kad tai buwo "geriausi diena, kokia jie kada mate".

Penn'as grażei apsieidawo su Indijonais. Netrukus po pribuwimo, jis padare su Indijonais akywa sandara, ir per septynesdeszimts metu, kol Quakeriai randijo kolionija, terp baltuju ir rau-

donskuriu buwo nepertraukiamas sutikimas. Indijonai wadindawo Penn'a "Onas" ir augszcziausi garbe, kokia jie galejo aiduotie baltiemjiems, buwo żodżiai: jis yra, kaip "Onas".

Ant pabaigos 1682 metu, Penn'as aprinko wieta, terp upiu Schuylkill ir Delaware del sostopyles sawo kolionijos. Jis pramine ta miesta "Philadelphia", kas reiszkia "broliszka meile".

Tokiu pakajingu ir meilingu budu tape surengta palitikiszka galybe Pennsylvanijos.

Pirmutinis randas Pennsylvanijos tape suredytas per Penn. "Provincija turejo butie waldoma per Deputata - Gubernatoriu, paskirta per locninyka. Wisi istatai turejo butie parengti per legislatura, kuri turejo butie iszrinkta per żmonis. Beto, da Penn'as suteike sawo kolionijai "Chartery liuosybiu".

1684 m. Penn sugryżo in Anglija. Padejimas kolionijos buwo labjausei laimingas. Randas buwo pilnai suredytas ir kolionija augo staigu. Ji turejo tada dwideszimti apgywentu miesteliu ir ape 7.000 żmonijos.

Penn'as ne gryżo isz Anglijos per penkiolika metu. Per szita laika pakilo kolionijoje nesutikimai; 1) 1691 m. kolionija Delaware, kuri buwo suwienita su Pensylwania, atsiskyre no unijos. Penn'as dawe jai atskira Deputata-Gubernatoriu ir 1703 m. padare ja atskira prowincija; 2) ypatai palikti legaliszkoje*) syloje, pradejo terp sawes bartis. 3) żmones nenorejo moketie rendu, su kurioms Penn'as mislijo pagerintie sawo iszdawimus ant reikalu kolionijos.

*) Legaliszkas, żenklin istatimiszka.

Del praszalinimo žmoniu wargu Penn'as pagryžo in kolionija 1699 m. ir dawe žmonems nauja Chartery, kuris pridawe jiems daug sylos. Tas charteris suteike jiems tiesa parengtie sau istatus, kokiu jie pirmiau ne turejo. Pasirode, kad wis tai buwo labai gerai ir pasiliko syloje iki neprigulmystes.

Po szito Penn'as pagryžo in Anglija, kur jis numire 1718 m. Jis buwo didžiu suteiktoju istatimiszku tiesu ir geradejysczių žmonijos.

Stebetinas augimas ir gerejimas Pennsylvanijos, begyje 60 metu, no Penn'o myrio iki rewoliucijoniszkos kares, parodo neapsakyta geruma instituciju, kuriais Quakeriai parenge.

Sunus Penn'o buwo locninykais kolionijos ir walde ja per deputatus–gubernatorius. Szita waldžia locninyku tesesi iki rewuliucijos, kada jie iszsipirko per sawo palitikiszka galybia no Penn'o sunu už $580.000.

Wisokiems tikejimams buwo duota liuosybe. Per ylga laika Quakeriai buwo skaitlingiausi, bet ir kiti tikejimai subrendo, kiekwienas pawietas turejo tris urednykus, wadinamus "pakajaus darytojais".

Rubežius terp Pannsylvanijos ir Marylando buwo padarias daug triukszmo per daugely metu. Galutinai wis tai buwo užbaigta (1767), kada du žemmieriai Mason ir Dixon, pertaise dabartiny rubežiu. Tas rubežius potam buwo wadinamas "Masono ir Dixono linija."

Kolionija wede gera prekyba su Anglija, West Indija ir Pietinią prowincija. Per daugely metu tabakas buwo apszcziai auginamas.

Laikraszcziai lig anksti buwo użdeti Philadelphijoje ir Benijamin Franklinas rede wiena isz ju. Żmonija Pennsylvanijoje 1776 metuose skaitesi 370.000.

VI. Delaware.

Użsidejimas Delaware.

Mes mateme, jog kunigaikisztis York'as 1682m. atidawe territorija Delaware William'ui Penn. Daug metu pirm to laiko, ta żeme buwo apsesta Szwedais. Hollandai Netherlandijos buwo neprielankus esantiems ten Szwedams ir delto padare Delaware dalia sawo żemiu. Kada Nauja Netherlandija perejo in rankas kunigaikszczio York'o ir tape praminta New York, Delaware pasidare dalia kunigaikszczio sawasties. Potam, kaip jau mateme, kunigaikisztis York'as atidawe territorija Delaware Penn'ui.

Kokiu budu Delaware pasiliko dalia Pennsylvanijos mes jau żinome isz pereitos istorijos.

1703 m. żmonems Delaware, kurie nebuwo użganedinti isz susiriszimo su Pennsylvanija, buwo pawialita parengtie sau atskira legislatura. Delaware ir Pennsylvanija no to laiko daugiau nesusiwienijo, wienok abidwi turejo ta paty gubernatoriu.

Nedidelis plotas territerijos Delaware iszrodo labai maża walstija ant żemlapio. Bet jo kareiwiai, laike rewoliucijoniszkos kares, buwo mitriausiais terp apgineju amerikoniszkos liuosybes. Teipgi padejimas Deleware patyre didelia intekmia. Penn'as augsztai guodojo moraliszkus ir szwelnius paproczius ir patriotizma żmoniu Delewaro.

VII. Maryland.

Użdejimas Marylando.

Persekiojimas Puritanu inwykdino użdejima Massachnsetts' o, o persekiojimas Quakeriu użdejima Pennsylvanijos. Panasziu budu persekiojimas Kataliku Anglijoje atwede ant użdejimo Marylando.

Wadowas apgywendinimo Marylando buwo Lord Baltimore, bajoras Rymo katalikiszko tikejimo, labai augsztos iszminties ir liuosu pażwalgu. 1632 m. jis apturejo no karaliaus, Korolio I, grażia aprubia, gulinczia in żiemius no Potomac upes ir tape praminta "Maryland", wardan karalienes Henriettos Marijos, kuri buwo katalike. Lordas Baltimore numire ne suspejas użtwyrtintie kolionijos. Jo inpediniu liko jo sunus, kaipo antras Lordas Baltimore ir tapo locninyku Marylando.

Charteryje prowincijos, atiduotos Lordui Baltimore, karalius parenge konstitucija del prowincijos. Ta konstitucija buwo labai liuosinga ir wede ant to, idant wisos tiesos ir istatai del kolionistu butu parengti per seima, iszrinkta per paczius żmonis ir idant żmones nemoketu texu. Teipogi Lordas Baltimore pawialino pilna liuosybia wisu tikejimu.

Dabar mes pażiuresime, kaip Maryland tapo isz pradżiu apgywentas. Rudeny 1633 m., Leonard Calvert, brolis Lordo Baltimore, iszplauke isz Anglijos su dwiem szimtais naujoku. Jie buwo daugiausei Anglijos katalikai bajorai, su sawo giminemis ir tarnais. Jie pribuwo in Amerika dwie-

juose laiwuose, wadinamuose: "Ark" ir "Dove".

Emigrantai nuplauke ant Potomac upes, nusipirko arti uosto Potomac no Indijonu maža kaimely ir apsisedo del apdirbimo Indijoniszku lauku. Jie užaugino waisius kukuruzu ta paty meta. Ta wieta, kur jie apsisedo, pramine St. Mary. Pradžia apsigywenimo buwo anksti pawasary 1634 m. Nauji kolionistai greit pradejo wirstie ir teip Maryland inejo in galybia.

Swarbesni faktai. — Maryland lig anksti buwo intrauktas in daug nepakaju. Labiausei skaudus buwo "Clayborne Maisztas". Clayborne buwo Virginietis ir pirma, negu Calvert partrauke sawo kolionija, jis apturejo royaliszka license (laisens) del mainikawimo toje žemeje. Clayborne ne norejo pasiduotie po wieszpatawimu Lordo Baltimore. Daug sykiu jis sukele apginkluotas partijas, kurios kowojo priesz waldonus. Jo insikiszimai per deszimts metu dare nesutikimus kolionijoje.

Pawergimas tikejimo inwykdino kitas painias. Su labai prakilne dwase, Marylando Seimas parenge 1649 m. istata po wardu "Toleration Act", pagal kury wisi tikejimai turejo butie ne persekiojami. Po nekurio laiko, kada waldžia legislaturos paeme Protestonai in sawo rankas, jie padare istatus apsunkinanczius Katalikus.

Pasekmia to inwyko namine kare 1655 m. Katalikai tapo pergaleti. Marylando draugyste liko suirime iki 1660 m., kada pakajus ir liuosybe tapo wel pataisyti.

1662 m. Lordas Baltimore iszsiunte sawo sunu, Charles Calwerta, kaipo gubernatoriu. Jo prakilnus ir gudrus pasielgimai daug gero padare

del kolionijos. Po smerczio jo tewo, jis pasiliko łocninyku Marylando, 1684 m.

1689 m. kilo antra tikejimiszka kare. Protestonai po wadowystia nedoro ir sumislaus wyro, wardu Coode, użgrobe waldżia ir prispaude katalikus.

1691 m. karalius William padare Maryland royąliszka Prowincija. Teip ji pasiliko per dwideszimts penkis metus. 1716 metuose łocnas randas tapo pagrażintas po priegloba penkto Lordo Baltimore ir teip likosi iki neprigulmystes.

No pradżios asztuoniolikto szimtmeczio, augimas Marylando buwo staigus. 1700 metuose żmonijos buwo 30.000.

1699 m. sostapyle buwo perneszta isz St. Marys in Annapolis.

Liuosos mokslaines ir wisuomeniszki knyginai tapo użdeti pagal istatus wisose kuopose.

Kaip ir wisos kitos kolionijos, Maryland turejo wergus. Bet juodiejie (nigeriai), liginai su baltaiseis, liuosais żmonemis, buwo użlaikomi żmoniszkiausei.

Tabakas buwo wienu isz gereusiu produktu Marylando ir per ylga laika tarnąwo kaipo kurencija (tai yra pinigai). Prekyba Marylando buwo atsakąncziame padejime ir miestas Baltimore stojosi swarbium prekybiniu miestu.

Żmones Marylando buwo intelligentiszki ir mylinti liuosybia. 1776 m. buwo żmonijos 220.000.

VIII. North Carolina.

Użpamatawimas North ir South Carolinos
arba
(Sziaurines ir Pietines Carolinos).

Pirmucziausei Carolina tapo apgywenta per emigrantus isz Virginijos. Terp 1640 ir 1650 m. daug virginieczia persikrauste pietu linkon ir apsisedo in żiemius no Albemarle–Sound siaurumos.

Prieżastis ju emigrawojimo buwo ta, kad virginieciai, budami episkopalais ir atsidawia sawo bażnycziai, pradejo persekiotie kitus tikejimus. Naujokai atrado turtinga żemia ir grażu klimata ir laimingai gyweno be jokios waldżios.

1663 m. karalius, Karolis II, atidawe Lordui Clarendon ir kitiems żemias terp Virginijos ir Floridos. Tas plotas żmes prieme warda "Carolina", wardan karaliaus Karolio.

Locninikai parenge liuosa randa del mażos "Albemarle Kolionijos".

1665 m. kompanija isz Barbadoes apgywendino żemias aplink uosta upes Cape Fear. Ta kolionija tapo praminta "Clarendon Kolionija". Tos abidwi kolionijos, Albemarle ir Clarendon, buwo widuje dabartiniu rubeżiu Sziaurines Corolinos; bet tas wardas da ne buwo duotas prawincijai.

1670 m. keletas Anglisku emigrantu, iszsiunstu per locninikus, po wadowystia Williamo Sayle, apsigyweno palei pietiny szona upes Ashley. Tai buwo pradżia Seno Charleston. Pati kolionija prieme warda "Carteret Kolionija". Tai buwo pirmucziausi apsigywenimai rubeżiuose dabartines South Carolinos.

Aktweszni faktai. — Angliszki bajorai, kurie buwo locninikais Carolinos, sutare su garsiu philosophu, wardu Locke, nuimtie plana waldżios prowincijos. Ta plana Locke pramine "Grand Model". Bet "Grand Model" ne labai buwo pritaikintas prie gywentoju miszku Carolinos. Jie megino pritaisitie ta per kelis metus ir potam apleido.

Żmonis sziaurinin naujokiniu teip daug nukentejo no wisokiu użgulimu, kad 1677 m., po wadowystia John Culpepper'o atsisake no paklusnumo waldżiai. Jie atieme locnasties waldżia, iszrinko sawo locnus urednykus ir per keleta metu reikalai ejo labai dailei.

1683 m. locninykai iszsiunte Seth Sothel, kaipo gubernatoriu. Jis buwo isztwirkias moraliszkai, spaude żmonis ir arde ju suotikmia gerejimo per szeszis metus. Ant galo żmonis atgawo in sawo rankas tiesas ir Sothel'y iszwijo.

Potam ten buwo didele permaina. Locninikai pawelino kolionistams aprinktie sawus reprezentantus in Kolionijos Seima. Keletas iszmintingu ir geru gubernatoriu buwo iszsiunsta.

North Carolina ingijo labai gerus gywentojus. 1707, didżia Kampanija Francuziszku Protestonu apsisedo ant upes Trent. 1710 m. atejo daug persekiojamu Luteronu isz Woketijos.

1711 m. Kolionija baisei nukentejo no Indijonu skerdynes. Tuscarorai atejo kariaudami ir iszżude szimta triedeszimt kolionistu. Kariumene tapo iszsiunsta isz South Carolinos del ju pagelbos. Jie pamusze Indijonus, pagawo ju asztuonis szimtus ir kitus nuwijo żiemiu linkon in New-Yorka.

1729 m. Anglijos karalius nupirko no locniniku wisa Carolinos prawincija. Jis atskyre sziaurinias kolionijas no pietiniu ir pawadino jais North Carolina" ir "Suoth Carolina", katra isz ju pasiliko royaliszka prowincija su sawo locnu randu ir legislatura, iki galo kolioniszku laiku.

Turtiszkas gerejimas North Carolinos prasidejo pradžioje asztuoniolikto amžiaus. Tada didelis skaitlius Skoczu, Francuzu, Vokiecziu ir Sziaurines Irlandijos žmoniu ten apsisedo.

Ape ta laika tapo labjau isztirtas widuris to kraszto, kuris tapo atrastas daug waisingesnis, negu pakraszcziai.

Budas giwenimo lig anksti buwo pritinkus prie auklejimo prakilnios ir neprigulmingos dwasios, nors prie apszwietos ne labai pritiko. Tai buwo daug pirmiau, negu ten atsirado dikcziai mokslainiu ir bažnycziu. Pirma spauda buwo inwesta 1754 metuose.

Ape pusia asztuoniolikto szimtmeczio dikcziai atejunu pribuwo in North Carolina isz Penntsylwanijos ir kitu sziauriniu kolioniju. 1776 m. en buwo žmonijos ape 260.000

XI. South Carolina.

Swarbesni Faktai.

Mes jau mateme, kad graži kolionija South Carolinoje buwo Senas Charleston (Old Charlston) Tai užsidejo 1670 m. Teipgi reikia atmintie, kad South Carolina ir North Carolina buwo wiena prowincija iki 1729 m. Da yra keli faktai ape buwima South Carolinos pirmiau 1729 m. ir tai dabar peržiuresime.

Kolionija South Carolinos greit pasidaugino didžiu skaitliumi wertingu gywentoju. Ten buwo Hallandai isz New Yorko; ten buwo dikta draugyste Hugenotu, arba Francuziszku protestonu; ten buwo daug žmoniu isz Anglijos ir Skotlandijos, kaip Puritanai, teip ir raiteliai.

Wienas isz ankstywesniu gubernatoriu Sir John Yeamans, pargabeno isz Barbadoes nekoky skaitliu afrikoniszku wergu. Kaipo South Carolina no pradžiu užsiiminejo sodinimu ir auginimu wisokiu waisiu, tai skaitlius wergu darbinyku staigu dauginosi.

Waldžia kolionijos buwo rankose gubernatoriaus paskirto per locninykus. Žmonis iszrinkdawo sawo locna legislatura.

1680 m. sostapyle tapo perkelta isz Seno Charlestono ant peninsulos (*) terp upiu Ashley ir Cooper. Cze tapo iszbudawotas miestas Charleston, wardan karaliaus, Karolio II, (angliszkai Charles.)

1686 m. gubernatorius Colleton prispaude žmonis ir jie pasiprieszino klausytie jo. Szitas atwede žmonis ant sukylimo priesz waldžia. Gubernatorius liko numestas ir iszguitas.

1694 m. prasidejo auginimas ryžiu. Kapitonas laiwo isz Madagaskaro dawe gabernatoriui South Carolinos maiszely ryžiniu seklu. Kapitonas pasake jiems kad jis mate augant ryžius rytinese szalyse, kur jie buwo pripažinti už geriausy maista. Gubernatorius padalino ta dowana terp sawo draugu. Jie pasodino ryžius, kurie stebetinai pasidaugino ir tapo wyriausiu produktu South Carolinos.

---

*) "Peninsula" yra szmotelis žemes apsuktas isz wisu pusiu wandeniu panaszei in sala.

Isz priežasties artumo rubežiaus South Carolinos su Florida, South-Caroliniecziai turejo keleta susiremimu su Iszpanais.

1702 m., laike kares terp Anglijos ir Ispanijos, Moore, Gubernatorius South Carolinos, wede expedicija prieszai Iszpanu miesta St. Agustina. Ta expedicija buwo prastai surengta, o per tai nedalaike.

Žmones teip stowejo už Moore, kad pagryžus nò Iszpanu, jam pawelyjo eitie prieszai Apalachian Indijonus, kurie draugawo su Ispanais. Laike szitos expedicijos jam pasiseke iszwytie Indijonus isz Carolinos.

1706 m. laiwyne isz Iszpaniszku ir Francuziszku laiwu norejo užgriebtie Charleston. Bet prieszai tapo atmuszti su didelia trota.

1715 m. didžiause kare su Indijonais užsidege. Ji buwo pradeta per Yamasseesus, prie kuriu pristojo wisi Indijonai no Cape Fear iki Alabamas. Nuožmunai užpuole ant pakraszti̇niu apsigywenimu, žudidami gywentojus. Gubernatorius Craven su dwylika szimtu wyru, pasitiko ju didžiausia syla ant Salkehatchee ir wisutinai sumusze juos.

Zmonis turejo didelius kasztus no szitos kares. Bet locninikai atsisake užmoketie bent kokia daly tu kasztu ir teipgi prispaude kolionistus sunkiais mokescziais. 1719 m. žmonis atmete waldžia locninyku ir iszrinko Vada Moore sawo gubernatorium.

Garsas ape ta atsitikima daejo iki Britiszkos waldžios. Ant galo, 1729 m., Karalius Anglijos nupirko no locninyku ju tiesas. Carolina liko royaliszka prowincija. No szito laiko perskirimas North ir South Carolinos užsitwirtino.

No 1759 m. iki galo kolioniszku laiku South Carolina buwo redoma per gubernatoriu, paskirta per karaliu ir Seima, iszrinkta per kolionistus. Pasisekimas dabar palaimino Kolionija. Wiriausi produktai žemes buwo: indigo, ryžiai, sakai ir elniu skuros. Charleston tapo swarbiausiu prekybiniu miestu.

Werguwe South Carolinoje buwo akywa. Teip daug nigeriu buwo ten pargabenta, kad 1734 metuose, jie perwirszino skaitliu baltuju penkis syk.

Augintojai ryžiu South Carolinoje susistiprino in turtinga ir apdirbta luoma. Jie siunte sawo sunus in Anglija del iszauginimo moksliszkai. Didelis skaitlius jaunu wyru su gražiu mokslu ir karžygiszkos dwasios wis augo ir jie buwo pasirengia ant wargingo triuso del labo tewynes.

Żmonija South Carolinos 1776 m. sieke 180.000.

X. Georgia.

Georgia buwo pastara walstija, apgywenta priesz apskelbima nepriegulmystes. Ji buwo inkurta per kompanija doru ir geros walios wyru, kurie padejo sau už miery insteigtie prieglobą del pawargeliu ir persekiojamu. Szitie geradejai, praminti "Pasitikimaisiais" apturejo no karaliaus, Jurgio II, territorija terp upiu Savannah ir Altamaha. Ta žeme tapo praminta Georgia, wardan karaliaus Jurgio (angliszkai George).

James (Jokubas) Oglethorpe, kareiwis ir sanarys Parlamento, buwo szwelnaus pabudžio, kuris užmane geradejinga plana.

1732 m. jis atwede kompanija isz 120 emigrantu in Amerika. Jis pribuwo ant Savannah upes ir Wasario menesyje, 1733 m., pradejo kolionija, po wardu "Savannah". Draugiszka sandara tapo padaryta su Indijonais ir taip liko inkurta kolionija Georgia.

Akywesni faktai. — Auginias žmonijos Georgijos buwo staigus. Dideli buriai darbszcziu, mitriu ir intelligentnu Skocziu, Swissu ir Wokiecziu pribuwo. Jie buwo pritraukti per liuosas dowanas żemiu, kuriais jiems duodawo Pasitikimiejie

Su wienu isz pirmesniuju buriu pribuwo du dwasiszki skelbejai, John Wesley ir Charles Wesley, pagarseja potam kaipo inkunitojai Metodistu iszpažinimo.

Pasitikimiejie padare iszpradžiu nekuriais pertaisas. Wartojimas romo tapo uždraustas ir werguwe apskelbta kaipo neteisinga.

Pagerinimas iszlygu kolionijos pasiliko užpakalyje per keleta metu. Wiena isz priežaszcziu szito buwo artumas Georgijos prie Iszpanu Florydoje.

1740 m. Oglethorpe ejo in Florida ir norejo paimtie miesta St. Augustina, bet ne galejo prieitie prie drutwietes ir buwo priwerstas sugryžtie. Du metu paskiaus, t. y. 1742 m., Iszpanai atejo kariautie in Georgia. Iszpanai atplauke isz Havanos su laiwynia isz trisdeszimts szesziu laiwu ir triju tukstancziu žmoniu. Oglethorpe'o wisa syla buwo asztuoni szimtai. Jis randijo sawo kariszkas spekas su gudriu stropumu, pasisaugodamas no dideliu musziu, bet paimdamas wirszu ant

mażesniu susiremimu. Ant galo jam pasiseke iszwytie atejunus isz sawo żemiu.

1743 m. sugryżus Oglethorpe'ui in Anglija, Pasitikimiejie parenge waldżia isz prezidento ir rodos.

Bet Kolionija pranyko. Użdraudimas romo pertrauke prekystia su West Indija. Kolionistai atrado geriau apsigywentie South Carolinoje, kur jie galejo turetie juoduosius (nigerius) del sodinimo ir auginimo waisiu.

1752 m. Pasitikimiejie Georgios atidawe Chartery Karaliui. No to laiko Georgia tapo royaliszka Prowincija.

Kad Georgia stojosi royaliszka Prowincia, wisoki użdraudimai, użdeti per Pasitikimuosius, tapo nuszalinti.No to laiko Georgia staigu pakilo galybeje ir żmonijoje. Jos institucijos wisuose dalykuose paliko tokios jau, kaip ir kitu Pietiniu Kolioniju.

Pawirszutine perżwalga kolioniju.

Perżwalga kolioniszku redu ir charteriu.

Trylika kolioniju no laiko ju użdejimo iki apskelbimo neprigulmystes 1776 m., kiekwiena skyrium ir wisos, buwo po waldżia angliszkos karunos. Bet buwo keletas skirtumu randijime kolioniju ir ywairios kolionijos, laikas no laiko, maine sawo randa.

Skyriai rando buwo sekanti:

1. "Randas Prekybiszkos Korporacijos"*) kaip

*) Korporacija paein no lotiniszko żodżio Corpus, kas lietuwiszkai reiszkia kunas. Korporacija ženklina susiwienijima daugelio ypatu in wiena kuopa del atlikimo iszwieno kokio nors użmanymo.

London Kompanija, kuri randijo Virginia ankstywuose laikuose.

2. "Locnasties (sawasties) Randas", kuris buwo atiduotas per karaliu locninikams. Uż paweiksla galime paimtie Pennsylvania po randu Williamo Penn ir Maryland'a po Lordu Baltimore.

3. "Royaliszkas Randas", arba randas karaliaus Anglijos, per tulus royaliszkus gubernatorius, paskirtus per karaliu. Beweik wisos kolionijos, ankscziau ar weliau, buwo po royaliszku randu.

4. "Charterinis Randas" buwo randas kolioniju per chartery, arba duotas ant raszto per karaliu tam tikras politikiszkas tiesas ir priwilegijas.

5. Da buwo nekurios kolionijos użdetos per paczius żmonis, be apwaldimo karaliaus arba kompanijos ar locniniku. Ant paweikslo yra Plymouth kolionija. Szitokis budas rando gali butie pawadintas randu patwaldiszko susiwienijimo.

Sekancziose Kolionijose buwo szios permainos redymu.

1. Virginia. — Randas Prekybiszkos korporacijos, po wardu London Kompanijos. London Kompanija turejo chartery no karaliaus. 1624 m. London Kompanija tapo panaikinta ir Virginia liko Royaliszka Provincija. Per kelis metus, no 1677 iki 1684, Virginijoje buwo Locnasties Randas. No 1684 m. iki rewoliucijos buwo royaliszka Prowincija. Virginijai pirma syk buwo pawialita iszrinktie sawo legisliatura 1619 metuose.

II. Massachusetts. — Plymouth Kolionija bu-

wo randyta per "Patwaldiszka Susiwienijma". Massachusetts Bay Kolionija buwo randyta per Puritanu Kompanija, kuri gawo patenta no rodos kǫmp. Naujos Anglijos sena "Plymouth kompanija" ir Chartery no karaliaus. 1686 m. Jokubas IV panaikino chartery ir padare Massachusetts Royaliszka Prowincija. Ji teip pasiliko iki galo kolioniszko periodo, nors 1692 m. karalius William dawe Massachusettsui naujay Chartery.

III. New Hampshire. —Isz pradżiu buwo waldoma per randa Locnasties Gorges'o ir Mason'o, per agentus, locniniku, arba per magistratus iszrinktus per paczius żmonis. 1641 m. żmonis pasidawe po Massnchusettso randu. 1680 m. New Hampshire stojosi Royaliszka Prowincija. Toliau ji buwo permainoms, po Massachusettso randu ir atskyra. No 1741 m. pasiliko Royaliszka Prowincija.

IV. Maryland. — Randas Locnasties Lordo Baltimore ir jo inpediniu. 1691 m. karalius William ateme no Baltimore jo locnasties tiesas ir Maryland likosi Royaliszka Prowincija ir teip buwo per dwideszimts su wirszum metu. 1716 m. randas locnasties tapo pagrażytas Lordui Baltimore penktam. Teip pasiliko iki neprigulmystes. Ma_yland ingijo Chartery.

V. Connecticut. — Saybrook Kolionija buwo po randu locnasties, kol susiwienijo su Connecticut Kolionija (1644). Konnecticut Kolionija ir New Hawen Kolionija, abidwi buwo po randu patwaldiszko susiwienijimo. Connecticut Kolionija apturejo Royaliszka Chartery 1662

metuose. Szitas suwienijo New Hawen Kolionija su Connecticut. Charteris pawialijo žmonems iszrinktie sawo locna waldžia ir legisliatura. Charterio randas po Androsu tapo sunaikintas, bet liko wel atgaiwintas per karaliu William. No szito laiko Connecticut buwo randijamas po liuosu Charteriu.

VI. Rhode Island. — Isz pradžiu buwo randijama per Patwaldiszka Susiwienijima". 1644 m. Roger Williams apturejo chartery no Parliamento. 1663 m. Korolis II suteike Rhode Island nauja Chartery, kuris pawialijo žmonems iszrinktie sawo locna gubernatoriu ir Seima. Rhode Island nustojo sawo neprigulmystes, budama po Androso waldžia. Bet po to buwo randijama po sawo liuosu Charteriu.

VII. New-York. — Isz pradžiu buwo po randu Locnasties kunigaikszczio York. New Yorkas neturejo charterio. Jam buwo pawialita sawa legisliatura 1683 metuose. Kada kunigaiksztis York liko Anglijos karalium (Jokubas II), New York pasidare Royaliszka Prowincija ir teip likosi iki Neprigulmystes.

VIII. New Jersey. — Isz pradžiu randas locnasties Borkeley ir Carteret. Potam liko padalita in East (rytinia) ir West (wakarinia) Jersey ir waldoma per ywairius locninikus. West Jersey buwo po Quakeriu randu. Paskiaus New Jersey turejo ywairias palitikiszkas permainas iki 1702 m., kada locninikai atsisake no sawasties ir New Jersey stojosi Royaliszka Prowincija ir teip pasiliko iki Neprigulmystes.

IX. Pennsylvania. — Buwo randas L o c n a s t i e s Williamo Penn'o, kuris dawe žmonems iszrinktie sanarius Seimo, o teipgi iszrinktie roda del gubernatoriaus. Gubernatorius buwo paskirenas per locninyka. 1692 m. tiesos locnasties Penn'o buwo atimtos ant trumpo laiko ir Pennsylwania randijo gubernatorius New-York'o. Potam buwo pargražytas randas locnasties ir pasiliko po priegloba sunu Penn'o iki Neprigulmystes.

X. Delaware. — Isz pradžiu buwo prijungta prie Penn'o Prowincijos, po tuom pacziu randu. Delaware buwo pawialita iszrinktie atskira legisliatura 1703 metuose; bet pasiliko po tuom pacziu randu, kaip ir Pennsylvania, iki pabaigai kolioniszku laiku.

XI. Nort Carolina. — North ir South Carolina buwo po wienu L o c n a s t i e s randu iki 1729 metu. 1729 metuose abidwi stojosi R o y a l i s z k a P r o w i n c i j a ir teip pasiliko iki Neprigulmystes. Karalius pats paskirdawo gubernatorius del kožnos skyrium, bet pawialino žmonems iszrinktie sawo Seimus.

XII. South Carolina. — L o c n a s t i e s randas, kaip jau pasakyta augszcziau, buwo iki 1729 m. Po to R o y a l i s z k a P r o w i n c i j a.

XIII. Georgia. — Isz pradžiu po randu P a s i t i k i m u j u Kompanijos, kuri gawo žemia Georgios ant dwideszimts wienu metu. Delto jos randas gal butie pawadintas, L o c n a s t i e s R a n d u. 1752 m. Georgia stojosi Royaliszka Prowincija ir teip pasiliko iki Neprigulmystes.

Perżwalga kolioniszko Progreso.

I. Żmonija kolioniju susidejo isz didżei maiszytu elementu (tautu). Anglija dastate didżiausy skaitliu kolionistu; bet Hollandija, Szwedija, Francija, Skotlandija, Irlandija, Wokietija ir kitos wieszpatystes gerai atsiżymejo ant ploto żemes, kur potam stojos Suwienitos Walstijos. Isz to miszinio geriausiu tautu pasidare tauta Suwienitu Walstiju, tauta labjausei ywairi, energiszka, ir progressiwiszka wisame swiete.

II. Meile liuosybes buwo twyrta wisose kolionijose. Po teisybei, geidimas draugijines ir tikejiimiszkos liuosybes buwo drucziausiu pastumimu del atgabenimo kolionistu in szita żemia.

Terp wisu atejunu galime atrastie ta paczia wienokia meilia liuosybes—terp Episkopalu ant Roanoke, terp Puritanu, kurie insteige sawo tikejimiszka seima ant uolos Plymouth; terp Quakeriu ant Schuylkill, terp Kataliku ant Susquehanna, terp Hollandu ant Hudson, Wokiecziu ant Lehigh ir Szwedu su Finais palei Cape Henlopen. Rodosi, jog gamta norejo surinktie isz wisu tautu Europos tinkamiausius żmonis, su drutais sanariais, liuosais protais ir drasiomis szirdimis, del użdejimo plataus ir gilaus pamato Walstijos, kuri, tartum, buwo iszmeginta del labo żmogiszkos weisles.

III. Werguwe tapo inwesta Virginijoje 1620 metuose. Neużilgio verguwe atrado taka in kitas kolionijas. Sziauriai ir Pietai buwo atsakime už wergystia; nes kada darbas wergu buwo labjau naudingas prie pietiniu waisiu auginimu, negu

sziauriniu, wergu ingabenimas buwo lyginai naudingu del Sziauriniu ir Naujos Anglijos laiwinyku, kurie placziai użsiimdawo mainykawimu nigeriu. Bet wiriausiais platintojais wergu prekybos buwo Britanijos prekikai ir laiwinykai.—

IV Beweik wisos kolionijos buwo nepakajintos su indijoniszkoms karemis. Virginija turejo dwi skerdynias, 1622 ir 1644 metuose. Connecticut turejo sawo Pequot karia 1637 m. Massachusetts turejo karia po wardu "Kare Karaliaus Philipo 1675 m." Hollandai New Yorko daug nukentejo no Indijonu terp 1640 ir 1643 m. Abidwi Carolinos ir Georgia teipgi turejo sawo karias. New Jersey, Maryland, Pennsylvania ir Delaware buwo mażai arba wisai neużkabintos per Indijonus. Ant galo kolionistai nuolatos gerejo isz po Indijonu ir Indijonai po biski traukes no susiedystes baltuju wis tolyn ir tolyn.

V. Tikejimas kolonijose apsireiszke pats per sawia ywairiais iszpażinimais. Maryland Kolionija, kuri tapo pradeta per katalikus, galop turejo daugiau Protestonu. Anglikoniszkos bażnyczios buwo insteigtos Virginijoje, Marylande ir Carolinose. Naujos Anglijos kolionistai buwo Kalwinai pagal moksla ir kongregacionalai, pagal disciplinos. Wyriausis iszpażinimas New Yorke buwo Hallandai Reformatoriai. Pirma Baptistu bażnyczia buwo insteigta per Roger Williams mieste Prowidence. Pennsylvania, Delaware, West Jersey, Rhode Island ir nekokia dalis North Carolinos, buwo Quakeriu kolionijos. Ywairios tikejimiszkos sektos tankei turejo terp sawes ginczus. Naujos Anglijos Puritanai uždarydawo in kalejima Baptistus

ir užmuszinejo Quakerius. Virginijos bažnyczinikai uždarydawo kalinen Quąkerius ir Baptistus ir iszguidawo Puritanus. Begant laikui wisi ispažinimai kas syk tapdawo liuosesniais ir labjau apkencziamais ir pirm pabaigos kolioniszko periodo tikejimiszkas persekiojimas wisiszkai isznyko.

VI. Wisos kolionijos buwo labjau ar mažiau po priespudžiais Britanijos (Anglijos). Jos patyre dwejopa apsunkinima—prekybiszka priespauda no istatu "Nawigacijos Aktai"(žiurek 37 ir 46 pusl.) ir priespudžius royaliszku gubernatoriu, kurie jieszkojo lobiu per pawergima kolionistu. Szitie priespudžiai turejo wiena gera dalyka — jie padare žmonis prielankiais sawo tiesoms ir liuosybems, ir pagelbejo parengtie sanprotawimus žmonese ape inwedima neprigulmystes.

VII. Wiriausiu užsiemimu kolionistu buwo agrikultura*). Priespudžiai Britijos waldžios skaudžiai atsižymejo ant kolioniszkos prekybos ir iszdirbystes; bet nežiurint ant to, jie daejo gero laipsnio. — Buwo jau patemita, jog daugelyje kolioniju apszwieta atkreipe ant sawias priderauczia atyda. Pirma spaustuwe Amerike buwo inrengta mieste Cambridge 1639 metuose. Pirmas laikrasztis, spaudintas Amerike buwo "Boston News Letter", iszduotas 1704 m. Terp didžiu galwocziu galime patemytie Jonathan Edwards, kaipo metafizikas **) ir Benjamin Franklin, kaipo moksliszkas isztirtojas. Žmonijos kolionijose, pabaigoje kolioniszko periodo, buwo arti 3.000.000.

*) Agrikultura ženklina moksliszka apdirbima žemes.

**) Metafizikas yra raszytojas eiliu ape moksla protingumo ir iszmanymo.

Kąres Francuzu.

Francuziszki isztyrimai. Ape laika, kada pirmos Angliszkos Kolionijos tapo uždetos ant Atlantiko krantu (1607 iki 1620 m.), Francuzai pradejo steigtie kolionijas sziaures linkon Akadijoje ir Kanadoje.(žiurek 25 26, ir 27 pusl.)

Laike, kada ywairios angliszkos kolionijos augo, francuziszkos ant St. Lawrino upes teipgi drutejo. Francuzai laipsningai traukesi wakaru linkon. Jie insteige missijas, prekybinius miestelius ir twirtynias palei Didžiuosius Ežerus. Jie apgyweno Loma Mississippi upes. Galop jie prisisawino ta Loma no isztakos iki uosto Mississipi, Mexikos užplaukoje. Jie sake, kad tai yra dalis Naujus Francijos.

Susiartinimas tu dwieju tautu ant Amerikos žemes, buwo aiszkiu, jog susieis in susiremima. Po teisybei, ten galejo pakiltie ginczai už apwaldima kontinento.

Toki ginczai užstojo ir tapo užgesinti per sekanczias keturias karias: 1. Kare 1689 metu, pawadyta "Karaliaus Williamo Kare"; 2. Kare 1702 metu, praminta "Karalienes Onos Kare"; 3. Kare 1745 metu po wardu "Karaliaus Jurgio Kare"; 4. Kare 1754 metu, pawadinta "Francuzu ir Indijonu Kare". Paskutine kare buwo akywiausia. Bet jos buwo wisos Francuzu ir Indijonu karemis.

Pirmiausei peržiuresime isztyrimus Francuzu. Terp 1609 ir 1616 metu, Francuzas Champlain isztyre wakarinius krasztus ir atrado ežerus Champlain ir Huron ir inejo sziauriny kraszta wasties

New Yorko su partija Kanados Indijonu del kowimo Irquoisu. Potam pribuwo ir kiti tyrinetojai žemes.

Swarbiausi francuziszki isztyrejai buwo Jezuitai—missionieriai. Yra stebetinos pasakos ape ju waikiszczojimus ir weikimus del atwertimo nuožmiu Indijonu ir isztyrimo szalies. 1634 metuose mes atrandame tuos karsztus wyrus teip toli in wakarus, nuwykusius kaip yra ežeras Huron, kur jie turejo insteigia missijas.

1668 m. missija Szw. Marijos buwo insteigta ant pietinio kraszto ežero Superior.

1673 m. Jezuitas missionieris, wardu Marquette (market), su prekeju, wardu Joliet ir penki kiti Francuzai, iszsirenge in kelionia del dasiekimo "didžios upes" toli Wakaruose, ape kuria daug buwo girdeta. Tai buwo upe Mississippi.

Isztyrejai dasieke Mississipi's ir plauke jaja iki uosto upes Arkansas. Szitas gali butie pawadytas antru isztyrimu Mississippi.

1679 m. drasus keliaunykas, wardu La Salle, pasidyrbo isz medžio žiewiu waltelia ant ežero Erie ir nuplauke per Didžiuosius Ežerus teip toli, kaip yra Žalioji mariu koja (Green Bay). Isz ten La Salle su keliais bendrais nuplauke beržineje waltyje per ežera Michigan prie uosto upes St. Joseph. Jie persikele in szaka upes Illinois, kuriaj jie nuplauke žemyn ir potam pagryžo in ezera Ontario.

Kada jie keliawo, dwasiszkas Hennepin ir kiti kunigai nuplauke upia Illinois iki Mississippi, potam augsztyn upia Mississippi iki puolanczių wandenu, po wardu St. Anthony Falls.

1682 m. La Salle, nuplauke upe Mississippi

no uosto Illinois upes iki Mexiko użplaukos. Jis apeme ta plota del karaliaus Francijos ir pramine jy Louisiana, wardan karaliaus Louis XIV.

Po metu ar dwieju La Salle pargabeno bury żmoniu isz Francijos del użdejimo kolionijos palei uosta Mississippi. Bet laiwas ne galejo atrastie uosto upes ir per tai atplaukusiejie iszlipo Texas'e. Ta kolionija ne użsilaike. La Salle tapo nużudytas.

Tai buwo laike (1689), kada pirma kare terp Anglijos ir Francijos użsidege. Żmonijos Naujoje Francijoje tuom laiku buwo ape 12.000, tik wiena dwideszimta dalis żmonijos Angliszku kolioniju.

Karaliaus Williama Karc.

1689 m.użsidege kare terp Anglijos ir Francijos Europoje. Ginczai daejo iki Amerikos kolioniju.

Kare tapo pradeta per Rytinius Indijonus, kurie draugawo su Francuzais. Jie użpuole ant kolioniju New Hampshire ir Maine. Jie paeme miesta Dover, N. H., iszdraske jy ir daug gywentoju nuwede in kalejima in Kanada. Miestas Ford Pemaquid, Me., buwo teipgi użgriebtas. Daugelis gywentoju miestu Salmon Falls ir Casco Bay, Me., tapo iszskersti.

Po to buwo użpulti per Francuzus ir Indijonus isz Montreal apsigywenimai Sziaurineme New York'e. Tapo sudegintas miestas Schenectady ir daug gywentoju liko użmusztais arba paymtais in newalia.

Szitie baisus użpuldinejimai priwerte kolio-

nistus pasikeltie priesz užpuolikus ir atkerszytie jiems. Planas kariumenes tapo padarytas. Jie pastanawijo ryžosi laiwynia ir armija isz Bostono del užpuolimo ant Quebec. Tuom pacziu laiku, dewini szimtai wyru, surinktu isz Connecticut ir New York, turejo etie prieszai Montreal.

Laike szitu pasirengimu, Gegužio menesyje, 1690 m., Massachusetts iszsiunte laiwynia po wadowystia Sir William Phipps, in Acadija. Pasekme to buwo lengwas apemimas miesto Port Royal.

Ne trukus po tam buwo pradetas planas del ejimo ant Kanados. Kareiwiai ejo žemes keliu pagal Hudson upia ir ežera Champlain. Aficieriai susibare, prowiziju neteko ir expedicija pagryžo nedalaikiusi.

Laiwyne dalis expedicijos tepgi buwo nepasekminga. Laiwyne atrado Quebec per druta del užpuolimo. Szitie yra wyriausi faktai isz kares karaliaus Williamo, nors per keturis ar penkis metus kolionistai Naujos Anglijos daug kente no Indijonu. 1697 m. miestas Haverhill, Mass., tapo užpultas ir keturesdeszimts žmoniu liko užmusztu ar paimtu in newalia.

1697 m. pagal sandara Ryswick'e tapo užbaigta kare karaliaus Williamo. Jie nutare, kad abi puses turi pasiliktie prie sawo, ka kas pirm kares turejo.

Karalienes Onos Kare.

Ryswick'o sandara tapo sugriauta po penkiu metu per karia terp Anglijos isz wienos puses ir

Francuzu su Iszpanais isz antros puses. Ne trukus ta kare pasiplete kolionijose.

Szitoje kareje Nauja Anglija labiausei nukentejo. New York tapo nubaustas, nes Francuzai susigerino su Irquoisais, arba su "Penkioms Tautoms" ir nusprende ne użkabytie sawo territorijos.

Szitas susiremimas buwo panaszus in pirmajy. Francuzai isz Kanados ir prilankus jiems Indijonai isz Maine iszdraske parubežinius apsigywenimus Naujos Anglijos.

1704 m. miestas Deerfield, Mass., tapo sudegintas ir gywentojai tapo iszmuszti ar paimti in kalejima in Kanada. Indijonai buwo teip pagarseja karese, kad didele nagrada buwo prižadeta už pristatima ju wirszugalwiu.

Dabar kolionistai nusprende wel eitie in Acadija. 1707 m. Massachusetts, Rhode Island ir New Hampshire surenge expedicija ir iszsiunte ant miesto Port Royal. Ta expedicija ne buwo pasekmynga. Potam ji buwo atnaujinta (1710) ir Port Royal tapo paimtas.

Pasekme szito apemimo buwo, kad Acadija po wardu Naujos Szkotijos, paliko Britanijos Prowincija.

1711 m. tapo atnaujintas planas inejimo Kanados, kuris ne pasiseke pirmojoje kareje. Anglijos laiwyne su syla Naujos Anglijos nuplauke ant Quebec. Laiwyne tapo sumuszta palei uosta upes Szw. Lawrino.

Tuo pacziu laiku skyrius kariaunos iszejo priesz Montreal pro ežera Champlain. Ne trukus po iszejimo, tas skyrius dagirdo pagriuwima lai-

wynes. Wisa expedicija tada tapo sulaikyta ir planas sugriuwo.

Karalienes Onos kare tapo užbaigta pagal sandara Utrecht'e, 1713 m. Anglija gawo tik Acadija (arba Nauja Szkotija).

Francuzu užwaldimai wakaruose.

Mes jau mateme, kad pradžioje pirmosios Francuzu kares, po wardu "Karaliaus Williamo Kare", Francuzai daug uždejo sawo misiju ir prekybiniu miesteliu palei Didžiuosius Ežerus; kad du Francuzai Marquete ir LaSalle, isztyre Mississippi ir pramine aprubia "Louisianą," ir kad francuziszka kolionija buwo padeta palei užplauka Mexiko, bet pairo.

Pagerinimas francuziszku apsigywenimu buwo pertrauktas per karia karaliaus Williamo. Bet po to meginimas kolionizawojimo Louisianos tapo atnaujintas.

1699 m. kanadietis wardu Iberville perkele kolionija isz Francijos in Biloxi, kuri tapo pirmutiniu apsigywenimu Europiecziu dabartineje walstijoje Mississippi. 1700 m. jis partrauke kita kolionija isz kanadiecziu.

1702 m. jis perkele daug Biloxi'jaus kolionistu in Mobile, kuris tapo pirmu apsigywenimu dabartineje Walsteje Alabamos. Mobile buwo padarytas sostapilia wisos Louisianos.

1712 m. Crozat insteige kolionija Fort Rosalie, kuri buwo pradžia Natchez'o.

1716m. Louisiana buwo pawesta po priežiura teip wadinamos "Mississippi Kompanijos". Bienville

buwo paskirtas gubernatorium. Po prieglоba tos kompanijos keletas tukstanczių francuziszku kolionistu persikele in Louisiana.

1718 m. Bienville uždejo miesta New Orleans, kuris liko sostapilia Louisianos.

Francuzu pasisekimai Mississippi'es Lomoje ejo labai iszleto. 1750 m. žmonijos buwo tiktai 7500.

Umame laike Francuzai užsitwirtino sziaurwakaruose. Jie pabudawojo miestus Port Niagara 1728 m., Crown Point 1731m. ir netrukus po to — miestely Wincennes.

Ape pusia asztuoniolikto szimtmeczio Fracuzai turejo sawo rankose wisus wandeninius susineszimus terp Didžiuju Ežeru ir Mississippi Lomos. Jie turejo daugiau nei szeszesdeszimts kariumeniszku stocziu no ežero Ontario palei Žaliaja mariu koja (Green Bay); palei upia Illinois; Wabash ir Maumee upias, potam per Mississippi iki New Orleans.

Karaliaus Jurgio kare.

Francuzu pasisekimai kolionijose tapo pertraukti 1744 metuose per treczia karia, praminta "Kare Karaliaus Jurgio".

Ta kare pakilo isz priežasties užgrobimo miesto Louisburg ant Cape Breton Island. Louisburg buwo labai stipria twirtynia ir tai buwo labai swarbium dalyku del Francuzu, nes jis saugojo ineiga in užplauka Szw. Lawryno.

1745 m. trisdeszimts du szimtai kareiwiu, po wadowystia Williamo Pepperell,iszkeliawo isz Bostono, Balandžio menesyje. Prie Canso jie buwo patikti per Adminirola Warren su angliszka laiwy-

nia del pagelbos. Jie wisi iszejo ant žemes pagal mariu koja Gabarus Bay ir tuojau pradejo griautie twirtynia. Wiskas buwo gatawa del užpuolimo gražios žemes ir laiwynes, kada Francuzu garrizonas pasidawe 17 d. Siejos 1745 metuose.

Kare karaliaus Jurgio pasibaige 1748m. pagal sandara mieste Aix-la-Chapelle. Ten tapo sutarta abiems pusems atsiimtie atimtas wietas. Tokiu budu Louisburg tapo atiduotas Francuzams.

Francuzu ir Indijonu kare.

Trys kares dabar buwo užkurtos terp Francuzu ir Anglijonu. Jos prasidejo isz priežasties disputu Europoje. 1754 m. prasidejo kare daug didesne, ne gu kitos, kuri iszaugo no klausimo, kas turi butie wiriausiu ant Amerikos kontinento—Francuzai ar Anglijonai.

Pasisekimas Francuzu sziaurwakaruose ir Mississippi'e Lomoje buwo jau patemitas. Jie turejo augszta sieky; buwo tai uždetie placzia wieszpatystia puikioje territorijoje, plaunamoje wandenimis St. Lawryno, Didžiuju Ežeru ir upes Mississippi.

Francuzai sawinosi ta territorija pagal tiesas, kad jie atrado ja ir apgywendino. Anglijonai teipgi sawinosi ja, pagal tiesas Cabot'o atradimo sziaurines Amerikos. Bet Francuzai uždejo kolionijas sziaurwakaruose ir palei upia Mississippi ir tai buwo ju swarbiausiu prisisawinimo dalyku.

Jau mateme, kad Francuzai iszbudawojo eilia ape szeszesdeszimts drutwiecziu. Ju noru buwo aprubežiuotie Anglijonus palei Atlantiko krasztus ir waldytie turtinga Indijos prekyba.

Iki 1752 m. Anglijonai ne megino jokiu apgywenimu in wakarus no Alleghanu. 1749 metuose kompanija Angliszku prekiku ir spekulatoriai sziauriu Virginijos, praminti "Ohio Kompanija" apturejo no karaliaus Anglijos didely plota żemes ant rytiniu krantu upes Ohio, su pawialijimu westie prekyba su Indijonais.

1752 m. kompanija padare prekybiny miestely Redstone (dabar Brownsville) ant Monongahela upes. Netrukia Francuzai iszsiunte kareiwius del pabudawojimo drutwiecziu ginczinamoje tertitorijoje. Jie teipgi paeme in kalejima tenykszczius prekikus.

Kada Anglijos waldżia iszgirdo ape szita gwolta, paliepimai tapo iszsiusti Gubernatoriui Virginijos, Dinwiddie, idant tas iszsiustu "atsiżenklinusia ypata" del pareikalawimo iszsiteisinimo no Francuzu. Ambassadorium tapo paskirtas Majoras Jurgis Washingtonas, jaunas Virginietis, dwideszimts wienu metu amżiaus, tas pats kuris potam wede sawo tewynia in nepriegulmystia.

ATYDA: Washington użgime ant kranto upes Potomac Westmoreland County, Virginijoje, 22 d. Wasario 1732 m. Kaipo waikinas jis atsiżimejo teisingumu, wyriszka dwasia ir energija. Szesziolikos metu jis jau buwo geru żemmieriu ir patyrias kituose dalykuose. Dewiniolikos metu jis jau buwo adjutantu kariumenes, Virginijos distrikte, su paaugsztinimu Majoro. Lyginai tada jis buwo pripażintas, kaipo jaunas wyras, ant kurio galejo isztikimiausei atsiduotie.

Pirmas iszejimas Washingtono in karia.

Washingtonas su dwiem ar trimis pagelbinykais iszejo isz Williamsburgo, Virginijoje. Po menesio su wirszum wargingos keliones, jis dasieke Francu-

zu neapginkluotas stotias ant upes Allegheny. Jis atrado Francuzu komendanta Wenangoje.

Francuzu komendantas nusiunte atgal Gubernatoriui Dinwiddie per Washingtona gromata, atsisakydamas iszwestie sawo kariumenia isz ginczinamos territorijos. Jis pasake, kad tai jis padare isz paliepimo General Gubernatoriaus Kanados, Du Quesne (du ken).

Szitas atsakymas ne użganedino. Gubernatoriu Dinwiddie tuojau iszsiunte partija del pabudawojimo twirtynes prie suplaukos Allegheny ir Monongahela upiu, kur dabar Pittsburgh stowi.

Pawasary 1754 m. kariumene tapo iszsiusta in ginczijama territorija. Kariumene buwo po wadowystia Frye'o ir Washingtonas buwo antru komandoje.

Kada kariumene buwo kelionje, atejo żinios kad Francuzai paware budawotojus twirtynes ir darba użbaige jie patis. Jie pramine ta drutwietia Fort Du Quesne.

Washingtonas pasiskubino su padidinta syla. Jis susitiko su Francuzais wietoje wadinamoje "Didżiomis Piewomis" (Great Meadows). Jis staigu użpuole ir sumusze Francuzus,—tai buwo pirmas kraujo praliejimas toje kareje.

Didżiose Piewose Washingtonas pabudawojo twirtynia, pawadinta "Fort Necessity." Bunant ten, wadas Frye numire ir Washingtonas liko wiriausiu komandierium.

Fort Du Quesne buwo ape 50 myliu no Fort Necessity. Francuzai pasikele isz Fort Du Quesne ir użpuole Fort Necessity. Washingtonas laikesi

wisa diena, bet turejo pasiduotie, 4 d. Liepos 1754 metuose. Jau ir jo kariumene buwo pawialita pagryžtie in Virginija.

Dabar galejo jaustie, jog didelis trukszmas pakils. Francuzu ir Anglijos waldžios, abidwi rengesi in karia. Kolionijos teipgi.

Anglijos waldžia perstate užkwiestie Szeszias Tautas, arba Irquoisus, kaipo bendrus. Pagal szita, susiważewo delegatai ant susirinkimo isz kolioniju Naujos Anglijos, isz New Yorko, Pennsylvanijos ir Marylando in Albany ir padare sandara su wirszinyku Indijonu.

Benjamin Franklin buwo sanariu to susiważiawimo. Jis pataike laika del perstatimo plano "suwienijimo kolioniju".

Szitas planas tapo priimtas per susirinkima, bet neiszsipilde, t. y. ne liko užtwirtintas, del tos priežasties, kad buwo atmestas per Seimus Kolioniju ir per Anglijos waldžia.

Iszejimas in karia 1755m.

Britijos waldžia persitikrino, jog apgintie Amerikos apwaldimus galima tik per iszsiuntima dwieju pulku kareiwiu. Ji iszsiunte tuos pawasary 1755 m., po wadowystia Generolo Braddock, kaipo wiriausio wado.

Bradock atlaike susirinkima su kolioniju gubernatoriais mieste Alexandria, Virginijoj, ir nusprende plana kariawimo. Trejopas weikimas kariaunos buwo nusprenstas. Wienas po wadowystia Braddock, prieszai Fort Du Quosne; antras po Generolu Shirley, prieszai Fort Niagara,

ir treczias prieszai drutwietia Crown Point, ant krantu eżero Champlain.

Beweik wisos Kolionijos dawe kareiwius, dejo pinigus ir reikalingus dalykus del atlaikimo szitos kares.

Kolei pasirengimai buwo taisomi, tapo nusprensta użpultie ant Francuzu Naujoje Szkotijoj. Cze reik atmytie, kad Akadija, arba Nauja Szkotija, pakliuwo in rankas Anglijonu no kares karalienes Onos.

Ta prowincija buwo redoma per Britanijos gubernatoriu. Francuziszka draugija, susidedanti isz pakajingu, nekaltu ir laimingu żmoniu, ne norejo kisztiesi in karia. Bet kiti kolionistai bijojo, idant jie ne pristotu prie Francuzu kariumenes.

Expedicija nuplauke in prieszaky Fundy mariu kojos ir użeme drutwietias Beausejour (bosaiżour) ir Gaspereau (gasparo).

Ape septyni tukstancziia, francuzszku kolio nistu buwo paimti in laiwus ir iszweżti in ywairias kalionijos. Tai buwo baisus darbas, bet buwo pripażintas uż neatbutinai reikalinga.

Braddock'o kariumene, ape dwideszimts penki szimtai kareiwiu, iszejo prieszai Fort Du Quesne. Washingtonas buwo su Braddock'u, kaipo pagelbinykas kareje.

Kada Braddock, buwo ape 10 myliu no Fort Du Qnesne, kurs wede ape pusia sawo kariumenes. 9 d. Liepos 1755 m. jis buwo użpultas per Francuzus ir Indijonus, użsislepusius miszkuose. Braddock ne buwo pratias prie amerikoniszkos muszos krumuose ir ne żinojo, kaip pritaikint sawo

kariumenia giriose. Wisa jo koliumna bego suirime ir didžiausioje baimeje. Braddock tapo užmusztas.

Washingtonas su mažu buriu Virginiecziu dapylde atsitraukusius. Ta expedicija dabar tapo apleista ir wisa syla atsitrauke in Philadelphia.

Shirlejo koliumna pasirenge prieszai Fort Niagara, iszejo isz Albany ir Rugpjuczio menesyje dasieke Oswego. Szicze pabudawojo twirtynia. Bet audros, ligos ir atsitraukimas Indijonu, sustabde Shirley no tolesniu užmanymu. Johnson'o koliumna, isz szesziu tukstancziu kareiwiu, iszsirenge prieszai drutwietja Crown Point ir susirinko prieszakyje laiwu ant Hudson upes. Cze tapo pabudawota drutwiete Fort Edward. Johnsonas palikias ten daly kariumenes, trauke ant pietinio galo ežero George.

Umai Francuzu kariumene, po wadowystia generolo Dieskau (dąiesko), iszejo isz Crown Point del užpuolimo Ford Edward. Johnson iszsiunte wada Williams su tukstancziu wyru del waktawimo Francuzu. Musza prasidejo, kurioje Williams'o syla tapo pergaleta ir jis pats užmusztas.

Tada Dieskau seke begunus iki wyriausios Johnsono sylos palei ežera George. Prasidejo musza, pramyta "Musza Ežero George". Francuzai liko dikcziai sumuszti ir Dieskau paimtas in kalejima.

Nors Johnsonas pergalejo Francuzus, bet jis jaute negalys užpultie ant Crown Point. Ant lauko muszos jis pabudawojo drutwietia "Port Wil-

liam Henry", pastate joje garrizona ir atleido kareiwius.

Kare 1756 ir 1757 metu.

Pawasary 1756 metu, Lordas Loudon tapo iszsiustas isz Anglijos, kaipo wyriausis komandierius. Francuzu waldžia pastate Marquis Montcalm (montkaam) in wieta Dieskau.

Rugpjutyje 1756 m. Montcalm pradejo karia, užgrebdamas twirtynia Oswego. Jis paeme in kalejima keturiolika szimtu žmoniu ir daug gerybiu. Tada jis pagryžo in Canada.

Pasekme szito iszdraskanczio smugio buwo toji, kad wisi angliszki plianai kariawimo turejo butie atideti ant metu.

Liepos menesyje 1757 m. Montcalm wel apgule twirtynia William Henry. Ta drutwiete buwo ginama su dwiem tukstancziais kareiwiu, po wadu Monroe. Generolas Webb buwo pastatytas drutwieteje "Fort Edward", penkiolika myliu atstogume, su keturiais tukstancziais kareiwiu. Bet jis nepadawe pagelbos ir twirtyne William Henry pasidawe 9 d. Rugpjuczio, 1757 m. Daug užgrebtuju tapo užmusztais su szaltu krauju per Indijonus, bendrus Francuzu.

Kare 1758 m.

Wasara 1758 m. tulas didwyris William Pitt tapo sanariu Britiszko Gabineto ir tapo paskyrtas wirszinyku reikaluose kolioniju. Pitt atmaine silpna Lorda Loudona pastatydamas in jo wieta Generola Abercrombie, ir rengesi in karia su dideliu stropumu.

Pawasary 1758 m. ant Amerikos żemes buwo armija isz 50.000 wyru,terp kuriu 22.000 buwo tikru kareiwiu Britanijos ir 28.000 kolionistu.

Trys expedicijos tapo nutartos—wiena priesz Louisburg, antra priesz Francuzus ant eżero Champlain, kur buwo twirtynes Ticonderogo ir Crown Point, ir treczia priesz Fort Du Quesne.

Pirma Louisburg'o expedicija. Sejos men. 1758m. Admirolas Boscawen pasirode prieszai Louisburg su didelia laiwynia ir dwylika tukstancziu kareiwiu, pargabentu isz Anglijos. Kareiwiai buwo po wadowystia Generalo Amherst'o. Mitrus jaunas Generolas Wolfe buwo jo mażesniu oficierium (lieutenant).

Louisburg'o twirtyne buwo drucziai użgulta ir po nekokio laiko prieszinimosi, garrizonas turejo pasiduotie, 27 d. Liepos. Wisa sala Cape Breton, szeszi tukstancziai kaliniu ir daug kariszku dalyku buwo atimta. Tai buwo baisus smugis del Francuzu.

Kitas susiremimas buwo expedicija eżero Champlain. Liepos menesyje Generolas Abercrombie wede koliumna isz penkiolikos tukstancziu kareiwiu prieszai drutwietia Ticonderoga, kuri buwo ginama per Montcalm su keturiais tukstancziais kariumenes. Da pradżioje kares, mażoje muszoje, tapo użmusztas stropus ir numyletas Lordas Howe.

Abercrombie su baisiu smarkumu użpuole ant twirtynes, nustojo dwieju tukstancziu wyru ir suirime atsitrauke in Fort William Henry. Dabar Abercrombie tapo atszauktas ir wyriausy komanda tapo pawesta Generolui Amherst'ui.

Wienatine pasekme tos expedicijos buwo tik užemimas drutwietes Fort Frontenac (dabar Kingston) per wada Bradstreet.

Treczias iszejimas in karia 1758 metuose buwo prieszai Fort Du Quesne Lapkriczio menesyje Generolas Forbes, su koliumna isz dewyniu tukstancziu kareiwiu, leidosi prieszai ta drutwietia.

Francuzu syla ten buwo daug numažyta ir nedalaike. Wardas Fort Du Quesne tapo permainytas ant Fort Pitt, kuris wardas iki sziol užsiliko Pittsburgh'e.

Užemimas Quebec. —Wyriause užduote kares 1759 metu buwo paimtie Quebec. Bet plianas buwo padarytas ant dwieju kowu — wiena prieszai Fort Niagara ir antra prieszai twirtynias Ticonderoga ir Crown Point.

Didele kowa buwo po wadowystia Generolo Wolfe. Su laiwynia, kurioje buwo patalpyta asztuoni tukstancziai kareiwiu, jis nuplauke upia St. Lawryno prie salos Orleans, kelias mylias žemiau Quebec'o. Cze jis iszlipo 27 d. Birželio ir pradejo rengtis ant užpuolimo.

Isz priežasties szito apgulimo sostapyles Naujos Francijos, labai pasilpo del Montcalmo garrizonai twirtynese Ticanderoga, Crown Point ir kiti.

Pasekme, buwo tai, 1. jog Generolas Amherst užeme Ticonderoga Liepos menesyje ir Crown Point 1 d. Rugpjuczio; 2. Generalas Johnson užeme drutwietia Fort Niagara teipgi Liepos menesyje.

Wolfe buwo pradejas darbuotis, bet ta jo triusa buwo nepasekminga. Potam jis užmane apimtie "Abrahomo Augsztotias." Cze 13 d. Rug-

sejo 1759 m. tapo atlikta musza, kuri apsireiszke, kaipo tikra kare. Wolfe buwo du syk sužeistas, bet nenustojo wedias sawo grenadierius*), pats pasilikdamas prieszakyje ju, kol jis apturejo treczia žaizda smertelna. Montcalm teipgi buwo smertelnai sužeistas.

Po keliu adynu asztrios muszos kairysis sparnas ir widuris Francuzu kariaunos atleido ir Anglijonai tapo pergaletojais ir apemejais Abrahomo Augsztocziu. Penkes dienas po to pasidawe ir Quebec.

Po nustojimo Quebec, Francuzai surinko sawo likusias sylas in Montreal. Rugsejo menesyje 1760m. tas miestas buwo priwerstas pasiduotie Anglijonams. Netrukus potam wisos kariszkos stotes Canadoje tapo atiduotos.

Užbaiga Francuzu kares.

Ginczai už apwaldimus žemiu Amerikos pasibaige ant garbes Anglijonu, 1760 m. Bet Francuzai ir Anglijonai da wede karia kitur, iki 1763 m. Laike szitu triju metu Indijonai buwo baisus prieszinykai, o labjausei Sziaur–Wakaruose.

1763 m. Indijonai po wadowystia galingo wirszinyko, wardu Pontiac, užpuole ant Angliszku stocziu sziaurwakarineje dalyje. Wisos jos in wakarus no Oswego, atskyrus Fort Niagara, Fort Pitt ir Detroit, tapo užimtos per Indijonus. Szimtai žmoniu buwo iszpjauti arba iszwesti isz namu. Koloinistai sukilo perdem ir pargalejo nuožmonus.

---

*) Grenadierius augsztas, drutas kareiwis ir skiriasi no kitu sawo apdaru.

1763 m. Francuzu ir Indijonu kare pasibaige pagal sandara Paryžiaus.

Francuzai atidawe Anglijai wisus sawo apwaldimus Ameryke in rytus no Mississippi upes, iszemus sala ir miesta New Orleans.

Tuom pacziu laiku Francuzai atidawe Iszpanams žemias in wakarus no Mississippi, už pagelba Iszpanu laike kares su Anglija.

Pagal ta paczia sandara, Iszpanija atidawe Anglijai Florida už Havanna, kuria Anglijonai buwo užemia metu pirmiaus.

Amerikos kolionistai labai daug nukentejo laike ilgu Francuziszku kariu. Baisumai indijoniszku kariawimu tapo numalszinti. Dabar Amerikonai su wylczia ir džiaugsmu žiurejo ant ateinancziu laiku pakajaus.

Pawirszutine peržwalga kariu.

I. Buwo keturios kares prieszai Francuzus: 1. Kare Karaliaus Williamo, prasidejo 1689 m.; 2. Kare Karalienes Onos, 1702 m.; 3. Kare Karaliaus Jurgio (George), prasidajo 1745.; 4. Francuzu ir Indijonu Kare, prasidojo 1754m.

II. Pirmas nusidawimas, Karaliaus Williamo Kareje buwo užemimas Port Royal per Anglijonus, Gegužyje, 1690 metuose.

Antras nusidawimas, buwo nepasekminga expedicija prieszai Quebec, wasara, 1690 m.

Treczias atsitikimas buwo rubawojimas per Indijonus, kuris traukesi per wisa laika kares.

Sandara Riswick'e 1697 m. užbaige Karia Kara-

liaus Williamo, kuri tesesi per asztuonis metus.

III. Pirmas nusidawimas, Karalienes Onos Kareje buwo expedicija prieszai Port Royal, 1707 metuose, nepasekminga.

Antras nusidawimas, buwo atnaujinta expedicija priesz Port Royal, 1710 metuose, pasekminga.

Treczias nusidawimas buwo inejimas Canados żemia ir laiwais, rudeny 1711 metuose, abudu nepasekmingi.

Sandara Utrecht'e, 1713 metuose, użbaige Karalienes Onos Karia, kuri tesesi per wienuolika metu.

IV. Wienatinis swarbiausis nusidawimas Karaliaus Jurgio Kareje, buwo użemimas drutwietes Louisburg ant salos Cape Breton, wasara, 1745 m.

Sandara Aix-la-Chapelle, 1748 m. użbaige Karaliaus Jurgio Karia, kuri traukesi per keturis metus.

Perżwalga Francuzu ir Indijonu Kares.

I. Wiriausios kowos Francuzu ir Indijonu Kares, kuri prasidejo 1754 m. ir użsibaige 1763 m., yra paroditos sekanczioje toblyczioje.

Kada kowesi.	Kur kowesi.	Kamandieriai. Angliszki.	Kamandieriai. Francuziszki.	Armija pergalejusiu.
1754	Didżiose Piewose	Washingtonas.....	Jumonville....	Angliszka.
....	Fort Necessity.....	Washingtonas.....	Williers........	Francuz.
1755	Naujoj' Szkocijoje.	Monckton, Winslow	....	Angliszka.
....	Arti Fort DuQues.	Braddock..........	....	Francuz.
....	Arti eżero George.	Williams..........	Dieskau........	Francuz.
....	Fort Edward......	Johnson...........	Dieskau........	Angliszka.
1756	Oswego............	Mercer............	Montcalm......	Francuz.
1757	Fort William Hen.	Monroe............	Montcalm......	Francuz.
1758	Louisburg.........	Amherst..........	....	Angliszka.
....	Ticonderoga.......	Abercrombie.......	Montcalm......	Francuz.
....	Fort Frontenac...	Bradstreet.........	....	Angliszka.
1759	Fort Niagara......	Prideaux	....	Angliszka.
....	Quebec............	Wolfe.............	Montcalm......	Angliszka.

II. Sandara Paryżiaus (Paris) 1763 użbaige Francuzu ir Indijonu Karia. Pagal ta sandara Anglija apeme pirmysta ant Amerikos kontinento.

PERIODAS III.

Rewoliucijoniszka Kare.

No prasidejimo kares, 1775 m. iki Washingtono administracijos, 1789 m.

I. Prieżastis Rewoliucijos.

Prilankumas Amerikos Kolioniju niekad nebuwo teip drutas prie tewynes, kaip kad po użbaigimo Francuziszkos Kares. Kolionistai di-

džiawosi, kad jie paeina no Britijos pirmgimiu (predku) ir giresi tiesomis padonystes Anglijos. Kowos ir garbingi pergalejimai Francuziszkose karese inkwepe kolionistams ir Anglijonams didesnia broliszka meilia, kokia kada jaute.

Po teisybei, kolionistai turejo nekuriais skriaudas. Anglijos "Nawigacijos Istatai" ir "mainawa monopolija" sunkei atsiliepe ant prekybos, iszdirbisczių ir industrijos Kolioniju. Szitos skriaudos dawesi jaustie, bet nedaug dare neužganedinimo. Wisuose kituose dalykuose Amerika galejo butie užganedinta po waldžia Anglijos. Swarbiausi priežastis sukylimo kolioniju priesz Anglijos waldžia ir Rewoliucijoniszkos Kares buwo apdejimas kolionistu padotkais (taxes), be ju pristojimo.

Szita priežastis yra tikra tik dalyje. Apdejimas padotkais buwo pagunda sukylimo kolioniju priesz waldžia; bet tikra kares priežastis buwo, kad wisa istorija kolioniju kreipesi prie neprigulmystes. Peržiuresime nekurias apielinkybias, patwirtinanczias tai.

Po pirmam, wiriausia priežastis kolioniju prilankumo buwo ju prigimtos tiesos. Tik del liuosybes ankstywiejie kolionistai apleido sawo namus. Jie iszbego in Amerikos girias ir wialijo geriau gywentie su nuožmiais žmonemis ir laukiniais žwerimis, negu kenstie priespudžius.

Po antram, paprocziai ankstywuju kolionistu ir daug apielinkybiu, kurias patyre ju pasekejai, atwede juos ant tikro supratimo principu palitikiszkos liuosybes.

Po trecziam, wisos kolionijos kente no piktu royaliszku gubernatoriu, kuriu klaidingi pasielgimai iszmokino kolionistus butie nepaklusniais ponawojancziai galybiai.

Teip Amerika laipsningai augo prie liuosybes. Wisas suredimas dalyku buwo tokis, kad kolionijos ne galejo ilgai butie padonysteje Britanijos.

Amerkos pażwalgos ant padotku (taxu).

Abelnai Amerike reikalawo, idant galybe twerimo istatu priguletu Kolioniju Seimams. Buwo priimta, kad Parlamentas gali regulewotie kommercija, kaip buwo padaryta "Navigacijos Aktuose"; bet kolionistai laikesi prie sawo, kad jie turejo tiesa wieni kontrolewotie sawo locnus naminius reikalus.

Ik anksti kolionistai ne norejo butie apdeti padotkais. Ywairios kolioniszkos legislaturos prieszinosi tiesoms Anglijos, apdetie kolionijas padotkais.

Francuzu ir Indijonu Kare jau intrauke Anglija in sunkias skolas ir Britijos waldżia nusprende, jog ir Amerikos kolionijos turi nesztie dalia szitu sunkinybiu. Buwo isz sykio pripażyta, 1) kad, jeigu ik to laik Anglija ne apdejo padotkais Kolioniju, tai ne del tos prieżasties, kad Parlamentas ne turejo tiesos ta darytie, ir 2) kad kare buwo atlikta del labo Kolioniju; o delto kolionijos isz sawo puses turejo pagelbetie użmokejime skolu.

Amerikonai ne pristojo, kad Parlamentas turetu tiesas użdetie padotkus. Jie sake, kad ju

ıocni patrotijimai ır exspensai kareje jau buwo tiek sunkus, kiek jie tik galejo pakeltie.

Britijos waldžia pradejo uždeliotie mokesczius ant nekuriu inwežamu artikulu (daiktu) ir padare asztrias irednias del dažiurejimo, idant kolionistai butu paklusniais "Nawigacijos Aktams".

Szitos inrednes inwede erzinanczia sistema dažiurejimo ir sznipinejimo, kas labai inpykdino kolionistus.

1764 m. Parlamentas padare istata, pagal kary "turejo tiesa apdetie padotkais Kolionijas". Teipgi Parlamentas parenge istata po wardu "Stempinis Aktas" (Stamp Act), kuris buwo perstatyta per pirma ministra, Grenville.

Istatas wadinamas "Stempinis Aktas", reikalawo, idant wisi daromi rasztai, notes, billos ir kiti istatimiszki dokumentai, butu paraszyti ant stempines popieros. Szitos popieros buwo iszduodamos su paženklinta prekia.

Szitas istatas, kuris labai sunkiai atsiliepe be weik kiekwiename permainyme reikalu pramones, buwo pripažytas per Parlamenta pawasary, 1765 m. Jis turejo butie iszpyldomas no 1 d. Lapkriczio men., to paties meto.

Sukylimas žmonijos.

Naujiena ape iszdawima istato "Stempinio Akto" dasieke Amerika Balandyje, 1765 m.Tai padare kersztinga neužganedinima ir triukszma terp kolionistu.

Virginija atsiliepe pirma. Legislatura kolionijos tada buwo ant sessijos, kada atejo žine. Wado-

wai legislaturos ne žinojo ka sakytie. Bet Patrick Henry, jaunesnis sanarys tiestaderystes, iszejo in prieszaky.

Patrick Henry drasiai kalbejo in wisus žmonis ape nedorybias Anglijos waldžios ir keike naujus instatus, apsunkinanczius kolionistus. Wisi pradejo mislytie ir ryžosi praszalintie tuos priespudžius.

Pasielgimai Virginijos sujudino ir kitas kolionijas. New Yorkas patalpino ta klausima in laikraszczius ir iszaiszkino wisas pusias klausimo.

Massachusetts'o legislatura dawe inneszima, idant surengtie susirinkima, arba kongresa, susidedanti isz komitetu ywairiu kolioniszku Seimu. Tas buwo nutartas laikytie New Yorke, Spalio menesyje.

Tas inneszimas ne buwo priimtas per nekuriais kolionijas. Paskiau jis tapo priimtas per South Carolina.

Teip pasiplete nauja nuomone po wisas kolionijas ir pradejo rengtis draugystes "Sunu Liuosybes" del sulaikimo neteisingu pasikesinimu Anglijos waldžios.

Tie Sunus Liuosybes weržesi ant to, idant iszbaidytie urednykus stempiniu popieru. Wisose kolionijose tie urednykai buwo priwersti resignawotie. Kaip tik tos popieros pasirode Amerike, jos buwo deginamos ir naikinamos su apjuoka.

Kiaurai per wisas kolionijas buwo laikomi susirinkimai del protestawojimo prieszai "Stempiny Akta." Toki susirinkimai ir publicznos kalbos inkwepe wisuomeniai geresnias nuomonias ape sawas tiesas. Publicznoje nuomoneje apsireiszke suprati-

mas, kad "apdejimas padotkais be reprezentacijos yra tyronyste".

Żmones persitikrino, jog ju wadowai kalbejo teisybia. Prekikai didžiuju miestu nusprende daugiau ne weżtie gerybiu (taworu) isz Didžios Britanijos, kol Stempinis Aktas ne bus atszauktas. Gimines atsisake naudotie wisokius dalykus, reikalingus prie gywenimo ir prekyba su Anglija tapo beweik wisai sustapdyta. Waikai ant ulyczių iszmoko rektie: Liuosybe, locnastis ir be jokiu stempu!.

Pirmas kolioniju kongresas

Laike szito sujudimo Pirmas Kolioniju Kongresas susirinko New Yorko mieste 7 d. Spalio men. 1765 m. Dewynios kolionijos buwo reprezentawotos per dwideszimts asztuonis delegatus.

Po triju nedeliniu apswarstimu kongresas nusprende apskelbtie wisuomeniai ju tiesas ir neteisingus priespudžius. Per ta apskelbima apsireiszke twirtose iszlygose tiesa kolioniju, idant butie liuosais no wisokiu padotku, ne uždetu per ju locnus roprezentantus (perstatytojus). Teipgi tapo nusiustas praszimas pas karaliu ir in Parlamenta, in Anglija.

Smugis praszalintas.

Kada atejo 1 d. Lapkriczio, tai yra diena, paskirta del inejimo in syla istato "Stempino Akto," jokios stempos jau ne buwo matyt. Kiekwienas stempu urednykas Amerike turejo resignawotie. Kolionistai per sawo twirta laikimosi padare ta istata neiszpildomu.

Dabar buwo galima užduotie swarbu klausima. "Ar megins Didžioji Britanija priwerstie kolionijas prie paklusnumo?" Ji ne megino, nes ant sekanczio susirinkimo Parlamento "Stempinis Aktas" tapo sugriautas.

Del to buwo kelios priežastys. 1. Anglijoje buwo nekurie szwelnus didžiunai, kurie laikesi puses Amerikos, nes jie tikejo, jog Amerika turejo tiesa ir 2. Britijos prekikai susiprato, kad jie yra labai nubausti per neinwežima in Ameria Britijos gerybiu ir prasze, idant tuos istatus panaikintie.

Parlamentas panaikino Stempiny Akta 22 d. Wasario, 1766 m. William Pitt ir Edmund Burke tada buwo sanariais Parlamento ir dirbo del panaikinimo to istato.

Džiaugsmas kolionistu del panaikinimo Stepinio Akto buwo didis. Rodesi kad senas jausmas meiles tewynes atgijo. Prekyba tapo wel pradeta.

Dabar galejo iszrodytie, jog wisos priežastis barniu su Anglija tapo praszalintos ir kad no to laiko turejo butie santaika ir redas terp kolioniju ir tewynes Anglijos. Bet umame laike dideles permainos inwyko kolionijose. Pirm to jie padare skyriu terp padotku ant iszdirbysczių importawotu ir naminiu, tai yra tokiu, koki buwo uždeti per Stempiny Akta. Jie neužmetinejo už importawotas gerybias, bet tik už apdejima donemis ju naminiu reikalu. Dabar jie dirbo užmetinejimus už wisus padotkus. Jie twirtino tai, kad jeigu kolionijos ne buwo reprezentawotos Parlamente, Perlamentas wisai neturejo tiesos apdetie, padotkais.

Metuose, kada Stempinis Aktas buwo iszduotas

Parlamentas reikalawo, idant kolionijos, tarpe sawias, užlaikytu ant sawo kasztu Britijos kariumenia. New Yorkas atsisąke.

1767 m. Parlamentas iszdawe istatus, uždedanczius padotkus ant arbatos ir kitu inwežamu dalyku ir iszsiunte iždinius kommisionierius in Amerika del rinkimo mokesczių.

Kada ape tai atejo žinios in Amerika, atsinaujino senos neapykantos. Spauda, sakyklos ir kolioniju legislaturos iszkeike istatus.

Kommisionieriai rinkliawu, paskirti per Perlamenta, užeme sawo uredus Bostone. Isz buwusiu ten nesutikimu galejo kas-dien lauktie susiremimu terp atsiustu urednyku ir žmonijos. Netrukus tas susiremimas inwyko. Urednykai ateme pribuwusia in Bostona walty garsaus prekiko ir patrioto John'o Hancocko, nes jis ne norejo moketie padotku uždetu ant jo gerybiu. Isz to žmonis susikele priesz urednykus ir juos iszwaike.

Generolas Gage tuom laiku buwo komandierium Britiszkos Armijos Amerike. Rugsejo menesyje 1768 m. du pulkai kareiwiu tapo partraukti isz Halifax in Bostona ir raikalawo no Bostoniecziu ju užlaikimo. Bet jie wisai atsisake duotie bile kokia pagelba kariumeniai. Walstijos namas tapo užimtas del kariumenes.

Žmones Bostono su piktumu žiurejo ant walkiojancziusi po ju gatwias kareiwiu. Jie mate juos, kaip jie užkabinejo žmonis ir jieszkojo ydu ir dare triukszmus szwentomis dienomis. Greit jie wisai neapkente "raudonrubiu", kaip juos tada wadino, (nes buwo apsirengia raudonais rubais).

Umame laike Parliamentas pradejo dirbtie, idant nustapdytie tolesnius pasikesinimus kolioniju. Wasaryje 1769 m. Parliamentas melde karaliaus pargabentie in Anglija kaltinykus triukszmo ant sudo.

Tokis apsejimas su jais tapo piktai patiktas per kolioniju legislaturas. Seimai Virginijos ir North Carolinos teip asztrei protestawojo, kad jie tapo iszklausyti per royaliszkus gubernatorius.

Pirmas susiremimas.

New Yorke kareiwiai użrustino "Sunus liuosybes", nukirsdami ju "stieba" liuosybes. Prasidejo maisztas. Wienas ukesas tapo użmusztas ir dikcziai sużeistas 17 d. Sausio, 1770 m. Teip New York pirmas padejo auka ant altoriaus sawo żemes.

5 d. Kowo mieste Boston nedidele wakta ka reiwiu buwo użrustinti iszjuokimais ir asztreis pażeminancziais żodżiais per bury wyru ir waiku, kada jie ejo per ulyczias. Kareiwiai szowe, użmuszdami tris ypatas ir sużeizdami dikcziai kitu. Tas atsitikimas tapo pramintas "Bostono Skerdyne".

Szitas praliejimas kraujo buwo prieżasczia baisaus sujudimo Bostone. Ukesai weike su dideliu gudrumu. Wietoje atkerszijimo skerdynes, jie pareikalawo waldżios, idant iszwarytu kariumenia isz miesto.

Pasikesinimas padaugintie iżda per padotkus Amerike, iszejo wisai ant tuszczio. Użlaikymas urednyku ir kareiwiu Amerike kasżtawo Anglijai penkis syk daugiau, negu gaudawo naudos isz padotku. Szitas nepasisekimas ir protestai Anglijos

prekiku pasibaige ant to, kad Balandyje 1770 metu padotkai tapo panaikyti.

Parliamentas padare kwaila isztrauka panaikindami padotkus. Jie numete padotkus no wisu daiktu, iszskyrus žolinia (arbata). Szita isztrauka jie padare wieninteliai del to, idant paroditie, jog jie turi tiesa apkrautie kolionijas padotkais. Bet ta likusi dalis padotku buwo lengwai aplenkama. Žmones nusprende ne importawotie jokios žolines.

1773 m. Parliamentas pawialijo Rytiniai Indijos kompanijai siustie in Amerika sawo žolinia, liuosa no Anglijos padotku. Už tai turejo moketie tik tris penus ant swaro Amerike. Tai buwo mislijama, kad Amerikonai užmokes ta maža rinkliawa, nes jie tada butu galeja gautie žolinia pigiau Amerike, negu Anglijoje.

Bet waldonai apsiriko. Jie nepažino dwasios kolioniju. Kaip žoline (arbata) pribuwo in wisokias wietas kolionijose, ji tapo iszsiusta atgal arba užgrebta.

Bostone žmones wisai ne pawialyjo iszlioduotie žolines, o gubernatorius ne pawelyjo siustie atgal laiwu.

Tas painumas tapo iszrisztas per bury wyru, kurie sulipo in laiwus, prilioduotus su žolinia, sulauže dežias ir žolinia suwerte in wandeny prieplaukoje. Tai buwo atlikta be jokio triukszmo, 16 d. Siekio, 1773 m.

Tie pasielgimai Bostono atwede ant to, kad Parliamentas iszdawe 1774 m. istata, pagal kuriuom portas Bostono turejo butie uždarytas, o rinklewu nama ir kitas urediszkas wietas perkele in Salem.

Bostonas turejo iszmirtie badu. Generolas Gage tapo paskyrtas kariszku gubernatorium Massachusetts.

Istatas uždarimo porto Boston, po wardu "Port Bill", inejas in syla Sejos menesyje, 1774 m., padare skaudu inspudy Bostone. Kaip ne buk, Bostonas tapo su džiaugsmu ir malonia paremtas per wisas Kolionijas. Jos jaute, kad Bostonas kowojo už liuosybia.

Pirmas Kontinentaliszkaas Kongressas.

Tarpe szitu sumiszimu, kolionistai pirma syk pradejo mislitie ape pasikelima su ginklais rankose priesz prispaudejus. Bet po pirmam jie nusprende apswarstytie ta dalyka tarpe sawes. Delto pirmas kontinentaliszkas kongressas tapo suszauktas Philadalphijoje,5 d.Rugsejo,1774 metuose.

Szitame kongresse wisos Kolionijos tapo reprezentawotos, iszskyrus Georgia, kurios gubernatorius periszkadijo aprinkima delegatu. Tas kongresas pagarbino prawadnikystia Massachusettso, apswarste apskelbima tiesu, perstatie reikala sulaikimo wisokios prekybos su Anglija ir nusiunte peticija prie karaliaus. Teipogi Antras Kongresas tapo nutartas susirinktie Gegužyje 1775 metu.

Rugsejo menesyje, 1774 m. Generolas Gage, tada gubernatorius, sudrutino teip wadinama "Boston Neck" ir užgriebe ammunicija ir krautuwias prowincijos Arsenaluose*)? kurie buwo miestuose Cambridge ir Charleston, Mass.

Massachusettso Seimas tapo paardytas per gubernatoriu. Bet sanariai wel susirinko po wardu

* Arsinalas wadinasi krautuwes kariszku dalyku.

"Prowincijos Kongresso" wisai neprigulmingo no karaliaus. Tas Kongressas suorganizawojo kariumenia, praminta "Minutos Wyrai," kurie turejo butie kas minuta pasirengia ant kowos; ir dar parenge "komiteta apsaugojimo", su John Hancock pirmsedžiu; tas komitetas turejo saugotie wisokius judejimus Britijonu.

Kolionijos rengesi ant apsiginimo. Washingtonas organizawojo milicija Virginijos ir Patrick Henry kurste wisur, tarydamas: "Asz paantrinu tamistai, mes turime musztis".

1775 m. Britijos Parliamentas apskelbe, kad sukilimas priesz waldžia jau yra Massachustts'e ir yra paremiamas per kitas kolionijas. Tuojaus tapo iszsiusta deszimts tukstanczių kariumenes in Amerika.

II Kare 1775 metu.

Balandyje 1775 metu, Generolas Gage, kuris buwo royaliszku gubernatorium ir wyriausiu komandierium, turejo Bostone ape tris tukstanczius kariumenes. Su tokia didelia syla jis tikejosi sulaikytie wisokius prieszingus waldžiai judejimus kolionistu.

Dažinojas kad mieste Concord yra susitaisiusi nekokia kariszka syla kolionistu, jis nusiunte ten skyriu kariumenes del iszwaikimo juju: Ukesai dagirdia ateinanczius kareiwius, greit iszsiunte paslus pakeliais, kur turejo eitie kareiwiai, duotie žinia "Minutos Wyrams".

Anksty ryta, 19 d. Balandžio, Britijos kareiwiai pribuwo in Lexington. Ten jie atrado maža

syla amerikoniszkos milicijos. Angliszkas oficierius iszjojo prie anu ir tare: "Iszsiskirstikite jus maisztinikai". Kaip Amerikonai neklause, jis prisake kareiwiams szautie. Asztuoni Amerikonai tapo użmuszti ir dikcziai sużeistu. Kiti isubegiojo ne atsiprieszydami.

Isz cze Britiszka kariumene trauke Concordo linkon, kur jie iszdraske krautuwias. Kol jie siaute Conkorde, amerikoniszka milicija aplink Concorda ir Lexingtona speriai susirinko ir użpuole ant Britijonu pas tylta Concord Bridge. Tada Britijonai pradejo trauktis Lexingtono linkon.

Tai buwo tik kelios mylios iki Lexington, bet tos mylios buwo labai karsztos. Cze jie patyre, ka tai żenklina amerikoniszka "krumu musza". Isz kiekwieno lskypo girios, no kiekwienos uolos, no upio, tworos birejo akmenai su ugnimis isz muszkietu ukinyku Amerikos ant kareiwiu.

Kareiwiai pradejo szalintis ir wisa Britijos syla butu likusi sunaikinta, kad ne butu buwusi patikta Lexingtone per naujus kareiwius. Sulauźtiejie legijonai trauke Charlestono linkon. Britijos kareiwiu tapo użmusztu ir sużeistu ape 280,o amerikonu tik dewynesdeszimts.

Atsitikimas po Lexingtonu buwo żaibu. Kolionijos metesi prie ginklu. Naujos Anglijos milicija dideliais buriais skubinosi in Bostona ir nakczia 19 d. Balandżio royaliszkas gubernatorius su sawo kariumenia tapo apsiaubtas Bostone.—Pirm pabaigos menesio dwideszimts tukstancziu wyru sugule aplink miesta. Eile twirtyniu stojosi no Roxbury iki upes Mystic. Tokiu budu jie użdare Britieczius ant Bostono peninsulos.

Ticonderoga ir Crown Point.

Labai żingeidus atsitikimas inwyko netrukus po muszai po Lexingtonu. Gegužio menesyje Ethan Allen su buriu iszrinktu wyru użeme per apgauly twirtynia Ticonderoga, kuri buwo saugojama daugiau nei su szimtu artilerijos. Drutwiete Crown Point pasidawe teipgi lengwai. Turtingos kariszkos krautuwes teko amerikonams.

Musza ant kalno Bunker Hill.

Gegužyje 1775 m. didele syla Britiszkos kariumenes pribuwo isz Anglijos in Bostona. Juos komandawojo Generelai Howe, Clinton ir Burgoyne. Generolas Gage, wiriausis komandierius, turedamas po ranka dwylika tukstancziu senu żalnieriu, nusprende pradetie kowa.

Kaip kareiwiai Naujos Anglijos użstojo iszeiga isz Bostono, Gage sumislijo plauktie wandeniu prie peninsulos antroje puseje Charlestono. Amerikonai nuleme tai ir sumislijo użbegtie uż akiu prieszams.

Wakare 16 d. Sejos, Massachusetts'o wadowai nusiunte asztuonis szimtus wyru del pirmesnio apemimo kalwos Bunker Hill, ant Charlestown peninsulos. Wienas isz oficieriu nuwede kariumenia toliau in peninsula stacziai priesz Bostona, ant kalwos Breed's Hill.

ATYDA:kowa tapo atlikta ant Breed's Hill, kuri dabar paprastai wadinasi Bunker Hill. Teipgi stiebas po wardu Bunker Hill Monument'', yra ant kalno Breed's Hill.

Rytmety 17 d. Sejos, buwusiejie Bostone Britiecziai labai nusistebejo pamatia iszkastas drutwie-

tias, kurios buwo akyweizdoje ant augsztotes prieszai miesta ir labai juos pikdino.

Trys tukstancziai geru kareiwiu, po wadowystia Generolo Howe, tapo nusiusti waltiyse, del sugriowimo menku drutwiecziu, iszkastu żemeje, už kuriu ape penkiolika szimtu Amerikonu, po wadowystia Prescott, gulejo. Po pietu prasidejo kowa po wardu "Battle of Bunker Hill".

Britiecziai du syk musze ant Amerikonu,bet tapo atstumti per anuos. Szitose muszose Amerikonai wisai iszbaige sawo ammunicijas. Už treczio smugio Biticziai pergalejo.Tas pergalejimas brangei kasztawo del Britiecziu,nes jie nustojo tukstanty wyru.Amerikonai nustojo keturis szimtus penkesdeszimts.

Antras Kontinentaliszkas Kongressas ir Washingtonas.

Priesz kowa ant Bunker Hill,antras kontinentaliszkas kongressas,nutartas susieitie in Philadelphia, susirinko Gegużyje. Kongressas dabar apeme wieta wyriausios waldżios Kolioniju, kurios no to laiko tapo pramintos "Suwienytomis Kolionijomis". Kongresas nutare per balsawima padidintie armija ant dwideszimts tukstancziu wyru ir iszduotie tris milijonus dolieriu popieriniu pinigu.Sejos menesyje kongressas paskyre George (Jurgy)s Washingtona wiriausiu komandierium kontinentaliszkos Armijos.

Washingtonas iszsileido in Massachusetts ir kolioneje iszgirdo ape kowa ant Bunker kalno.Jis pribuwo in wiriausy stoty amerikoniszkos armijos 2 d. Liepos 1775 metuose ir sekanczia diena apeme komanda.

Jis atrado armija, susidedanczia isz keturiolikos tukstanczių milicijos. Tuojau Washingtonas pradejo rengtie isz ju atsakanczia armija.

Amerika sujudime.

Musu atyda ikszioi buwo atkreipta ant Massachusetts'o, nes pradžioje Massachusetts buwo centru reikalu. Kitos kolionijos, buwo da kaipo neweikenczios.

Neapkenczemas royaliszkas gubernatorius Virginijoje, Dunmore, megino sektie paweiksla Gage'o, užgriebdamas daugybia ammunicijos, kuria Virginijos tewinainiai turejo parengia. Patrick Henry paeme partija kariumenes ir priwerte Dunmore užmoketie už paimta paraka. Tada Dunmore megino keltie didesny triukszma, bet Virginiecziai iszwijo jy isz kolionijos. Po keliu menesiu pribuwo Britijos kariaunykai jam in pagelba ir Dunmore atkerszijo Virginiecziams, sudegindamas miesta Norfolk, kur stowejo laiwyne, 1 d. Sausio 1776 m.

Kolionistai isz Maine ir Georgia, tuojau po kowai po Lexintonu, griebesi už ginklu. Rudeny 1775 m. galybe kiekwieno royaliszko gubernatoriaus buwo atimta.

North Carolinoje žmones buwo da drasesni. Buris tewinainiu susirinko Charlotte, Mecklenburg County, Gegužyje, 1775 m. ir apskelbe neprigulmystia no karaliaus ir Parliamento. Tas atsitikimas tapo pramintas "Mecklenburgo Deklaracija".

Gal primintie da, kad nors Amerikonu, kurie

gulde galwa už liuosybia, buwo didesnis skaitlius, wienok buwo wisose Kolionijose ir tokiu, kurie laikesi puses karaliaus per wisa laika Rewoliucijos. Užtai jie buwo praminti "Royalistais" arba "Toristais" (t. y. užtarejais karaliszkos galybes).

Kare su Kanada.

Prasidejus kariai, Amerikonai nuswere, kad ne gal paliktie atdaro rubežiaus del Kanados Royalistu. Už tai jie pirma užklause Kanadiecziu, ar tie ne pristotu prie ju kariautie už liuosybia, o kad tie ne pristojo, Amerikonai nusprende pamusztie Kanada.

Dwi kolumnos tapo nusiustos in Kanada. Pirma kolumna, isz triju tukstancziu New Yorko ir Naujos Anglijos kareiwiu, po wadowystia Schuyler'io (o tam susirgus, liko po Montgomeriu) trauke ant miesto St. Johns, kuris tapo paimtas; potam ejo ant Montreal, kuris pasidawe 13 d. Lapkriczio. Daugelis isz Montgomery'o kareiwiu pabaige, pagal užraszu, sawo tarnysta ir nuejo namon. Su nedaug likusiu jis leidosi žemyn, pagal upia Sz. Lauryno, ant Quebec'o

Umame laike, antra koliumna, po wadowystia Wado Benedikto Arnoldo, prisiartino, per puszczias ir girias Maine, prie Quebec. Tos dwi kolumnos susitiko 1 d. Siekio ir ejo prieszai Quebec. Wisa Amerikonu syla buwo isz dewyniu szimtu wyru.

Paskutinia diena 1775 metu užpuole ant Quebec, bet nepasekmingai. Drasusis kareiwis Montgomery tapo užmusztas ir Arnoldas sužeistas.

Arnoldas su likusiais kareiwiais pasiliko per žiema už twirtyniu isz sniego arti Quebec. Bet sekanty pawasry, didele Britijos kariumene atstume juos atgal in Walstijas. Kariawimas Kanadoje buwo pabaigtinu pakrikimu.—

III.-Kare 1776 metu.

Weikalai kares 1776 metu apima sawyje tris swarbius atsitikimus — apgulimas Bostono, apgulimas Charlestono, South Carolinoje ir kariawimai Washingtono New York'e ir New Jersey.

Apgulimas Bostono.

Washingtono armija gulejo palei Bostona per žiema 1775—76 m. Miestas Boston tada da buwo apimtas per Britijos armija, po Generolu Howe. Buwo žinoma, kad pawasary pribus in Amerika da didele Britijos Armija. Delto Washingtonui buwo paliepta paimtie Bostona.

Tapo priimtas per Washingtona planas parengtie baterijas ant "Dorchester Augsztocziu" (Heights of Dorchester), dabar South Boston. Tai buwo atlikta greitai ir paslaipcziai, kad Britieczai nusistebejo, pamatia miesta po Washingtono kanuolemis.

Generolas Howe, matidamas wis. tai, atidawe miesta ant tu iszlygu, kad jam tapo pawelita su jo kariumenia iszeitie isz miesto. Washingtonas apeme Bostona 17 d. Kowo. Generolas Howe nuwede sawo kariumenia in Halifax, kur jis lauke pribunant armijos 25 tukstancziu Britijos kareiwiu ir 17 tukstancziu Hessijonu, uriuos Anglija renge del iszsiuntimo.

Washingtonas ne žinojo, kur Howe trauke su sawo kariumenia; bet bijodamas, idant Britieczai ne atplauktu in New Yorka, jis nusiunte sawo kariumenia in ana miesta.

Apgulimas Charlestono.

Pirmas kariszkas užplaukimas Britiecziu 1776 m. buwo nukreiptas ant Charlestono, South Carolinoje. Sejos menesyje, laiwyne po prieżiura Sir Peter Parker'io ir kariumene isz dwideszimts penkiu szimtu Britiecziu, po wadowystia Generolo Clinton, pasirode szale Charlestono.

Ineiga in uosta buwo apsaugota su twirtynia (praminta paskiau "Fort Moultrie"), padaryta isz smylcziu ir palminiu rastu ir garizawota keturiais szimtais wyru po wadu Moultrie.

28 d. Sejos ta twirtyne tapo užpulta no žemes ir no wandens. Bet tai buwo wisuotinas pakrikimas. Britijos laiwyne ir kariumene labai daug nustojo. In kelias dienas expedicija nuplauke isz Charlestono in New York'a.

South Carolina apturejo padekawonia no kongresso ir no wisos žemes už narsu apgynima Charlestono. Tai buwo iszganimu del wiso pietinio kraszto.

Apskelbimas Neprigulmystes.

(Decleration of independence.)

Tai yra akywas faktas ankstywoje istorijoje Amerikos Rewoliucijos, kada jie da buwo padonais Anglijos. Isz pradžiu tikrai teip buwo; bet kare padare didelias permainas jausmuose Amerikonu.

Pawasary 1776 m. Britijos Parliamentas apszauke Amerikonus maisztinykais, susikelusiais priesz waldžia ir renge didelia armija del numalszinimo ju. Amerikonai isz sawo puses jaute, kad jiems ne daug truksta taptie neprigulmingais.

Kongressas, budamas swarbiausiu randu kolioniju, buwo atsakancziu kunu del apskelbimo neprigulmystes, 7 d. Sejos 1776 m. Richard Henry Lee, isz Virginijos, inesze rezoliucija, kad "Suwienytos Kolionijos yra ir tur butie liuosomis ir neprigulmingomis Walstijomis". Ta rezoliucija tapo apswarstyta ir priimta 2 d. Liepos.

Tapo paskirtas komitetas kongresso del parengimo "Dekleracijos Neprigulmystes." Ta Daklaracija tapo paraszyta per Thomas Jefferson isz Virginijos. ir 4 d. Liepos (July) 1776 metuose liko priimta per kongressa. No to laiko tos trilika kolioniju stojosi wiena wieszpatystia, po wardu "United States of America" tai yra "Suwienytos Walstijos Amerikos". Dekleracija buwo skaitoma po wisas bažnyczias ir kitas publicznas wietas.

Kariawimas Washingtono.

Walandoje apskelbimo Neprigulmystes, Washingtonas turejo New Yorke armija isz septiniolikos tukstancziu. Per dwi dienas priesz Dakleracija Generolas Howe pribuwo su sawo armija isz Halifax ir apeme Staten Island. 12 d. Liepos laiwyne po Admirolu Howe (brolis Generolo) pribuwo in Staten Island su nauja armija isz Europos. 1 d. Rugpjuczio kariumene po wadowystia Clintono, pribuwo isz South Carolinos. Dabar Generolas Howe turejo trisdeszimts tukstancziu kariumenes.

Kowa Long Island Salos.

Howe'o planas buwo paimtie miesta Brooklyn'a pirm użpuolimo ant New Yorko. Del pasiwaktawimo no szito, Washingtonas pawede penkis tukstanczius wyru Generolui Putnam del apgynimo Long Islando.

Priesz gala Rugpjuczio Britiecziai sulipo ant salos Long Island ir 27 d. Rugpjuczio pradejo su Amerikonais musza, praminta "Kowa po Long Islandu". Amerikonai tapo sumuszti. Jie daug patrotijo ir nustojo ape du tukstancziu wyru. Britiecziai nustojo tik penkta daly to skaitliaus.

Po szito pamuszimo, Amerikonai atsitrauke in Brooklyno twirtynia. Britiecziai nesuspejo jiems użbegtie kelio. Su dideliu gudrumu Washingtonas antra nakty po kowos, iszwede sawo syla in New Yorka, po priedanga nakties ir miglos.

Washingtonas żinojo, kad jis negali iszlaikytie New Yorko priesz didelia syla Britiszku kariszku laiwu. Delto jis apleido New Yorka ir iszejo in Harlem. Cze gudrume susiremime su Britiecziais Amerikonai gawo wirszu. Isz Harlem Washingtonas isztrauke in White Plains. Cze jie teipgi turejo mażus susiremimus, kuriuose Britijonai pajeme wirszu. Amerikonai atsitrauke in uolinius kalnus "North Castle".

Britiecziu komandierius, wietoje sekimo Amerikonu, sumislijo perwestie sawo armija in New Jersey. Po pirmam jis pamusze drutwietia Fort Washington. Szita twirtynia jis użgriebe su trimi tukstancziais Amerikonu, 15 d. Lapkriczio.

Kaip tik Washingtonas pamate, kad Howe

eina in New Jersey, jis nuwede sawo maża syla per Hudson upia in New Jersey, palikda mas Generola Charles Lee laikytie North Castle.

Washingtonas ateme garizona no drutwietes Fort Lee (prieszai Fort Washington). Dabar jis turejo ape penkis tukstanczius wyru ir pradejo trauktis per New Yersey. 8 d. Siekio jis perejo upia Deleware.

Britijos syla, po greita kamanda Lordo Cornwallis, seke Amerikonus ir apeme New Brunswick, Princeton ir Trenton.

Amerikonu armija ilsejosi uż Delaware, Ji buwo dabar blogame padejime isz prieżasties sumażejimo ju sylos, nes matydami nepasisekimus, daugumas apleido armija. Washingtonas ne turejo daugiau per tris tukstanczius suwargusiu kareiwiu.

Washingtonas dabar be perstolio liepe Generolui Lee pristotie prie jo su syla, palikta New Yorko puseje. Lee ne klause. Galop jis iszejo pasitiktie Washingtona, bet liko pats pagautas. Isz to buwo suprasta, kad Lee buwo prigawiku Amerikonu.

Britiecziai New Jersey lauke kol uższala Deleware, idant pereitie ledu ir użimtie Philadelphia. Washingtonas sumislino "nukirptie jiems sparnus", kaip jis sakydawo.

Kaledu wakara, 1776 m. Washingtonas perejo Deleware ir ryte użpuole ant penkiolikos szimtu Hessijonu Trentone.Jis użgriebe tukstanty Hessijonu, o nustojo tik keturiu sawo wyru.

Szitas pasisekimas pakele dwasia armijos ir Washingtono syla pradejo augtie skaitliuje. Wisa

jo armija tapo pergabenta per Deleware, in Trenton.

Cornwallis dabar nusprende użpultie Amerikonus Trentone. Britiecziai pribuwo 2 d. Sausio 1777 m. Bet Washingtonas ejo drasei ir stojosi użpakalyje Britiecziu. Traukdamas in Princeton, jis pamusze daly prieszu. Tada Washingtonas trauke in Morristown.

Szitas pasekmingas ejimas Washingtono priwerte Britieczius atsitrauktie atgal. Teip Washingtonas apeme atgal beweik wisa New Jersey. Britiecziai liko apsupti iki Brunswick ir Amboy. Washingtonas laikesi miesto Morristown ir tokeme padejime abi puses pasiliko żiemawotie.

Użgrobimas Rhode Islando.

8 d. Siekio, kada Washingtonas traukesi per Deleware, Britijos laiwyne, po użżiura Sir Peter Parker'io, apeme sala Rhode Island ir kariszkos sylos apsisedo toje Walstijoje.

IV. Dwiguba kare 1777 metu.

Laike 1777 metu bawo dwi akywos kares. Pirma buwo, kariawimas Washingtono priesz Britieczius New Jersey'je ir Pennsilvanijoje; antra użejimas Britiecziu in sziauriny New Yorka, po wadowystia Burgoyne.

Pirma negu pradesime perżiurinetie szitais karias, yra del patemijimo du akywumai. Pirmas, Balandyje 1777 m. Britijos syla, po gubernatorium Tryon, użpuole ant Connecticut, isznaikindama kariszkas krautuwias mieste Danbury ir sudegindami

miesta. Użpuolikai buwo iszwyti ant sawo laiwu per Amerikoniszka kariumenia ir baisei atmuszti.

Antras, mażas burys Connecticuto milicijos, po wadu Meigs użpuole ant Britiecziu prieplaukoje Sag Harbor, ant salos Long Island, sudegino kelis laiwus ir isznaikino dikcziai Britijos daiktu.

Washingtono kariawimas.

Mes palikome Washingtona jo žieminese kwaterose mieste Morristown, New Jersey, kur jis perleido žiema pagerindamas sawo armija. Gegużyje 1777 m. jis turejo ape 10 tukstanczių kariumenes New Brunswick'e.

Siekis Britiecziu dabar buwo paimtie Philadelphia. Bet jie bijojo eitie sausu keliu, kol Washingtonas da buwo New Jersey'e. Jie apsimislijo geriau keltis per wandeny.

Galop Sejos menesio 1777 m. Britiecziai aplei do New Jersey ir nuejo ant Staten Island. Menesy weliau, Howe susodino asztuoniolika tukstanczių kareiwiu ant laiwu ir nuplauke pietu linkon, palikdamas likusia kariumenia po wadowystia Clintono del gynimo New Yorko.

Britijos laiwyne ne galejo plauktie upia Deleware in Philadelphia, nes Amerikonai iszbudawojo twirtinias, Miffin ir Mercer, żemiau Philadelphijos del apsaugojimo upes. Del tos prieżasties laiwai Britijos nuplauke ant Chesapeake mariu kojos ir kareiwiai iszlipo Elkton'e, Maryland. Isz cze jie turejo eitie in sziauria ant Philadelphijos.

Kaip tik Washingtonas dażinojo, kad Britijos laiwyne nuplauke in pietus, jis nuwede sawo armi-

ja per New Jersey in Philadelphia. Ten prie jo pristojo Marquis de Lafayette, narsus jaunas Francuziszkas bajoras, kuris pribuwo musztis už Amerikos neprigulmystia.

Isz Philadelphijos Washingtonas nuejo pietu linkon in Brandywine, del periszkadijimo Britiecziams eitie in Philadelphia.

11 d. Rugsejo Britijonai, po wadowystia Howe, pribuwo in Brandywine, kur tapo atlikta musza, praminta "Battle of Chad's Ford". Amerikonai liko sumuszti ir nustojo ape dwylikos szimtu wyru.

Washingtonas suprato, kad jis ne gali apgintie Philadelphijos. Kongressas persikele in Lancaster ir potam in York. Amerikoniszka armija atsitrauke in Pottsgrove ant Schuykill upes. Britiecziai užeme Philadelphia, 26 d. Rugsejo.

Netrukias po to, Washingtonas surenge plana del užpuolimo atskiros dalies Britiszkos armijos mieste Germantown, szeszios mylios no Philadelphijos. Užpuolimas buwo padarytas 4 d. Spalio, bet Amerikonai tapo atmuszti ir nustojo dwylikos szimtu wyru.

Britiecziai dabar turejo beweik užemia Philadelphia. Bet nawigacija ant upes Deleware da ne buwo del ju atidaryta, isz priežasties drutwiecziu Miffin ir Mercer.

Pastarose dienose Spalio Britiecziai užpuole abidwi tas twirtynias. Amerikonai gyne jas daug dienu, bet ant galo turejo atiduotie. Tada Britijos laiwyne nuplauke augsztyn upia Deleware in Philadelphia.

Dabar jau buwo ruduo 1777 metu ir abidwi armijos nuejo ant žiemawojimo.—Britiecziai Philadelphijoje ir aplink ja, o Amerikonai lomoje, po wardu "Valley Forge".

Užėjima Generolo Burgoyne.

Kada Britiecziai ware sawo pasekmingus kariawimus Pennsylwanijoje, Amerikonai turejo pasisekimus Sziaurineme New Yorke.

Pawasary 1777 metu, Burgoyne atwede isz Europos armija isz septiniu tukstancziu senu Britijos kareiwiu ir pribųwias in Kanada, padaugyno syla lig deszimts tukstancziu. Su ta kolumna Burgoyne atejo in New York walstija pagal ežera Champlain. Jie tikejosi, kad Clintono kolumna tuom pacziu laiku atplauks upia Hudson isz New York miesto. Britiecziai nusprende užimtie ryba Hudsono upes ir tokiu budu atskirtie Nauja Anglija no Widuriniu Walstiju.

Burgoyne pirmas nuwede sawo armija linkon twirtynes Crown Point, kuri tada buwo Britiecziu rankose. Isz ten jis pribuwo ir apgule twirtinia Fort Ticonderoga,kuria jis paeme 2 d. Liepos 1777 m. Amerikonu garizonas atsitrauke in Fort Edward.

Fort Edward'e Amerikonu Generolas Schuyler turejo keturis tukstanczius wyru. Ta syla buwo per menka del patikimo Burgoyne'o kolumnos. Per tai Schuyler metesi atgal ant salu uoste Mohawk upes. Priesz apleidima Fort Edwardo, Schuyler užwerte mežius ir iszdraske tyltus ant kelio, kuriuom turejo pributie Britiecziai. Isz tos priežas-

ties Burgoyne ne galejo dasiektie Fort Edward ankszcziau 30tos Liepos.

Burgoyne turejo pasiliktie Fort Edwarde per szeszias nedelias. Jiems buwo labai kablus darbas weżtie kariszkus daiktus per miszkus isz Ticonderoga.

Britiecziu komandyrius dagirdo ape dauguma krautuwiu mieste Bennington, Vermont, ir nusiunte Wada Baum del użgrobimo ju. Baumo kariumene tapo wisiszkai sumuszta 16 d. Rugsejo per Wada John Stark su keturiais szimtais "Waiku Żaliuju Kąlnu" ir su New Hampshire milicija. Pribuwusi nauja britiszka kariumene teipgi stojo in pagelba, po Wadu Warner. Britieczai nustoju septiniu szimtu wyru, o Amerikonai mażiau szimto.

Po keliu dienu po pergales po Benningtonu, atejo linksmos żinios teipgi ape pergalia ant Mohawk lomos. Burgoyne buwo nusiuntias kariumenia po wadowystia St. Leger, del apemimo Amerikoniszkos twirtynes Fort Schuyler (dabar Rome) ir potam del pasitikimo A l b a n y j e! Bet St. Leger, po apgulimui twirtynes Fort Schuyler, tapo atstumtas in Kanada ir Burgoyne nebedasigawo in Albany.

Burgoyne per ta laika likosi Fort Edward'e, o Schuyler su Amerikoniszka armija buwo uoste upes Mohawk. Pasekmes pradżiugino żmonis ir jo armija staigu padaugejo. Widuryje Augusto, Amerikos armija tapo pawesta komandai Generolo Gates. Jis nusidawe in Stillwater.

Dabar Britiecziai persikele ant Stillwater, arti

kurios wietos ant Bemis Augsztocziu, inwyko susiremimas 19 d. Rugsejo. Ta kowa liko be iszriszimo.

Antra kowa tapo atlikta toje pat wietoje, 7 d. Spalio. Szituom sykiu Amerikonai turejo neklaidžia pasekmia.

Burgoyne dabar megino atsitrauktie in Fort Edward. Amerikonai teip greit trauke in ta wieta, kad perkirto kelia atsitraukentiems ir paeme Britieczius mieste Saratoga. Britiecziai jau liko be reikalingu daiktu ir maisto. Burgoyne'ui liko apsiskyrtie wiena— pramusztie sau keliu, arba pasiduotie. 17 d. Spalio jis pasidawe su wisa armija, ape szeszis tukstanczius wyru. Atsitikimas szitos pergales buwo labai didis. Tai iszliuosawo Amerikonus no baimes užejimo isz Kanados. Tewiniszkumas atgijo ir Washingtono maži bureliai kariaunos prisipilde.

Kas dabar su Clintonu? Clintonas wede sawo syla augsztyn Hudson upes, linkon Kingstono, kury jis iszdegino. Naujiena ape pasidawima Burgtoyne sugražino jy in New Yorka.

Washingtonas lomoje Forge.

Mes palikome Wasgingtona su armija žiemawojant Lomoje Valley Forge, Siekio menesyje 1777 m. Tai buwo tamsi žiema, tamsiausi laike wisos kares. Washingtono armijai nusibodo tie pasidawimai ir atsitraukimai. Jie buwo menkai apžiureti su reikalingais daiktais. Daug isz kareiwiu buwo basi. Jie buwo silpnai apdaryti, prastai maitinami ir neapmoketi.

Jeigu szitie nepadare ikwalei szirdgilos del Washingtono, tai skundai dasikale in kongressa,

idant atimtie no jo komanda armijos. Tas atsitikimas tapo pramintas "Conway Cabal". Kada żmoni ja dagirdo ape tai, ji .buwo teip użsineszusi, kad skundikai dżiaugesi nutylia.

Konfederacija.(*)

Lapkriczio menesyje 1777 m. kongressas apswarste ir prieme dalykus, wadinamus "Artikulais Konfederacijos", Szitie artikulai buwo del surengimo konstitucijos arba wiriausio rando, del Suwienytu walstiju. Bet tai galejo butie tiktai, jeigu wisos Walstijos ant to pristojo. Wisos Walstijos pristojo, bet tik sulig 1781 m. Realiszka (**) konstitucija buwo tai patriotizmas Amerikonu.

Ta paty meta (1777) Kongressas użtwyrtino żwaigżdias ir dryżias, kaipo weliawa Suwienytu Walstiju. Ta-gi meta kapitonas Wickes pasekmingai plaukinejo Britijos wandenyse su ta weliawa, pririszta prie prieszakines stiebo (maczto).

V. Kare 1778-80 metu.

Pristojimas Francuzu.

Dabar mes inżengiame in wisai nauja karia. Szita kare atsiżimejo,—pirmas tuom, kad Francuzai stojo szalinykais Amerikonu ir iszsiunte sawo laiwynia ir kariumenia in pagelba; antra, kad kare po to buwo wedama labjausei Pietuose.

Da pradżioje kares, Amerikonai mate, kad Francuzai pristos prie ju puses. 1776 m. Silas Dea-

(*) "Konfederacija" yra susiwienyjimas arba susijungimas.
(**) "Realiszka",szicze żenklina paraszita gywa.

ne buwo iszsiunstas prie Francuzu del pakurstimo ju prie Susiwienyjimo. Francuzai neapkente Anglijos, bet jie da ne galęjo atwirai iszeitie, kaip ne buk jie sekretnei pristate ginklus ir kitus kariszkus dalykus.

Po apskelbimo neprigulmystes, kongressas iszsiunte Benjamina Franklina ant missijos prie Francijos dwaro. Szitas augsztai paguodotas ir garbingas philosophas buwo labjausei pertikrinanczio budo żmogus ir jis padare be galo daug gero del Amerikos reikalu.

Kada Francuzu karalius dagirdo ape pasidawima Burgoyne, jis ilgai ne mislino ir 6 d. Wasario 1778 m. jis pripażino neprigulmystia Suwienytoms Walstijoms ir padare sandora wienybes su jauna Republika.

Draugiszkas Prisiulimas.

Tas naujas paojus ir naujienos ape pasidawima Burgoyne, atwede Britijos waldżia in prota. Tuoj tapo iszsiunsti kommisionieriai, idant tie atiduotu Amerikonams, ka jie reikalauja, kad tik jie pasiliktu royaliszkais padonais Anglijos. Kongressas su neapikanta ateme ta prisiulima. Żmonija dabar ne norejo kito nieko, tik neprigulmystes.

Netrukus po atmetimo Anglijos prisiulimo kajaus, kongressas aplaike żinias isz Francijos ape suotikmia ant wienybes.

Amerikos draugai.

Ape ta laika daug didwyriu isz ywairiu tautu Europos pribuwo in pagelba Amerikonams. Lafayette

jau buwo paskirtas. Prie jo buwo da pridetie du Lenkai patriotai—Tadeuszas Koscziuszko ir Kazimieras Pulaski ir Wokecziai—Barron Dekalb ir Baron Steuben. Jie buwo gabus oficieriai ir padawe didelia pagelba.

Atmaina sto wio.

Balandyje 1778 m. Francijos laiwyne, po wadowystia Count d'Estaing, iszplauke in Amerika Britijos laiwyne no Deleware leidosi in New Yorka. Britijos armija po Clintonu tapo pasiusta isz Philadelphijos in New Yorka teipgi.

Kaip Britijos armija apleido Philadelphia, Washingtonas isz Valley Forge seke paskui Britieczius. Atsitraukenczioji armija tapo dawyta arti Monmouth Count d'Estain New Jersey.

Cze tapo atlikta musza 28 d. Sejos. Isz priežasties netikusios wadowystes Generolo Charles Lee, nieko nelaimejo. Lee tapo atstatytas no tarnystos per intekmia Washingtono.

Clintonas dabar iszwede sawo armija in New Yorka. Washingtonas netrukias leidosi linkon White Plains, New York.

Liepoje 1778 m. francuziszka laiwyne su keturiais tukstancziais kareiwiu, po wadowystia Count d'Estaing, dasieke Amerikos krantu. Pagal patarima Washingtono, D'Estaing nuplauke in Rhode Island, del užpuolimo Britijos laiwynes. Tuom pat laiku Washingtonas nusiunte Amerikoniszka syla, po wadowystia Generolo Sullivan, del paemimo New Port'o iszwien su Francuzais.

Kada wiskas buwo gatawa,D'Estaing iszplauke in musza su Britiecziu laiwynia. Tuom tarpu pakilo baisi audra, kuri teip pagadino Francuzu laiwus, kad jie turejo siustie juos in Bostona del pataisimo, Del tos prieżasties Sullivan'o syla turejo atsitrauktie isz Rhode Island'o.

Liepos menesyje Toristai ir Indijonai, po wadowystia newidono, wardu Butler, użpuole ant laimingu gywentoju Wyoming'o (waioming), Pensilvanijoje. Gywentojai tapo iszskersti, ju namai iszdeginti ir wiskas panaikinta. Lapkrityje,ta pati nelaime patiko gywentojus Cherry Valley, New Yorke.

Kowos 1779 metuose.

Francuziszka laiwyne, pasitaisiusi Bostone, nuplauke in West Indija. Britiecziu laiwyne turejo sektie paskui Francuzus. Britiecziu armija, likusi be laiwynes, ne galejo daug weiktie sziaureje. Tada Clintonas nusprende perkeltie karia in pietus, kur jis galejo butie arcziau laiwynes.

Pirmas iszejimas in karia Pietuose buwo priesz pat pradżia 1779 meto. Clintonas iszsiunte isz New Yorko Britiszka diwizija, kuri użeme miesta Savannah, 26 d. Siekio 1778 m. Pradżioje Sausio 1779 m. Britijos Generolas Prevost apeme drutwietia Sunburry ir nutrauke linkon Savannah, kur paeme komanda ant Britijos sylu.

Netrukus po nusidawimais Georgijoje, Generolas Lincoln apeme komanda ant Amerikoniszkos kariumenes Pietineje dalyje. Jis apsisedo South Carolinoje ir rengesi ant susiremimo su Britieciziais.

Anglijonai pilningai tikejosi, kad prie ju pristos didis skaitlius Pietiniu Toristu. Po teisybiai, buris atskalunu emesi už ginklu ir pristojo prie neprieteliaus. Bet jie tapo patikti Kettle Creek'e, Wasaryje 1779 m. ir wisuotinai atmuszti per wada Pickens.

Kowo menesyje, Lincolnas iszsiunte du tukstancziu wyru, po Generolu Ash, prieszai Britieczius in Georgija. Szita syla inejo Brier Creek, kur ji labai nusistebejo, pamatia netiketa galybia prieszinyko; liko sumuszta per Prevost ir daug nustojo. Balandyje Lincolnas su penkias tukstansziais kariumenes leidosi in Georgija. Pagal to, Britiecziai trauke prieszai Charlestona. Lincolnas pasiskubino atgal del apgynimo jo. Dagirdia ape jo prisiartinima, neprietelius atsitrauke. Lincolnas seke juos ir užpuole ant Britijos sylos Stoney Ferry'e. Bet jam ne pasiseke. Britiecziai sugryžo in Savannah ir wasaros karszcziai nutese tolesnias kowas iki Rugsejo menesio.

Nusidawimai Sziaureje.

Kolei tie nusidawimai krutejo pietuose, daug kowu tapo atlikta sziaureje.

Britijonu weikalai buwo: 1. Iszsiuntimas expedicijos in Connecticut, po wadowystia Gubernatoriaus Tryon; 2. Iszsiuntimas laiwynes in Virginia ir iszdraskymas dalyje miestu Portsmouth, Norfolk ir t. t.; 3. Expedicija isz New Yorko, po wadowystia Clintono, kuri apeme wietas Stoney Point'e ir Verplanks Point'e ant Hudson upes; 4. Antra expedicija in Connecticut, po wadowystia Tryon'o,

kuri iszdraske dalimis New Haven, East Haven, Fairfield ir Norwałk.

Isz puses Amerikonu pirmas weikalas buwo atemimas Stoney Point, dwi ar tris nedelios po to kaip Britiecziai buwo jy apemia. Stoney Point buwo swarbium punktu del Washingtono, kuris nusiunte Generola Anthony Wayne atimtie jy. Wayne użpuole jy nakczia ir apswarstias jo syla, apeme jy. Antras weikalas buwo użemimas Paulus Hook (dabar Jersey City) per majora Lee, Liepos menesyje.

Treczias buwo żemine ir wandenine expedicija kuri Liepoje iszejo isz Bostono prieszai Britieczius Fort Castine ant Penobscot. Tai buwo wisuotinas nepasisekimas, nes tuli britiszki kariaunikai pagadinoAmerikonu laiwynia ir kareiwiai turejo gryżtie in Massachusettsa per pusczias ir girias.

Ketwirtas weikimas buwo surengtas ant atkerszijimo skerdynes Wyoming'e ir Cherry Valley. Washingtonas iszsiunte Generola Sullivan su didelia syla, kurie użpuole Indijonus parubeżiais Pennsilvanijos ir New Yorko. Nuożmunai tapo wisur sumuszti ir ketures deszimts kaimu iszdeginta.

Apgulimas Savannah.

Rugsejyje 1779 m. D'Estaing'o laiwyne isz WestIndijos pasirode szale Savannah. Laiwyne gabeno szesis tukstanczius francuziszku kareiwiu. Ta laiwyne su sawo syla weike su Amerikonais isz wieno, po komanda Generolo Lincoln.

Pasirengia per menesy laiko, jie pradejo musztie Britiecziu twirtynia. Bet tas użpuolimas liko at-

musztas ant nelaimes Francuzu ir Amerikonu. Arti tukstanczio wyru tapo užmusztu arba sužeistu. Narsus Kazimieras Pulaski liko tarpe užmusztuju.

Po to Francuzu laiwyne nuplauke namon. Lincolnas iszwede sawo sylas in South Carolina. Pietuose liko tyku.

P a u l J o n e s.—Wasara 1779 Amerikos kommisionieriai Paryžiuje, parenge skwadrona, kury pawede po komanda Paul Jones'o, kuris buwo Skotczas Amerikonas,su stebetinu gudrumu ir smarkei mitrus ir lawus.

Rugsejyje 1779 m. Jones su sawo skwadronu, kada plauke no kraszto Skotlandijos, papuole terp dwieju Angliszku su muszkietomis laiwu, kurie buwo paskirti del apsaugojimo laiwynes prekiku. Jones užpuole tuos ir po baisios kruwinos muszos ant mariu, paeme abudu.

Padejimas pabaigoje 1779 m.

Pabaigoje 1779 meto ne buwo jau jokios wilties. Amerikonai da neturejo jokios swarbios pergales. Be to da Amerikos pinigai buwo labai blogame stowyje. Kongressas no pat pradžios dare p o p i e r i n i u s p i n i g u s del wedimo kares. Tu pinigu tiek daug buwo iszduota, kad jie labai nupuole werczioje. Tuom laiku reikejo trisdeszimts dolieriu del padarimo wieno pilno kalinis pinigo; potam da labjau nukrito, kad net reikejo atiduotie 50 ar 60 kontinentaliszku dolieriu už wiena kalta.

Pirkimas prowiziju su tais pinigais buwo pirmu painumu ir galop wisai negalimas. Washingto-

nas turejo rinktie reikalingus dalykus apielinkinese aprubese. Teipgi jo armija, szaldama žieminese kwartierose, labai daug nukentejo. Jeigu Amerikoniszki kareiwiai ne butu musziasi už principa, su pasiszwentinimu, kare dabar jau butu likusi sulaužta.

VI. Kariawimai Carolinose.

Po 1779 metu, wisi kariauniszki weikalai Rewoliucijoniszkos kares buwo atlikti pietuose. Buwo dwi kares—kare Carolinose ir pabaigtina kare Virginijoje. Szitas perskirimas apraszis Carolinos kariawimus, o sekantis Virginijos.

Britiecziai permaino stowy.

Antra diena Kaledu 1779 m. Sir Henry Clinton susodino swarbesnia daly sawo armijos in laiwus New Yorke ir nuplauke in pietus po prieglоba Britiszko skwadrono, po admirolu Arbuthnot. Britiecziai iszlipo Savannah'e ir rengesi užpultie ant Charlestono.

Apgulimas Charlestono.

1780 metuose Clintonas iszlipo arti Charlestono ir Balandyje pradejo dirbtie twirtynia ant iszkiszos žemes užpakalyje Charlestono.

Po nedelios (9 d. Balandžio) Britiszka laiwyne praplauke twirtynia Fort Moultrie ir sustojo tarpe kanuoliu, sustatytu aplink miesta.

Kada Clintonas teip laike amerikoniszka armija Charleston'e, jis pasiunte skyrius kariaunos del pasitikimo kiekwienos sylos, pribunanczios in pagelba miestui. Dwi partijos tapo surengtos—wiena

Monk's Corner'e,ant upes Cooper, antra ant Santee, ir abidwi tapo sulaikitos per neprietelius.

Padejimas Amerikonu dabar buwo be wilties. Lincolnas liko priwerstas pasiduotie su penkias tukstancziais wyru 12 d. Gegužio 1780 m.

Dabar Clintonas užmislino pasidarytie randitoju wisos walstijos. Jis nusprende pawergtie South Carolina ir inkurtie ten royaliszka galybia. Delto jis iszsiunte skyrius kariaunos in swarbesnias wietas del saugojimo walstijos.

Britiszkąs komandierius aprokawo, kad daug pietiniu royalistu pristos prie jo. Jis ne wisai tame apsiriko. Skaitlius ju pristojo prie neprieteliu puses ir per nekoky laika wisa žmonija iszrode prilanki Britiecziams.

Clintonas tikejosi, kad jo darbas jau yra atliktas; jis susodino didely bury sawo armijos in laiwus ir sugražino in New Yorka. Lorda Cornwallis jis paliko komandierium pietuose.

Marion ir Sumter.

Prilankumas žmoniu Britiecziams buwo tik ant pažiuros. Keletas oficieriu, kaip Francis Marion ir Thomas Sumter, pasikele ir su nelawintais kareiwiais, kokius jie tada galejo surinktie, kowojo priesz neprietelius. Jie erzino neprieteliu ant kožno žingsnio, laike Toristus no pasikelimo ir kosiauriausiai aprubežiuodawo Britiecziu weiklumus.

Gates'o weikalai.

Del paremimo pietiniu patriotu, kongressas

Liepoje 1780 m. iszsiunte Generola Gates su kariumenia, kuri susidejusi in kruwa su Virginijos milicija, :kaite penkis tukstanczius wyru.

Gates trauke per sziaurinia Carolina in Pietinia, Cornwallis skubinosi prieszai isz Charlestono del patikimo jo. Jiedu susitiko arti Camden, kur atsiliko kowa "Sanders Creek," 16 d. Rugpjuczio. Toje muszoje Gates tapo sumusztas ir daug nustojo.

Po szito Gates atsitrauke in Hillsborough, Sziaurineje Carolinoje. Britiecziai dasileido Pietineje Carolinoje bjauraus nuożmumo.

Bet jie nieko daug negalejo weiktie. Partizanu wadowai ne snaude. Asztuoni isz ju suwienijo sawo mażus burius kareiwiu ir użpuole ant Britiecziu ir Toristu ant Kings Mountain. Patriotai galutinai sumusze neprietelius, kuriu wienuolika szimtu liko użmusztu, sużeistu ir pawergtu, kada patriotai nustojo tik dwideszimts ypatu.

Siekyje 1780 m., Generolas Nathaniel Greene użeme wieta Gates'o mieste Hillsborough. Greene buwo galingiausis isz Amerikos komandieriu.

Kariawimai Greene'o 1781 m.

Pradżioje Sausio 1781 m., Generolas Greene iszsiunte Generola Morgan su tukstancziu wyru in wakarinia daly Pietines Carolinos del palaikimo Britiecziu prispirtais.Drasus wadas britiszkos kawalerijos, Tarleton, buwo iszsiunstas prieszai Grene. Dwi sylos susitiko Cowpens'e 17 d. Sausio ir Morgan sumusze Tarleton'a. Amerikonai nustojo sep-

tinesdeszimts wyru, o Britiecziai septinis szimtus ir wisa sawo artillerija.

Kada Cornwallis dagirdo ape pamuszima Tarletono, jis wijosi Morgan'a, kuris tuom laiku trauke Virginijos linkon su likusiais po kowos ir paimtais nelaiswiais. Cornwallis norejo użbegtie Morganui kelia, kol jis nedaseke brastos per Catawba upia. Bet jam nepasiseke. Po dwieju adynu, kaip Morgan perbrido, Britiecziai pribuwo ant kranto antroje puseje upes. Bet laike nakties użejo diktas lietus, kurs prilijo dikcziai wandens, kad upe liko nebegalima perbristie per dwi dienas.

Greene dabar pristojo prie Morgan ir apeme komanda. Cornwallis kaip galint greicziaus seke juos. Bet Greene iszsisaugojo no ju su dideliu gudrumu ir laimingai perejo per upia Dan in Virginija.

Cze Cornwallis nustojo wijas ir atsitrauke in Hillsborough. Greene netrukias sugryżo in North Carolina ir ne dawe pakajaus Britiecziams. Wienas isz jo aficieriu, Colonel Lee, inpuole su trimis szimtais penkesdeszimts loyalistu ir iszmusze arba paeme in nelaiswia wisus.

Trumpame laike Greene, gawias daugiau sylos, jautiesi galis użduotie smugy. Jis nusidawe in Guilford Court-House, kur baisi musza tapo atlikta, 15 d. Kowo. Bledes isz abieju pusiu buwo beweik lygi ir kowa liko be iszriszimo.

Netrukus po to, Cornwallis atsitrauke ir su wisa sawo syla leidosi in Wilmingtona, North Carolinoje ir neużilgio buwo paszauktas in Virginia.

Britiszkoji syla, palikta South Carolinoje, buwo po Lordu Rawdon. Greene ejo ant Britiecziu ir buwo užpultas per juos ant Hobkirk's Hill, Balandžio menesyje. Pasekme linko beweik ant Britiecziu puses. Bet Greene teip spaude Rawdon'a, kad jis iszsileido in Eutaw-Springs.

Umame laike kariaunykai Marion, Sumter ir Lee apeme ywairias britiszkas wietas. Pasekme to buwo, kad widurwasaryje 1781 m. nepriete-liai liko apsiaubti terp Ninety-Six, Eutaw Springs ir Charleston.

Greene Gegužyje užpuole ant Ninety-Six. Bet tas miestas laikesi drutai ir jam nepasiseke. Tada Amerikonai iszejo in kalnus Santee del praleidimo karsztuju menesiu.

Rugsejyje Greene pradejo wel darbuotis. 8 d. Rugsejo jis užpuole Britieczius Eutaw Springs'e. Musza liko be iszriszimo. Isz abieju pusiu lygiai patrotijo.

Musza po Eutaw buwo paskutine musza Carolinose. Nepriėteliai teip buwo inerzinti per Greene ir kitus Amerikonu wadowus, kad jie paliko atwira kraszta ir atsitrauke in Charlestona. Cze Amerikonai waktawo anuos iki pabaigos kares.

Ir teip dabar matome, kad kariawimuose Carolinose, nors Greene tankiai traukesi ir neiszlosze jokios swarbios pergales — wienok wiriausis siekis liko dasiektas. Greene buwo generolas su stebetinu narsumu ir uolumu.

VII.-Pabaigtinas kariawimas.

Mes palikome Washingtono armija žieminese

kwartierose 1779-80 metu. Tai buwo pariodas didžiu kanczių, kokių ne buwo laike wisos kares.

Widurwasaryje 1780 m. Amerikonai buwo pradžiuginti pribuwimu Admirolo de Ternay su laiwynia, kuri gabeno szeszis tukstanczius Francuziszku kareiwiu, po wadowystia Count de Rochambeau (roszombo). Ta laiwyne su kariumenia tapo iszsiunsta per Francuzu karaliu pagal intekmia Lafayette, kurs perleido pirmesniaja žiema Francijoje.

Ta Francuzu laiwyne ir syla nusidawe in Newport'a, Rhode Island'e. Jie nemislino, idant ka nors nuweiktie laike pabaigos 1780 meto.

Arnoldo Prigawyste.

Tai buwo Rugsejis 1780 metu, kad prigawyste Generolo Benedikto Arnoldo tapo atidengta.

Arnoldas buwo mitrus ir lawus oficierius; bet jis papuole ant blogo kelio Philadelphijoje, kureme mieste jis buwo komandierium 1778 metuose. Jis buwo bartas už skleidima publicznu pinigu, bet liko dowanotas per Washingtona. Rugpjutyje 1780 metu Washingtonas pastate jy komandierium swarbios twirtynes West Point.

Užsineszias ant kerszto, Arnoldas susinesze su Britijos komandierium New Yorke, Clintonu. Jis pristojo atiduotie prieszams West Point už deszimt tukstancziu swaru sterlingu ir generolo ranga. Del pasimatimo su juom, Clintonas nusiunte prie jo sawo szalinyka Majoro Andre, mažame laiwelyje upia Hudson.

Kad Andre jau buwo gatawas gryžtie, jis at-

rado, jog jo laiwas buwo pasileidias żemyn upia. Delto jis leidosi in New Yorka żemes keliu. Jis buwo persirengias kaipo ukesas. Tarrytown'e jis buwo paimtas per tris kariaunykus, kuriems jis prisipażino, kad jis yra Britietis-oficierius. Jis nusiunte jy prie arcziausio sawo kamandieriaus. Komandierius teip buwo neatsargus, kad pawelyjo jam nusiustie gromata Arnoldui. Arnoldas dażinojas ape prisiartinanczia beda, pabego in New York prie Generolo Clintono, kur jis apturejo sawo nagrada. Andre liko pakartas, kaipo sznipukas. Tris jo paemejai buwo John Paulding, Isaac Von Wert ir Dawid Williams. Kongressas dawe kiekwienam isz ju po medaly ir pensija per wisa gywenima.

Sumiszimai terp kariumenes.

Żiema 1780–81 metu kareiwiai Washingtono wel kente neużganedinimus Morristown'e. Tie neużganedinimai teip inkyro, kad dienoje Nauju Metu (1781) trylika szimtu kareiwiu isz Pennsylvanijos apleido sawo wietas, idant eitie in Philadelphija ir reikalautie kongresso pagelbos. Jie buwo patikti Princeton'e per komiteta, kury iszsiunte kongresas, ir ju reikalawimai użganedinti. Po to jie pagryżo in sawo wietas.

Szita demonstracija ir wiena panaszi, atsitikusi weliau terp New Jersey's kareiwiu, priwerte kongressa suprastie, jog kas nors turi butie atlikta del pagerinimo padejimo armijos.

Kongressas del to paskyre Roberta Morris, turtinga prekejy Philadelhijos, finansawu agentu

rando. Jis buwo didis piniguoczius to laiko ir emesi in pagelba armiju.

Susirinkimas Virginijoje.

Pirmuosiuose menesiuose 1781 m. prieszingos milicijos susiejo arcziau wiena kitos, teip kad Amerikonai galejo gautie pergalia, kuri užbaige karia.

Sausyje 1781 m. Generolas Clinton iszsiunte Arnolda su szesziolika szimtu wyru in Virginija. Jis nuejo ant Richmond'o, kur daug bledes padare, iszpjaudamas žmonis ir degindamas. Potam jis užsitwirtino Portsmouth'e. Cze jam prisiunte da du tukstancziu kareiwiu.

Del atremimo Arnold'o, Washingtonas iszsiunte Lafayette in Virginija, su dwylika szimtu wyru.

Tuom pat laiku Cornwallis, kury mes palikome einanty in Wilmingtona po Carolinos kariawimo, trauke sziaures linkon in Petersburg, Virginijoje. Dabar Cornwallis apeme komanda ant wisu Britiszku sylu Virginijoje.

Lafayette su sawo maža armija, kuri dabar liko padauginta iki triju tukstancziu, galejo tiktai waktuotie nepriteliu.

Birželyje 1781 m. Cornwallis apturejo žody no Clintona, kuris jam liepe apsisestie ant kranto mariu Virginijoje.

Cornwallis apsirinko sau Yorktown'a ant pietinio szono upes York, kur jis teipgi užsitwirtino.

Clintonas liepe Cornwallisui prisiartintie prie

mariu kranto delto, idant ju syla Virginijoje butu po ranka reikale, jeigu Washingtonas użpultu ant New Yorko.

Washingtonas po teisybei buwo mislinias wasara 1781 m. atakawotie Britijonus New Yorke, bet dabar jis atmaine sawo nuomonia, iszrasdamas geriau sumusztie Cornwally Virginijoje.

Kaip ne buk Washingtonas weike teip, idant inkweptie Clintonui ta misly, kad jis isztikro rengesi użpultie ant New Yorko. Rugsejyje, kada wiskas buwo gatawa, jis staigu atsitrauke no New Yorko ir leidosi ant Yorktown'o.

Apgulimas Yorktowno.

Washingtonas pasirode priesz Yorktown 28 Rugsejo 1781 m.

Francuziszka laiwyne, su wadowu Count de Grasse, buwo pirmiau inplaukusi in Chesapeake ir użkimszo upias James ir York. Tai buwo periszkada del pabegimo per wandeny; Washintonas periszkadijo no żemes puses. Tai buwo wienintelis klausimas laiko kas link pasidawimo Britiszkos armijos. Ji skaite asztuonis tukstanczius, o Washingtono armija szesziolika tukstanczių wyru.

Washingtonas su Francuzu ir Amerikonu sylomis pradejo apgulima Yorktown'o. Szimtas wyru artillerijos tapo pargabenta del muszimo Britiszkos twirtynes ir padare baisia bledia del apgultuju. Laike bombardawones Britiecziai nustojo su wirszum penkiu szimtu wyru.

Cornwallis per tris nedelias iszlaike apgulima. Pajutias sawe be wilties, jis nusprende pasiduotie.

19 d. Spalio Britiecziu komandierius padawe sawo armija, su wirszum septynis tukstanczius wyru.

Użbaiga kares.

Naujiena ape ta didżia pergalia suteike neiszpasakyta dżiaugsma żmonems no wieno galo iki antro Suwienytu Walstiju. Wisokios patriotiszkos demonstracijos*) buwo atliktos. Kongressas paskyre 13 diena Siekio, kaipo diena wisuomeniszkos padekawones.

Nors kare da ne użsibaige wisai, wienok jau buwo prie galo. Britiecziai da laike apemia miestus New York ir Charleston'a, bet "dusze" kares buwo jau pranykusi.

In Britijos Parliamenta tapo paduoti inneszimai kaslink derybu ir użbaigimo kares. Pawasary Britijos Ministerija pristojo susitaikytie su Amerikonais. John Adams, Benjamin Franklin, Henry Laurens ir John Jay liko paskirti komisionieriais isz puses Suwienytu Walstiju del użwerimo sandaros su Didżiaja Britanija. 30 d. Lapkriczio, pirmutine sandara tapo paraszyta Paryżiuje.

Galutina sandara pakajaus, po wardu "S a n d a r a P a r y ż i a u s" tapo paraszyta 3 d. Rugsejo 1783 m. Per szita sandara Didżioji Britija pripażino neprigulmystia Suwienytu Walstiju. Rubeżius Suwienitu Walstiju liko nutartas in sziauria sulig Didżiaisiais Eżerais ir in wakarus sulig upia Mississippi.

In wakarus no Mississippi liko pripażinta Is-

*) "Demonstracija" iszkilmingas apwaikszcziojimas, paroda.

panams. Florida, kuri buwo Britijos waldžiojo no 1763 metu, buwo pagražyta Ispanams.

Armija laike wisu tu weikalu likosi ant lauko. Kariszkos sunkinybes del kareiwiu nustojo. Bet da buwo priežascziai sumiszimu, kurie pagamino nelaimias del Republikos. Kareiwiai ne buwo apmoketi per teip ilga laika, kad jie pradejo keltiesi prieszai waldžia. Wienok Washingtonas per sawo twirtuma ir gudruma numalszino wisus pasikesinimus.

Treczia diena Lapkriczio 1783 m. buwo paskirta del atleidimo kariaunos. Tada tewinainiai kareiwiai Rewoliucijos pargryžo in sawo namus Jie didžiawosi sawo dwasioje, kad jie padare tewynia liuosa ir nepriegulminga.

Ant pabaigos meto puskutinis "raudonrubis" isznyko isz Suwienytu Walstiju. Britiecziai apleido New Yorka 25 d. Lapkriczio ir Charlestona Siekyje.

4 d. Siekio Washingtonas atsisweikino su sawo aficieriais New Yorke. Tada jis nukeliawo in Annapolis, kur buwo kongressas ir atsisake no sawo wietos (uredo) 23 d. Siekio. Potam jis pagryžo in sawo farma Mount Vernon'e, neszdamasis su sawim meilia žmoniu ir ženklus garbes.

Konfederacija.

Randas Suwienytu Walstiju pabaigoje kares ne buwo randu. koky mes dabar žinome. Tai buwo konfederacija, arba susiwienyjimas Walstiju. Wietoje Konstitucijos, jie turejo "Artikulus Konfe-

deracijos". Szitie artikulai Konfederacijos buwo nusprensti per kongressa 1777 m. ir pripažinti per wisas Walstijas 1781 m.

Konfederacija per tuos Artikulus turejo galybia padarytie skolas, bet ne galejo ju iszmoketie. Wiskas, ka jie galejo weiktie, buwo ju atsakimu perstatytie Walstijoms, idant kiekwiena užmoketu sawo dalia. Bet Walstijos turejo sawas wietinias skolas ir "business"pramone buwo labai suspaustas, teip buwo atrasta, labai menkas pasitikejimas ant twirtumo Wiriausios Waldžios.

Nekuriose Walstijose, kur buwo meginta uždetie padotkus ant žmoniu del apmokejimo skolu, inwyko pasikelimai. Tai buwo isz dalies Massachusetts'e. Cze tai buwo ženklywas sumiszimas, žinomas po wardu "Shay's Rebellion" (Shay'o maisztas). Kariumene tapo wel paszaukta del numalszinimo ju.

Konfederacija be to da neturejo galybes twertie wisuomeniszku istatatu, kaslink regulawojimo prekybos. Pasekme to buwo teip niekinga, kad prekikai isz wiso kraszto ateidawo del pakurstimo, idant insteigtu kokia wienokia sistema del prekybos rinkliawu.

Konstitucija.

Konstitucijonaliszka Konwencija tai, yra seimas, susirinko in Philadelphia Gegužyje 1787 m. Jurgis Washingtonas buwo iszrinktas pirmsedžiu. Kada konwencija pradejo apswarstytie Artikulus Konfederacijos, jie atrado juos teip netikusius, kad turejo nutartie, in wieta taisimo senos konstituci-

jos, geriau parengtie nauja konstitucija ir susiwienyjima.

Po keturiu menesiu apswarstimu, konstitucija liko nusprensta. Ji liko paraszyta 17 d. Rugsejo 1787 metuose. Puseje 1788 metu didesne dalis żmonijos wienuolika Walstiju pripażino konstitucija. Likusios dwi walstijos prieme ja netrukus weliau.

Laike apswarstimu daugelyje Walstiju, konstitucija tapo patikta su stipriu pasipriesziniimu. Daugumas mislijo, kad tai yra duota perdaug galybes del Federaliszkos(*) waldżios. Żmonija pasidalino in dwi partijas,—Federalistai, kurie pristojo prie konstitucijos ir Anti–Federalistai, kurie prieszinosi tam. Tai buwo wienintele prieżastis, kodel konstitucija liko nepriepażinta iki 1790 metu.

4 d. Kowo 1789 m. liko paskirta del inwedimo naujo rando. ir labjau atsakanczio susiwienyjimo.

Pagal ta konstitucija żmonija Suwienytu Walstiju iszrinko sanarius Kongresso ir Prezidenta. Iszrinktas Prezidentas buwo Jurgis Washingtonas.

I. Pawirszutine Perżwalga Rewoliucijoniszkos Kares.

I. Pirma kowa Rewoliucijoniszkos Kares buwo po Lexingtonu, 19 d. Balandżio 1775 m. Paskutine —buwo apgulimas miesto Yorktown, kuris pasidawe 19 d. Spalio 1781 m. Ir teip weikalai Rewoliucijoniszkos kares tesesi ant lauko per szeszis metus ir pusia.

II.—Pirmas skyrius Rewoliucijoniszkos Kares

(*) Konfederaliszkas żenklina wisuomeniszka, arba priklausantis.

yra kariawimai 1775 metu. Atsitikimai szitie: 1. Po Lexingtonu—Amerikonu pasekme; 2. po Ticonderoga—Amerikonu pasekme; 3. ant Bunker Hill Britiecziu pasekme; 4. Montgormery's inbridimas in Kanada —Amerikonu pasekme.—

III.—Antras skyrius Rewol. Kares yra kariawimai 1776 metu. Atsitikimai szitie: 1. Apgulimas Bostono ir użemimas jo per Washingtona Kowo menesyje,—Amerikonu pasekme; 2. apgulimas Charlestono Birżelyje,—Amerikonu pasekme; 3. Washingtonas leidżiasi New Yorko linkon, Britiecziu susirinkimas ant Staten Island ir musza ant Long Island, Rugpjutyje—Britiecziu pasekme; 4. Washingtonas atsitrauke no New Yorko ir susiremimas White Plains'e—Britiecziu pasekme; 5. Użemimas Fort Washingtono—Britiecziu pasekme; 6. Washingtono atsitraukimas in Jersey, użpakalyje upes Deleware, kuriai perejo 8 d. Siekio; 7. Washingtono pagryżimas per Deleware ir smugis Britiecziams Trentone,—Amerikonu pasekme.

IV.—Treczias skyrius Rewol. Kares yra dwigubas kariawimas 1777 metu; iszejimas Washingtono prieszai Howe, Pennsilvanijoje ir kariawimas Schuyler'io ir Gates'o prieszai Burgoyne, New Yorke. Atsitikimai laike Washingtono kariawimu szitie: 1, Permainінimas Britiecziu stowio isz New Yorko in Chesapeake, Liepoje 1777 m.; 2. Washingtono drasus ejimas in Brandywine; 3. musza "Chad's Ford" ant Brandywine, Rugsejyje,—Britiecziu pasekme; 4.Britiecziai apeme Philadełppia;

5 Washingtono użpuolimas ant Germantown, Spałyje,—Britiecziu pasekme; 6. użemimas twirtiniu Mercer ir Miffin ir atidarimas Deleware;—Britiecziu pasekme.

Atsitikimai Burgoyne's kariawimuose szitie: 1. Użemimas Ticonderogos, Liepoje, — Britiecziu pasekme; 2. Apleidimas Fort Edward'o per Schuylery, kuris apima wieta uoste Mohawk upes; 3. Weikalas Benningtone, Rugpjutyje.— Amerikonu pasekme; 4 Apgulimas Fort Schuyler per Britieczius, Rugpjutyje,—Amerikonu pasekme; 5. Pirma kowa "Bemis Heigts", 18 d. Rugsejo, be iszriszimo; 6 antra kowa "Bemis Heights", 7 d. Spalio; Amerikonu pasekme; 7. Pasidawimas Burgoyne'o armijos Saratogoje, 17 Spalio,—Amerikonu pasekme.

V. Ketwirtas skyrius Rewoliucijoniszkos kares apima kariawimus 1778—79 metu. Akywiausi assitikimai tame laike buwo szitie: 1. Francuzu sandara susiwienijmo, 6 d. Wasario, 1778 m.; 2. Permaina Britiecziu stowio isz Philadelphijos in New Yorka, Sejos menesyje 1778 m., 3 Musza Monmouth'e, 28 Sejos. — be iszriszimo; 4. Pribuwimas Francuzu laiwynes ir sylos po wadowystia S. Estaing, Liepoje; 5. Meginta musza prieszai Britijonus Newport'e — be pasekmes; 6

Francuzu laiwyne plaukia in West Indija, rudeny 1778 m.; 7. Pagal tuom Clintonas perkelia karia in Pietus,; 8. Georgia apimta per Britieczius, Sausyje 1779 metu; 9. Pamuszimas Toristu Ketle Creek'e, Wasaryje, per Colonel Pikens, — Amerikonu pasekme; 10. Użpuolimas ant Britiecziu Brier Creek'e, Kowo menesyje,—Britijonu pasekme; 11. Mażesni weikalai ir susiremimai per Britieczius Sziaureje,; wasara 1779 m. użgriebimas Stony Point per Wayne, Liepoje; 12. Pargryżimas francuziszkos laiwynes in Savannah, Rugsejyje 1779 metu, ir apgułimas tos wietos per Francuzus ir Amerikonus,—be pasekmes.

VI.—Penktas skyrius Kares yra kariawimai Carolinose prasidedantis no pat pradżios 1780 metu —iki pabaigai 1781 metu. Atsitikimai Carolinu kariawimuose buwo szitie: 1. Perkelimas Britiszkos armijos su wisa syla per Clintona isz New Yorko in Savannah, Sausyje 1780 m.; 2. Apgulimas Charlestono; jo pasidawimas 12 d. Gegużio 1780 m.;— Britiecziu pasekme; 3. Gates iszsiunstas in Carolina; 4 Kowa Sander's Creek South Carolinoje, Rugpjutyje,—Britiecziu pasekme; 5. Musza po Kings Mountain, South Carolinoje, Spalyje, Amerikonu pasekme; 6 Greene apima komanda ant Carolinos Armijos, Siekyje 1780, 7. Kowa Cowpens'e Sausyje

1781 m.;—Amerikonu pasekme; 8. Atsitraukimas amerikoniszkos armijos in Virginija ir wijimasis per Cornwaly, Sausyje 1781 m.—Amerikonu pasekme; 9. pagryžimas Greene'o in North Carolina. Musza Guilford Court-House, Kowo menesyje—neiszriszta; 10. Sumuszimas Greene'o Ninety Six'e, Biržely-je,—Britiecziu pasekme; 12. Musza Eutaw Springs Rugsejyje,—beiszriszimo ir 13. Kaipo pasekme wisu kariawimu Carolinoje per 18 menesiu, Britijonai apima tiktai wiena Charlestona.

VII. Szesztas skyrius Rewoliucijoniszkos Kares yra pabaigtinas kariawimas. Atsi tikimai tame laike buwo toki: 1. Pribuwimas francuziszkos laiwynes ir sylos isz szesziu tukstancziu wyru, widurwasary, 1780 metu; 2. Britiecziu susirinkimas in Virginija ankstywuose menesiuose 1781 metu. Arnoldas ir Cornwallis iszsiunsti in Virginija Cornwallis apsisedo Yorktown'e, Birželyje 1781 m.; 3 Washingtonas apgauna Clintona, nuduodamas, kad jis eina užpultie ant New Yorko, o tada metesi ant Yorktown; 4. Apgulimas Yorktown'o per suwienytas sylas ir laiwynia, Rugsejyje 1781 m. Pasidawimas Cornwallis'o, 19 d. Spalio 1781 m. Amerikonu pasekme ir pabaiga kariawimu.

II. Perżwalga swarbesniu kowu.

Kada kowesi.	KUR KOWESI.	KOMANDIERIAI. Amerikonu.	KOMANDIERIAI. Britiecziu.	ARMIJA Pergalejusi.
1775	Lexington	Parker	Smith ir Pitcairn	Amerikonu
	Ticonderoga	Allen	De Laplace	Amerikonu
	Bunker Hill	Prescot	Howe ir Clinton	Britiecziu
	Quebec	Montgomery	Clinton	Britiecziu
1776	Fort Moultrie	Moultrie	Clinton ir Peter Parker	Amerikonu
	Long Island	Putnam	Howe ir Clinton	Britiecziu
	White Plains	McDougall	Howe	Britiecziu
	Fort Washington	Magaw	Howe	Amerikonu
	Trenton	Washington	Rahl	Amerikonu
1777	Princeton	Washington	Mawhood	Amerikonu
	Ticonderoga	St. Clair	Burgoyne	Britiecziu
	Fort Schuyler	....	St. Leger	Amerikonu
	Bennington	Stark	Baum	Amerikonu
	Bennington	Warner	Breyman	Amerikonu
	Brandywine	Washington	Howe	Britiecziu
	Stillwater	Gates	Burgoyne	Be iszriszimo
	Germantown	Washingten	Howe	Britiecziu
	Stillwater	Gates	Burgoyne	Amerikonu
	Fort Mercer:	Col. Greenne	Donop	Amerikonu
1778	Monmouth,	Washington	Clinton	Amerikonu
	Wyoming	Zeb. Butler	John Butler	Britiecziu
	Rhode Island	Sullivan	Pigot	Amerikonu
	Cherry Valley	....	Brant	Btitiecziu
	Savannah	Robt. Howe	Campbell	Britiecziu
1779	Sunbury	Lane	Prewost	Britiecziu
	Kettle Creek	Pickens	Boyd	Amerikonu
	Brier Creek	Ash	Prewost	Britiecziu
	Stone Ferry	Lincoln	....	Britiecziu
	Stony Point	Wayne	Johson	Amerikonu
	Paulus Hook	Lee	....	Amerikonu
	Savannah	Lincoln	Prewost	Britiecziu
1780	Monk's Corner	....	Tarleton	Britiecziu
	Charleston	Lincoln	Clinton	Britiecziu
	Sander's Creek	Gates	Cornwallis	Britiecziu
	Fishing Creek	Sumpter	Tarleton	Britiecziu
	Kings Mountain	Campbell	Ferguson	Amerikonu
1781	Cowpens	Morgan	Tarleton	Amerikonu
	Guilferd C. H.	Greene	Cornwallis	Britiecziu
	Hobkirks Hill	Creene	Rawdown	Britiecziu
	Ninety Six	Greene	....	Britieczin
	Fort Griswold	Ledyard	Arnold	Britiecziu
	Eutaw Springs	Greene	Stewart	Be iszriszimo
	Yorktown	Washington & DeGrasse	Cornwallis	Amerikonu

III. Perżwalga swarbėsniu palitikiszku faktu.

I. Amerikoniszka neprigulmyste apskelbta 4 diena Liepos 1776 m.

II. Iwairios wietos kuriose susirinkdawo kontinentaliszkas kongressas: Philadelphia 1774—76 metuose; Baltimore 1776 m.; Philadelphia 1777.; Lancaster ir York 1777 m.; Philadelpia 1778—83 metuose; Princeton 1783 m.; Annapolis 1783 metuose; Trenton 1784 m.; New York 1785—89 metuose.

III. Artikulai Konfederacijos priimti per kongressa 15 d. Lapkriczio 1777 m.; pripažinti per wisas Walstijas 1781 metuose, Kowo menesyje. Potam isz ju tapo parengta konstitucija krasztо.

IV. Britiszki kommisionieriai buwo iszsiunsti in Amerika del prisiulimo iszligu, Kowo menesyje 1781 m. Tos iszligos liko atstumtos.

V. Pirmtakiniai artikulai sandaros tapo paraszyti Paryžiuje, 30 diena Lapkriczio 1782 metuose. Pabaigtina "Sandara Paryžiaus" liko paraszyta 3 d. Rugpjuczio 1783 metuose.

PERIODAS IV.

Konstitucijoniszkas periodas.

No inwedimo Washingtono (1789) iki dabartiniu laiku.

Istorija administraciju.

Washingtono administracija 1789-1797.

Inženga.

Mes dabar inžengiame in labjausei swarbu

perioda musu istorijos; perioda, kada musu krasztas stojosi tikrai Suwienitoms Walstijomis.

Szicze yra paduota: 1. Trumpa istorija ape eilia administraciju no Washingtono iki Kares Namines 1861 m. Tai gali butie pawadinta palitikiszka istorija Suwienitu Walstiju.

2. Istorija ape parengima ir progressa kuopos didžiu walstiju wakaruose ir pietwakaruose; teipgi istorija ape inrengima ir augima didžiu walstiju pakraszcziuose Ramiuju Juriu. Tai gali butie pawadinta augimu walstiju.

3. Istorija ape gerejima Suwienitu Walstiju medegoje ir apszwietime, gali butie pąwadinta Amerikos progressas.

4. Istorija ape Karia Atsimetimo Suwienitose Walstijose.

5. Istorija sekanti potam.

Randas inkunitas.

Washingtonas liko inwestas ant prezidento Suwienitu Walstiju 30 d. Balandžio 1789 m. Ceremonija buwo atlikta New Yorke buwusioje tada sostapyleje kraszto. John Adams isz Massachusetts'o buwo aprinktas ant Wice-Prezidento.

Konstitucija rode, jog randas Suwienitu Walstiju turi susidetie isz triju szaku, — legislaturos, kuri twertu istatus; iszpilditojaus (executive), kuris inwestu istatus in syla, ir tiesdaryste (sudas), kuri iszaiszkintu tiesas istatu. Galybe twerimo istatu yra Kongressas, galybe

inwedimo ju yra prezidentas ir galybe iszaiszkinimo ju yra tam tikros sudwietes (courts).

Kongressas nusprende, kad prie iszpildanczio departmento turi priguletie keturi departmentai. Departmentas Walstijos (kurio užžiuroje yra swetimžeminiai reikalai), Departmentas Iždo; Departmentas Kariaunos ir Departamentas Istatu. Galwoms pirmu triju departamentu yra sekretoriai, o paskutiniojo — Generalnas Užtarejas (Attorney). Jie wisi sykiu padaro teip wadinama Prezidento kabineta.

Atyda. — Pirmas Washingtono kabinetas susidejo sekantis: Alexander Hamilton, sekretorius Iždo; Thomas Jefferson, sekretorius Walstijos; Henry Knox, sekretorius Kariaunos ir Edmund Randolph, Generalnas Užtarejas. Kiti departmentai, kaip sztai Paczto Departmentas ir kiti, liko inrengti no to laiko.

Akywesni faktai. — Labjausei swarbium dalyku del Kongresso buwo inwestie rinkliawa (mokesczio del užlaikimo rando ir waldžios). Del to reikalo buwo uždeti padotkai ant wisu inwežamu gerybiu. Toki padotkai yra praminti "Tarfifa"

Geras užwedimas apmokejimo publicznu skolu, buwo kitas dalykas. Alexander Hamilton perstate finansawa plana, kury kongressas prieme. Pagal szita plana, kariszkos skolos abelnos waldžios ir daugelio walstiju, isz wiso ape 70 milijonu dolieriu,buwo padetos ant "fundu" ir potam isz-

moketos. Banka Suwienitu Walstiju buwo insteigta 1791 metuose.

Dabar žmonija Suwienytu Walstiju nuejo dirbtie ant farmu ir in dirbtuwias su nauja dwasia ir syla. Pinigiszkas padejimas kraszto stowejo ant twyrto pamato. Amerikonai jaute, kad jie turejo gera randa. Isz to parejo laikai pasigerejimu.

1790 metuose Kongressas nutare, kad sostas rando turi butie Philadelphijoje per deszimts metu. Po to, ant ilgo laiko likosi Distrikt'e Columbia, ant Potomac upes. Washingtonas aprinko wieta del miesto, kuris tapo pramintas jo garbingu wardu.

1791 metuose Vermont tapo prijungtas prie Unijos, kaipo Walstija.

Konstitucija paženklino laika Prezidento Uredystes keturis metus. Kaip Washingtonui reikejo atsitrauktie no uredo 4 d. Kowo 1793 m. Amerikos žmonija rudeny 1792 metu wel aprinko jy Prezidentu ir John Adams Wice—Prezidentu. Su lig tuom laiku Amerike buwo labai mažai politikos, bet no to laiko politikos rybos pradejo augtie. Hamiltonas tapo aprinktas wadowu Federalistu, o Jeffersonas Republikonu.

A t y d a. — Federalystai reme druta Federaliszka Randa, o Republikonai mislijo, kad galybe rando turi butie labjau rankose žmonijos, ir geide tikro demokratiszko rando.

Pradžioje antro laiko Washingtono uredawimo, krasztas buwo labai pajudintas per didžia Francu-

zu Rewoliucija. Dąugelis Amerikonu geide gelbetie Francuzams ju weikmese del liuosybes prieszai Anglija, Ispanija ir Hollandija. Washingtonas suprato stowy dalyku, jog Suwienitoms Walstijoms geriaus nesikisztie in tarpa. — Francijos Republika, 1793 metuose, paskyre ukesa Genet Ministru del Suwienitu Walstiju. Tas żmogus buwo nesuprantantis dalyku. Kaip Amerike buwo daug prielankiu del Francuzu, jis mislijo, kad gales ka nors padarytie; teip jis pradejo darbuotis, iszsiuntinetie ukwatnykus. Washingtonas buwo priwerstas pareikalautie atszaukimo jo.

1794 m. żmonija wakarines Pennsylvanijos pasiprieszino rinkimui padotku no iszdirbimo degtines ir susikele priesz randa. Tas sukilimas tapo pramintas "Whiskey Insurrection". Washingtonas turejo iszsiustie ten ginkluota syla.

Rubežiai terp ispaniszku apwaldimu Louisianos, terp Floridos ir Suwienitu Walstiju, niekad da nebuwo galutinai sutaisyti. 1795 metuose sandara tapo padaryta su Iszpanija, pagal kuria sandora tapo iszrisztas klausimas ir atiduota Suwienitoms Walstijoms tiesos plaukinejimo upia Mississippi.

Washingtonas atsitrauke no uredo prezidentystos pabaigoje sawo antros administracijos, kury użsibaige 4 d. Kowo 1797 m. Jis atsisake no tolesnio aprinkimo 1796 metuose ir iszpublikawojo sawo atsisweikinimo atsiszaukima in wisuomenia; — tai buwo dokumentas, kwepentis aukszcziausia politikiszka gudrybia ir tyriausiu tewiniszkumu.

Pabaigias sawo tarnysta, jis apsistojo Mount Ver nont'e.

II. Adams'o Administracija (1797-1801)

Antras Prezidentas Suwienitu Walstiju buwo John Adams isz Massachusettso. Jis buwo inwestas 4 d. Kowo 1797 metuose.

Iszrinkimas Adams'o buwo pergala Federalistu, kurie geide, idant principai Washingtono administracijos butu ir toliau sekami. Republikonai ne tikejo, kad Federalistai butu teip prielankus prie demokratiszkos liuosybes, kaip jie ir stengesi, idant iszrinktie Thoma Jeffersona; bet Adamsui pasiseke. Tada Jefforsonas liko iszrinktas wice-prezidentu.

S w a r b e s n i f a k t a i. — Adamso administracija atrado widurinius reikalus Suwienitu Walstiju ant augszto laipsnio gerejimosi. Żemdirbyste ir prekyba kraszto daug pasikele, koke buwo isz pradżios.

Użrubeżiniai reikalai Suwienytu Walstiju ne buwo teip pasekmingi. Labjausei atsiżymejo nesutikimas su Francija.

Francuziszkas randas buwo neużganedintas użtai, kad Suwienytos Walstijos ne pareme ju ginczuose su Anglija; delto jie inwede tokius suredimus prekybos, kad Amerikonams buwo labai inżaidingu. Daug Amerikoniszku laiwu liko pagautu per Francuzus użperżengima ju neteisingu suredimu prekybos. Agentai, kuriuos Suwienitos Walstijos siunte in Francija, buwo patikti

per Fracuziszkus Agentus, kurie reikalawo dideliu pinigu pirmiau, negu jie pradedawo ka nors weiktie, pagal Amerikonu reikalus.

Szitie atsitikimai teip inpikdino Amerikonus, kad isz wisu pusiu buwo girdetie riksmai: "Geriau milijonai padotku del apsigynimo, negu wiens centas dones"!

Gegużyje 1798 met., kongressas nutare atkerszitie, tai yra użgriebtie Francuziszkus apginkluotus laiwus. Teipgi buwo surinkta maża armija ir Washingtonas nenoroms paeme wel komanda.

Teisybe, prieszai pradejo karia ant juriu. Amerikos muszketinis laiwas (frigate), po smarkios muszos, użgrebe didesny toky jau francuziszka laiwa. Bet atsirado apielinkybes, kurios praszalino barnius. Rudeny 1799 metu, Napoleonas Banaparte nugriowe francuziszka waldżia ir pats paeme randa in sawo rankas. Napoleonas padare sandara su Suwienitomis Walstijomis 1800 metuose.

Tarpe szitu atsitikimu Washingtonas apleido regykla sawo żemiszkos garbes ir wisuomeniszkos meiles. Washingtonas mire 14 d. Siekio 1799 m., turedamas szeszes deszimts asztuonis metus senumo. Tolaikine Amerikos żmonija użsidejo żelaba del wienintelio iszreiszkimo sawo szirdies skausmo ir jausmu gailesczio. Kongressas sawo apgailistaujanczioje rezoliucijoje pawadino Washingtona, "pirmu kareje, pirmu pakajuje ir pirmu szirdyse sawo wienżemiu".

Laike wasaros 1800 metu, sostas rando tapo perkeltas isz Philadelphijos in Washingtona.

III. Jeffersono Administracija 1801-1809.

Treczias Prezidentas Suwinytu Walstiju buwo Thomas Jefferson isz Virginijos. Jis liko inwestas 4 d. Kowo 1801 m. Aaron Burr buwo iszrinktas wice-prezidentu.

Aprinkimas Jeffersono buwo pergala, Republikoniszkosios, arba demokratiszkos partijos, kuri buwo prieszinga Federalistams.

Ywairus mieriai, kuriuos Adams ir Federalistai wartojo, padare sau daug prieszinyku. Wiena isz akywiausiu priežaszcziu buwo sutwerimas per Federalistus. 1) S w e t i m ž e m i u (Alien) ir 2) P r i e s z w a l d i s z k o (sedition) Istatu. Pagal "Swetimžeminiu Istatu" Prezidentui buwo duota tiesa iszwarytie isz to kraszto jeibkoky swetimžemy, kuris butu pripažintas paojingu del Suwienitu Walstiju. O "Prieszwaldiszkas Istatas" reiszke, kad kiekwiena ypata, kuri apskelbtu ka nors neteisingo arba iszjuokenczio Prezidenta ar kongressa, idant butu nubausta.

Republikonai mislijo, kad tie istatai yra prieszingi liuosybiai. Jie nominawojo Jeffersona, kuris pergalejo Adamsa, kandidata Federalistu.

S w a r b e s n i f a k t a i. — Republikoniszkas kongressas ir administracija pradejo dirbtie no ekonomijos. Jie panaikino naminius padotkus, sumažino kariauna ir inwede dikcziai permainu.

Toliau, jie nupirko no Francuzu Louisiana, (1803). Preke užmoketa buwo $15.000.000.

A t y d a. — Louisiana no pradžios prigulejo prie Francuzu. 1763 metuose, pabaigoje Francuzu ir Indijonu Kares, Francuzai perleido ja Ispanijai, už jos pagelba priesz Anglijonus. 1800 metuose Iszpanai atidawe ja atgal Francuzams. Teip 1803 metuose Louisiana tapo atpirkta no Francuzu.

Ta plati aprube, kury apeme wisus wakarus no Mississippi iki Rocky Mountains kalnu ir in sziauria iki Britijos apwaldimu. Tas pirksnis buwo didelia swarba del Suwienytu Walstiju, nes jis pridawe neperiszkadijama plaukinejimui upia Mississippi.

Prekyba Suwienytu Walstiju daug nukentejo skriaudu ant Terpžeminiu Mariu no piratiszku*) Barbarijos Walstiju. 1801 m. wiena isz tokiu Walstiju Tripoli, apskelbe karia prieszai Suwienitas Walstijas. Prezidentas Jefferson 1803 metuose iszsiunte in Terpžeminia maria kariszka syla su laiwynia.

Wienas muszkietinis laiwas "Philadelphia", widamasis maža neprieteliu laiwely prieszai Tripoli, užbego ant uolos ir liko pagautas per Tripolieczius, kurie apsiejo su užgriebtais žmonemis, kaip su wergais.

Piratai mislijo, kad tai del ju didele laime; bet Wasaryje, 1804 m. Lieutenant Decatur insigawo in prieplauka Tripoli mažeme laiwelyje nakczia, užgriebe ir sudegino laiwa "Philadelphia".

Kelis menesius paskiau Commodore Preble ke-

*) Piratyste wadinasi rubawojimai ant mariu. Isz cze pareina žodis "piratiszkas".

leta sykiu bombordawo Tripoli. Bet maisztai wis ne nustojo iki 1805 metu, kada basza Tripolio geide padarytie sandara pakajaus.

Liepoje 1804 metu, isz priežasties politikiszku ginczu, iszejo ant galiniu Aaron Burr, Wice prezidentas Suwienitu Walstiju, su Alexandru Hamilton'u, kuris liko užmusztas ir labai apgailistautas per žmonija Suwienitu Walstiju.

Rudeny 1804 metu Jeffersonas liko isz naujo aprinktas Prezidentu. George Clinton, isz New Yorko, liko Wice prezidentu.

Burr buwo wyras gražios iszminties, bet blogu principu ir trokasztantis didžios galybes ir garbes. 1806 m. jis buwo pagautas besirengentis in expedicija žemyn upia Ohio. Jis liko apskunstas už megdžiojima atskirtie no Unijos kraszta, in wakarus no Alleghanies kalnu, kaip ir apemima Mexiko. Burr liko aresztawotas ir suditas. Pagal ne isztekima dawadu jis liko paleistas ant liuosybes, bet žmonija ne nustojo mislijusi, kad jis norejo prigautie Suwienitas Walstijas.

Europoje didele kare terp Anglijos ir Francijos, su Napoleonu jos galwa, wis da tensesi. Suwienitos Walstijos laikesi atstu no abeju pusiu. Kaip galinga Anglijos marinikyste nuszlawe beweik wisus laiwus Francijos ir jos uszalinyks no mariu, Amerikos prekikai gawo naudinga proga perwažiojimo gerybiu del Francuzu ir kitu Europos tautu.

Del to, Britijos waldžia, Gegužyje 1806 metu, apskelbe, kad didele dalis krantu Europos yra

użgulta, tokiu budu periszkadidami Amerikos laiwams inplauktie in uždraustus portus. Lapkrityje 1806 metu, Napoleonas atmokejo Britiecziams-apskelbdamas użgynima Britijos salu. Skaitlingi Amerikos laiwai, kurie dryso ateitie in tuos ywairius portus, buwo pagaunami ar per Anglijonus ar per Francuzus. Pasekme isz to buwo ta, kad Amerikos prekyba buwo wisai arti pakrikimo.

Szitoki weikalai buwo prieszingi tiesoms tautu. Delto Amerikos prekikai protestawojo balsei ir wisas krasztas buwo dideleme sujudime. Bet wis tai buwo ant tuszczio.

Antras dalykas, kury Amerikonai jaute, kaipo neteisinga pasielgima Anglijonu, kad jie pripažino sau tiesa dasigautie iki Amerikos laiwu ir atimtie kiekwiena marinyka, Angliszko gimimo. Tai buwo praminta "tiesa krato" (right of search"). Amerikonai su użsidegimu atmete ta prisawinta tiesa; ir teip daug sykiu Amerikonu marinykai buwo użgriebiami ir gabenami in Britijonu laiwynias, wadindami juos weidmainiais, arba atskalunais.

Birželio menesyje 1807 m. inwyko baisus atsitikimas. Amerikos muszketinis laiwas "Chesapeake", atsisake atiduotie keturis wyrus, kuriuos Anglijonai sawinosi, kaipo pabegelius; už tai Britiszkas muszketinis laiwas "Leopard" paleido ugny ant Amerikonu. Chesapeake, budamas ne pasirengias ant apsigynimo ir użpultas nejuczioms, nusileido ir tris jo żmonis buwo użmuszti ir asztuoniolika sužeistu. Po tam Britiecziai suejo ant jo

ir nunesze keturis isz ju. Po isztyrimo tapo atrasta, kad tris isz ju buwo Amerikos ukesai, kurie buwo inżymeti per Britieczius ir potam pabego.

Szitas atsitikimas pagamino drasu apgarsinima (Proclamacija) per Prezidenta Jefferson, użdraudżianti inejima wisu Britiszku laiwu in Amerikos prieplaukas, kolei użganedinimas uż praeitia ir użtikrinimas uż ateitia, isz puses Anglijos, bus padarytas.

Lapkrityje 1807 m. Britijos randas iszdawe żenklywus paliepimus, per kurius wisos nuoszalines tautos butu użdraustos prekiauti su Francija, arba jos szalinikais, atmetus tik, jeigu bus mokama Anglijai donia. Tai buwo tuojau patikta per Napoleono "Nusprendima Milan'e", pagal kury konfiskawojo wisus laiwus, kurie pristojo ant krato per Anglijos laiwa arba kurie mokejo donias.

Del atmonijimo Francijai ir Anglijai, Siekyje 1807 metu, kongressas nusprende "Użdraudima", per kury wisi Amerikos laiwai ir marinykai buwo paszaukti namon ir sustapdyti, o swetimżemiams laiwams tapo użdrausta imtie gerybias isz musu portu. Bet ir per tai nepawyko aplaikytie no Anglijos ir Francijos prilankumo del Amerikos tiesu ir per tai labai pasylpnejo prekyba szitos żemes.

Ginczas per szita użdraudima Suwienitose Walstijose atwede ant to, kad didelis, skatlius Republikonu, kuriu rankose tuom sykiu buwo waldżia, apleido republikonu partija ir pristojo prie Federalistu.

Isz prieżasties tokiu atsitikimu, Prezidentas Jefferson atsisake no tarnystos ir Kowo menesyje 1809 metu jis nuwyko ant sawo farmos, kuri bawo arti miesto Monticello, Virginijoje.

IV. Madisono administracija 1809-1017.

Ketwirtas Prezidentas Suwienytu Walstiju buwo James Madison isz Virginijos. Jis buwo inwestas 4 d. Kowo, 1809 m. George Clinton isz New Yorko liko atgal iszrinktas ant wice-prezidento.

Aprinkimas Madisono buwo pergala Republikonu, kurie dabar pirma syky pradejo wadintis Demokratais. Prie rinkimo Madisono, żmonija parode, kad jie buwo prielankus Jeffersono politikai. Federalistai, budami prieszingi sustabdimui marinykiszkos prekybos, ne buwo dar gana druti, idant aprinktie sawo kandidatus.

Akywesni fartai. — Kowos menesyje 1809 m. istatas po wardu Embargo Aktas, per kury liko pertraukta prekyba su Anglija ir Francija, tapo panaikintas, o liko inwestas "Non Intercourse Aktas" per kury wisa prekyba Suwienitu Walstiju su Didżiaja Britanija ir Francija, liko użdrausta. Ne trukus mes pamatisime, kad wis tai ne daug gelbejo ir kad ginczai daejo iki kares.

1811 m. Indijonai ant sziuar-wakariniu pakraszcziu buwo labai prieszingi ir geide kares. Generolas Harrison, gubernatorius Indian-Terr., surinko didelia syla ir leidosi prieszai juos. Ju wiriausio wado Tecumseh ir jo brolio "Prophet" ne buwo; bet kada generolas Harrison prisiartino, kiti wado-

wai iszejo patiktie jo. Jie prisiule konferencija, t. y. susitaikintie per apswarstima iszlygu isz abieju pusiu, ir prasze jo, idant apsistotu per nakty, ant ko Harrison pristojo. Anksty sekanti ryta, Indijonai użpuole ant baltuju ir kraujas pasiliejo. Tas susiemimas atsitiko arti Tippecanoe upes ir delto tapo pramintas "Kowa Tippecanoe".

Akywiausiu atsitikimu isz Madisono administracijos yra apskelbimas kares prieszai Anglija ir kiti kersztawimai, kurie tensesi per du metu.

Kare 1812 metu.

Prieżastis kares.—Pasielgimas Anglijos trukdime prekybos Suwienitu Walstiju ir atiminejimas marinyku no Amerikos laiwu, kuriuos jie atimdawo del sawo tarnystos, buwo prieżasczia kares 1812 metu.

Kada prezidentas Madison stojo ant uredo 1809 m., stowis dalyku buwo matomas. Non-Intercourse Instatas pasibaige Gegużyje 1810 m. Suwienitu Walstiju randas tada prisiule Anglijai ir Francijai, kad jeigu katra nors isz judwieju atszauks istatus, użginanczius prekystia su nelaikancziais jokios puses laiwais, tai Suwienitos Walstijos atnaujins Non-Intercourse Istata prieszai kitas tautas. Francuzai 1810 metuose atszauke sawo istata "Milan Decree".

Pasekme to buwo tai, kad Lapkrityje 1810 m. prezidentas Madison apskelbe, kad dabar jau yra liuosa prekyba su Francija, bet kad wisokia prekysta su Didżiaja Britanija yra użdrausta.

Dabar Anglija da labjau padidino sawo prie-

szinguma, negu kada pirmiau. Ji pastate sawo kariszkus laiwus prieszai swarbesnius portus Suwien. Walstiju. Wisi Amerikos prekikai, iszplaukenti ar pagryžtanti, buwo iszkratomi ir daug isz ju tapo iszsiusti in Britijos portus, kaipo istatimiszki užgriebimai.

Tuom paczių laiku "tiesa kratos" dar tensesi ir atiminejimai marinyku no Amerikos laiwu buwo tankus. Britijos laiwinikystes oficeriai weike su dideliu miklumu ir stropumu.

Wiename atsitikime ju drasumas tapo dikczei nubaustas. Gegužyje 1811 m. Amerikos muszketinis laiwas "Prezident", kuris buwo po komanda Rogerso, kada atsitrauke no krantu Virginijos užpuole ant nedidelio laiwelio "Little Belt". Wietoje gawimo užganedinanczio atsakimo, buwo atliepta szuwiais. Tuoj susieme ir Britojos laiwelis pasilpo, aplaikias wienuolika žmogystu užmusztu ir dwideszimts wiena sužeista.

Amerikos randas norejo pataisytie ta priepuoly, bet Amerikos žmonija abelnai mislijo, jog ju wadowai pataikauja Britiecziams.

Szitokis stowis dalyku buwo bjauresnis už karia. Amerikonai kente wisas bedas kares ir nieko negaleje padarytie del atlyginimo skriaudu. Laike pirmesniu septiniu ar asztuoniu metu, Britiecziu laiwai užgriebe dewynis szimtus Amerikos laiwu delei peržengimo prisawintu per Anglija kreiwu tiesu.
wu tiesu.

Prezidentas Madison, 1 d. Birželio 1812 metu susinesze su kongressu, perstatidamas apskelbima kares prieszai Anglija. Tai liko priimta.

19 d. Birželio 1812 m. Proklamacija kares prieszai Anglija tapo apgarsinta. Generolas Henry Dearborn isz Massachussetts liko paskirtas wiriausiu komandierium.

Kariszki nusidawimai 1812 metuose.

Buwo nutarta eitie in Britijos Prowincija Kanada. Widurwasaryje Generolas Hull, Gubernatorius Michigan Territorijos, perejo no Detroit in Sandwich, Kanadoje, su maža syla. Hull ne buwo atsakantis. Jis nieko neweike Sandwichi'e ir be gaisztant jam ten, Britiecziai užgriebe swarbia wieta Mackinaw. Szitas priwerte Hull'a pasiskubintie gryžtie in Detroit.

Nedidele Britiecziu syla dabar pasirode prieszai Detroit. Amerikos kareiwiai drasei pasiszwente, kad jie galejo iszlaikytie priesz Britieczius. Kada paszauke Hull pasiduotie, jis iszkabino balta weliawa ir pasidawe ant nekuriu iszligu, be uždawimo jokio smugio. Armija ir wisas krasztas užsinesze prieszai Hull už toky begediszka pasielgima ir jo wardas liko iszbrauktas isz skaitliaus armijos.

13 d. Spalio, kitas Amerikoniszkas skyrius kariaunos persikele per Niagara upia, isz Lewiston in Kanada ir užpuole ant Queenstown Augsztocziu. Amerikonams isz pradžiu sekesi, bet ant galo buwo apgaleti, labjausei isz tos priežasties, kad Amerikoniszka milicija ne norejo keltis per upia in pagelba sawo broliams. Tame weikale atsižymejo Lieutenant Colonel, Winfield Scott, kuris potam liko Generolu.

Weikalai laiwininkystes 1812 metu.

Laike kada pakrikimas patiko neswarbius ir blogai wedamus weikalus kares 1812 metu, Suwienytu Walstiju laiwyne atliko keleta weikalu, kurie daug pradrasino kraszta. Laike 1812 metu buwo atlikta keleta laiwiniu kowu, kuriose kiekwienoje Amerikonai turejo pasekmia; 1. Muszkietinis laiwas, arba frigatas, "Essex", sukapitonu David Porter,paeme maža kariszka laiwa "Albert", 13 d. Rugpjuczio; 2. Frigatas, "Constitution", su kapitonu Hull, szale užplaukos St. Lawrence, paeme "Gerriere" (gerjar) 19 d. Rugpjuczio; 3. Nedidelis kariszkas laiwas "Wasp", su kapitonu Jones, paeme Britiecziu laiwa (brig) "Frolic" 18 Spalio; 4. Frigatas "United States", su komandierium Decatur, plaukdamas in pietus no Azoriniu salu, paeme laiwa "Macedonian", 25 d. Spalio; 5. Frigatas "Constitution", su Kamandierium Bainbridge, paeme szale Brazilijos Britiszka frigata "Java", 29 d. Siekio. Keletas isz tu kowu buwo be wylties, wienok buwo palengwintos wien tik per amerikonu wyriszkuma ir narsuma.

Kol regularna laiwyne weike wyriszkai, skaitlingi Amerikos laiwai tapo iszrengti del griebimo britiszkos prekybos. Laike 1812 metu ne mažiau, kaip tris szimtai užgriebimu buwo naudota. Tai buwo dalis atliginimo už britiszkus užgriebimus laike pakajaus.

Didesne puse Amerikos žmonijos buwo no szirdies užganedinti isz tos kares. Pasekme buwo ta, kad per sekanczius rinkimus, rudeny 1812 metu,

Madison liko isz naujo aprinktas prezidentu Suw. Walstiju. Elbridge Gerry liko aprinktas wice-prezidentu

Kariszki weikalai 1813 metu.

Pradžioje 1813 metu, amerikoniszkos sylos sziauriniuose pakraszcziuose buwo padalitos in tris armijas. Armija Wakaru po Generolu Harrison, buwo pastatyta arti prieszakio Erie eżero; Armija Centro, po Generolu Dearborn, prieszakyje Niagara; Armija Sziaures, po Generolu Wade Hampton, arti eżero Champlain.

Użduote Wakarines Armijos buwo—atymt atgal Detroita ir Michigan no Anglijonu. Sausyje 1813 metu, nedidele kariumene, po Genorolu Winchester, pasikele ant Frenchtown, pamuszdami Britijos dalia ir paimdami kaima. Netrukus potam didesne syla Anglijonu ir Indijonu bjaurei iszżude wisus serganczius ir sużeistus Amerikonus.

Dabar Generolas Harrison pabudawojo Fort Meigs twirtynia Maumee Rapids'e. Cze jis buwo apgultas 1 d. Gegužio per Colonel Proctor. Amerikonams pribuwo pagelba ir Britiecziai apleido apgulima ir atsitrauke in Malden. Po to Proctor użpuole Fort Stephenson Żemojoje Sandusky (dabar Fremont), Ohio, bet liko atmusztas.

Weikalai ant żemes ir laiwu.

Laike wasaros 1813 metu, laiwyne isz dewiniu laiwu su penkesdeszimts penkiomis muszkietomis, surenge po Erie ir pastate po komandierium Perry. Del atlaikimo szito, Anglijonai ture-

jo laiwynia isz szesziu laiwu, su szeszesdeszimts trimis muszkietomis, po komandierium Barclay.

10 d. Rugsejo, du skwadronai susitiko wakarineje dałyje eżero Erie ir baisi kowa ant wandens prasidejo. Musza tensesi per tris adynas ir pasibaige garbinga pergalia del Amerikonu. Perry iszreiszke sawo garbinga pergalia trumpuose ir ramiuose żodżiuose, tardamas: "Mes patikom neprieteliu ir jie patiko mus".

Harrisono kariumene dabar suejo ant Perry's laiwu ir perplauke in Kanada; paeme Malden ir wyjo Britieczius iki Thames. Cze buwo atlikta musza 5 d. Spalio. Britiecziai buwo priwersti biegtie, o teipgi Indijonai, kuriuos wede Tecumseh, Indijonu wirszinikas, liko użmusztas.

Atgawimas Detroito ir Michigano Territorijos padejo gala kariai anoje kwarteroje. Harrisono sylos dabar gulejo pristotie prie Centro Armijos.

Armija Centro.—Wiriausi użduote dabar buwo eitie in Kanada. Generolas Dearborn Balandżio menesyje nusiunte kariauna del perplaukimo eżero Ontario ir użpuolimo York (dabar Toronto,) Britiecziai, atduodami Yorka, użdege sawo parakus ir tokiu budu użmusze ir sużeide daug Amerikonu.

Po to Generolas Dearborn trauke ant Fort George twirtynes, uoste Niagara upes. Fort George tapo paimtas ir wisa Kanados puse no Niagara upes liko Amerikonu. Britiecziai użpuole Sacket's prieplauka, bet liko atstumti. Begant laikui didesnes Amerikonu sylos buwo paimtos in kitas wie-

tas. Tada Britiecziai atsigawo. Jie ateme atgal Fort George ir paeme Fort Niagara; rudeny kelis syk użpuole ant sziaurinio New York, iszdraskydami ir degindami gywenimus. Tuom jie atkerszijo Amerikonams uż iszdeginima kaimo Newark, Kanadoje.

S z i a u r i n e A r m i j a. — Buwo padaritas planas, kad Sziaurine Armija, susiwienijus su Armija Centro, dabar po generolu Wilkinson, gales atliktie expedicija prieszai Montreal.

Lapkriczio menesyje, Wilkinson su Armija Centro leidosi linkon eżero Champlain in St. Lawrence upia, kuriai jis nuplauke iki St. Regis. Cze jis turejo but patiktas per Hamptono sylas. Bet Hamptonas nesijudino. Tokiu budu wisa expedicija liko apleista.

Creek ir Seminole kare.

Laike tu metu, Creek ir Seminole Indijonai pradejo karia prieszai baltuosius Georgijoje ir Alabamoje. Rugpjutyje jie paeme Fort Mimms, pietineje Alabamoje ir tris szimtus wyru, moteriu ir waiku iszpjowe.

Baltiejie isz Georgijos ir Tennessee griebesi uż ginklu, po wadowystia Generolo Jackson'o. Indijonai tapo sumuszti keliose kowose. Paskutine didele ir asztri musza tapo atlikta prie Tohopeka, arba Horseshoe Bend ant Tallpoosa upes. Cze Generolai Jackson ir Coffee baisei sumusze Indijonus, iszmuszdami ju ape asztuonis szimtus. Szitas użbaige Creek Karia.

Muszos 1813 metu ant mariu.

Greta laiwines pergales ant eżero Erie, da buwo atlikta keletas muszu ant mariu 1813 metuose

24 d. Waserio, mażas kariszkas laiwas "Hornet", su kapitonu Lawrence, paeme britiszka "Peacock", kuris tuoj po muszai nuskendo.

1 d. Birżelio, kapitonas Lawrence, kuris buwo pakeltas del komandawojimo frigato "Chesapeake", użpuole britiszka frigata "Shannon", szaleje Bostono prieplaukos. Po smarkios muszos, kurioje Lawrence liko mirtinai sużeistas, neprieteliai apeme "chesapeake", sauwaliai sulipdami ant jo. Lawrence'o drasus ir paskutinis prisakimas buwo: "Nepaduokite laiwo", — kuris isztarimas, nors laiwas tapo paduotas, patarnawo uż paweiksla del Amerikos marinyku, kurie prie daugeliu pergaliu rekdawo tuos żodżius.

Pawasary 1813 metu, britiszkas skwadronas, po admirolu Cockburn, inplauke in mariu koja Chesapeake Bay ir iszdraske Frenchtown, Georgetown, Hawre de Grace ir Frederick. Jie norejo paimtie Norfolk, bet liko atmuszti ir daug nustojo. Po atlikimo bjauriu darbu Hampton'e, ta laiwyne nuplauke in West Indija.

Kariawimai 1814 metuose.

1814 metuose buwo dwi kares,—Sziaurine ir Pietine.— Sziaurine kare buwo palei Niagara pakraszcziais. 3 d. Liepos 1814 metu. Generolas Brown, su kuriuom buwo da Generolai Scott ir Ripley,perplauke Niagarą upia ir paeme Fort Erie.

Tada jie nusidawe ant Chippewa, kur pamusze neprieteliu, po Generolu Riall, 5 d. Liepos.

Britiecziai atsitrauke prie eżero Ontario, kur Generolas Drummond paeme komanda su naujomis sylomis. 25 d. Liepos, dwi mażos armijos susiejo siaurumoje "Lundy's Lane," arti Niagara Falls. Kowa liko be iszriszimo. Abi puses ape po asztuonis szimtus nustojo wyru.

Netrukus po to Amerikonai atsitrauke in Fort Erie. Britiecziai surinko penkis tukstanczius twirtos kariumenes ir apgule ta wieta. Jie musze ant Amerikonu 15 d. Rugpjuczio, bet liko atstumti ir nustojo tukstanczio wyru. Menesy Weliau, Generolas Brown iszejo isz twirtines ir dawe Britieziams toky sunku smugy, kad jie turejo apleistie apgulima.

Amerikonai da likosi twirtyneje Fort Erie per du menenesiu ir tada jie, isz sawo walios, isznesze su paraku twirtynia ir iszejo isz Kanados krantu.

Musza eżero Champlain.

Rugsejo menesyje 1814 m., Sir George Prewost, prieszakyje keturiolikos tukstanczių kariaunos pasikele ant Plattsburgo, ant krantu eżero Champlain. Cze Amerikonu Generolas Macomb buwo pastatytas su syla mażiau dwieju tukstanczių. Amerikoniszkas skwadronas, po komanda Generolo Macdonough, gulejo prieplaukoje Plattsburgo.

Britiszka syla pribuwo priesz Platsburga, 6 d. Rugsejo. Generolas Macomb twirtai gynese ir per keturias dienas laike neprieteliu mariu kojoje; wie-

nok Amerikoniszka syla buwo labai blogame stowyje.

Szitame padejime Britiszkas skwadronas, po komanda Kapitono Downie pradejo rengtis in musza. Komandierius Macdonough ant sawo laiwu pasirenge teipgi. Po poros adynu kowos, wisa britiszka laiwyne ant ežero liko paimta per Amerikonus.

Britiecziu syla ant žemes tada skubinai atsitrauke in Kanada. Neprieteliai nustojo ape dwideszimt penkis szimtus wyru.

Kariawimai Pietuose.

Rugpjuczio menesyje 1814 m., skwadronas isz penkiu ar szesiu deszimtu britiszku laiwu pribuwo in Chesapeake mariu koja su kariauna isz Europos. Ju siekiu buwo užpultie ant Washingtono, sostapyles Suwienytu Walstiju. Penki tukstancziai kareiwiu po Generolu Ross, iszlipo ant žemes ir trauke tiesiog ant to miesto.

Tuom laiku ten buwo labai maža syla del apginimo Washingtono. Wienok, Generolas Winder su syla ape keturiu tukstancziu wyru, pasitiko neprieteliu Bladensburg'e, arti Washingtono. Ta kariumene ne weike geriau ir buwo priwersti begtie. Prezidentas ir kabinetas turejo apleistie miesta. Ross inejo in Washingtona 24 d. Rugpjuczio. Jo kareiwiai sudegino kapitula ir kitus wisuomeniszkus (publicznus) namus. Tas pasielgimas buwo su panieka ciwilizacijos. Po to Britiecziai atsitrauke prie sawo laiwu.

Dabar Ross nuplauke ant Baltimore. Jie iszejo ant žemes North Point'e, kelias mylias žemiau miesto ir wede kariumenia ant Baltimore. Prasidejo musza, kurioje Amerikonai buwo prispirti atsitrauktie in twirtinias miesto. Ross tapo užmusztas. Wienok neprieteliai bijojo užpult ant twirtyniu ir nuejo szalin.

Umame laike Britiecziu laiwyne padare nepasekminga užpuolima ant drutwietes Fort McHenry, kuri užstojo ineiga in miesta. Po to jie suejo ant laiwu ir apleido mariu koja.

Muszos ant mariu 1814

Laike 1814 metu pergales ant mariu buwo wienokios isz abieju pusiu.

Kowo menesyje 1814 m., laiwas "Essex", su komandierium Porter, buwo paimtas per du Britiszkus laiwus, po ilgo plaukinejimo, kuris buwo labai bledingu del angliszkos prekybos. Balandyje Amerikos laiwas "Frolic" buwo pagautas per britiszka frigata. Amerikoniszkas laiwas "Peacok" paeme britiszka briga*), o laiwas "Wasp" paeme kita toky. Anksty kita meta, frigatas "Prezident" su komandierium Decatur, buwo paimtas per angliszka skwadrona. Laiwas "Constitution" su kamandierium Stewart, paeme du britiszkus laiwus. Amerikonu "Hornet" paeme Britiecziu briga.

Szitie užgriebimai inkwepe druta užsineszima ant kares, labjausei Naujoje Anglijoje. Tai dawede iki teip wadimos "Hardfordo Konwenci-

*) "Brig" wadinasi laiwas su dwiem stiebais susaistitomis wirwemis

jos"*). Ta konwencija susidejo isz delegatu isz Naujos Anglijos walstiju ir susiriuko Siekio menesyje 1814 m. Jie apswarste dalykus sekretnei. Kas isz to iszejo, buwo paduotas ineszimas kaslink nekuriu permainu konstitucijoje.

Musza po New Orleans'u.

Siekyje 1814 metu, galinga Britijos laiwyne, su daugiau nei tukstancziu kariumenes, prisiartino prie New Orleans isz puses eżero Borgne (born). Ta paeme nedidelia Amerikos laiwiszka syla ant eżero, po asztrios muszos.

Mieste New Orleans buwo generolas Jackson su syla ape szesziu tukstancziu wyru. Jis skubinai padare sienas isz żemiu ir bowelnos ryszių uż keliu myliu no miesto ir pastate sawo geriausius szaudejus uż ju.

8 d Sausio 1815 m. wisa Britijos armija, po wadowystia Sir Edward'o Pakenham'o (paknamo), pasiryżo musztie tais sienas. Bet jie patiko baisu atremima. Jackson iszlosze didżia pergalia, użmuszdamas ir sużeizdamas du tukstancziu Britiecziu, pats nustodamas tik asztuoniu wyru użmusztu ir trylikos sużeistu. Pakenham liko użmusztas. Szitas kietas smugis priwerte Britieczius atsitrauktie prie sawo laiwu ir New Orleans liko iszgelbetas.

Sandara.

Sandora terp Didżios Britijos ir Suwienitu Walstiju tapo paraszita 24 d. Siekio 1814 metu. Tai tapo praminta "Sandara Ghento" (Treaty of

---

*) "Konwencija" wadinasi susirinkimas del apswarstimo reikalu

Ghent). Ji buwo pripażinta per Suwienitas Walstijas 17 d. Wasario 1815 metuose ir padejo gala kariai 1812 metu, kuri traukesi benadaugio per du metu ir pusia.

Kare su Alżyrija.

Laike kares su Didżiaja Britija Dey isz Alżyrijos dare użpuldinejimus ant Amerikos prekybos. Del sustabdimo szito, tuojau po padarymo sandaros su Anglija, tapo iszsiunstas Decatur su laiwynia in Terpżeminias marias.

Decatur paeme du Alżyrijos kariszkus laiwus ir priwerte Dey jy pasiraszytie ant sandaros. Pagal szita sandora jis iszliuosawo wisus Amerikonus, kurie buwo użgriebti, apsisaugojo no kitu skriaudu ir praszalino wisokius prisisawinimus doniu ant ateinanczio laiko.

1816 m. finansiszka institucija, praminta "Bankas Suwienitu Walstiju", tapo użtwirtinta po czarteriu ant sekancziu dwideszimts metu. Ape ta Banka mes wel girdesime.

V.-Monroe'o Administracija. 1817-1825

Penktas prezidentas Suwienitu Walstiju buwo James Monroe, isz Virginijos. Jis buwo inwestas 4 d. Kowo 1817 metuose. Daniel D. Tompkins isz New Yorko, tapo iszrinktas wice-prezidentu.

Aprinkimas prezidento Monroe ne buwo pergalia jokios partijos, nei Federalistu, nei Republikonu. Jis liko iszrinktas beweik per wisus żmonis, be

jokiu priesztarawimu. Kowa terp politikieriu sustojo ant nekokio laiko. Tas periodas apturejo warda "gadyne geru jausmu".

Akywesni faktai.— Nustojimas kares ir darbsztumas żmonijos greit ątnesze didely gerejima del Suw. Walstiju. Prekyba, iszdirbysta ir agrikultura atgijo ir żidejo stebetinai.

Ape pabaiga 1817 metu, Seminole Indijonai stojo ant kelio kares ir pradejo wisokius prieszgynewimus priesz gywentojus Georgijos. Jie buwo pakurstyti per Ispanu uredinikus Floridoje. Generolas Jackson buwo iszsiunstas prieszai nuożmunus ir ju krasztas tapo iszdraskytas. Potam jis trauke in Florida, paeme Ispanu twirtynia St. Marks ir użgrobe Pensacola.

Daug żmoniu peike generola Jacksona uż ejima in Florida, nes tai buwo draugiszka syla; bet jis buwo paremtas per didesnia pusia żmonijos. Greta Jąksono weikalu buwo daromos derybos su Ispanija, pagal kurioms Florida tapo atiduota Suwienitoms Walstijoms, uż penkis milijonus dolieriu.

1820 metuose Maine tapo prijungtą prie Suw. Walstiju, kajpo saustowi Walstija. (Żiurek pusl. 57 ir 58).

1820 m. pakilo klausimas ape pridejima Missuri prie Unijos, kaipo walstijos. Labai neużganedintas ginczas użsidege, ar ji bus prijungta kaipo liuosa walstija, ar kaipo pawergta. Ant galo per abelna sutarima, Missuri liko prideta prie Unijos 1821, kaipo pawergta Walstija. Werguwe

tapo uždrausta wisoje territorijoje in wakarus no upes Mississippi ir in sziauria no 36 gr. 30' sziaurinio ploczio.

Rudeny 1820 metu, prezidentas Monroe ir wice-prezidentas Tompkins liko aprinkti isz naujo. Ju antras laikas uredawimo prasidejo 4 d. Kowo 1821 metuose.

Laike 1822 m. Prezidentas Monroe, sawo pasiuntinystoje in Kongressa, perstate apsiskelbima Pietiniu Amerikos Republiku, kurios kowojo už neprigulmystia priesz Ispanija, kuris atsiszaukimas liko apskelbtas, po wardu "Monroe Doktrina". Tai reiszkia, kad Amerikos žeme nepriwala butie padonysteje, laike busancziu kolionizaciju per jeibkokia Europos galybia".

824 Generolas Lafayette pribuwo in Amerika deł atlankimo to kraszto, kuriam jis gelbejo iszsimusztie in neprigulmystia. Jis pasiliko szitoje žemeje per metus, kaipo sweczias Amerikos žmoniu. Jis buwo wisur prijimamas su didžiausia guodonia ir meilia.

Monroe, isztarnawias du laiku, atsisake no naujo aprinkimo.

VI.- J.Q. Adamso Administracija.

(1825—1829).

Szesztas Prezidentas Suw. Walstiju buwo John Quincy Adams isz Massachusettso, sunus antrojo Prezidento. Jis buwo inwestas 4 d. Kowo 1825 m. John C. Calhoun, isz South Carolinos, liko aprinktas wice-prezidentu.

Ant pabaigos Monroe'o administracijos, tos dwi politikiszkos partijos — Federaliszka ir Republikoniszka — buwo wisąi palaužtos. John Quincy Adams buwo Republikonas, bet pastojo wienu isz wadowu tos partijos, kuri potam tapo praminta Whig partija. Laike rinkimu buwo ne mažiau, kaip szeszi kandidatai ant Prezidento. Kaipo ne wienas isz ju ne gawo daugiau renkamu balsu užwiens kita, tai Namas Reprezentantu turejo rinktie wiena isz ju ir iszrinko J. Q. Adams.

Akywesni faktai. — Laikas Adamso uredawimo buwo periodu pakajaus ir staigaus augimo ir gerejimo. Unija dabar susidejo isz dwideszimts keturiu Walstiju ir turejo deszimts milijonu žmonijos.

4 d. Liepos 1826 metu, buwo penkiolikta sukaktuwe metu Amerikoniszkos Neprigulmystes. Ta diena du patriotai, John Adams ir Thomas Jefferson, abudu mire. Tas atsitikimas buwo patemitas kaipo labai skaudus smugis.

Laike Adasm'o Administracijos buwo daug kalbama apė "apsaugota tariffa". Tariffas yra sistema padotku, uždetu ant inwežamu gerybiu isz kitu krasztu. Apsaugotas tariffas yra dideli padotkai, uždeti ant iszdirbtu daiktu, del apsaugojimo ir pakurstimo sawuju iszdirbysczių, idant dirbtu panaszius daiktus namie.

Apsaugotas tarifas tapo inwestas per Congressa 1828 m. Henry Clay buwo autorium szitos palitikos, kuri tapo praminta "Amerikos Sistema". Paskiau ji dawede iki smarkiu palitikiszku ginczių.

Jackson'o Administracija 1829-1837.

Septintas Prezidentas Suw. Walstiju buwo Generolas Andrew Jackson, isz Tennessee.Jis buwo inwestas 4 d. Kowo 1829 m. John C. Calhoun liko isz naujo aprinktas wice-prezidentu.

Aprinkimas Jacksono buwo pergalia partijos prieszingos Whigsams, ir reprezentawotas per Adams ir Clay. Partija, kuri aprinko Jacksona, dabar pradejo wadintis Demokratiszka Partija.

Akywetni faktai.—Tapo patemitas užtwirtinimas "Banko Suwienytu Walstiju". Dabar buwo pritarta atnaujintie czartery. Prezidentas Jackson sawo pirmoje pasiuntinystoje in kongressa stiprei prieszinosi tam atnaujinimui. Kaip nebuk, 1832 metuose, kongressas nutare, jog charteris gali butie atnaujintas. Prezidentas užwetawo*) ta akta; ir kaipo kongressas ne padare istatu ant jo weto, czarteris liko ne atnaujintas. Czarteris pasibaige 1836 metuose.

Bet pirmiau, negu czarterio laikas iszejo 1833 metuose Prezidentas paliepe, idant randawi pinigai kurie buwo pirmiau indeti in ta banka, butu atimti. Tas buwo padarita. Daugelis žmoniu peike ta augsztos rankos" weikala.

1832 metas atsižimejo "Black Hawk Karia". Wakariniai Indijonai, po wadowystia Blak Hawk, pradejo prieszingautie priesz žmonija Illinois'o. Musza tapo atlikta ant krantu Mississippi ir Indijonai tapo pamuszti. Jie buwo prispirti padarytie san-

*) "Weto" ženklina užgintie, uždraustie arba panaikintie

taikas, pagal kuriais jie atdawe didelius traktus Wakariniu žemiu.

1832 m. Kongressas iszdawe nauja Tariffa Bill*) uždedanti sunkius "apsaugojimo" padotkus ant inwežamu daiktu. Szitas buwo patiktas su dideliu pasiprieszinimu. Pasipriesziniмas buwo labjausei drutas Pietuose, kur žmonija ne turejo da dikcziai dirbtuwiu ir norejo gautie swetimžeminias gerybias pigiau, kaip galima.

Sauth Carolina pasikele priesz Tariff Billa. Susirinkimas žmonijos tos walstijos tare, kad tas istatas ne gali butie iszpildomas South Carolinoje, kad jis esa ir tur butie silpnas panaikintas. Tai buwo praminta "nulifikacija". John C. Calhoun buwo drucziausis paremejas nulifikacijos.

Prezidentas Jackson tada iszdawe proklemacija, prikalbindamas žmonis, idant istatai butu užtwirtinti. South Carolina grumojo atsiskyrimu no Unijos.

Iszrode, kad inwyks kare terp wiriausio rando ir walstijos South Carolina. Bet triukszmas laimingai tapo nutildytas per wisuomeniszka susitaikinima. Henry Clay ingyjo billa, iszduota per kongressa, pagal kury padotkai buwo laipsningai numažinami ir teip triukszmai pasibaige paka jingai.

Per rinkimus 1832 metu, Jackson tapo apriktas isz naujo ir Martin Van Buren liko iszrinktas wice-prezidentu Suwienitu Walstiju.

---

*) Bill szicze reiszkia atskira nusprendima kokio naujo istato.

1835 metuose użsidege Kare su Seminole Indijonais, kuri tapo praminta "F l o r i d o s K a r e". Tai buwo labjausei inkyrus ir kasztaunus susijemimas. Indijonai slapstesi po pelkias ir smuklynias miszkuose ir sunku buwo prie ju dasigautie. Tokiu budu jie iszlaike karia per septynis metus.

Priežastis szitos kares buwo tai, kad Suwienitu Walstiju randas kesinosi nustumtie Indijonus in Wakarus no Mississippi. Pirmiau jie buwo padaria sandara, idant Indijonai atsitrauktu in Indiana Territory, bet dabar atsisake.

Pirmame użsidegime kares Indijonai użpuole ant szimto septiniolikos kareiwiu Suwienitu Walstiju, po Majoru Dade, ir wisi žmones, atmetus tik keturis, liko iszmuszti.

Keletas muszu buwo atlikta laike 1835 ir 1836 metu. Tada generolas Scott apeme komanda. 1837 m., Osceda, wirszinykas Seminoles'u, atejo in Amerikonu guola, po weliawa netrunkanczio pakajaus. Jis liko pagautas ir uždarytas per generola Jessup.

Siekyje 1837 m. Colonel Zachary Taylor sumusze Indijonus prie ežero Okcchobee. Po kowos nuožmunai atsitrauke in smuklynias ir użpuldinedami laikas no laiko, trauke karia iki 1842 m. Tada pakajus liko inwestas.

In pabaiga Jacksono administracijos buwo didi palitikiszki klausimai kaslink b a n k o ir t a r i f f o. Palitika pasikele labai augsztai. Tie, kurie reme Jacksono administracija ir prieszinosi Suwie-

nitu Walstiju bankui ir tarifui, buwo žinomi kaipo Demokratai. Tie, kurie buwo prilankus bankui ir tairifui, wadinosi Whigs.

VIII. Van Buren'o Administracija 1837-1841.

Asztuntas Prezidentas Suwienitu Walstiju buwo Martin Van Buren, isz New Yorko. Jis buwo inwestas 4 d. Kowo 1837 m. Richard M. Johnson, isz Kentucky, liko aprinktas Wice-Prezidentu.

Aprinkimas Prezidento Van Buren'o buwo pergale demokratu. Tai buwo tolesnis trukis Jacksono palitikos.

Swarbesni faktai.—Netrukus, kaip tik Prezidentas Van Buren apeme ureda, krasztas kente didely suspaudima isz priežasties palužimo pramoniu ir pinigiszku reikalu. Tas priepuolis yra žinomas po wardu "Panikos 1837 metu." Beweik wisi bankai kraszto turejo suspendawotie iszmokejimus nukaltais pinigais. Szitas pagamino didelia daugybia pakrikimu ir iszsipletojusiu kancziu.

Del pataisimo szito trukszmo, extra sessija kongreso susirinko Rugsejo menesyje 1837 metuose. Kongressas iszleido keleta billu, terp kuriu buwo wiena kaslink iszdawimo iždiniu notu ant deszimts milijonu dolieriu. Szitas ne daug gelbejo; bet po nekokio laiko, krasztas pradejo iszeitie isz sawo pinigiszku painu.

1837 m. inwyko Sukilimas Kanados. Daug Amerikonu perejo rubežiu del pugelbos patriotams. Szitas priwerte Prezidenta iszduotie pro-

klamacija, kad tie, kurie iszejo in Kanada, ne gaus jokio užtarimo sawo rando.

1840 m. kongressas iszleido teip wadinama "Sub Treasury Bill'a." Szitas istatas tapo parengtas del apsaugojimo publicznu fondu. Daugumas prieszinos tam užmanimui.

IX. Harrison'o ir Tyler'o Administracija 1841-1845.

Dewintas Prezidentas Suw. Walstiju buwo William Henry Harison isz Ohio. Jis tapo inwestas 4 d. Kowo 1841 m. John Tyler, isz Virginijos buwo aprinktas ant Wice-prezidento.

Aprinkimas Prezidento Harrison buwo pergale Whig partijos. Whigai sake, kad suspaudimai kraszto buwo kalczia finansawo suredimo demokratiszkos administracijos, ir kad Sub-Treasury Istatas buwo negeras. Delto jie paeme wirszu.

Prezidentas Harrison iszbuwo urede tik wiena menesy, ir jis numire. Pagal iszligom konstitucijos, Wice-Prezidentas Tyler užeme jo wieta prezidentystoje.

Swarbesni faktai.— Whig'ai, kurie aprinko Harisona ir Tyler, tikejosi insteigtie S u w. W a l s t i j u B a n k a; bet billai iszduoti per kongressa liko užwetuoti per prezidenta Tyler, kada jis instojo in ureda. Whig'ams labai ne patiko jo pasielgimas prieszai žmonis, kurie jy pastate ant uredo. Kiekwienas sanarys prezidento Tyler'o kabineto, atskyrus wiena Daniel Webster, tuoj atsisake no sawo uredu.

Rubežine ryba no Maine, kuri pagamino daug prieszginiawimu terp Suw. Walstiju ir Didžios Britijos, tapo pataisita 1842 m. per du komisijonierius Daniel Webster ir Lord Ashburton.

1842 m. asztrios kliutes inwyko Rhode Islande. Priežastis triukszmo buwo ta, kad nekurios partijos norejo permainytie konstitucija Rhode Island'o (kuri buwo tik senas charteris, duotas per Charles II.), ir parengtie nauja konstitucija. Partija sukurstita per Dorr, linko prie permainimo; kita partija buwo prieszinga tam. Dorr'o draugai pasikele prieszai ir wis tai iszrode kaipo butu namine kare. Prezidentas turejo iszsiunstie kąriumenia del sulaikimo pakajaus. Nauja konstitucija liko priimta ta paty meta.

In pabąiga Tyler'o uredawimo, krasztas buwo labai sukeltas klausimu kaslink priejungimo Texas'o. Texas buwo dalis Mexikos; bet Texenai numete Ispanu junga 1836 m. ir insteige sawo locna republi ka. Dabar jie norejo pristotie po randu Suwienitu Walstiju. Liuosos walstijos drutai prieszinosi priejungimui Texas'o, nes tai prisidetu da wiena pawergta walstija; bet pawergtos walstijos isztikru linko ant priejungimo.

X. Polk'o Administracija 1845-49.

Wienuoliktas prezidentas Suw. Walstiju buwo James K. Polk isz Tennessee. Jis liko inwestas 4 d. Kowo 1845 m. Geo. M. Dallas, isz Pensylvanijos, buwo iszrinktas Wice-prezidentu.

Aprinkimas prezidento Polk buwo pergale de-

mokratu partijos. Whig'ai buwo pastatia Henry Clay. Polk prižadejo priejungtie Texas. Whig'ai buwo prieszingi tam. Demokratai iszlosze.

Swarbesni faktai. — Labjausei swarbium faktu Polk'o administracijos buwo "Mexikos Kare". Dabar turime pamatytie, kaip tai pasikele.

Sausyje 1845 m. kongressas iszdawe billa del prijungimo Texas'o. Republika Texas prijeme ta billa 4 d. Liepos 1845 m. Teip Texas, liko walstija Unijos.

Bet Mexica wis da sawinosi Texas, kaipo dalia sawo territorijos. Prie to da wakarinis rurubežius Texas'o buwo ginczijamas. Texonai sawinosi kraszta in wakarus iki Rio Grande upes. Mexikonai sake kad Republika Texas niekad ne iszsiplete toliau in wakarus, kaip tik iki upes Nueces. Mexikonai rengesi ant apgynimo sawo nusprenstu tiesu.

Mexikos Kare.

Wasara 1845 m., generolas Taylor tapo iszsiunstas in ginczijama territorija. Jis parenge sawo guola pas Corpus Christi. Anksti kita meta jis trauke, prie Rio Grande prieszai Matamoras. Cze pastate twirtynia Fort Brown (dabar Brownsville).

Kare užsieme sekancziu budu: 24 d. Balandžio 1846 m., kapitonas Thornton su buriu dragunu, buwo iszsiunstas augsztyn upes del apsižiurejimo. Jis netiketai papuole Mexikonams ir tapo priwerstas pasiduotie, bet nustojas szesziu wyru.

Netrukus po to Mexikonai užpuole Fort Brown.

Generolas Taylor, kurs buwo paemias sawo wiriausia syla in Point Isabel, trauke in pagelba garrizono su dwideszimts trimis szimtais wyru. 8 d. Gegužio jis patiko ir sumusze szeszis tukstanczius Mexikonu, po generolu Arista, prie Palo Alto. Sekanczia diena jis užpuole Mexikonus prie Resaca de la Palma. Mexikonai nustojo tukstanczio wyru; Amerikonai tiktai deszimtos dalies wiso skaitliaus. 18 d. Gegužio Taylor perplauke Rio Grande ir paeme Matamoras.

Naujiena ape paemima Thornton'o partijos dragunu, padare didely inspudy Suwienitose Walstijose. 11 d. Gegužio kongressas apskelbe, kad kare užsimezge terp Suw. Walstiju ir Mexikos. Buwo patarta, idant padaugintu armija ir ukwatnikai susirinko didžeme skaitliuje.

Suw. Walstiju randas padare plana inejimo in Mexikos apwaldimus isz triju iwairiu pusiu. 1. Taylor'o uždawimu buwo weiktie ant rybos Rio Grande, no Matamoras; 2. Kolumna po generolu Kearney turejo eitie ir pamusztie Ispaniszkus apwaldimus Naujos Mexikos ir Kalifornijos; 3. Kita kolumna po generolo Wool, turejo ineitie sziaurinias walstijas Mexikos ir apgaletie Chihuahua (cziwawa).

T a y l o r'o w e i k a l a i: — Laike wasaros Taylor'o sylos buwo padaugintos. Rugsejo menesyje 1846 m. su szesziais tukstancziais kareiwiu, jis leidosi ant Monterey, kyris buwo ginamas per Mexikos armija isz dewyniu tukstancziu drutu. Po keturiu dienu apgulimo ir keleto muszu, Monterley pasidawe Amerikonams, 24 d. Rugsejo.

Sekanty menesy Taylor nusidawe ir paeme Saltillo ir tuom pat laiku laiwiszka syla paeme apwaldimus Tampico.

Dabar, diktoka dalis Tayloro armijos nuejo in pagelba generolui Scott, kuris turejo eitie in Mexika isz puses Vera Cruz.

Wiriausis Mexikonu komandierius buwo generolas Santa Anna. Jis turejo susirinkias armija isz dwideszimts tukstancziu wyru.Su tai syla jis trauke prieszai sumažinta Tayloro skaitliu. Amerikonai patiko Mexikonus siaurame terpkalnyje Buena Vista, 23 Wasario 1847 m. ir ten sumusze juos wisiszkai.

Isz priežasties pergalejimo terpkalnyje Buena Vista Amerikonai gawo Rio Grande upia ir atdare jiems kelia del wedimo ju wisos sylos prieszai Vera Cruz.

Paemimas Naujos Mexicos ir Californijos.

Kearney'o kolumna, paskirta del inejimo Naujos Maxikos ir Californijos, susirinko Fort Leavenworth'e (Kansas), Birželyje 1846 m.

Kariumene ejo žeme tukstanty myliu in Santa Fe, Naujoje Mexikoje.

No Santa Fe, Kearney iszsiunte kolumna po wadu Col. Doniphan pietu linkon in Chihuahua. Doniphan sumusze gauja, kuri jam prieszinosi ir cielybeje dasigawo in Saltillo.

Su kita kolumna Kearney leidosi ant Califorjos gywentoju. Ant kelio Kearney iszgirdo, kad California jau yra apwaldita per Fremont. Delto

jis didesnia sawo syla nusiunte atgal in Santa Fe ir dasigawo su szimtu raiteliu in San Diego, Cal.

Apelinkybes, per kuriais Californija liko paimta, buwo labai pasakingos. Keli menesiai pirm pradžios mexikoniszkos kares, kapitonas John C. Fremont, pribuwo in California su mažu bureliu del isztyrimo to kampo.

Fremont buwo iszsiunstas per randa atjieszko tie naujo kelio in Oregon. Budamas Californijoje, 1846 m. ir pirmiau, negu jis žinojo, kad yra kokia kare su Mexiku, Fremont dagirdo, kad Mexikos komanderius Californijoje rinko sylas del iszwijimo amerikoniszku gywentoju isz anos prowincijos. Ape ta laika isz Washingtono atejo žinia pas Fremont, idant gjntu reikalus Suwienitu Walstiju Californijoje.

Dabar Amerikos gywentojai susirinko po Fremonto sztandaru. Jie patiko Mexikonus keliuose susiemimuose lomoje Sacramento. Mexikonai liko pamuszti ir priwersti atsitrauktie pietu linkon. Pagal Fremont'o patarima Amerikos gywentojai Californijoje apskelbe sawo n e p r i e g u l m y s t i a no Mexikos, 5 d. Liepos 1846 m.

Tuom pacziu laiku komanderius Sloat, kurs plaukinejo netoli kranto Ramiuju juriu ir dagirdo ape apskelbima kares prieszai Mexika, užgrobe prieplauka Monterey, Californijoje. Netrukus po to komandierius Stockton užeme komanda in wieta Sloat.

Fremont ir Sloat isz wieno užbaige nuwertima

Mexikonu waldžios Californijoje. Tai liko dabaigta ape Sausy 1847 m.

Scotto kariawimai Mexikoje.

Netrukus, kaip kare su Mexika gerai praside-jo, kariszki dažiuretojai Washingtone nuspren-de iszsiunstie antra armija prieszai miesta Mexiko.

Tapo pastatyta kolumna po komanda gene-rolo Scott, kuris stojo wiriausiu komandierium Mexikoje.

Scotto syla nuplauke arti Vera Cruz, kur jie iszlipo ant žemes anksti 1847 m. Kaip jau buwo matyta, swarbioji dalis Taylor'o armijos buwo per-westa prie Scott'o koliumnos, netrukus po pergales Monterey ir Saltillo.

Generolas Scott apgule miesta Vera Cruz, Kowo menesyje 1847 m. Vera Cruz buwo saugoja-mas per drutnamy (castle) San Juan de Ulloa.o. Po smarkaus bombardawimo, drutnamis ir mies-tas pasidawe, 29 d. Kowo.

Dabar ejo ant miesto Mexiko. Mexikos koman-dierius, Santa Anna, surinko nauja armija ir pas-tate sawo syla prie terpkalninio kelio Cerro Cor-do, del užstojimo Amerikonams kelio in sostapyly. 18 d. Balandžio Amerikonai padare audra ant twir-tyniu ir atstume Mexikonus.

Amerikoniszka kolumna dabar trauke ant Pu-eblo, kuris liko paimtas be kowos. Cze generolas Scott lauke tris menesius, kol pribuwo daugiau sy-los.

Rugpjutyje generolas Scott, su sawo armija,

kuri dabar susidejo isz deszimts tukstancziu wyru, leidosi prieszai miesta Mexiko. Sostapyle buwo ginama per trisdeszimts tukstancziu Mexikonu, pasislepusiu griowuose kastiniu miesto.

Pabaigoje Rugpjuczio ir pradžioje Rugsejo 1847 m. Amerikonai pamusze Mexikonus sudrutintoje guoloje Contreras-Churubusco'je, akmenineje budawoneje, pramintoje Molino-del-Rey ir drutname Chapultepec. Wisa Mexikonu armija liko atstumta.

14 Rugsejo 1847 m. generolas Scott ir amerikoniszka armija inženge in miesta Mexiko. Nupuolimas sostapiles užbaige kowas.

Mexikos kare tapo užbaigta per sandara "Guadaloupe Hidalgo", užmegzta 2 d. Wasario 1848 m. Pakajus liko apskelbtas per Prezidenta Polk 4 d. Liepos.

Pagal sandara Guadaloupe–Hidalgo, prie Suw. Walstiju perejo wisa plati territorija, apimanti dabar Nauja Mexiko, Utah ir Colifornija. Už atliginima, Mexikas gawo pamoketa penkiolika milijonu dolieriu.

Ta sandara liko padaryta beweik toum pacziu łaiku, kada auksas tapo atrastas Californijoje. Tada pradejo wirstie isz wisu pusiu Ramiuju Juriu linkon. Ape szita dalyka mes pilniau dažinosime strapsnyje ape Californija.

XI.-Taylor'o ir Filmore'o Administracija 1849-1853.

Dwyliktas Prezidentas Suw. Walstiju buwo

generolas Zachary Taylor, kuris atsiżimejo Mexikos Kareje. Jis tapo inwestas 5 d. Kowo (nes ketwirta diena bumo szwente) 1849 m. Millard Fillmore isz New Yorko buwo aprinktas wice-prezidentu.

Aprinkimas Prezidento Taylor buwo nekokeme laipsnyje pergale Whig partijos. Swarbiausiu klausimu buwo, ar werguwe bus pawelita naujose territorijose, ar ne. Buwo tris kandidatai ant prezidento, rinkimuose 1848 m. Tie buwo Martin Van Buren, Lewis Cass isz Michigan ir Zachary Taylor isz Louisianos. Cass buwo regularna Demokratu nominacija, ir Taylor Whigu kandidatas. Van Buren buwo kandidatas Liuosu Żeminiku (swilers), tai yra tie sziauriniai wyrai, kurie buwo akywai prieszingi platinimui werguwes. Szita partija tada nebuwo skaitlinga.

Swarbesni faktai. — Labjausei akywas klausimas pradżioje Taylor'o administracijos apeme prijungima walstes Californija, ar ji turi butie prideta kaipo liuosa walstija, ar kaipo pawergta. Szitas klausimas tapo iszrisztas per abidwi palitikiszkas partijas su dideliu kartumu.

Del użbaigimo painiu, Henry Clay perstate Kongresui teip wadinama "wisuomeniszkos santaikos billa" (Compromise Bill). Tas billas reiszke — 1, jog Californija tur butie prideta, kaipo liuosa walstija; 2, jog teritorija Utah turi butie inkunita be jokio żenkliwumo werguwes. 3, jog territorija Nauja Mexika tur but inkunita be jokio żenkliwumo werguwes ir jog deszimts milijonu dolieriu tur bu-

tie użmoketa Texas'ui, idant atpirktie ju locnasty Mexikos żemiu; 4, jog werguwes prekyba distrikte Columbia tur butie panaikinta, jog istatas turi butie padarytas del aresztąwojimo ir pagrażinimo pabegeliu wergu. Szitas billas, żinomas kaipo "Compromise Bill", liko iszleistas per kongresa Rugsejo menesyje 1850 m.

9 d. Liepos 1850 m. Prezidentas Taylor numire, pabuwias urede per szesziolika menesiu. wice-prezidentas Filmore stojo Prezidentu. Laike 1852 metu, Henry Clay ir Daniel Webster, abudu mire.

XII.-Pierce'o Administracija. 1853-1857

Keturoliktas Prezidentas Suw. Walstiju buwo Franklin Pierce, isz New Hampshire. Jis tapo inwestas 4 d. Kowo 1853 m. William R. King, isz Alabamas, liko aprinktas wice-prezidentu.

Aprinkimas Prezidento Pierce buwo pergale Demokratiszkos partijos. Whig'ai buwo pastatia generolo Winfield Scott uż sawo kandidata, bet Pierce aplaike wirszu.

Swarbesni faktai. Pradżioje Prezidento Pierces administracijos nauja rubeżine santaika buwo padaryta su Mexiko. Pagal szita sandara waldżia Suwien. Walstiju suderejo iszmoketie Mexikai dwideszimts milijonu dolieriu ir turejo gautie Territorija Arizona. Tai liko praminta Gadsden'o pirkyba. Ta sandara nutrauke rubeżiu Suw. Walstiju pagal Ramiuju juriu pakraszczius żenklywai toliau in pietus, negu tai buwo padaryta per sandara Guodaloupe Hidalgo.

Labjausei swarbus ir akywi atsitikimai Prezidento Pierce'o administracijos buwo M i s o u r r i C o m p r o m i s e ir kowa Kansas'e.

1854 m. Senatorius Douglas isz Illlinois'o perstate Suwienitu Walstiju senate Billa, pawadinta "K a n s a s N e b r a s k a B i l l". Tas billas reiszkia suorganizawojimo dwieju Territoriju, kurios turejo butie pramintos Kansas ir Nebraska; ir kaslink werguwes, ape kuria buwo pakeltas, tame laike, klausimas, żmonija anu Territoriju turejo nusprenstie, ar jie galejo turetie wargus, nr ne.

Daugumas żmonijos, labjausei sziaureje, prieszinosi tam użmanimui. Jie sake, kad M i s s o u r i C o m p r o m i s e 1820 metu buwo nutaria, jog negali butie jokiu wergu in sziauria no 36 laipsniu 30 min', kur buwo abudu, Kansas ir Nebraska. Perleidimas senatoriaus Douglas billo żenklino panaikinima. Missouri Compromise.

Ne żiurint ant wisu prieszginiawimu, billas stojosi instatu Gegużyje 1854 m.

Isz to tada parejo kowa del Kansas'o. Kaipo żmonija territorijos turejo nusprenstie, ar ji turejo butie pawergta walstija ar liuosa, didis skaitlius gywentoju wirto in ta territorija. Tie kurie buwo isz Sziauriniu Walstiju, geide turetie Kansas be werguwes, o isz pietu geide werguwes. Szitas atwede lig kares Kansa. Mes dażinosime ape szita labjau skirtingai isz istorijos ape Kansas.

Laike szito periodo wiena partija prieszinosi praplatinimui werguwes, labai jau pasidauginosios skaitliuje. Sena Whigu partija dabar liko palaużta

ir delto prasidejo perorganizawojimas partiju. Tie kurie prieszinosi praplatinimu werguwes, liko žinoma po wardu Republikonu partijos.

XIII.—Buchanan'o Administracija 1857 1861.

Penkioliktas Prezidentas Suw. Walstiju buwo James Buchanan isz Pennsylvanijos. Jis tapo inwestas 4 d. Kowo 1857 m. John C. Breckinridge, isz Kentucky liko aprinktas wice-prezidentu.

Aprinkimas Prezidento Buchanan buwo pergale Demokratu partijos. Republikonai buwo pastatia sawo kandidata, prieszai Demokratus, John C. Fremont Republikoniszkas kandidatas apturejo labai didi skaitliu wotu (balsu), nurodanczių kaip didis jausmas prieszai werguwia, buwo atsiradias sziaureje. Bet didesnis skaitlius žmonijos Suw. Walstiju ne mislijo, kad konstitucijoje buwo kokios tiesos del užstojimo kelio werguwiai. Per tai Buchanan'o aprinkimas susilpnino dwasia Republikonu partijos.

Swarbesni faktai.— Buwo daug swarbiu atsitikimu laike administracijos Buchanan'o; bet kaipo jie yra labai arti suriszti su istorija "Atsitraukimo", kuris prasidejo laike administracijos Prezidento Buchanan'o, jie bus apraszyti skyriuje istorijos ape karia.

Pawirszutine peržwalga.

I. Prezidentai ir Wice-Prezidentai no Washingtono iki Atskyrimo Kares.

1. George Washington isz Virginijos; du kar-

tu ant uredo; inwestas 30 d. Balandžio 1789 John Adams Wice–Prezidentu.

2. John Adams, isz Massachusetts; wiena karta ant uredo; inwestas 4. d. Kowo 1797. Thomas Jefferson, Wice-Prezidentu.

3. Thomas Jefferson, isz Virginijos; du kartu ant uredo; inwestas 4 d. Kowo 1801 m. Aaron Burr ir George Clinton, Wice Prezidentu.

4. James Madison, isz Virginijos; du kartu ant uredo; inwestas 4 d. Kowo 1809 m. George Clinton ir Elbridge Gerry, Wice-Prezidentai.

5. James Monroe, isz Virginijos; du kartu ant uredo; inwestas 4 d. Kowo 1817 m. R, R. Tomkins Wice prezidentu.

6, John Quincy Adams, isz Massachusetts; wiena karta ant uredo; inwestas 4 d.Kowo 1825. John C. Calboun, Wice–Prezidentas.

7 Andrew Jackson. Isz Tennessee; du kartu ant uredo; inwestas 4. d. Kowo 1829. John C. Calboun ir Martin Van Buren, Wice–Prezidentai.

8 Martin Van Buren, isz New York: wiena karta ant uredo; inwestas 4 d. Kowo 1837. R. M. Johnson, Wice–Prezidentas.

9. William H. Harrison, isz Ohio; mire netrukias po inwedimo 4 d. Kowo 1841. John Tyler Wice–Prezidentas.

10. John Tyler, isz Virginijos; dabaige uredawima Harrisono; inwestas 6 d. Balandžio 1841.

11. Zachary Taylor, Isz Louisiana; mire in metus po inwedimo 5 d. Kowo 1849. Millard Filmore, Wice-Prezidentas.

12. MILLARD FILMORE, isz New York; dabaige Taylor'o uredawima; inwestas 10 d. Liepos 1850.

13. FRANKLIN PIERCE, isz New Hampshire; wiena karta ant uredo; inwestas 4 d. Kowo 1853. William R. King, Wice-Prezidentas.

14. JAMES BUCHANAN, isz Pensylvanijos; wiena karta ant uredo; inwestas 4 d. Kowo 1857 J. C. Breckinridge, Wice-Prezidentas.

15. ABRAHAM LINCOLN, isz Illinois; inwestas 4 d. Kowo 1861.

II. Walstijos isz kuriu Prezidentai buwo aprinkti ir t.t.

1. Isz Szesziolikos Prezidentu Suw. Walstiju no Washingtono iki Lincolno.

VIRGINIJA turejo penkis;— Washington, Jefferson, Madison, Monroe ir Tyler.

MASSACHUSESTTS turejo du—John Adams ir John Quincy Adams.

NEW YORK turejo du,— Van Buren ir Fillmore.

PENSYLVANIA turejo wiena,— Buchanan.

NEW HAMPSHIRE wiena — Pierce.

OHIO wiena Harrison.

TENNESSE du,—Jackson ir Polk.

LOUSIANA wiena,—Taylor.

ILLINOIS wiena,—Lincoln.

2. Isz tu szesziolika Prezidentu septini buwo isz liuosu Walstiju ir dewyni isz Pawergtu Walstiju.

3. Prezidentai kurie iszbuwo ant uredo po du

laiku buwo: Washington, Jefferson, Madison, Monroe, ir Jackson, Prezidentai, kurie numire laike uredo buwo: Harrison ir Taylor. Wice Prezidentai, kurie użeme uredus mirusiu Prezidentu buwo Tyler ir Fillmore.

Politikiszka nuomone per rinkimus.

WASHINGTONAS aprinktas per VISAS PARTIJAS.

JOHN ADAMS aprinktas per FEDERALISTUS.

JEFFERSON, aprinktas per REPUBLIKONUS. (tai yra senas supratimas ape Republikonus (żiurek 169 puslapy).

MADISON, aprinktas per REPUBLIKONUS.

MONROE, be dideles intekmes partiju.

JOHN Q. ADAMS, aprinktas per FEDERALISTUS.

JACKSON, aprinktas per DEMOKRATUS.

VAN BUREN, aprinktas per DEMOKRATUS.

HARRISON, aprinktas per WHIG'US.

TYLER, stojo prezidentu per myry Harrison'o.

POLK, aprinktas per DEMOKRATUS.

TAYLOR, aprinktas per WHIG'US.

FILLMORE, stojo prezidentu per myry Taylor'o.

PIERCE, aprinktas per DEMOKRATUS.

BUCHANAN, aprinktas per DEMOKRATUS.

LINCOLN, aprinktas per REPUBLIKONUS.

II.-Walstijos Mississippi Lomos.

I. Użdejimas Sziaurwakariniu Walstiju.

Trylika originaliszku walstiju, guli wisos isz-

ilgai wienokio dyržo territorijos ant krantu Atlantiko. Pabaigoje Rewoliucijoniszkos Kares, platus krasztas attokiai no Alleghanies kalnu, puiki tasa Mississippi Lomos, kuri pirmiau buwo retai apgywenta per Francuzus, stojosi dalia Suwienitu Walstiju.

Ateiwiai isz senu walstiju netrukia pradejo eitie skersai Allegheny in waisingas erdmias wakaru. Su padaugejimu žmonijos taapigarda tapo padalinta in walstijas, kurios wiena po kitai potam buwo prijungtos prie Unijos.

Pirma prijungta walstija buwo Kentuky, 1792 m.; antra — Tennessee, 1796 m., 3. Ohio, 1802; 4. Louisiana, 1812; 5. Indiana, 1816; 6. Mississippi, 1817; 7. Illinois, 1818; 8. Alabama, 1818; 9. Missouri, 1821; 10. Arkansas, 1836; 11. Michigan, 1837; 12. Florida, 1845; 13. Texas, 1845; 14. Iowa, 1846; 15. Wisconsin, 1848; 16. Minnesota, 1858; 17. Kansas 1861; ir 18. Nebraska, 1867 metuose.

Szitos sztuoniolika walstiju guli wisos didžioje erdmeje Mississippi Lomos. Szita didele grupa apima didesni skaitliu žmonijos ir apdengia didesnia daly territorijos Suw. Walstiju. Istorija ape uždejima ir augima szitu walstiju yra labai žingeidi ir swarbi del Amerikonu.

Pirmiau mes paimsime istorija Sziaurwakariniu Walstiju, tai yra, walstiju in sziauria no Ohio upes; o tos yra: 1. Ohio; 2. Indiana; 3. Illinois; 4. Michigan; 5. Iowa; 6. Wisconsin; 7. Minnesota. Prie ju gali butie prideta 8. Kansas, ir 9. Nebraska.

Jau buwo matyta, jog wisa loma Mississippi

buwo apwaldyta per Francuzus laike septinioликto amžiaus. Marquette, Joliet, La Salle ir kiti isztyre jais no Didžiuju Ežeru, pagal upemis Ohio, Wabash, ir Illinois iki Mississippi. Wisas krasztas apturejo warda "L o u i s i a n a". Francuziszkos twirtynes, prekibiniai miesteliai ir missioniszkos stotes greit pažymejo rybas keliawimu no St. Lawrence iki New Orleans.

Aplink tuos prekybinius miestelius ir missioniszkas stotias dauginosi apsigywenimai. 1682 m. Jezuitu missija tapo insteigta Kankaskie, ant Mississippi (dabartineje walsteje Illinois). 1712 m. stojosi geru kaimu ir buwo laikoma už Francuzu sostapyly "Illinois kraszto". 1700 m. francuziszkas apsigywenimas prasidejo Detroit'e. Ape 1750 metus kariszka wietele buwo padaryta Vincennes'e ant Wabash upes (dabartineje walsteje Indiana). Cze teipgi naujokine augo. Peoria, Illinois, yra kitas senowiszkas Francuzu apsisedimas.

Francuziszki gywentojai buwo gywi, nekalti žmones. Ant kraszto lygumos arba palei kokius pakajingus upelius, iszdygo ju kaimai in ilgos siauros gatwes (uliczios), su szeiminiszkomis buweinemis teip surisztomis, kad linksmi ir draugingi kaimiecziai galejo westie sawo apsczias kalbas kiekwienas prie sawo locnu duriu arba "balkono". Wyrai buwo daugiausei medžiotojais, gauditojais su spanstais, ir laiwinykai, arba kaip jie buwo wadinami, k e l i a u n i k a i s.

Sandara Paryžiaus, kuri užbaige Francuzu ir Indijonu karia, 1763 metuose, padawe Anglijai

wisa francuzitzka territorija terp Alleghanies kalnu ir Mississippi, atemus salia ir miesta New Orleans. (Żiurek 107 pusl.)

Pagal sandara pakajaus, kuri użbaige rewoliucijoniszka karia 1783 metuose, perejo szita plati erdme prie Suw. Walstiju. 1803 metuose Suwienitu Walstiju randas ingawo per pirkima no Francijos erdmia in wakarus no Mississippi iki Rocky kalnu. Uż ta Francija gawo penkiolika milijonu dolieriu.

Keleta isz tu originaliszku trylikos Walstiju (Massachusetts, Connecticut, New York ir Virginija) sawinosi didelius dirżus wakąrinio kraszto. Jie remesi ant to, kad ju seni Charteriai aprasze kolioniszkus pawelyjimus arba dowanas, tesencziasias "no Atlantiko iki Ramiuju juriu."

1786 metuose ywairios walstijos pamete sawo sawinimus, atduodami wiriausei waldżiai sawo wakarinias territorijas. Kongressas 1787 m. suorganizawojo apigarda, in sziauria no Ohio, in territorija, kuria pramine Sziaurwakarinia Territorija (North West Territory). Tame instate, kuris organizawojo szita territorija, reiszkia, jog werguwe negali butie pawialita joje. Tokiu budu buwo teip, kada ywairios walstijos in sziauria no Ohio ir in rytus no Mississippi buwo pridetos prie Unijos, jos prisidejo kaipo liuosos Walstijos.

Tas instatas teipgi reiszke, kad żinomas skaitlius busencziu walstiju, no keturiu iki penkiu, gales butie padarytas isz tos territorijos ir prijungtos

prie Unijos, kada jos tures žmonijos 60.000 kiekwiena.

I.—Ohio.

Pirma walstija, iszskirsta isz Sziaurwakarines Territorijos buwo O h i o, prijungta 1802 metuose. Ji gawo sawo warda no Ohio upes, kuri Indijonu kalboje reiszkia "upe kraujo".

Ohio buwo pirma apgywedinta per kompanija Naujos Anglijos Pionieriu. Tas burys susidejo isz ketures–deszimts septiniu ypatu, kurie po generolu Ruffus Putnam keliawo no Massachusetts iki Pittsburgho 1787 m. Arti Pittsburgho jie pabudawojo laiwa, kury, del paminejimo garsaus szipo sawo Pelgrimu pirmtewiu, pramine "Mayflower".

2 d. Balandžio 1788 m., szipas buwo inleistas ant wandeny ir burys Pionieriu nuplauke žemyn upemis Monongahela ir Ohio. Po penkiu dienu plaukimo, jie iszlipo ant žemes, kur Muskingum iszsiliejo in Ohio. Ten prieszais Fort Harman, jie iszsirinko wieta del apsisedimo ir pradejo budawotie ranstinias stubas. Jie pramine sawo kaima Mar-e-etta wardan nelaimingos Francijos karalienes Marie Antoinette.

Liepos menesyje 1788 metu kolionija tapo sudrutinta per kita kompanija isz Massachusetts. Jie iszbuwo dewynes nedelias kelioneje, keliawo žemia su wežimais ir giwuliais in Wheeling, o isz cze leidosi žemyn upia laiwuose iki apsigywenimu ant Muskingum.

Kongressas buwo paskyrias generola St. Clair

gubernatorium "Sziaurwakarines Torritorijos". Po juom liko insteigtas territoriszkas randas.

Ankstywi gywentojai Ohio's buwo intelligentnus,drasus, mitrus ir moraliszki Nauji-Angliecziai. Washingtona labai apeme ta pirma emigracija in Didžius Wakarus ir pasake ape ta kolionija teip: "Jokia kolionija Amerike niekad ne apsisedo po tokiomis pritinkancziomis intekmemis, kaip ta, kuri ka tik prasidejo palei Muskingum. Asz pažystu daug kolionistu ypatiszkai ir niekad ne buwo žmoniu geriau apsirokuojancziu del pakelimo gerowes, kaip szita draugyste".

Tas apsigywenimas, kuris potam iszaugo in "Karaliszka Miesta" (Queen City) Cincinnati'es, ta po uždetas sekanty meta (1789). Sausio meno syje keli pioneriai nuplauke ir iszlipo ant teip wadinamo "linksmo aukszto kranto Ohio's", kur jie pradejo kaima, kury pramine Losantville, kuris wardas netrukus liko permainytas ant Cincinnati.

Szitame laike miszkai ir laukai Ohio's buwo apspiesti Indijonais. Terp ju buwo Shawanese, Miamies, Wyandots ir daug kitu atskalu. Jie buwo labai prieszingi ir inkyrus baltiemsiems, kurie pradejo užiminetie ju medžiokles žemias.

1790 metuose tie prieszingumai apsireiszke kowose. Keletas susiremimu inwyko, kuriuose Indijonai turejo pasekmia. Gubernatorius St. Clair, galwa kariumenes atliko wiena kowa Lapkrityje 1791 m. Jis buwo sumusztas ir nustojo daugiau asztuonis szimtus užmusztu ir sužeistu. Potam Ge-

nerolas Anthony Wayne buwo pastatytas in komanda kariaunos ir pamusze Indijonus. Kare tesesi lig 1795 m., kada generolas Wayne padare sandara pakajaus, kuris ant wisados palaidoja kirwely Ohio.

Augimas żmonijos Sziaurwakarineje Territorijoje buwo labai staigus. 1800 metuose ji turejo penkesdeszimts penkis tukstanczius gywentoju. Apsigywenusiejie buwo isz Naujos Anglijos, isz Widuriniu Walstiju ir isz Virginijos.

Didelis skaitlius ejo isz Connecticut in teip wadinama "Connecticut Reserve", arba "Western Reserwe", daly Connecticuto charterio pawaldystes, kuria ta walstija pasilaike, kada ji atdawe kongressui wakarinias żemias. Didele dalis szitos "Reserve" buwo parduota Connecticut'o kompanijai, 1795 m. Moses Cleveland buwo żemmieriu ir wardan jo tapo pramintas wiriausis miestas "Reservo". Cleveland buwo pradetas 1796 metuose. 1796 met. miestas Cincinnati turejo daugiau per szimta ranstiniu stubu ir ape szeszis szimtus żmonijos.

1800 metuose Sziaurwakarine Territorija liko padalita. Wakarine dalis gawo warda "I n d i a n a T e r r i t o r i j o s".

1802 m. rytine dalis Sziaurwakarines Territojos turejo gana (60.000) żmonijos, idant pridetie prie Unijos, kaipo walstija. Tameta ji pristojo prie unijos, po wardu walstijos Ohio.

1811 m. pirmas garlaiwis, koks kada plaukinejo ant wakariniu wandenu, buwo nuleistas in

wandeny Pittsburgh'e· Tas laiwas buwo prąmintas "The New Orleans".

1825 m. Ohio's karaktoriszka walstijines mokslaines sistema liko priimta.

Progressas Ohio's iki szio laiko buwo nepaprastai staigus. Szimtas ranstiniu stubu Cincinnaties 1796 m. iszaugo in grażu ir żmoninga miesta. Ohio upe, ant kurios 1788 m. plaukinejo, "Mayflower", netikias laiwas pirmu baltu Pionieriu, dabar ant jos ważineja szimtai garlaiwiu ir jos krantai yra apstatyti grażiais ir żydincziais miestais ir kaimais. Żmonijos Ohio's, pagal skaitliu 1870 metu buwo suwirsz 2.662.000.

2 Indiana.

Antra Walstija, iszkirsta isz Sziaurwakarines Territorijos, buwo Indiana, prideta prie Unijos 1816 m.

Indiana isz pradżiu buwo dalis Sziaurwakarines Territorijos 1800 m. Kongressas padare isz wakarines dalies atskira Territorija, praminta "Territorija Indianos". Szita Territorija isz pradżiu apeme wisa Sziaurwakarinia Territorija, atmetus Ohio.

William H. Harrison, kurs potam buwo Prezidentu Suwienytu Walstiju, buwo paskirtas pirmu gubernatorium. Harrison pirmiau buwo buwias Sekretorium Sziaurwakarines Territorijos.

Kada Indiana buwo padaryta in atskira Territorija, ji turejo jau dikcziai żmonijos.

Gywentojai lig anksti turejo daug kłapatu su Indijonais. Garsus Tecumseh buwo wirszinyku

Shawneesu. Jis ir jo brolis "The Prophet", prikalbino raudonodžius susirisztie in wienybia del sustapdimo ~letitimosi baltuju toje dalyje.

Keletas susireminu atsitaike, kuriuose Indijonai buwo pergaletojais. Bet 1811 m, Gubernatorius Harrison sumusze nuożmunus karsztoje kowoje prie uosto upes Tippecanoe, Indianoje, 7 d. Lapkriczio.

1816 m. Indiana buwo prideta, kaipo walstija, prie unijos. Jos konstitucija buwo surengta su dideliu rupestingumu ir protingumu. Tolesnis jos augimas buwo staigus ir jos żmonijos pastarame laike buwo 1.673.000 su wirszum.

3 Illinois.

Treczia walstija, iszkirsta isz Sziaurwakarines Territorijos, buwo Illinois, prideta prie Unijos 1818 m. Ji turi sawo warda no wienos isz wakariniu Indijonu atskalos.

Apigarda, kuri potam stojo Illinois'u, buwo pirma atlankita per Jezuita isztirejy La Salle 1680 metuose. Pirmas apsigywenimas buwo padarytas per francuziszkus prekejus ir komisionierius Kaskaskijoje, 1682 m.

Illinois buwo isz pradżiu dalia Sziaurwakarines Territorijos. Kada Indiana Territorija buwo padaryta, Illinois buwo dalis anos Territorijos. 1809 m, Illinois tapo suorganizawota, kaipo atskira Territorija, iszkirsta isz Indianos Territorijos.

1818 metuose Illinois'e żenkliwai padaugejo żmonija, teip kad galejo butie prijungta prie Unijos, kaipo walstija.

Ape Galena, Illinois turejo daug szwino, kuris buwo žinomas ir kasamas liginai dar laikuose Francuzu. Ape 1826 m. kasimas ir tirpinimas szwino prasidejo ant dideles szakos. Pramone atkreipe ant sawias atyda ir stebetinas daugejimas žmonijos apsireiszke.

Illinois gawo didelia dalia no užpludimo emigrantu wakaru linkon. Turtingos ukiszkos žemes buwo labai pritinkanczios prie atejunu.

Illinois parode sawo progresiwiszka dwasia paimdamas wadowystia budawojime geležinkeliu. Pirmas geležinkelis toje walsteje, no ežero Michigan iki Mississippi, buwo Chicago ir Rock Island, atidarytas 1854 m. Pabudawojimas Illinois Central geležinkelio padare neapsakoma geradejystia del apgywendinimo ir apdirbimo tos didžios walstes.

Miestas Chicago yra paweikslu magiszko augimo Wakaruose. 1831 metuose jis buwo neženklywa prekybinia stotis terp indijoniszku budu. Chicago yra didžiausis portas jawu ant swieto ir 1880 metuose turejo ape czwerti milijonu žmonijos.

Illinois turi gera sistema moksło. Pagal jos žmonija yra apszwiecziama, pramonikaujenty ir darbszti. Žmonijos Illinoise lig 1880 metu buwo 2.539.000

4. Michigan.

Ketwirta walstija iszkirsta isz Sziaurwakarines Territorijos yra M i c h i g a n, prideta prie Unijos 1837 m. Ji gawo sawo warda no didelio ežero.

Michigan Territorija, 1805 metuose, buwo isz-

kirsta isz Indianos Territorijos, kuri 1800 metuose buwo iszkirsta isz Sziaurwakarines Territorijos. Pirmas tos Territorijos gubernatorius buwo William Hull.

Michigan iszbuwo territorija per trisdeszimts du metu, t. y. lig 1837 m. kada żmonijos padaugejo tiek, jog galejo pristotie prie Unijos, kaipo walstija.

Laike Kares 1812 metuose su Anglija, artumas Michigan'o prie Kanados, buwo prieżasczia użejimo Britiecziu. Tai buwo matyt (żiurek 177 pusl), kad Britiecziai atejo del użpuolimo Detroito, Rugpjutyje 1812 metu. Gubernatorius Hull nepawelijo sawo kariumenei szaudytie, bet prieszai ju norams, prisake iszkabintie bałta welawa ir pasidawe. Hull padawe sawo wisa armija ir Territorija Michigan Britiecziams.

Pergale Perry'o ant eżero Erie ir Harrison'o ant Kanados pakraszcziu, 1813 metuose pagrażino Michigano Territorija Amerikonams.

1818 m. didele immigracija użeme wieta Michigan'e, po pardawimui dideliu gabalu wisuomeniszkos żemes.

1837 m. Michigan pristojo prie Unijos, kaipo walstija. Ji kelis metus atgal turejo atsakanty skaitliu żmonijos del inejimo in Unija, bet, Kongresas ne norejo priimtie jos del nekuriu klapatu kaslink rubeżiaus terp Michigan ir Ohio. Szitas tapo użbaigta 1837 metuose.

Żmonijos Michigano pagal paskutinio censo, priesz 1880 metus, buwo 1.184.000.

5 Iowa.

Penkta isz Sziarwakariniu Walstiju yra I o w a. Ji buwo praminta pagal warda upes Iowa. Ta walstija buwo dalis żemiu Louisianos, nupirktu no Francuzu 1803 m.

Maża francuziszka kolionija tapo użdeta 1788, per kanadety wardu Dubuque, kuris apsisedo toje apigardoje ir użsieme kasimu szwino. Bet kaipo Iowa buwo "Tolimuose Wakaruose", tai ji per welai apturejo Amerikos emigracija. 1832 m., po pabaigai Black Hawk Kares, Sziaurineje Illinois ir Pietineje Wisconsin, waisingi laukai buwo atduoti atejunams.

Pirmas apsigywenimas buwo 1833 m., apelinkeje Burlingtono. No szito laiko, żmonija dauginosi toli greicziau, negu kokiose pirmesnese Terr.

Iowa buwo suorganizawota, kaipo atskira Territorija 1838 m. 1846 m. ji suaugo in gana druta Territorija, kad galejo pristotie prie Unijos.

Iowo's istorija, laike paskutinio ketwirtdalio szimtmeczio, buwo wiena isz labjausei gerejencziu walstiju. Jos żmonija pirm 1880 m. sieke lig 1,200,-000.

6 Wisconsin.

Szeszta walstija, iszkirsta isz Sziarwakarines Territorijos buwo W i s c o n s i n, prideta prie Unijos 1848 m. Ji tapo praminta wardu upes to paties wardo.

Wisconsin buwo użeita per ankstywus francuziszkus miszsionierius, prekikus ir gauditojus pauk-

szcziu ir żweriu, ape du szimtu metu atgal. Pirmas tikras apsigywenimas buwo Prairie Du Chien, tai yra laukuose szunu, teip pramintuose pagal wiena familija Fox Indijonu (lapiniu), kurie pirmiau tęn gyweno.

Immigracija Wisconsin'o atsiżimejo tik ape 1833 m. 1836 ji buwo suorganizawota in atskira Territorija. 1848 m. Wisconsin turejo gana żmonijos del inejimo Unijos, kaipo walstija. Pirm 1880 m. żmonijos turejo 1,055,000 su wirszum, kaip buwo matyt isz paskutinio censo.

7 Minnesota.

Septinta isz Sziaurwakariniu Walstiju yra Minnesota, prijungta 1858 m. Ji tapo praminta wardu upes to paties wardo, kas żenklina "apsiniaukias wanduo".

Szita walstija ne buwo iszkirsta isz Sziaurwakarines Territorijos. Ta Territorija pletesi tik lig Mississippi, o Minnesota yra in wakarus no Mississippi. Żeme Minnesotos buwo dalis placzios apigardos Louisianos, kuri stojosi dalim Suw. Walstiju, per pirkima no Francuzu 1803 m.

Apigarda Minnesotos buwo isztirta per ankstywus Jezuitu misionerius, ape du szimtu metu atgal. 1681 m., kunigas Henepin bendras La Salle'o, nuplauke żemin upia Illinois iki Mississippi ir potam leidosi augsztyn tos upes. Gal butie jis buwo pirmas baltas żmogus, kuris atlanke szita kraszta, żinoma dabar kaipo walstija Minnesota.

Netrukus kaip Suw. Walstijos aplaike apigar-

da in Wakarus no Mississippi no Francuzu 1803 m., lieutenant Pike buwo iszsiunstas del isztyrimo kas jau buwo pradeta per kun. Waters. 1805 m. jis dasiekė teip toli, kaip Sandy ir Leech eżerai yra.

Pirma baltuju kolonija buwo padaryta 1812 m. Tai buwo insteigta per partija, pribuwusia isz Red River kraszto, po Britiecziu pawaldysta. 1838 m. buwo du ar tris ranstiniai nameliai, kur dabar yra turtinga sostapyle St. Paul.

1849 m. Minnesota buwo suorganizuota in territoriszka randa. Tuom laiku apigarda buwo labjau laukine, po kuria Dakotai ir Sioux'ai braide. 1851 m. jie wisas sawo żemias in Wakarus no Mississippi, teip toli, kaip yra Sioux upe, atdawe Suw. Walstijoms.

No szito laiko żmonija teip staigu dauginosi, kad 1858 m., Minnesota inejo in Unija kaipo Walstija.

Wasara 1862 m., Minnesota pajaute baisumus Indijoniszkos skerdynes. Daugelis isz gywentoju kitur atliko kowas panaszias naminei karei. Siox'ai użpuole ant gywentoju ir iszmusze ju daugiau ne septinis szimtus. Kariumene tapo iszsiunsta po generolu Sibley del nuwarimo nuożmunu in Dakota. Didelis skaitlius ju tapo pakarti ir ju wirszinikas, wardu Little Crow (warnelis), liko użmusztas.

Gerejimas Minnesotas kassyk didinasi. Jos żmonijos pagal paskutiny censa (pirm 1880 m.) buwo suwirszum 435,000.

8 Kansas.

Asztunta isz Sziaurwakariniu Walstiju, pridetu prie Unijos buwo Kansas, prijungtas 1861 m. Kansas buwo originaliszka dalis anos dideles Territorijos in Wakarus no Mississippi, kuri po wardu Louisianos, liko atpirkta per Suw. Walstijas no Francuzu 1803 m.

Kansas pirmas atsiżimejo sawo swarbumu 1854 m., kada senatorius Douglas padawe in kongresa sawo garsu "Kansas–Nebraska Bill". Tai buwo billas del suorganizawojimo Kanso ir Nebraskos. Tas billas reiszke, jog klausimas, ar tos Territorijos bus liuosos ar pawergtos; turi butie iszrisztas per paczius gywentojus. Tas billas paliko instatu.

Dabar użsidege ginczai terp partijos isz Pietu uż werguwia ir antros partijos isz Sziaures prieszingos werguwei. Prieżastis tu gyncziu buwo kolionizawojimas Kansaso. Didelis skaitlius "Liuosu Żeminiku" suwirto in Kansas isz Rytu ir Sziaurwakarus. "Emigrantu paszelpos draugyste" tapo insteigta del apgywendinimo Kansaso su liuosais gywentojais.

Pietai nusiunte sawo reprezentantus teipgi. No susiedines walstijos, Missouri, dideli buriai apginkluotu wyru perejo rubeżiu. Prieszingiejie werguwei żmonis pawadino juos "rubeżiniais baisunais."

Ne ilgai truko, kaip praliejimas kraujo prasidejo terp dwieju luomu apsigywenusiuju. Szaltakraujingi żmogżudżiai buwo skaitlingi ir per daug

metu Kansas buwo regykla beistatimiszko laužimo tiesu. Kiekwiena puse laikesi sawo ir wienu łaiku buwo dwi sostapyles ir dwi konstitucijos Kansas'e.

Ant galo, po ilgo kowojimo, prieszwerguwine partija pergalejo ir Kansas liko pridetu prie Unijos kaipo liuosa walstija, 30 d. Sausio 1861 m.

Augimas Kanso buwo nepaprastai staigus. Pabudawojimas Kansas Pacific geležinkelio atdare waisingus laukus szitos walstijos ant szimtu myliu in wakarus no Missouri upes. Płaczios buiwolu buweines atdawe sawo wieta del kukuruzu sodinimo ir žmoniu apsigywenimo. Žmonijos toje walsteje, pagal paskutiniu suraszu (priesz 1880 m.), buwo daugiau kaip 362.000.

9. Nebraska.

Pirmutine istorija Kanso apima łyginai pirmutinia istorija Nebraskos. Nebraska, kaip ir Kansas, buwo suorganizuota in Territorija 1854 metuose.

Nebraska liko prideta prie Unijos, kaipo walstija 1867 m. "Nebraska" yra indijoniszkas žodis, kuris ženklina "wandeninia loma". Sostapiliu jos yra Lincoln. Omaha, ant upes Missourri yra wyriausiu miestu ir yra rytiniu galu didžio geležinkelio einanczio in wakarus no Pacific krantu.

1870 m. žmonijos Nebraskoje buwo 125.000 su wirszum.

II.- Użdejimas Pietwakariniu Walstiju.

I. Kentucky.

Mes jau mateme użdejima ir augima Sziaurwakariniu Walstiju. Dabar mes turime pamatytie użdejima Pietwakariniu Walstiju, tai yra,. walstijos in pietus no Ohio upes.

Pirma surengtą isz Pietwakariniu Walstiju buwo Kentucky, prideta prie Unijos 1792 m. Tai buwo deszimts metu pirmiau prijungimo Ohio; teip kad Kentucky buwo pirma isz Walstiju, nuoszalyje Alleghanies kalnu, prideta prie Unijos.

Ape 1760 metus, Dr. Thomas Walker, isz Virginijos isztyre ir dawe warda Cumberland kalnams ir Cumberland upei. Tas kampas ir upe tapo praminti ant garbes jo patrono, kunigaikszczio Cumberlando. D-ras Walker teipgi isztyre augsztaja daly Kentucky upes ir dawe jai warda Luoisa, wardan kunigaiksztienes Cumberland.

Kelis metus paskiau, drasus Pioneris, Daniel Boone, perejo kalnus isz North Carolinos, kur gyweno, in Kentuckys kraszta. Per triusa Boone'o ir nekuriu jo draugu, Kentucky liko pirma apgywenta.

Pirmiejie użsilikusiejie apsigywenimai Kentucky'je buwo insteigti per Boone, o kiti pirma meta Rewoliucijoniszkos Kares, 1775 m. Pawasary pirmiau James Harrod pabudawojo pirma ranstinia stubukia lomoje upes Kentucky. Kaimas Boones borrow tapo użdetas 1775 metuose.

Kolionijos isz pradžiu kentejo daug no Indijonu, kurie buwo labai neprietelingi jiems. Daug laimingu darbu tapo atlikta ankstywuose laikuose, kurie darbai padawe wienintelia nuomonia del praminimo kraszto wardu "Kentucky", kas Indijonu kalboje reiszkia "tamsi ir kruwina žeme"

Labjausei atsižimejas wyras Kentucky'je, ankstywoje istorijoje, buwo Mayoras George Roger Clark, kareiwis ir žemmieris. Per jo storonia Kentucky aprube 1784 metuose tapo surengta in "County" Virginijos ir perejo po priegloba senos swetimžemiszkos waldžios (Anglijos).

Po užbaigimui Rewoliucijoniszkos Kares užstojo gadyne Kentuckys immigracijos. Virginiecziai ir North-Caroliniecziai labjausei ten trauke dideliais buriais. Per wienus 1784 metus žmonija pasidaugino iki 30.000. Louisville, Lexington ir kiti kaimai buwo uždeti.

Kentuckys sujungimas su Virginija tesesi lig 1792 metu, kada Kentucky tapo walstija Unijoje. Jos žmonijos pagal paskutiny surasza (ne weliau 1880 metu) buwo 1,321.000.

2. Tennessee.

Antra isz Pietwakariniu Walstiju buwo Tennessee, prijungta prie Unijos 1796 m. Tennessee yra praminta no upes to paties wardo, kas ženklina upe didelio "inlankio".

Tennessee krasztas buwo isz pradžiu dalis Sziaurines Carolinos, nes Sziaurine Carolina tensesi in wakaru pusia iki Mississippi.

1777 m. legislatura Siaurines Carolinos suorganizawo pawieta (county) Washington, kuris užeme wisa Tennessee walstija. Kita meta kolionija pabegeliu no tironystes Britiecziu Carolinoje, perejo wargingai puszczias ir apsigyweno ant Cumberland upes, netoli Nashville. Tas miestas tapo uždetas 1784 metuose.

1790 m., Sziaurine Carolina atdawe Suwienitoms Walstijoms wisa apygarda, isz kurios dabar susideda walstija Tennessee. Ji tada buwo suorganizuota po wardu "Pietwakarines Territorijos".

1796 m. žmonija pasidaugino tiek, kad Tennessee galejo pristotie prie Unijos kaipo walstija. Žmonijos pagal paskutiniu censu (1880) buwo 1.355.000.

3. Louisiana.

Treczia isz Pietwakariniu walstiju buwo Louisiana, prijungta 1812 m.

Wardas "Louisiana" iszpradžiu buwo duotas per Francuzus wisiems platiems apwaldimams Mississippi lomoje. Tai buwo matyta, kad pagal sandara, kuri užbaige Francuzu ir Indijonu karia 1763m. Francuzai atdawe wisus R y t u s no Mississippi.

1803 m. Suw. Walstijos nupirko no Francuzu už penkiolika milijonu dolieru wisus francuziszkus apwaldimus in W a k a r u s no Mississippi.

Netrukus po nupirkimui, krasztas, kury dabar apima walstija Louisiana, buwo suorganizuotas in "Orleans'o Territorija". Likusi dalis kraszto buwo praminta "Distriktu Louisianos". Paskesneme laike

buwo iszkirstos walstijos Missouri, Arkansas, Kan sas, Nebraska, Iowa ir didele dalis Minnesotos.

Tuom laiku "Orleans Territorija" turejo żenklywa żmonija isz Francuzu, kurie apsigyweno ten no ankstywu laiku. New Orleans tapo użpamatuotas 1718 m. ir dabar jau buwo dideliu ir żydincziu miestu Francuzu.

1812 m. Louisiana tapo priimta in Unija, kaipo walstija. Jos żmonijos pagal paskutiniu suraszu pirm 1880 m. buwo 734,440.

4 ir 5 Mississippi ir Alabama.

Ketwirta isz Pietwakariniu walstiju yra Mississippi; prideta prie Unijos 1817 m. Ji liko praminta wardu upes to paties wardo, kuris żenklina "tewa wąndenu".

Penkta isz Pietwakariniu walstiju yra A l a b a m a, prijungta 1819 m. Ji tapo praminta wardu upes to paties wardo, kas reiszkia "cze mes ylsimes".

Walstija Georgija sawinosi kraszta in wakarus no jos dabartiniu rubeżiu ir apimanty żemias Mississippi ir Alabamos. 1800 metuose Georgia atdawe Suw. Walstijoms ta apigarda, kuri tapo suorganizuota kaipo "Mississippi Territorija".

1817 m. Terr. Mississippi tapo padalinta ir wakarine dalis prijungta prie Unijos, kaipo walstija Mississippi. Jos żmonija 1870 m. buwo 34,000 su wirszum. Rytine dalis buwo surengta in territoriszka randa ir praminta "Territorija Alabamos". 1819 m. Alabama buwo prideta prie Unijos kaipo

walstija. Jos žmonijos, pagal paskutiny censa (1880) buwo 996,000 su wirszum.

6 Missouri.

Szeszta isz Pietwakariniu walstiju yra M i s s o u r i, prijungta prie Unijos 1821 m. Jos wardas paein ną upes to paties wardo, kuris reiszkia "purwinas wanduo".

Missouri buwo dalia "Louisianos Pirksnio". Po organizacijos "Terr. Orleans" 1803 m., Missouri parenge dalia "Louisianos Distrikto". Kelis metus weliau, ji apturejo warda "Missouri Territorijos" ir walstija Missouri buwo dalis tos Territorijos.

1820 m. Missouri atsiszauke in kongresa del prijungimo prie Unijos kaipo walstija. Kongresas perstate, kad werguwe tures butie uždrausta, jeigu ji bus prijungta kaipo walstija. Szitas atwede in labai karsztus ginczus kaslink wisuotinio klausimo ape werguwia ir dawede draugus werguwes ir prieszinykus iki karsztu politikiszku lenktyniu.

Tas atsitikimas iszilgai tapo numalszintas per wisuomeniszka sutarima "Compromise". Buwo sudereta, jog werguwe galejo butie daleista Missouri'je, bet turejo butie uždrausta wisoje territorijoje Suw. Walstiju in sziauria ir in wakarus no sziaurinio rubežiaus Arkanso. Szitas suredimas yra žinomu kaipo "Missouri Compromise".

Pagal szita suderejima Missouri pristojo prie Unijos kaipo walstija 1821 m. Jos žmonijos pagal paskutiny censa (pirm 1880 m.) buwo 1,715,000.

7 Arkansas ir Florida.

Septinta isz Pietwakariniu walstiju yra A r k a n s a s, prijungta prie Un'jos 1836 m.

Arkansas buwo dalis Missouri Terr. 1819 m. ji buwo atskirta kaipo sawistowi Territorija. 1836 m. ji tapo prideta prie Unijos, kaipo walstija.

1819 m. Florida tapo nupirkta per Suw. Walstijas no Iszpanijos už penkis milijonus doleriu. Netrukus potam ji buwo suorganizawota in Territorija ir 1845 m. ji tapo prijungtu prie Unijos kaipo walstija. Jos žmonijos 1870 m. buwo 483,000.

8 Texas.

T e x a s isz pradžiu buwo dalis Iszpanijos apwaldimu Amerike. Iszpanai apsigyweno ten da ape 1715 metus.

Kad Suw. Walstijos nupirko Louisiana no Francijos, Amerikonai sawinosi Texa, kaipo daly sawo pirkimu. Bet kad Suw. Walstijos nupirko no Iszpanijos Florida, 1819 m., randas nusprende atiduotie Iszpanams wisus ju pasisawinimus Texe.

1821 m. Mexiko ir Texas apskelbe sawia neprigulmingomis no Iszpanijos. Po szito didele Amerikonu imigracija in Texas prasidejo. Texas pasiliko po Mexikos randu iki 1835 m.

1835 m. žmonija Texo atsisake no Mexikos rando. Santa Anna megino sulaikytie juos. Pasekme szito buwo kare, kuri tensesi per 1835 ir 1836 m. Texonai iszejo pergaletojais.

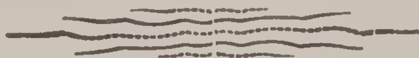
1836 m. Texas apsiskelbe nepriegulmingu no

Mexikos. Genorolas Sam. Houston buwo komandoje Texo armijos ir jam pasiseke sumusztie Santa Anna. Houston tada stojo prezidentu "Wienyteles Żwaigżdes-Walsties".

Ne trukus potam Texas norejo butie pridetu prie Suwienitu Walstiju. Buwo daug prieszingu tam isz dalies prieszwerguwiszku żmoniu sziaureje, kurie ne norejo matyt pridetos antros pawergtos walstes.

Klausimas ape pridejima Texo tapo pakeltas priesz Amerikos żmonija, laike ginczu kaslink aprinkimo prezidento, 1844 m. James K. Polk linko prie pridejimo; ir kaip Polk tapo aprinktas jis spyre greicziau pridetie Texas.

1845 m. Texas buwo prijungtu prie Unijos kaipo walstija. Jos żmonijos, pagal paskutiniu censu 1880 m., buwo 797,000 su wirszum.

PAWIRSZUTINE PERŽWALGA.

1. Uždejimas Mississippi lomos walstiju.

I. KENTUCKY, prideda prie Unijos 1792.
II. TENNESSEE, prideta, 1796.
III. OHIO. prideta 1802.
IV. LOUISIANA, prideta 1812.
V. INDIANA, prideta 1816.
VI. MISSISSIPPI, prideta 1817.
VII. ILLINOIS, prideta 1818.
VIII. ALABAMA, prideta 1819.
IX. MISSOURI, prideta 1821.
X. ARKANSAS, prideta 1836.
XI. MICHIGAN, prideta 1837.
XII. FLORIDA, prideta 1845.
XIII. TEXAS, prideta 1845.
XIV. IOWA, prideta 1846.
XV. WISCONSIN, prideta 1848.
XVI. MINNESOTA, prideta 1858.
XVII. KANSAS, prideta 1861.
XVIII, NEBRASKA, prideta 1867.

II. Pradžia Mississippi Lomos Walstiju.

I. Wisa apigarda, terp Alleganies kalnu ir Missisippi, su atmetimu tik Floridos, kuri prigulejo Iszpanams ir salos su miestu New Orleans, kurie prigulejo Prancuzams, perejo in sawasty Suw. Walstiju pagal sandora, kuria užbaige rewoliucijos kare (1783).

II. Szita apigarda tapo suorganizuota in dwi Territorijas— S z i a u r w a k a r i n e T e r r i-

torija ir Pietwakarine Territorija.

III. Sziaurwakarine Territorija tapo padaryta 1800 metuose; Ohio 1802 metuose pastojo Walstija, dalis Sziaurwakarines Territorijos, po 1800 metu, prieme warda "Indiana Territorijos".

IV. Dabartine Walstija INDIANA tapo iszkirsta isz Indiana Territorijos. Indianos Territorija tapo sukapota in sekanczias walstijas, ILLINOIS, suorganizuota in Illinois Territorija. 1807 m. ir prideta kaipo walstija 1818 metuose; MICHIGAN suorganizuotas kaipo territorija 1805 m. ir prijungtas kaipo walstija 1837 m.; IOVA, prideta kaipo walstija 1846 m., buwo pirmiau dalis Louisianos pirksnio; WISCONSIN suorganizuotas kaipo Territorija 1836 metuose, pridetas kaipo walstija 1848 m.

V. Pietwakarine Territorija surengta 1790 metuose; pirma buwo padalinta per organizacija Kentuckys, kaipo "County VIRGINIJOS", bet 1792 m. tapo ji prideta kaipo walstija.

1800 m. Territorija Mississippi tapo iszkirsta. Isz jos tapo padarytos dwi walstiji: MISSISSIPPI, prideta kaipo walstija 1817 metuose; ir ALABAMA suorganizuota, kaipo atsawa Territorija 1817 m. ir prideta kaipo walstija 1819 m.

VI. LOUSIANA tapo apipirkta 1803 metuose. Per szita pirkima Suwienitos Walstijos apturejo no Francuzijos placzia apygarda nusitensenczia in wakarus no Mississippi iki Rocky kalnu, iszemus Texas.

VII. 1803 metuose nupirkta Louisiana tapo

padalinta in "Orleans Territorija" ir "Distrkita Louisiana". 1812 metuose "Orleans Territorija" liko prideta prie Unijos kaipo walstija Louisianos.

VIII. "Distriktas Louisiana" buwo sukapotas in sekanczias wialstijas; Missouri, prijungtas kaipo walstija 1821,; Arkansas, suorganizuotas in atskira Territorija 1819 metuose ir prijungtą kaipo walstija 1836 metuose; Iowa, suorganizuota in atskira Territorija 1838 m. ir prijungta kaipo walstija 1846 m.; Minnesotta suorganizuota kaipo Territorija 1849 m. ir prijungta kaipo walstija 1858 m.; Kansas suorganizuotas in Territorija 1854 m.; ir pridetas prie Unijos 1861 m.; Nebraska suorganizuota tuom paczių laiku, prijungta kaipo walstija 1867 metuose.

IX. Texas ne atskilo no nupirktos Louisianos. Jis turejo neprigulminga pradžia. Texonai 1836 metuose numete Mexikonu junga ir užpamatawo neprigulminga Republika, kuri 1845 m. tapo prideta prie Unijos kaipo walstija.

X Florida ne atskilo no Pietwakarines Territorijos. Ji buwo Iszpanu locnascziu. Florida liko atpirkta per Suwienitas Walstijas 1819 metuose. Netrukus po tam ji liko suorganizuota in Territorija ir 1845 m. prideta kaipo walstija.

III.— Uždejimas Pacific Walstiju.

1. CALIFONIJA.

California iszsigawo isz po Mexikos per karia 1846—48 m.

Tai buwo matyt, kad pussalis Californijos, Auksztoji arba Sena Californija, ir apygarda naujos Mexikos, buwo Iszpanu isztirta. Szitie isztyrimai prasidejo in 50 metu po atradimui Amerikos per Kolumba.

Buwo pažymetas žingeidus ątsitikimas, kad drasus Anglijonu marinikas, Sir Francis Drake, atlanke krasztus Californijos 1579 metuose. Jis praleido daly tos wasaros gražioje prieplaukoje, žinomojo po wardu mariu kojos "Bay San Francisco." Drake pramine wisa apigarda New Albion ir pripažino ta kraszta pawaldystei Anglijos.

Anglijonai nieko nenuweike del užtwirtinimo szito pripažinimo ir Californija wisgi pasiliko po pawaldyste Iszpanu.

ATYDA: Wardas "Californija" tapo duotas per Iszpanus apygardai in sziauria no Mexikos. Tas wardas yra paimtas no senowiszkos kryżeiwiszkos pasakos, kuri buwo labai prasiplatinusi dienose Cortez'o.

Iszpanai po pirmiausei apsigyweno Augsztojoj Californijoj ape puse asztuoniolikto szimtmeczio. Tai buwo, kur San Diego yra, 1769 metuose. San Diego buwo wiena tik isz pirmutiniu Missiju, arba kaip jas wadindawo "Prezidiju", kuriais iszpaniszki katalikiszki Missionieriai insteige Californijoje, traukesi no San Diego iki San Francisco.

In szitas Prezidijas buwo surenkami Indijonieczių ir mokinami daliu ciwilizacijos, arba tikejimo per Rymo-katalikiszkus kunigus, kurie wadinosi "Padres". Jie weise wynwuogias, alywos medy ir fygas, ir gywendawo dideliuose namuose, pastatytuose isz nedegintu arba ant saules džiowintu plytu.

1822 m. Mexikas numete junga Iszpanu ir stojosi neprigulminga Republika. Senoji (arba Augsztoji) California tapo priskirta tada prie Mexikos prowinciju.

Pirmiejie Amerikos gywentojai surado sau kelia in California tik ape 1843 metus. Tuom laiku ta apigarda turejo nedidely skaitliu gywentoju isz Iszpanu, Mexikonu ir Indijonieczių. California tapo atrasta isz netyczių per wiena laiwa, kuris atsitrauke prikrautas su lajum ir skuromis.

1846 m. Kare tarp Suwienitu Walstiju ir Mexikos prasidejo. Amerikonai Californijoje tuo pakele "meszkos welawa" ir užtwirtino sawo neprigulmystia no Mexikos. Pasekme isz to buwo eile gynczu su Mexikos waldimierais.

Buwo jau pasakyta, kad tuom laiku kapitonas John C. Fremont, kuris buwo iszsiunstas in wakarus del iszmierawimo kelio in Oregona, pribuwo in California. Fremont susiwienijo su Amerikonais, kurie jau keliuose susiremimuose eme wirszu ant Mexikonu.

Liepos menesyje, komandorius Sloat. tada komandorius Suwienitu Walstiju laiwynes ant Pacific krasztu, iszgirdias apskelbima kares, paeme Montrey. Weliau gi Stackton užeme wieta Sloat'o. Jis paeme San Diego, ir budamas paremtas per Fremonta, užeme Los Angelos.

Ant galo metu, Jenerolas Kearney su maža kolumna isz kariaujenczios armijos prieszai Mexika ant sziaurines linijos, dasieke California, po ilgos ir sunkios keliones isz Santa Fe (Naujoje Me-

xikoje). Kearney pribuwo in laika del emimo dalybos "San Gabriel" muszyje, 8 d. Sausio 1847 metuose. Szitas muszis sulauże Iszpanu galybia ir padawe wieta Californijoje wyriausybei Suwienytu Walstiju.

Mexikos kare tapo użbaigta per "Guadaloupe Hidalgo Sandara", 2 d. Wasario 1848 m. Pagal szita sandara Suw. Walstijos apturejo placzia territorija, kuri apeme Nauja Mexika ir Californija. Suwienitos Walstijos pristojo użmoketie Mexikai Penkiolika szimtu dolieriu ir nerokuoti skolu Mexikos del Amerikos ukesu, isz wiso tris milijonus su wirszum.

ATYDA: Pagal szita sandara, rubeżius terp Mexikos ir Suw. Walstiju liko upe Rio Grande, no jos intakos iki Naujos Mexikos; potam iki upes Gila; toliau ta upe iki jos sujungos su Colorado; no czia tiesi ryba iki Ramiojo Oceano krantu (Pacific), wietoje deszimties myliu in pietus no San Diego. Netrukus po to Suwienytos Walstijos ingijo per taip wadinama "Gadsden Pirkima" didoka sklypa territorijos Sziaurines Mexikos, apimanty gera dalia Arizonos.

Ka tik priesz użmezgima tos sandaros, (19 Sausio 1848 metuose) Californijoje tapo atrastas auksas, kuris atradimas buwo prieżasczia użdejimo dideles walstijos ant Ramiojo Oceano krantu.

Pirmiau auksas tapo atrastas ant Amerikos puses iszsiszakojimo upes Sacramento. Jenerolas Sutter,Szwaicarijos gywentojas, lomoje upes Sacramento, pasamde Amerikona, wardu Marshal, del statymo pjaunamos melnyczios ant Amerikoniszkos upes. Pylimas ir nuotaka del wandens buwo padaryta, ir wanduo smarkei begdamas per nuotaka, sunesze didelia kruwa smylcziu ir żwyro. Wiena diena

Marshal patemijo blizganczias dalelias toje kruwoje ir pažino, jog tai yra auksas. Jis pasake Sutter'ui ir jie sutare ta atradima laikytie paslaptyje. Bet netrukus tas apsireiszke, ir Amerikos gywentojai Californijoje subego in ta wieta. Jie liko turtingai apdowanoti.

Naujiena to atradimo dasigawo in Walstijas ir greit pasiplete po wisa swieta, Californija buwo aukso žeme, tikra "El Dorado".

Dideles Jaujos žmoniu isz wisu swieto krasztu leidosi cze kastie auksa. Tuli isz ju perejo tukstanczius myliu per wargingas ir placzias lygumas, kiti pradryso keliautie per apimta waringu oru Panama, laike kada kiti turejo atliktie ilga kelionia mariomis aplink wingy "Cape Horn". 1849 m. laike tarp menesiu Sausio ir Balandžio, beweik ketures–deszimts tukstancziu ateiwiu isz wisu swietu krasztu pribuwo in porta San Francisco. 1850 m. Californija turejo jau 100.000 gywentoju.

Miestas San Francisco, "tartum užsetas stebuklinga sekla indijoniszku baikauninku, kuri paseta augo, žydejo ir nesze waisius priesz akis žiuretoju" stojosi dideliu miestu ir laiwu stowykla. Laiwai isz wiso swieto grumesi per "Auksinius wartus" (Golden Gate). Jis turejo 20.000.gywentoju —1850 metuose; 60 000—1860 m. ir 150.000 su wirszum 1870 metuose.

Californija netrukus buwo prisirengusi taptie walstija. Rugpjuczio menesyje 1849 m. susirinko konwencija mieste Monterey ir parenge liuosa

Walstijos Konstitucija. Kongressas pridejo California prie Unijos 9 d. Rugsejo 1850 metuose.

Mieris, del kurio buriai emigrantu griowesi in California buwo kastie auksa. Beweik wisi, kurie stojo in ta pramonia, apturejo grażu pelna. Aukso iszkasto Californijoje buwo didelis daugumas. Nuo 1849 iki 1870 metu, pagal aprokawima, iszkase cze aukso ant 1.000.000.000 dolieriu. Szitas didis daugumas aukso turejo didelia intekmia ant prekybos wiso swieto.

Istorija Californijos gali butie padalyta in du perijodu: wienas — "aukso kasimo ir wisokiu meginimu"; antras, kwiecziu ir augmenu auginimo.

Pirmas Periodas prasidejo no atradimo aukso ir traukesi iki 1860 metu. Laike szito periodo didele użduote żmoniu buwo padaugintie turtus ir gryżtie namon. Antras periodas prasidejo, kada żmonija nustojo użsiiminetie wien tik kasimu aukso ir pradejo rupintiesi ape sunaudojima waisiu żemdarbystes walstijos.

Tapo atrasta, jog żeme Californijos, kuri wasara arba sausame laike iszrodo wisai ne waisinga, turejo stebetina galybia iszduotie kwieczius ir kitus wisus jawus, su wynwuogemis ir kitais waisiais. Tada żmones tapo żemdarbiais. Po keliu metu suprato, kad iszrinkimai no iszweżimo kwiecziu buwo lygus prekiai iszkasamo aukso.

Su periodu auginimo kwiecziu ir augmenu żmones pradejo labiau rupintiesi apie inrengima sawo gywenimo ant Ramiojo Oceano krantu. Jie pamate, jog jiems nieko ne stokuoja del apsigyweni-

mo tame ženklywame ore ir gausinguose uždarbiuose už žmogiszka darbsztuma.

Laipsningas pasikelimas Californijos buwo staigus ir apstus. Pirmiejie nesziotojai kulturos Californijoje buwo, kaipo iszrinkti, jauni wyrai su emergija ir protu. Daugelis buwo gražiai mokintu. Tai dadawe labai asztru ir progresiwiszka pawidala dėl Californijos gywybes ir ciwilizacijos.

Dideliu „Pacific" geležinkeliu, pastatytu 1869 metuose, Californija yra sujungta su miestais ant Atlantiko krantu.

Inteikslingais garlaiwiais "Pacific Mail Kompanijos", Californija dasieke pakraszczius Azijos. Szita linija prekybos, su jos auksiniais ir kwietiniais laukais, duota tikra pamata Californijos gerejimui. Prie to da turi buti priskaitomi, kaipo lygios swarbos, akywa sistema wisuomeniszku mokslainiu, žydintis walstijos Uniwersitetas.

Californija pagal paskutiny suskaityma 1880, turejo su wirszum 560.000 gywentoju.

2. OREGON.

Krasztas Oregon'o, nors isz netycziu buwo atlankytas per laiwininkus no ankstywu laiku, ne daug atsižymejo beweik iki pabaigos septiniolikto amžiaus. Ape 1788 metus du prekybiniai laiwai isz Bostono, po kapitonais Kendrick ir Gray, atsilanke Oregono krasztuose.

1792 m. Kapitonas Gray atrado didelia upia Oregon, kuria jis pramine "Columbia", wardan lai-

wo kapitono Kendrick'o. Tuom laiku tas krasztas ne prigulejo jokiai tautai.

Kada Suw. Walstijos apturejo no Francuzu didelia territorija Louisiana, 1803 m., prezidentas Jefferson nusiunte partija del jos isztyrimo, po wadowais Lewis ir Clark; jie turejo nusiduoti in augsztaja daly wandenu Missouri upes ir isz cze trauktie skersai iki Ramiuju Juriu.

Szitie drasus isztyrejai, su partija žmoniu, iszlipo ant žemes 1804 metuose. Jie isztyre iki pat isztakos upes Missouri, atoguma triju tukstancziu myliu, tada perejo didely wandeny upes Columbia ir taja upia iki jos intakos. Tai buwo pirmas isztyrimas to kampo.

Daneszimas ape szita isztyrima trauke Johna Jacob Asto'a, tolreginty prekeja New York'o, prie inkurimo naujokines ant krantu Oregon'o, su pažwalgomis prekiawimo skuromis. Ponas Astor iszsiunte wiena partija žemia, o antra wandeniu ant laiwo, ir 1811 metuose tapo inkurta naujokine ant pietiniu pakraszcziu Columbijos. Ta naujokine tapo praminta "A s t o r i a".

Britiecziai pradejo labai užwydetie tam amerikonu apsigywenimui ir pradejo sawinties Sziaurinia aprubia ant pakraszczio Ramiuju Juriu. Per nedalaikima žodžio, Astoria tapo atiduota britiszkai "Sziaurwakarinei Skuru Kompanijai", 1812 metuose.

Suwienitos Walstijos ne nustojo sawintiesi ta kraszta. Dikczei susineszimu, kas link to dalyko, inwiko terp tu dwieju randu. Ant galo, 1818

metuose, Suw. Walstijos ir Anglija susitare dalytis wisa ta territorija per deszimts metu. 1828 metuose sandara dalinimosi użwaldimais tapo atnaujinta, su nusprendimu duotie metinia informacija kiekwienai partijai.

Sulig tuom laiku skaitlius Amerikonu Oregon'e buwo ne żenklywas ir pirmi swarbesni apsigywenimai tapo inwikdinti 1834 m. Ta meta burelis Metodistu misionieriu apsistojo grażioje lomoje Willamette. Cze prie ju pristojo kiti ir keletas missioniszku stocziu tapo inkurta.

Jokiu apsigywenimu toje apigardoje, no kuriu butu inwykia koki susiremimai, ne buwo inkurta iki 1846 metu. Tada liko sudereta, kad Amerikonu użwaldimai plestusi teip toli in sziauria, kaip siekia 49 gradusas, geografiszko ploczio. Greta rybu Oregano tapo potam surengta walstija Oregon, territorijos Washington ir Idaho. Oregon tapo suorganizuotas in territorija 1848 metuose.

Augimas Oregono buwo labai palengwas iki atradimui aukso Californijoje. 1850 metuose kongresas iszdawe instata atiduodanti żemias Oregone del apsigywenimo. Tas krasztas tada pradejo pylditis. 1859 tapo pridetas kaipo walstija.

No padirbimo Pacific geležinkelio augimas Oregono buwo nepaprastai staigus. Jis turi didelius turtus ir żenklywas gerybias del patraukimo nauju gywentoju. Oregone 1880 metuose buwo gywentoju 174.767.

3. NEVADA.

Plotas Nevados buwo dalis territorijos, kuria Suw. Walstijos gawo no Mexikos, pagal Guadaloupes Hidalgo sandara 1848 m.

Kada dabartinis rubežius Californijos buwo pažymetas, 1849 m. naujai prideta aprube prie rytu tapo suorganizuota kaipo Utah territorija. Ta territorija apeme dabartinia walsty Nevados.

Kada Nevada buwo dalia Utah, pribuwo in ja dalele žmoniu sektos Mormonu. Szitie pirmiejie weiklu apgywentojai nuwiko in Nevada 1848 metuose. Žmoniu buwo labai mažai iki periodo pirmo didžio atradimo aukso, 1859 metuose, bet nuo to laiko staigu paaugejo; gerokas skaitlius miesteliu tapo užpamatuota, terp kuriu Virginia City ir Carson užsieme kasimu szwino.

Nevada tapo surengta in atskira territorija 1861 m. Territoriszkas randas užsiliko iki 1864 m. kuriuose Nevada tapo prijungta prie Unijos, kaipo walstija.

Turtingumas Nevados remiasi labjausei ant iszdirbimo sidabro. Ji turi turtingiausias kasyklas sidabro ant swieto.

Jau mateme, kad territorija Utah tapo suorganizuota 1894 m. Szita territorija pirmiausei tapo apgywenta per Mormonus.

Mormonu sekta uždejo Joseph Smith, gymias Vermont'e. 1830 m. jis insteige teip wadinama "Knyga Mormonu", kuri, sake jis, buwusi apreiszkimu naujos religijos.

Keletas pasekeju susirinko pas Smith'a. Pirmiausei jie apsisedo Ohioje, potam Missouri'je ir toliaus Illinojuj, ir cze pastate miesta Nauvoos. Kur tik jie apsigyweno, wisur buwo patikti su baisiais persekiojimais ir Smithas tapo użmusztas per gauja użpuoliku 1845 metuose.

Smith'o, kaipo Mormonu pranaszo, użeme wieta Brigham Young. Mormonai, arba, kaip jie patys sawe wadindawo, "Pastaros Dienos Szwentiejie", nutare jieszkoti użdangos tolimose wakaru puszcziose. Jie trauke prie apielinkes Didžio Druskos Eżero (Great Salt Lake). Szicze jie pastate miesta wardu "Salt Lake City".

1857 m. laike administracijos prezidento Buchanan, pakilo nesutikimai terp Utah'o wirszininku ir Federaliszko rando. Prezidentas paskyre Alexandra Cumming'a gubernatorium ir iszsiunte kariumenia po Jenerolu Albertu Sydney Johnstonu del pagelbos ciwilniems uredinikams.

Young'as norejo taptie gubernatorium; ir kada jis dagirdo ape prisiartinanczia Johnson'o armija, suszauke sylas Utah'o ir prirenge ant susiremimo. Buwo mislijama, jog ten inwyks praliejimas kraujo; bet sumiszimas tapo nutildytas ir Cumming'as liko gubernatorium.

Augimas Utah'o buwo staigus. Isz wisu aszliu swieto tikintiejie in mormoniszka moksla rinkosi in ta territorija. Daug žmoniu megino sektie "daugpatystia" (po keliolika pacziu turetie), kuri yra dalimi ju religijos. Utah linksminosi sawo ge-

rybemis ir 1880 m. skaite žmoniu no 50 iki 80 tukstanczių.

VI. KARE ATSIMETIMO.

PRIEŻASTIS KARES.

Dabar turime apsipažytie su istorija namines kares Suwienytu Walstiju. Szita kare prasidejo no szaudimu ant twirtynes Fort Sumter, Balandyje 1861 m., ir pasibaige su pasidawimu Pietiniu armiju, Balandyje 1865 m. Tokiu budu ta kare truko keturis metus.

Mes galime pasakytie ape karia |atsidalinimo Suwienitose Walstijose, jog tai buwo wienas isz baisiausiu susiremimu, koks kada galejo pasitaikintie. Kare buwo atlikta su didelemis armijomis, ant placzios territorijos, ir su baisingais žudymais. Tas kowojimas buwo lobjausei apgailetinas ir apwerktinas kokis tik galejo butie, nes jis atsitiko terp dwieju broliszku pusiu žmoniu, kurie pirmiau buwo laimingiausi ir pasekmingiausi ant swieto.

Laike administracijos prezidento Buchanan'o, Siekyje 1860 m., blogi jaumai, arba kaip mes pawadinsime "antogonizmas", terp Sziaures ir Pietu apsireiszke atsimetime South Darolinos no Unijos. Pagal paweiksla South Carolinos netrukus seke ir kitos Pietines Walstijos.

Szitas antagonizmas terp Sziaures ir Pietu turejo sawo gilei suleidias szaknis szios žemes istorijoje. Seklos kares buwo pasetos prieszai žmonis, kurie užgime del iszlaikimo tos kares.

Buwo nesutikimas nuomoniu kaslink noturos Suwienitu Walstiju waldžios, arba rando, beweik no laiko, kada Suwienitos Walstijos stojo randu. Wieni sake, jog Federaliszka Unija buwo tokis SUSIWIENYJIMAS, kuris gali butie perdirbtas pagal walia ir nora prigulincziu walstiju. Kiti laikesi, jog Federaliszka Unija surenge tautiszka randa, kuris ne gali butie atmainomas.

Po teisybei tai buwo labai platus nesutikimas nuomoniu; bet meile wienybes buwo twirta wisose wieszpatystese, ir tas nesutikimas kaslink teorijos rando gal nebutu dawedias iki sudraskimo Unijos, jeigu ne swarbus medegiszki klausimai butu iszdygia del dawimo praktiszko supratimo nesutinkanczioms nuomonems.

Keletas tokiu klausimu pasikele. Teip Pietus geide liuosos prekybos, kada daug didesnis skaitlius žmoniu sziaureje, labjausei tie, ka prigulejo prie iszdirbysczіu walstiju, troszko užtarimo tarifos. Bet klausimas, kuris placziai atskiede Sziauria no Pietu, buwo klausimu ape WERGUWIA.

Laike kada tapo priimta Konstitucija, werguwe buwo Sziaurinese liginai kaip ir Pietinese Walstijose. Sziaurinese Walstijose skaitlius wergu buwo wisai neženklywas. Pietuose jie buwo labai skaitlingi no ankstywu kolioniszku laiku, isz tos priežasties, kad wergai darbinykai pelningai buwo sunaudojami prie sodinimo ir auginimo tabako ir ryžiu. Iszradimas per Whitney, 1793 m., bowelnines maszinos, netrukus padare szaka waisinimo ir augi-

nimo bowelnos Pietinese pramonese. Szitas padare didelius reikalawimus didelio skaitliaus nigeriu.

Teip atejo ant to, kad reikalai Pietiniu Walstiju tapo arti suriszti su wergais darbinykais. 1860 metuose skaitlius nigeriu Pietuose daaugo iki 4 milijonu. Sziaureje gi, kur wergai darbinykai ne teip buwo naudingi, werguwe greit iszmire. Naujos sziaurwakarines walstijos prisipylde su liuosais emigrantais. Tokiu budu prieszingumas werguwiai be pertrukio augo.

Prieszingi interesai ir jausmai del werguwes atwede iki ilgu politiszku kowojimu. Szitas ginczas prasidejo ape 1820 m. su teip wadinamu "Missouri Compromise". Wis tai augo kartume metas no meto ir ant galo daejo iki atsimetimo Pietiniu Walstiju. Perżiuresime żingsnius szitu politikiszku imtiniu. — Tie żingsniai yra:

I. "Missouri Compromise (Santaika).— Szita santaika, kaip mes jau mateme, iszaugo no gwoltaunios agitacijos kaslink werguwes klausimo, kuris sukrete wisa kraszta, 1820 mete, kada pridejimas Missouri prie Unijos kaipo walstijos inwyko. "Missouri Santaika", buwo mislijama, padet wisotina gala ginczui terp werguwiszku ir prieszingu werguwei walstiju; bet potam pasirode, jog tuom ne buwo użganedinti ne Sziaure nei Pietus.

II. Fugitive-Slave Act.— Szitas istatas, iszduotas per Kongressa 1850 m. dawe galybe waldonams sugautie sawo wergus, pabegusius in liuosas walstijas. Tas buwo patiktas su dideliu pasiprieszinimu Sziaureje.

III. Panaikinimas Missouri Santaikos Istato. — 1854 m. perstatytas per Senatoriu Stephen A. Douglas billas, panaikinantis "Missouri Compromise" tapo iszleistas per Kongresa. Szitas aktas, kuris turejo sau už užduote suorganizuota territoriszka randa del Kanso ir Nebraskos, leme, jog žmonija tu teritorija galejo liktie liuosybeje del priemimo ar atmetimo werguwes, kaip jiems patiktu.

VI. Surengimas Republikonu Partijos.— Panaikinimas "Missouri Santaikos" padare didy triukszma kiaurai sziaures. Tai dawede iki parengimo naujos partijos, pramintos Republikonu partija, kurios wiriausia užduotia buwo prieszintiesi pasiplatinimui werguwes.

V. Kowojimai Kanse.— Stowis, in koky buwo instumta terrritorija Kansas per p. Douglaso billa, kas link werguwes klausimo, apwerte žemia tos territorijos in regykla gwoltaunu ginczu del jos apwaldimo. Istorija szitu kowojimu buwo jau matyta. Ta rybine kare patrnaawo del tolesniu apkartinimu Sziaures ir Pietu.

VI. Palitikiszki Kowojimai 1856 metu—Priežasczia kowu 1856 metuose buwo werguwe, kuri pagimde dwi prieszingas partijas laike rinkimu prezidento: John Fremont buwo kandidatu Republikonu, Buchanan gi Demokratu. Demokratai pergalejo; bet pajiega prieszwarguwines partijos pasirode ant fakto, kad Fremont gawo su wirszum 1.300.000 balsu.

VII. 1857 Augszcziausias Sudas Suwienitu Walstiju nutare, kad instatas "Missouri Compro-

mise" buwo prieszingas konstitucijai ir kad waldonai wergu gali ingabentie sawo wergus in jeib kokia walstija Unijos. Pietiniai gywentojai žiurejo ant to, kaipo ant sawo tiesu, paremtu ant konstitucijos; bet Sziaure leme tai kaipo kuniszka inwedima werguwes kiaurai wisu walstiju ir kaipo apwertima tos isz wietines in tautiszka institucija. Tulose sziaurinese walstijose tapo iszduoti instatai "Personal Liberty Laws" (Ypatiszkos Liuosybes Istatai), pripažistanti liuosybia wergams, kurie ineitu in ju rubežius. Szitas labai atsiliepe ant pietiniu gywentoju, kurie sake, jog jie buwo isztikami sziaures gywentojams, kas link pyldimo sutikmes (compromise) 1850 metu.

VIII. John Browno Pasikesinimas. — Rudenyj; 1859 m. isztiko priepuolis, kuris padare baisu trukszma ir kartumus pietuose. Tai buwo piktas užmanimas, paimtas per wiena seny, wardu John Brown, kuris, su sawo sunumis, pakele kariszka trukszma rubežiuose Kansas. Jo užmanimu buwo atliuosuotie pietinius wergus. Tik su dwideszimts wienu pasekeju jis pasikeno užgriebtie Suw. Walstiju arsenala mieste Harper's Ferry, Virginijoje, 16 d. Spalio 1859 m. Bet szicze jis ir jo partija tapo pergaleti per walstijonis ir federaliszka kariumenia. Daugiau maisztininku buwo užmuszta. John Brown ir szeszi isz jo pasekeju tapo sudyti ir apkaltinti ir liko pakarti 2 d. Sausio 1859 metu. Szitas maisztas patarnawo uždegtie prota pietiniu gywentoju; del to kad, nors didesne dalis žmoniu sziaures dikczei peike pasi-

elgima Browno, wienok jo darbas buwo guodojamas no pietiniu, kaipo naturaliszka pasekme doktrinos liuosybes—żemes (Free Soil Doctrine).

Tokis buwo stowis dalyku kraszto, kada atejo laikas pastatimo kandidato ant prezidento, del użemimo wietos Buchanan'o; pawasaryj 1860 metuose żmones pasidalino in keturias partijas ir kiekwiena partija pastate sawo kandidata ant prezidento, idant reprezentuotie jos principus.

SZITIE KANDIDATAI IR JU MIERIAI BUWO:—

I. Breckinridge, kandidatas Pietines Demokratijos. Mieris: Jeib kokis ukesas turi tiesa persikeltie in jeib kokia territorija, paimdamas su sawim wisa sawo nauda ir wergus, o kongresas priwalo użtartie tiesas wergu waldonu wisose territorijos.

II. Douglas, kandidatas Sziaurines Demokratijos. Mieris: Werguwe ar ne werguwe jeib kokioje territorijoje yra wientik baltuju gywentoju territorijos użduote. Jie gal turetie tai, jeigu jie pripażins, ir nei kongresas, nei gywentojai wieszpatystes, plotuose tos territorijos, ne turi jokios tiesos kisztiesi in ju reikalus.

III. Lincoln, kandidatas Republikonu partijos. Mieris: Nera jokio instato del werguwes territorijose ir nera jokios galybes inwesti toky instata, ir kongresas priwalo użdraustie tai arba atmestie tai no kiekwienos Federaliszkos territorijos.

IV. Bell, kandidatas Unijos konstitucijoniszkos partijos. Mieris: "Konstitucija wieszpatystes Suwienijmas Walstiju ir iszpildimas istatu". Szitas

mieris ne buwo pilnas, arba jeme nenusprensta wiskas ir jis nekliude didžiausio klausimo, kuris agitawojo wieszpatystia.

Per cielus menesius, kurie pasitaike terp nominacijos tu kandidatu ir ju rinkimu, ejò palitiszka kowa, kuri atsižymejo nepaprastu trukszmu. Rinkimai atsiliko 6 d. Lapkriczio 1860 m. Ta nakty pasklido telegrafai kiaurai per wisa Unija, jog republikonai pergalejo ir jog Abraham Lincoln liko prezidentu Suw. Walstiju.

ATYDA: — Rinkimo balsu buwo: Del Lincolno 180; del Breckinridge 72; del Bell 39;del Douglas 12. Populariszku balsa buwo: Del Lincolno 1.857.610; del Breckinridge, 847.953; Douglas, 1.365.976; Bell, 590,631

Ne gali but abejones, kad laikuose aprinkimo Lincolno, skaitlingesnis daugumas Amerikos žmoniu, sziaureje ir pietuose, wienintelei mylejo Unija (wienybia) ir norejo geriau matyt ja paremema per jeib kokia auka. Dawadu to yra, kad didesnis skaitlius balsu ant prezidento gynczu, buwo mestas del konserwatywiszku kandidatu.

Tikrai ant abieju pusiu buwo didwyriai: sziaureje buwo teip wadinami "Abolitionistai", kurie buwo pasiszwentia wisiszkai panaikinti werguwia, ne žiurint nors Konstitucija ir wieszpatyste butu sugriautos per tai. Bet ju buwo labai mažas skaitlius ir eme maža dalywuma rinkimuose. Pietuose buwo kita neženklywa partija didwyriu, kuriu nieks daugiau ne apejo, kaip tik matyt pietus atskirtus nuo sziaures.

Aprinkimas p. Lincolno buwo ženklu ant weikimo wadowams atskalunu.

South Carolina užkaito judejima. Konwencija susirinko ir, 20 d. Siekio 1860 metuose, wisupirmu panaikino susiriszima South Carolinos su Unija, pagal paduotas tiesas kas link atsiskyrimo, kurios tiesos tapo wienbalsei priimtos.

Paweiksla South Carolinos greit seke ir kelios kitos pietu walstijos — menesyje Sausio 1861 m.: Mississippi, Alabama, Florida, Georgia ir Louisiana, ir 1 d. Wasario — Texas, teip kad pastaroje dienoje septynios medwilnines (bowelnines) walstijos atsiskyre no Unijos.

Stowis, paimtas per prezidenta Buchanan, buwo toks, kad nei jis, nei kongressas ne turejo tiesos per syla spirtie walstija prie prisijungimo.

Konserwatiwiszki wyrai, Sziaureje ir Pietuose, tikrai da tikejosi, jog kokia nors santaika suwes in wienybia atsimetusias walstijas. Laike žiemos skaitlingi pasiryžimai buwo atlikti, idant atwerstie ant szitokios santaikos; bet jie nuejo ant nieko.

4 d. Wasario 1861 m., konwencija atsimetusiu walstiju susirinko mieste Montgomery, Alabamoje ir ten prieme konstitucija ir parenge randa po wardu Konfederatiszkos Walstijos Amerike (Confederate States of America). Jefferson Davis, pastaras Suw. Walstiju senatorius, isz Mississippi, tapo iszrinktas ant prezidento ir Alexander H. Stephens, isz Georgijos, wice-prezidentu.

Atsiskyrusios walstijos užgriebe daugiausei fortu, arsenalu, prekybiniu namu, laiwu ir kitokiu federaliszku turtu, kurie buwo widuje ju rube-

žiu. Laike inwedimo prezidento Lincoln'o 4 d. Kowo 1861 metuos, pietuose użsiliko Suwienitu Walstiju sylos tiktai twirtyne Fort Sumpter Charlestono uoste, twirtyne Fort Pickens, arti Pussalio ir twirtynes szalyje pietines Floridos.

Palitikiszki nusidawimai 1861 m.

Abraham Lincoln tapo inwestas in prezidentystia Suw. Walstiju, 4 d. Kowo 1861 metuose. Hannibal Hamlin, isz Maine, tapo aprinktas wice prezidentu.

Sawo inwesdineje kalboje prezidentas Lincoln nurode ant didžiu klausimu kaslink wieszpatystes. Jis apreiszke, jog joke walstija ne gal istatimiszkai atsitrauktie no Unijos, atsisake lytetie werguwystes Pietu ir prižadejo laikytie ir waldytie wietas ir turtus, prigulinczius prie Federaliszko rando pietuose, tai yra, twirtynias, arsenalus ir t.t., kurie buwo užgriebti atskalunu.

Atskalunai suprato ta kalba, kaipo nurodyta kares ženkla. Pietinis kongressas mieste Montgomery pradejo organizuotie armija. Daug gimusiu pietuose oficieriu isz Suw. Walstiju armijos ir laiwines pristojo in Konfederaliszką tarnysta. Jenerolas Beauregard buwo pastatytas in komanda pajiegu skaitliuje ape keturis tukstanczius wyru, kurie jau apstojo twirtynia Fort Sumpter, Charlestono uoste.

Fort Sumpter buwo laikomas garizono isz asztuones-deszimts wyru, po majoru Andersonu. Laike atsimetimo South Carolinos, Gruodžio men.,

1860 metu, jis tapo pastatytas twirtineje Fort Moultrie, bet po keliu dienu jis isztrauke in Fort Sumpter, kaipo wieta didesnes apsaugos.

Kada prezidentas Lincoln tapo inwestas, padejimas buwo tokis, kad Fort Sumpter netrukus turejo but apleistu del stokos prowiziju; arba randas Washnigtono galejo dastatytie reikalingus dalykus ir sudrutintie kariumenes pajiegas twirtyneje Fort Sumpter.

Isz pradžiu prezidentas ir jo rodauninkai mislijo atimtie garizona isz Fort Sumpter ir pietiniai kommisionieriai, kurie buwo nusiunsti in Washingtona, suprato, kad randas Washingtono ne mislina sudrutintie twirtynes. Bet anksti Balandyje tapo nutarta iszsiustie laiwynia su reikalingais dalykais prie majoro Andersono.

Kaip tik tas nutarimas tapo žinomu, Beauregard gawo paliepima no Montgomery wąldžios reikalautie apleidimo Fort Sumpterio. Jam buwo prisakyta, jeigu tai reikalawimas nebus užganedintas, atstumtie juos per priewarta.

Reikąlawimas tapo padarytas po pietu 11 d. Balandžio. Majoras Anderson atsisake pristotie. Anksti ryto 12 d. Balandžio, ugnis tapo paleista ant Fort Sumpter isz batteriju, kurios buwo apstatytos aplink twirtynia, bombardawojimas tesesi per trisdeszimts-keturias adynas. Galop to laiko twirtyne tapo majoro Andersono ataduota 13 d. Balandžio. Yra tai ženklywas faktas, kad ant jokios puses ne buwo nei wienas nžmusztas.

Žine ape neiszlaikima Sumpter'o padare triuk-

szminga intekmia kiaurai Sziaurio ir Pietus. Sziaureje wisokia kita politika tapo atideta. Żwaigżdes ir weliawos, wedyluojenczios ant kiekwieno namo ir bokszto buwo żenklu Suwienitu Sziauriniu nuomoniu, del iszlaikimo galybes arba pirmystes wiriausio rando. Sekanczia diena po apleidimui Fort Sumpter, prezidentas Lincoln iszdawe apskelbima traukti septynesdeszimts penkis tukstanczius wyru del kariszkos tarnystos ant triju menesiu. Atsiliepimas ant to pakwietimo buwo greitas ir sudżiaugsmu isz puses liuosu walstiju. Ukwatnikai isz wisu pusiu sziaures pradejo skubintiesi link sostapyles, ir in labai trumpa łaika dideles pajiegos susirinko aplink Washingtona. Jenerolas Winfield Scott buwo wyriausiu wadu.

19 Balandżio Massachusetts'o pulkas tapo użpultas gaujos ant kelio Baltimorej. Trys kareiwiai liko użmuszti ir daug sużeistu. Kareiwiai atliepe ugnia użmuszdami ir sużeisdami tula skaitliu. Tai buwo pirmas kraujo praliejimas toje kareje.

Pietuose ta trukszminga intekme perbego lyginai augsztai. Pakwietimas trisdeszimts penkiu tukstancziu per Montgomery'o randa, del dapildimo kariaunos, tapo patiktas su daug didesniu dżiaugsmu.

Su laiku bombardawojimo twirtynes Fort Sumpter atsiskyre septynios walstijos.

Asztuonios kitos werguwines walstijos: — Virginija, Maryland, Delaware, North Carolina, Kentucky, Tennessee, Missouri, Arkansas ir didesne puse pietiniu gywentoju laikesi atstu no atsimetimo tikedamos pakajaus, ir nutare ne pristotie

prie atsiskyrusiu walstiju, kolei ne bus prispyrimo per priewarta.

Kaip szitos asztuonios walstijos ne atsitrauke no Unijos laike Lincolno proklemacijos, jis atsiszauke in kiekwiena isz ju, idant duotu pripuolanczia kariumenia. Bet no wisu apturejo gresmingus atsiliepimus, su atsisakimais duotie nors kiek kariaunos.

Virginija iszdawe instata apie atsimetima 6 d. Gegužio. North Carolina iszdawe instata apie atsimetima 20 d. Gegužio. Tennessee 8 Birželio. Kitos pawergtos walstijos buwo: Delaware, Maryland, Kentucky ir Missuri. Szitose walstijose atsimetimas turejo pasitiktie su galingu pasiprieszinimu. Pasibaige ant to, kad jos liko sulaikytos prie Unijos.

Pietus buwo dikczei sudrutinti per prijungima Virginijos. Kaip tik ta walstija atsitrauke no Unijos, "Konfederacijos" randas persikele isz Montgomery in Richmonda.

Netrukus buwo regima, jog Virginija rytuose ir rubežiai wakariniu walstiju Kentucky ir Missouri taps regykla kares. Isz sziaures ir isz pietu apginkluotos pajiegos skubinosi prieszakin del gynczu kaslink apwaldimo anu walstiju.

III Kariawimai 1861 m.

Weikalai Rytuose. — Stowis Unijos pajiegu Virginijoje, pabaigoje Gegužio, buwo sekantis:—

Didele armija susirinko aplink Washingtona, po senu jenerolu Scott. Nakczia 23 d. Gegužio druta

kolumna perejo per Potomac upia Washigtone, ir apeme Arlington Heights (auksztotes) ir miesta Alexandria, Virginijoje.

Dwylika tukstanczių kariumenes, po jenerolu Butler'u, laike apgulia twyrtinia Monroe, ant Yorktown pussalio.

Kolumna po jenerolu Patterson'u buwo pastatyta arti Harpers Ferry.

Kariumene Ohio ir Unioniszkos West Virginijos, po generolu G. B. McClellan, perejo Ohio upia West Virginija.

Stowis konfederatiszku sylu Virginijoje, tuom pacziu laiku, buwo sekantis:

Wiriause armija buwo surinkta priemiestije Manasas Junction, Virginijoje, po komanda jenerolo Beauregardo.

Wiena syla buwo ant pussalio (pagal Yorktown ir Big Bethel), po jenerolu Magruder, del prilaikimo Butlerio prispirta.

Kita po jenerolu J. E. Jognston, Shenandoah Valley lomoje už akiu Pettersono.

Kita gi wel buwo West Virginijoje, apimanti druta wieta toje kalnuotoje apygardoje ir pasirengus kibtie priesz McClellan.

Mc Clellan'o karewimai West Wirginijoje— Virginijoje atsitiko susiremimas. Staigus susitikimas inwyko 3 d. Birželio, pas Philippi. Unijos syla paeme wirszu.

Tada McClellan pradejo kową pas kalna Rich Mountain, 11 d. Liepos, kurioje jis priwerte pie-

tinias sylas atsitrauktie. Du musziai atsiliko Carrick'e Ford ir Beverly, jie tapo wel iszblaszkyti. Pirm pabaigos Liepos kariawimas tapo użbaigtas ir konfederatai tame laike wisiszkai atsisake no West Virginijos.

ATYDA— Veikalai West Virginijos kariawimu ne turejo didelio swarbumo; bet ju pergale patarnawo pakurstimui sziaures, ir netrukus po to dawede iki paskyrimo McClellan'o in komanda wiriausios armijos Unijos, Viginijoje. Unijos armija West Virginijoje skaite ape 30.000. Konfederatiszka syla buwo mażesne nei 10.000.

Netrukus atsitiko susiremimas kalnuose West Virginijos, susiemimas inwyko terp sylu ant pussalio. Generolas Butler iszsiunte isz twirtynes Monroe kariumenia, kuri użpuole prieszinga syla pas Big Bethel 10 d. Birżelio. Butlerio kariumene tapo atstumta su nuotrota.

Shenandoah Valley'e, kolumnos Pattersono ir Johnstono saugojo wiena kita be jokio pażymeto weikimo.

Bull Run kariawimai.— Toje walandoje atyda abieju — sziaures ir pietu buwo atkreipta ant dwieju dwieju wyriausiu armiju, — sziaurines sylos, pramintos "Potomoc Armija", ir pietines sylos, pramintos "Armija Sziaurines Virginijos". Pirmoji susidejo isz trisdeszimts penkiu tukstanczium wyru ir buwo pawesta komandai jenerolo Irwin MaDowell, kuris buwo po intekme jenerolo Scott, buwusio da wiriausiu jenerolu, nors per senu ir nestipriu del stojimo ant lauko kares. Pastaroji armija po komanda Beauregard'o apsisedo Centrevillej ir Manassas Junction'e, użstodama kelia in Richmond.

Richmond, kaipo sostapile Pietines Konfederacijos, stojo didelei prieszinga wieta, kuria Potomaco armija turejo użimtie. Wisa sziaure nepaprastai atsiliepe ant szito dalyko ir pakele riksma ant Richmondo. Jenerolas Scott, atsiduodamas tokiam prispyrimui, liepe jenerolui McDowell eitie prieszais. Tai buwo pradeta 16 d. Liepos m.

Po nekuriu pirmutiniu susiremimu pas Centreville ir Blackburn's Ford, Unijos armija anksti nedelios ryta 21 d. Liepos, dagawo Bull-Run'a, uż kurio buwo pastatyta armija Beauregard'o.

Perejus upialy Unijos armija pradejo kowa. Asztri musza użstojo, kuri tesesi didesnia daly dienos. Ji buwo atlikta su dideliu atsidawimu isz abieju pusiu. Iszrode, jog Unijos armija ims wirszu, bet po pietu konfederatai, sudrutinti per Johnstono kolumna isz Shenandoah Valley, użpuole ant didesnio sparno Unijos armijos, kuri tapo suardyta. Tada kareiwiai persigandia bego Washingtono linkon.

ATYDA. Pagal urediszkus padawimus Pietus nustojo Bull Run kowoje 378 użmusztu, 1.489 sużeistu ir 30 prapuolusiu; isz wiso 1897. Pagal urediszkus padawimus Unija nustojo 481 użmusztu, 1.011 sużeistu ir ape 1.500 paimtu in nelaiswia isz wiso skaitlius nustotu buwo 3000 wyru.

Abelnas rezultatas Bull Run muoszio pertikrino wisa kraszta, jog ant jo buwo akyweizdinga ir baisi kare. Abidwi pusi suprato ta tikrybia ir wel pradejo triustiesi, rengdamos armijas ant dideles swarybos. Prezidentas Lincoln paszauke pusia milijono kariumenes.

Armija aplink Washingtona buwo pastatyta

po komanda Jenerolo George B. McClellan. Jis pradejo organizuotie, ginkluotie ir lawintie, arba miklintie sawo sylas. Rudenop 1861 m. Potomaco armija skaite szimta penkes deszimts tukstancziu wyru su wirszum. Pietine armija apturejo didelius prideczkus. Ji pasiliko sawo wietoje po Beauregardu, mieste Manassas Junction.

Per laika 1861 metu didžiausios armijos Virginijoje nebekawosi isz naujo. Wienintelis kariszkas weikalas rytuose, laike tu menesiu, buwo tik po Ball's Bluff'u susitikimas, kuris žymei atsiliepe ant Unijos.

Weikalai Wakaruose. — Kariauniszki weikalai wakaruose laike 1861 metu, atsižymejo walstijoje Missouri. Szitoje walstijoj kaip ir kitoje susiedineje — Kentucky, žmonije pasidalino terp Unionistu ir atskalunu.

Atskalunai padare didely ženkla miklumo ingydami walstija del konfederacijos ir nugrudo kariumenia isz Texo ir Arkanso in Missouri. Du swarbiausi weikalai no Missouri'o kariawimu 1861 metuese buwo: susiremimas po Carthage ir musza ant upelio Wilson's Creek, isz kuriu susitikimu, abudu, priwerte Unijos kariauna atsitrauktie.

Wienintelis antras weikalas walstijoj Missouri tame mete buwo kowa po Belmont'u, 7 d. Lapkriczio. Brigadyrius — jenorolas U. S. Grant nugabeno expedicija žemyn upia Mississippi, isz Cairo in Belmont. Po iszdraskimui atskalunu guolos toje wietoj, szita syla buwo užpulta kariaunos atsiunstos isz konfederatiszkos sudrutintos guolos prie Columbus, Kentucky'je prie upes Mississippi,

prieszai Belmont. Grant'o syla liko priwersta sugryžtie pre sawo kanuoliniu laiwu ir trauktie atgal in Cairo.

Kowimai ant wandens ir kranto — Netrukus po užsidegimui kares, pietines prieplaukos tapo prezidento Linceln'o apskelbtos užgintomis ir užsieme pawerstie jas ant sawo naudos kaip galima geriausei. Laiwyne Suwienitu Walstiju isz pradžiu buwo labai maža, bet paskui daug laiwu tapo insteigtu arba nupirktu. Wienok skaitlius laiwu inrengtu pietinese prieplaukose buwo wisiszkai nedatenkantis teip, kad uždraudžianti weikimai turejo mažai kliucziu iszpildimui užmanymo ir tai buwo daug pirmiau, neg užgynimas tapo inwestas ant naudos Suwienitu Walstiju.

Pietams truko laiwu, bet jie iszsiunte keleta laiwu del apgriebimo sziaures prekybos. Isz tu labjausei pasekminga ta meta buwo Sumpter, po komanda kapitono Semmes.

Swarbumas apwałdimo swarbesniu pietiniu prieplauku atwede iki to, kad turejo iszsiustie kełeta laiwyniu expediciju laike 1861 metu. Pirma isz ju buwo po wadowystia komandieriaus Stringham ir jenerolo Butler, kuri 29 d. Rugpjuczio paeme twirtynias Hatteras Inlet, ant kranto sziaurines Carolinos.

Antra expedicija, daug didesne, po wadowystia komandieriaus Dupont ir jenerolo T. W. Sherman'o apeme žeminias drutwietias Port Royal'e, Pietineje Carolinoje, 27 d. lapkriczio. Kariauniszka syla iszejo isz laiwu ant Hilton Head ir ta wie-

ta tapo potam centrumi kowu ant laiwu prieszai pietinius portus.

Swetimžemines Intekmes. — Netrukus po užsidegimui kares, Britijos randas iszdawe proklemacija neprigulmes (13 Gegužio), pripažindamas pietus, kaipo "kowojanczia galybia".Francuzija, netrukus, padare ta paty."

Szitas buwo priežasczia karcziu jausmu sziaureje. Tuom pacziu laiku pietus sake, jog Anglija neinsikiszo ganetinai ir reikalawo pripažinimo no Europiniu galybiu, kaipo neprigulmingos tautos. Daug žmoniu pietuose tikejosi, jog Anglija, kuri daug kente no sustapdimo dastatomos medwilnes (bowelnos), panores pripažintie pietu neprigulmystia ir atidarys užgynta laiwynikystia. Bet Anglijai nejo ape ka kita, kaip tik ape pripažinima neprigulmystos pietuose.

Wienas atsitikimas, kuris pasitaike pabaigoje 1861 metu, ka tik ne intrauke Suw. Walstijas in karia su Anglija. Tas atsitikimas buwo garsus darbas laiwo Trent.

Mason ir Slidell, du konfederatiszki kommisijonieriai britiszko rando, perbego blokada (t. y. uždrausta prieplauka laiwinikystei) ir pagal Havana per gwolta dasigawo ant laiwo Trent, kurisai tapo sustabdytas Suwienitu Walstiju kariszko laiwo "San Jacinto", po komanda kapitono Wilkes. Mason ir Slidell tapo suimti ir nugabenti in twirtynia Fort Warren.

Kada naujiena apie szita užgriebima dasieke Anglija, Britanijos randas pareikalawo užgriebtuju

kommissijonieriu ir pradejo rengtis ant kares. Bet kare tapo praszalinta, nes Suwienitu Walstiju randas paleido Mason'a ir Slidell'y. Priežastis delko randas juos paleido, buwo ta, kad Suwienitos walstijos per wisa laika laikesi tiesu, kaslink neužkabinimo laiwu, kurie nesikiszo in ju reikalus. Jos ne iszteisino kapitono Wilkes už paemima minetu kommissijonierių no Trent'o.

IV. Kariawimai 1862 metu.

Weikalai Wakaruose.— Kariauniszki weikalai 1862 metu atsižymejo ir wakarinese regyklose kares.

Stowis prieszingu armiju Wakaruose, pradžioje 1862 metu, buwo sekantis: Konfederatai padare linija apsigynimo, kuri trauke no upes Mississippi in rytus iki Cumberland kalnu. Likusi dalis buwo mieste Columbus ant Mississippi. Twirtynes Henry ir Donelson saugoje Cumberland ir Tennessee upias. Ženklywa armija Bowling Green'o apdenge didelias geležinkeliu linijas pietu linkon iki Nashvilles. Deszinys sparnas buwo prilaikomas per syla, pastatyta mieste Mill Spring Kentuckyje. Jenerolas Albert Sydney Johnston buwo komandierium pietiniu sylu wakaruose.

Isz Unijos puses buwo wiena armija mieste ir aplink miesta Cairo, po jenerolu Grant. Bowling Green buwo spaudžiamas no armijos po jenerolu Buell. Syla po Mill Spring'u buwo muszama per kariumenia po jenerolu G. H. Thomas. Jenerolas Halleck buwo wyriausiu jenerolu tu wakariniu sylu.

Kariawimas 1862 metu prasidejo no užpuolimo ant pietiniu sylu po Mill Spring'u pirmame menesyje metu. Jenerolas Thomas turejo pasekmia ir pietinis jenerolas Zollicoffer tapo užmusztas. Antras muszis buwo maiszyta expedicija ant žemes ir wandens, prieszai twirtynias Fort Henry ir Donelson. Maža laiwyne isz wakariniu kanuoliniu laiwu buwo po komanda komandieriaus Foote. Syla ant žemes buwo po jenerolu Grant. Laiwyne nuplauke augsztyn upia Tennessee iki Fort Henry (6 d. Wasario). Ta twirtyne pasidawe po asztriam musziui. Didele dalis konfederatiszko garizono pabego in Fort Donelson.

Dabar jenerolas Grant pasikele ant Fort Donelson ir pasirode prieszai ta twirtynia 12 d. Wasario. Po keliu asztriu susiremimu, garizonas, susidedantis isz dewyniu tukstanczių wyru, pasidawe ant nekuriu iszlygu, ryte 16 d. Wasario.

Paemimas szitu twirtyniu dawe jaustie labai skaudu smugy del pietu. Tai buwo ne delto, kad jie nustojo daugel wyru, bet kad atidarimas Cumberland ir Tennessee upiu del Unijos kanuoliniu laiwu suarde wisa apsigynimo linija, kuria konfederatai buwo padaria. Jenerolas Albert Sydney Johnston turejo atsisakytie no Kentucky ir dideles dalies Tennessee. Isz pirmo atsitrauke in Murfreesboro (Tennessee). Unijos armija, po wadowystia Buell'o, seke jy arti ir 23 d. Wasario paeme Nashville.

Kada užgriebimas Danelsono sukrete wyriausia apgynimo linija konfederatu, tapo paojingo-

mis ir likusios wietos drutojo Columbaus. Konfederatai greit apleido ta wieta ir nutrauke žemyn ant Salos No. 10 ir New Madrid'o. Columbus tapo apimtas Unijos armijos 22 d. Kowo. Wakariniai kariszki weikalai 1862 metu atsižymejo labai dailei del Unijos armiju ir patarnawo sukurstimui wisos sziaures.

Muszis po Shilok.— Naujas kowimasi buwo rengemas. Albert Sydney Johnston, Kowo menesyj, surinko wisas sawo iszirusias pajiegas mieste Corinth ir nusprende duotie smugy Unijos armijai, kuri buwo po jenerolu Grant. Ta armija po paemimo twirtynes Fort Donelson, tapo nugabenta in Pittsburgh Landing'a, ant upes Tennessee. Unijos armijai, po jenerolu Buell, buwo paliepta eitie isz Nashvilles ir susiwienytie su Granto armija.

Pirmiau negu tos pajiegos galejo susiwienytie, pietine armija slapta apleido Corinth'a ir užpuole ant Grant'o armijos mieste Pittsburgh Landing. Po Shilok'u atsiliko asztrus muszis 6 d. Balandžio. Konfederatai skaite 40.000 wyru, Unijos armija 57.000.

Užpuolikams pasiseke nuwyti Unijos armija no lauko, iki kanuoliniu laiwu, kur ji galejo pasisleptie. Bet jenerolas Albert Sydney Johnston liko užmusztas ir po pietu Buell'o armija pribuwo; teip kada sekanty ryta Unijos armija pasikele, konfederatai atsitrauke in Corinth'a.

ATYDA: Unija nustojo Shilok'o kowoje 15.000 wyru; konfederarai 10,699 užmusztu, sužeistu ir pra- - olusiu.

Beauregard, kuris apeme komanda pietiniu laiwu in wieta užmusztojo Johnstono, pasiliko Co-

rinth'e, kol Unijos pajiegos po jenerolu Halleck ne pradejo artintis su atsargumu prie tos wietos. Tada Beauregard'as apleido Corinth'a. Unijos armija apeme Corinth'a 30 d. Gegužio.

Umame laike, atsitraukus konfederatams, keletas ju apsisaugojimo wietu, ant Mississippi, nupuole: Sala No. 10. 7 d. Balandžio; twirtyne Fort Pillow 4 d. Biržellio; ir miestas Memphis dwi dieni paskiau.

Bragg'o užejimas in Kentucky.— Apemus Corinth'a Granto armija pasiliko per nekury laika ant wietos, apeme ilga linija isz Memphis, Tennessee'je, iki Huntsville, Allabamoje. Buell'o armija tapo atskirta ir nusiunsta del apemimo swarbios wietos Chattanooga, Tennessee'je.

Didžioji konfederatu armija pietwakaruose, po jenerolu Bragg, (kuris apeme wieta Beauregardo) umame laike buwo paslaptingai perkelta rytu linkon isz Corinth'o ir pastatyta Chattanoogoje. Buell'o armija artinosi prie tos wietos menesyje Rugpjuczio 1862, kada Bragg staigu leidosi su sawo wisa armija sziaures linkon ant upes Ohio.

Szitas leidimasis priwerte Buell'u greit atsitraukti in Louisville.

Tuom pacziu laiku Bragg'o armija trauke sziauren; kita kolumna po jenerolu Kirby Smith, pasikele isz Knoxvilles in Kentucky. Rugsejo menesyj dwi pietines armijos buwo widuryje Kentucky. Jos apsklido ta walstija ir ju dastatitojai maisto surinko daug prowizijos. Wienok jie nepadare dydelio sukilimo, arba triukszmo toje walstijoj, ir kaip

Unijos armija, netrukus, tapo sudrutinta, Bragg ir Smith atsitrauke ant Chanttanooga, galop Rugsejo menesio.

Buell'o armija wijo Bragg'a per Kentucky. Palei Perryville atsitiko muszis 8 d. Spalio, kuri eme Unijos armija turejo pasekmia. Bet Bragg pabego in Chattanooga.

Unijos armija dabar, po JENEROLU ROSECRANCZ'U, nuejo net iki Nashville, kur ji užeme sudrutinta wieta. Netrukus po Bragg'o armija trauke in sziauria isz Chattanogos ir apsisedo Murfreesboro'je, keles mylias in pietus no Nashville's.

MUSZIS PO MURFREESBORO.— Galop Siekio, 1862m., jenerolas Rosecranz pasikele isz Nashville's užpultie ant Bragg'o. Isz to pakilo muszis po Murfresboro. Muszis prasidejo ryte 31 d. Gruodžio. Konfederatai metesi ir puldami ant deszinio nio sparno Unijos armijos, pagrume juos isz lauko kowos. Musza tesesi wisa diena su dideliu atsargumu ir apsimislijimu abieju pusiu. Kada prisiartinus nakcziai negalima da buwo spetie kartra puse pergales.

Sekanczia diena 1 d. Sausio 1863 m. buwo wel muszis, bet ne wiena puse negalejo sprenstie pergales. 2 diena muszis atsinaujino; bet galop to kruwino stengimosi buwo "tasoma kowa". Kaip ne buk Unijos armija iszlaike sawo wieta ant lauko Murfreesboro kowos, ir Bragg atsitraukias ir apsistojo ant Duck upes, kelias mylias in pietus.

KITI WAKARINIAI WEIKALAI.— Kada didžios armijos darbawosi tokiu budu Kentucky'je ir Ten-

nessee wasara ir rudenyj 1862 metu, prieszingos sylos Mississippi'je dare nekiek mažesnias kowas.

Kada Bragg ir Buell nuwyko in Tennessee, Grant buwo paliktas užpakalyje del prilaikimo Corinth'o ir Iukas, Mississippije. Ant konfederatu puses jenerolai Price ir Van Dorn pasiliko del saugojimo tos sylos. Pirm pabaigos Rugsejo, Price ir Van Dorn užpuole ant Corinth'o ir Iukos, bet jiedu ne galejo iszkrapsztytie isz ten Unijos kariaunos, kuri buwo drutai apsisedusi.

Ankstyboje pradžioje 1862 metu, asztrus muszis tapo atliktas toli wakaruose no Mississippi. Tai buwo PEA RIDGE, Arkanse—. Pietine syla buwo po jenerolu Van Dorn; Unijos armija po jenerolu Curtis. Van Dorn tapo sumusztas tame muszyje, 7 ir 8 d. Kowo.

WEIKALAI RYTUOSE.— No wakariniu karewimu 1862 m. mes dabar atsigreszime ant Virginijos karewimu 1862 metu.

Buwo jau matyta, jog Potomaco armija buwo suorganizuota primiestyje Washingtono laike rudens ir žiemos 1861 meto. Jenerolas George B. McClellan buwo wyriausiu komandierium. Pawasaryj 1862 m. jis surenge armija netoli isz dwieju szimtu tukstaucziu.

Pietine armija, dabar po jenerolu J. E. Johnstonu gulejo Manassas Junction'e.

Jenerolo McClellan'o planas buwo neužpultie ant Johnstono armijos Mannassas'e, bet idant pergabentie armija wandeniu prie Yorktown pussalio ir isz tos puses pristatytie prie Richmond. Kowo

menesyje 1862 m. McClellan pradejo apgawingai rengtis ant Mannassas. Johnston atsitrauke pietu linkon prie Richmondo. Tada Potomaco armija tapo pagrażinta in Alexandria ir leidosi wandeniu prie twirtynes Monroe, ant pussalio.

Pussalio kariawimas.— 4 d. Balandżio Potomaco Armija pradejo trauktie augsztyn in pussaly. Netrukus ji tapo sustapdyta per sudrutinima Yorktown'e. Tas sustabdymas ten suteike jenerolui Johnstonui laika del partraukimo wisos jo armijos in Yorktowna.

Menesy laiko paeme del parengimo bateriju prieszai Yorktown'a. Tada Johnston patylei apleido ta wieta ir atsitrauke ant Richmond'o. McClellan apeme Yorktown'a 4 d. Gegużio ir leidosi paskui atsitraukenczia armija.

Sekanczia diena użpakaline dalis Johnston'o armijos tapo atitraukta prie Williamsburgo. Szicze atsitiko muszis 5 d. Gegużio. Buwo newa pasekme del Unijos armijos, bet Johnston prasiszalino.

Potomaco armija dabar pasikele ant Chickahominy. McClellan pastate armija isz dalies wienoje puseje Chickahominy ir isz dalies antroje puseje, Kairioji buwo prie Bottom's Bridge (Battomo tilto), deszine prie Mechanicsville.

Jokios kowos ne buwo atlikta iki paskutinios dienos Gegużio. Tada pietinis komandierius użpuole ant tos dalies McClellan'o armijos, kuri buwo ant pietines puses Chickahominy. Ta weikme tapo praminta "Kowa Grażiu Arżuolu" (Battle of Fair Oaks). Ji liko be iszriszimo.

Ta kowa tapo atnaujinta sekanczia diena (1 d. Birželio), McClellan'ui labjau pasiseke ir konfederatai atsitrauke arcziau prie Richmondo. Toje muszoje jenerolas J. E. Johnston liko sužeistas, ir jenerolas R. E. Lee apeme komanda ant pietines armijos Virginijoje.

McClellan dabar ne ejo ant Richmondo. Jis lauke pagelbos antros Unijos armijos, kuri buwo po jenerolu McDowell, ir trauke no Potomac in Fredericksburga, isz kur ji turejo pributie ir pagelbetie armijai, apgulusei Richmond'a.

Del padauginimo McDowell'o armijos buwo dwi kitos sylos Virginijoje — Fremont'o syla pietwakarineje Virginijoje ir Banks'o syla Shenandoah Valley'e.

Kolei Potomac'o armija gulejo laukdama konfederatu, komandierius nusiunte Stanewall'a Jacksona sziaures linkon. Ant inejusiu Jackson pirmas dawe smugy Fremontui, kuris turejo atsitrauktie. Tada jis užpuole ant Banks'o sylos Strasburg'e ir baisei jy nubaudias, nusiunte ant Potomaco. Mc Dowell'o armija teipgi turejo iszeitie isz Fredericksburg'o, prieszint Jacksonui.

Kada Jackson atmusze atgal tris Unijos sylas, pasiskubino pristotie prie jenerolo Lee. Unijiszkos sylos McDowell'o, Banks'o ir Fremonto wijo Jackson'a iki Shenandoah lomos, wienok nepawijo. Szitie waikimaisi atsitiko pastarose dienose Gegužio ir pradžioje Birželio.

Po sugryžimo isz tos keliones, Lee paliepe Jackson'ui trauktie ant deszinio sparno Unijos ar-

mijos Mechanicsvillej. Szita jis atliko 25 d. Birželio. Antra diena Lee perejo upia Chickahominy isz Richmond'o ir susiwienyjas su Jackson'u, užpuole ant dalies McClellan'o armijos, kuri stowejo ant sziaurines puses Chickahominy. Czia inwyko muszis po wardu Gaine's Mill, 27 d. Birželio.

Szitame muszije Unijos kariumene tapo iszwaryta isz jos wietos su didełemis nuotrotomis. Su painem tik jie galejo persikeltie per Chickahominy ir pristotie prie dalies armijos, kuri gulejo ant pietines puses.

Isz priežasties Gaines Mill muszio McClellan nustojo progos gawimo reikalingu dalyku ant York upes ir tapo priwerstas jieszkotie naujos progos ant James upes. Tas atsitraukimas atsižymejo musziais Savages Station (29 d. Birželio) Glendale (30 d. Birželio) ir Malvern Hill (1 d. Liepos). Paskutinioje muszoje Lee'o armija patiko atremima. Szitas padare McClellanui proga del iszsigawimo prie Harrison'o Landing ant James upes.

Tokiu budu McClellan'o užduote paimti Richmond'a per eninsulos kariawimus ne inwyko. Wienok Lee'o patrota buwo didesne negu McClellan'o. Pirmojo buwo ape dwideszimt tukstancziu užmusztu, sužeistu ir prapuolusiu, o antrojo tik ape asztuonioliko tukstancziu.

Lee'o Inejimas in Sziauria.— Netrukus po atsitraukimui Unijos armijos, konfederatai, Rugpjutyje 1862 m. pradejo trauktie ant Washingtono. Terp Lee ir Potomac buwo wiena armija, susidedanti isz penkesdeszimts tukstancziu wyru, isz sylu po Fremont'u, Banks'u ir McDowell'u ir dabar su

wienytu po jenerolu John Pope. Szita armija saugojo linija Rapidano.

Jackson wedantis pasikelusia pietinia armija użpuole Banks'o syla po Cedar Mountain, 9 d. Rugpjuczio. Banks galejo iszlaikytie Jackson'a prispirta per nekoky laika; bet kad dideji syla konfederatu pribuwo, Banks turejo atsitrauktie. Lee gule ant Pope, priwersdamas jy atsitrauktie sziaures linkon isz kiekwienos wietos.

Labjausei kruwinas susiremimas szito kariawimo inwyko ant wietos seno "Buell Run" muszio. Szita imtyne praminta "Antru Musziu po Mannassas", atsitiko 29 ir 30 d. Rugpjuczio. Pope'o armija liko wisiszkai sumuszta.

Kaip dagirdo, jog Lee grudasi sziaures linkon, McCllellanui buwo paliepta skubiai patrauktie Potomaco armija atgal in Washingtona. Paskutinis muszis buwo po wardu "Chantilly muszis", 1 d. Rugsejo. Czia Unijos Jenerolai: Kearney ir Stewens, liko użmuszti.

Sudraskyta armija tapo suwienyta su Potomaco armija po Washingtonu ir atiduota po komanda McClellano,

Dabar Lee, wietoje ejimo tiesiog ant Washingtono, perejo upia Potomac augszcziau ir trauke linkon Frederick City, Maryland'e, o isz ten wakaru linkon. McClellan pasitrauke augsztyn Potomac'o, idant pasitiktie konfederatus.

Lee patrauke sawo syla po South Mountain, idant użstotie kelia terpkalniuos, laike kada jis nusiunte Jacksona paimtie garnizona mieste Harpers Ferry. McClellano syla po smarkios muszos, po

South Mountain, perejo terpkalnius, 14 d. Rugsejo. Bet pirma, negu McClellan spejo užpultie del apsaugojimo, Harper's Terry'o garnizonas, isz dwylikos tukstanczių wyru, buwo pasidawęs Jacksonui, 15 d. Rugsejo.

Dabar Lee suwienyjo sawo sylas už upelio Antietam Creek, netoli miestelio Sharpsburg. McClellan ejo prieszai juos ir susireme su konfederatais didžiame ANTIETAM muszyje 17 d. Rugsejo. Kowa traukesi wisa diena. Abi armijos tapo łabai suardytos. Bet Unijos armija dalaike ir Lee buwo priwerstas keltis atgal per Potomac'a in Shenandoah loma.

Unijos armija neweike nieko iki Lapkriczio. Tada McClellan perejo Potomac'a ir trauke linkon rytines puses ant Blue Ridge. Konfederatai atsitrauke tolyn in Shenandoah loma.

Widuryje szitu klausimu McClellan, mieste Warrenton, gawo paliepima atiduotie komanda ant Potomac'o armijos jenerolui Ambrose E. Burnside.

WEIKALAI ANT RAPPAHANOCK.—Jenerolas Burnside nugabeno armija prie Rappahanock upes prieszai Fredericksburg'a Jo planu buwo trauktie ant Richmondo tuom keliu. Lee sutrauke sawo armija in Fredericksburg'a ir kalwas užpakalyje miesto sudrutino apkasais.

Burnside persikele per Rappahannock 11 ir 12 d. Siekio ir pradejo kruwina muszy po Fredericksburg'u 13 d. Siekio. Unijos armija liko sumuszta ir ir nustojo apie wienuolikos tukstanczių wy

Teip mes mateme, jog laike 1862 meto pasekme kares Virginijoje, augsztai linko ant puses

konfederatu, kada wakaruose jos buwo labai palinkusios ant puses Unijos armijos.

UŻGRIEBIMAS NEW ORLEANS'O.— Pawasaryj 1862 sylinga laiwyne isz apginkluotu laiwu, po komandierium Dawid G. Farragut tapo iszrengta del paemimo swarbaus miesto Orleans. Kariszka syla po jenerolu Butler turejo pagelbetie weikimuose.

Ta laiwyne nuplauke upia Mississippi prie twirtyniu JACKSON ir ST. PHILIP, kurios gyne prieiga prie New Orleans'o. Farragut po subombardawojimo szitos twirtynes per szeszsias dienas, apsiaube jas su sawe kanuoliniais laiwais. 24 d. Balandżio.

Szitoje weikmeje laiwyne turejo ne tik użpultie ant drutwiecziu, bet turejo patiktie su konfederatu gudriais iszmislais — ugninemis prietaisomis ir t.t. Didżioje laiwineje muszoje Farragut turejo wisuotina pasekmia. Laiwyne prisiartino prie New Orleans, kuris buwo apleistas per syla konfederatu. 28 d. Balandżio, miestas liko paimtas ir armija po jenerolu B. F. Butler apeme kariauniszka wieta jame.

WEIKALAI ANT WANDENS.— Laike 1862 meto atsitaike dikczei kariszku weikmiu ant wandens ir żemes. Labjausei akywas laiwynes muszis buwo terp dwieju didżiu laiwu MERRIMAC ir MONITOR, prie Hapton Roads.

Merrimack buwo konfederatu kariszkas laiwas, aptrauktas geleżia, kuris buwo padirbtas Norfolk'e. 8 d. Kowo, szitas baugingas mariu baisumas metesi ant Unijos laiwynes netoli uosto upes James.

Jis sugadino wienmastiny kariszka laiwa "Cumberland" ir fregata "Congress", Iszrode, jog nieks ne gales sulaikyti jo smarkaus użsineszimo.

Bet per nakty pribuwo isz New Yorko "Monitor", kuris buwo naujas ir wienintelis, geleżia ap trauktas kariszkas laiwas, padirbtas kapitono Ericsson'o.

Ryto meta Monitor, komandawojemas kapitono Worden, użpuole ant Merrimac'o ir po asztriam musziui priwerte konfederatu geleżiny laiwa sużeista atsitrauktie in Norfolk'a. Su menesiu weliau. kada McClelan paeme Yorktown'a, jenerolas Wool paeme Norfolk'a ir konfederatai wisiszkai sugadino Merrimac'a.

Ant kranto Atlantiko buwo keletas swarbiu expediciju, kaip ant wandens teip ir ant żemes, pawasaryj 1862 m. Pirma buwo po jenerolu Burnside ir komandierium Goldsborough. Laiwyne ir kariszka syla, 8 d. Wasario, paeme Roanoke sala. 14 d. Kowo, enerolas Burnside paeme NEWBERN, North Carolinoje Laike Kowo menesio expedicija paeme: ST. AUGUSTINE, FERNANDINA ir kitas wietas Floridoje. 11 d. Balandżio, twirtyne PULASKI, uoste upes Savannah, tapo atimta per Jenerola Gilmore. 26 d. Balandżio—FORT MACON, North Carolinoje, liko paduota Unijos syloms po komandierium Goldsborough.

Laike szito meto neapsakomai baisus ir żweriszkas sudraskimas prekybos sziaures tapo atliktas per du laiwu: "Florida" ir "Alabama", kuriems Britijos waldżia pawelijo ineitie in tarnysta konfederatu.

V. Kariawimas 1863 metu.

Nauju metu dienoje, 1863 m. prezidentas Lincoln iszdawe PROKLAMACIJA PALIUOSAWIMO NO WERGUWES (Emancipation Proclamation), kuri apskelbe, jog wisi wergai yra liuosi rubežiuose konfederatiszku walstiju.

WEIKALAI RYTUOSE.— Pradžia meto 1863 sutiko dwi didelias armijas Virginijoje, tokeme pat stowyje, kaip jos buwo tuo po kowai po Fredericksburgu. Lee'o armija turejo apemusi Fredericksburga, laike kada Potomac'o armija buwo ant sziaurines puses Rappahannock upes.

Gałop Sausio Potomac'o armija liko atimta nuo jenerolo Burnside ir atiduota po komanda Joseph Hooker.

KOWA PO CHANCELORSVILLE.— Potomac'o armija tapo surinkta ir, galop Balandžio, Hooker sake, kad jo planas ne buwo užpultie ant drutu kastyniu Fredericksburgo, bet pereitie Rappahanock, ape dwideszimts myliu augszcziau Fredericksburgo, ir užeidama ant Lee'o susineszimu su Richmondu, priwerstie konfederatus musztis ant atwiro lauko.

Sutikmei su szituo planu, wisa Unijos armija trauke Chancellorsvilles linkon, ape deszimt myliu in pietwakarus no Fredericksburgo. Szitas priwerte Lee westie didesnia daly jo sylos szalyn no Fredericksburgo ir eitie patiktie Hooker'a. Isz to prasidejo didelis Chancelorsville muszis. Sunkiausi susiremimai tapo atlikti 2 ir 3 d. Gegužio. Szitose imtynese konfederatai suteike baisia nuotrota Unijos armijai ir Hooker tapo prispirtas pereitie atgal Rappahannock upia 5 d. Gegužio.

Sziaure labai dikczei pajuto szita atsitikima, nes Hooker'o armija buwo dwigubai didesne, negu pietine syla: 90.000 prieszape 45.000. Unija nustojo ape 17.000 użmusztu ir sużeistu.

Tame muszyje liko mirtinai sużeistas garsus Stonewall Jackson per apsirikima tamsoje, wieno isz jo paties żmoniu.

Inejimas Pennsylvanijos.— Dadar Lee nusprende eitie ant sziaures antra syk. Jis sutrauke sylas isz pietu ir surinko sawo armija ape septynesdeszimts tukstanczių wyru. Su szita galinga ir użsidegusios dwasios armija jis droże sziaures linkon. Szitas ejimas priwerte Hooker'a atszoktie atgal teip, kaipo gintie Washingtona.

Lee'o użduote buwo westie karia sziaurinese walstijose. Sutikmei su szituom jis trauke Frederiaksburgo linkon ant Harpers Ferry. Czia jis perejo Potomac'a ir pasikele sziaures linkon ant Cumberland.

Unijos armija, dasiekusi Washingtono, trauke prie Frederick City, Marryland'e. Czia Hooker liko atstatytas no jo wietos per Jenerola G. G. Meade.

Pryszakis Lee'o armijos dure prie Susquehannos ir paeme miestus York ir Carlisle. Potomaco, armija skubinosi prieszai, idant patiktie ineinanczia syla. Dwi sylingos armijos susitiko 1 d. Liepos 1863 m. ir prasidejo baisus Gettisburgo muszis.

Szitas muszis didżiausias isz wisos kares, traukesi per tris pirmas dienas Liepos. Unijos armija buwo drutai pastatyta terpkalnyje arti miesto.

Konfederatai użpuole ant szitos wietos su dideliu smarkumu ir narsumu, laike 2 ir 3 dienos Liepos, bet kiekwiena syki liko atstumti. Konfederatai nustojo użmusztu, sużeistu ir prapuolusiu suwirszum trisdeszimts tukstanczju wyru.

Lee atsitrauke po szitam musziui. Jis perejo atgal Potomac'o upia, trauke link Shenandoah lomos ir apsistojo pietinej puseje no Rapidan. Potomac'o armija seke juos ir sustojo ant sziaurines puses Rapidano. Szitokeme padejime dwi armiji iszbuwo wiena priesz kita, be jokios swarbios weikmes, per likusi laika 1863 meto.

Weikalai Wakaruose.— Pradżioje 1863 m. Wakaruose buwo dwi Unijos armijos. Buwo Cumberland'o armija po wadowystia Rosecranz'o, prie Murfreesboro, kur mes mateme dideli muszi paskuineje dienoje 1862 ir pirmoje 1863 meto. Pastatyta prieszai Rosecrauz'a konfederatu armija buwo po Braggu ir stowejo kelios mylios in pietus no Murfreesboro.

Sziaurineje Mississippi buwo Tennesee armija po jenerolu Grant. Ji laike linija Memphis ir Charleston geleżinkelio, deszineje no Memphis ir kaireje no Corinth'o. Konfederatu armija pastatyta prieszais Grant'a, buwo po jenerolu Pemberton, kurs laike linija Tallahatchie.

Atidarimas upes Missisippi — Buwo didele użduote armijos po jenerolu Grant'u atidarytie upia Mississippi. Po paemimo konfederatu drutwiecziu: Salos No. 10, Columbus ir Memphis ir atidarimo żemosios Missippi per paemima New Orleans, wiskas buwo reikalinga del atidarymo Mississippi, li-

ko tik paimtie sudrutintas wietas ant upes VICKSBURG IR PORT HUDSON.

Jenerolas Grant, pabaigoje 1862 meto, jau buwo iszsiuntias kolumna po jenerolu W. T. Sherman, del sumuszimo drutwiecziu żemeje in Sziauria nuo miesto, bet jos pasirode per stiprios del paemimo.

Anksti 1863 m. Grant nugabeno sawo armija in wakaru pusia no Mississippi ir apsistojo prie Millikens Bend, kelias mylias in sziaure no Vicksburg. Menesiai Wasaris ir Kowas tapo praleisti ant meginimo keleto planu del paemimo konfederatu drutwiecziu.

Drasus ir pasekmingas planas, kuris tapo priimtu, buwo tai ingyjimas transportu del perejimo Vicksburgo bateriju, laike kada armija eis żemyn ant wakarines puses upes Mississippi prie tolimo Vicksburgo; tada persikeltie transportuose in rytinia pusia ir użpultie ant drutwietes isz użpakalio.

Szitas planas tapo iszpilditas su pasisekimu. Transportai prabego baterijas naktyje 22 d. Balandżio. Nedelia paskiau armija perplauke prie użtakos GRAND GULF ir isz ten ejo in użpakaly Vicksburg'o.

Laike szito keliawimo, Grant pasitiko ir sumusze konfederatus po wadowystia Pembertono, penkiuose musziuose. Tada Pemberton atsitrauke in sawo żeminias drutwietes Vicksburge ir Grant użpuole jas.

Apgulimas Vicksburgo traukesi per szeszias nedelias. Pemberton tikejosi, kad jenerolas J. E.

Johnston, kuris sukinejosi aplink užpakalinia Unijos armija su maža syla, iszliuosuos jy. Johnston ne galejo nieko padarytie. Vicksburgo garnizonas turejo badetie ir pasiduotie. Pemberton pasidawe ant iszlygu, 4 d. Liepos 1863 m. su dwideszimts -septyniais tukstancziais kaliniu.

Kada Grant laike užpulta Vicksburga, jenerolas Banks, kurs užeme wieta Butlerio, komandoje Gulf armijos, apgule Port Hudson. Ta wieta negalejo butie pergaleta, kol ne buwo pabaigta su Wicksburgu, teip ji buwo paduota 9 d. Liepos. Per szituos weikalus upe Missippi liko atidaryta kiaurai wiso jos ilgumo.

Paemimas Vicksburgo inwyko wienu laiku su neiszriszta kowa Gettysburgo. Szitie pasisekimai padare didžius džiaugsmus kiaurai wisos sziaures; nurode daug pasekmingesny pergalejima negu kada pirmiau.

Rosecranz'o kariawimas.— Cumberland'o armija, po Rosecranz'u, gulejo Murfreesboro iki Birželio 1863 m. Tada ji pasikele pietu linkon. Bragg atsitrauke priesz ja ir sugryžo atgal ant Chatanooga. Keliose inwykusiose imtynese, Unijos armija pergalejo.

Weikalai pietineme Tennessee traukesi iki widurio Rugsejo. Tada Rosecranz persikele per Tennessee upia. Kolei jis apsisedo Chattanoogoje (apleistoje no Braggo) su dalia sawo sylos, konfederatai intrauke jo didiaja armija in didely muszy Chickamauga, kelios mylios in pietus nuo Chattanooga.

Chickamauga muszis tapo atliktas 19 ir 20 d.

Rugsejo. Unijos armija liko pamuszta. Bet jenerolas G. H. Thomas muszesi teip twirtai, kad jis galejo atsitrauktie ir susidrutintie Chattanoogoje.

Braggui pasiseke uždarytie Rosecranz'o armija Chattanoogoje ir beweik iszmarino badu. Bet SHERMAN pribuwo su kariumenia isz Vicksburgo ir HOOKER atwede isz Virginijos. Grant liko pastatitas komandoje wisu wakariniu armiju ir nuwyko in Chattanooga.

Apgulimas Chattanoogos buwo pradetas su dideliа kowa. Tai buwo pradeta 23 d. Lapkriczio ir tensesi per dwi dienas. Konfederatai tapo užpulti prie LOOKOUT MOUNTAIN'O ir ant Missionary Ridge, kur liko pamuszti ir priwersti begtie in pietus.

Sekantis dalykas atliktas per Granta buwo nusiunstie Shermana iszliuosuotie EAST TENNESSE. Ta apigarda buwo apimta per armija Burnside'o, wasara 1863 meto. Bet Longstreetui pasiseke uždarytie Burnside'o armija mieste Knoxville. Longstreet tapo atstumtas muszoje (30 Lapkriczio) ir kaip jis dagirdo ape pasikelima Sherman'o, jis atsitrauke in Virginija. East Tennesse, kurios gyventojai daugiausei buwo Unionistai, buwo po to ilgai laikoma per Unija.

WEIKALAI PRIESZAI CHARLESTONA.— Balandyje 1863 metuose, admirolas Dupont nuplauke isz Port Royal, South Carolinoj, su laiwynia isz geležiniu szarwu del paemimo Fort Sumpter ir Charlestono. Geležszarwiai užpuole ant twirtynes 8 d. Balandžio, bet liko teip labai sužeisti no dideliu szuwiu, kad jie turejo atsitrauktie.

Laike wasaros, sylos žemine ir wandenine, po jenerolu Gilmore ir admirolu Dahlgren, užpuole ant apsaugu Charlestono, bet be pasekmes. Užpuolimas ant Fort Wagner ant salos Morris buwo atstumtas su dideliu atmuszimu.

Potam Gillmore pawerte Fort Sumpter in kruwa griuwesiu, bet garnizonas da laike žeminias kastynias su didelemis ir ilgomis kanuolemis. Gilmore mete bombas in Charlestona. Szitos weikmes wisos ne nuwyko.

MAISZTAS UŽ PASZAUKIMA.— Laike kongresso sesijos, kuri pasibaige Kowo menesyje 1863 m., istatas po wardu "konskripcijos aktas" inejo in syla. Pasiremdamas ant szito akto, prezidentas liepe paszauktie tris szimtus tukstanczių wyru. Szitas dawede iki maisztui mieste New York City (13 d. Liepos), per kury szimtas penkesdeszimts žmoniu gywasczio nustojo ir labai daug turtu liko panaikinta.

Galop 1863 meto Unijos sylos turejo apwaldia upia Mississsippi, walstijas: Missouri, Arkansas, Kentucky ir Tennnessee ir didelia daly walsties Mississippi, Lousiana ir Florida.

VI. Kariawimas 1864 meto.

WEIKALAI VIRGINIJOJE.— Virginijos kariawimai 1864 meto prasidejo Gegužio menesyje. U. J. Grant tapo lientenąnt - jenerolu ir komandierium wisos armijos. Jis paliko Shermana komandoje wakariniu sylu ir pernesze sawo didžiaja kwatiera prie Potomac armijos, kuri da buwo po komanda

jenerolo Meade. Jenerolas P. Sheridan tapo paskyrtas in komanda kawalerijos.

Gegužio menesyje 1864 m., Lee wis da saugojo Rapidano linija. Potomac'o armija parsikele per Rapidan 4 d. Gegužio ir patiko Konfederatus asztreme ir kruwiname muszyje ant wietos pramintos Wilderness. Imtyne traukesi arti per tris dienas be jokio nulemimo, ant katros puses puls pergale.

Grant dabar megino su dalia sawo kariaunos eitie ant Richmondo. Lee pasiskubino greicziau ir sugulde sawo armija Spottsylvanijoje už apkasu. Potomac'o armija per dwi nedelias stenges paimtie tas kastynes. Geriausei pasiseke jenerolui Hancock. kuris paeme daly Konfederatu linijos ir paeme ape keturis tukstanczius in nelaiswia.

Pametias meginima prie Spottsylvanijos, Grant ejo su kita dalia sawo kariaunos insigautie terp Lee ir Richmondo. Bet Lee užejo jam už akiu North Anno'je.

Tokis pat atnaujintas keliawimas atwede Potomac'o arrmija prie linijos Chickahominy upes. Cze jie patiko druta atremima kowoje Gold Harbor. Atradias, kad negalima dasiektie Richmonda isz sziaurines puses, Grant permaine sawo plana. Jis perkele sawo armija per James upia. Lee tada atkrito atgal in apkasus Richmondo ir Petersburgo.

Wisokios kowōs no Rapidan iki James upes yra pramintos "Overland Compaign", kas reiszkia, kariawima ant žemes.

Tas kariawimas traukesi per szeszias nedelias no pradžios iki puses Biržello. Tai kasztawo Unijos

armijai szeszesdeszimts tukstancziu wyru. Konfe deratu nustojimas buwo mažesnis, ant treczdalio neng Unijos. Galas kariawimu buwo, kad Unijos armija liko pertraukta prieszai apkasus Peterburgo ir Richmondo.

Tuom pacziu laiku kaip didžioji armija Virginijos leidosi prieszai Lee, Gegužyje, dwi sutartos keliones buwo pradetos. Kolumna po jenerolu Sigel, potam po jenerolu Hunter, trauke žemyn Shenandoah lomos. Ji patiko konfederatu syla ir tapo sumuszta. Hunter trauke ant Lynchburg, bet tas buwo perdrutas paimtie; teip Hunter atsitrauke in West Virginijos kalnus.

Antra isz sutartuju kolumnu buwo po jenerolu B. F. Butler. Kada Grant užpuole Lee Spottsylvanijoje, Buttlerio kolumna buwo paimta in transportus ant upes James ir iszsodinta City Pointte ir Bermuda Hundred'e. Ju užduote buwo paimtie Petersburga; bet szitas užmanymas liko nublokszta. Kada Potomac'o armija musze sau kelia prie Chickahominy, daugumas isz "James Armijos", wadinamos kaipo Buttlerio syla, pristojo prie jos Cold Harbor'e.

Wiltis Unijos komandieriaus, pereinant James, buwo užimtie Petersburga pirma, pakol da nesusidrutinias. Sutikmej su szituom, staigus iszsimuszimas in prieszaky szitos wietos tapo megintas, 18 d. Birželio. Szitas užpuolimas ir dar keli kiti, atlikti per sekanczias keles dienas, tapo atstumti.

Jenerolas Grant dabar mate, jog konfederatai turejo pawargtie. Delto jis atsidawe ant ilgo apgulimo. Lee laike apemias didelia linija ape 30

myliu, kuri bego no pietwakarines puses Petersburgo in sziaurryczius Richmondo. Unijos armija iszdirbo dailias kastynes ir pradejo apgulima.

Laike apgulimo Petersburgo ir Richmondo, kuris tensesi no Birželio 1864 metu iki Balandžio 1865, daug susiemimu ir keleta swarbiu muszių atsiliko. Kartkartems wiena puse turejo pasekmia, kartais kita. Bet wisiszko pergalejimo nei wiena puse ne ingijo.

Wienas dalykas, no kurio daug galejo lauktie, buwo expliodawojimas baisios minos parako, kuri traukesi po wienos konnfederatu drutwietes prieszai Petersburga. Mina tapo padegta 30 d. Liepos ir isznesze in padangias kastynias. Muszanczioji kolumna tada pasikele grustis per Petersburga, bet kariumene tapo atmuszta.

Apgulimas Waszingtono. — Liepoje, Lee, su stabdias Granta prieszai sawo linija ir nuwijas Shenandoaho kolumna isz Hunterio in West Virginija, nusiunte kolumna in sziauria, po jenerolu Early, del muszimo ir, jeigu galima, užimtie W a s h i n g t o n a. Early perejo Potomoc'a in Marylanda, kur jis pamusze syla Unijos kariaunos, po jenerolu Lew Wallace Monacacy'o, 9d. Liepos ir tada nuejo ant apkasu aplink Washingtona.

Atradias Washingtono kastynias drutesnems, negu buwo mislita, anksti sugryžo in Virginija. Jis paeme su sawim didelius iszpleszimus isz Marylando ir Pennsylvanijos ir sudegino miesta Chambersburg, 30 d. Liepos.

Kariawimas Sheridan Lomos. — Syla po jene-

rolu Wright atskirta per Granta no Potomoc Armijos ir nusiunsta del apgynimo Washingtono, seke Early'o armija in Shenandoah łoma. Ta armija apsistojo truputi in pietus no Harper's Ferry.

Del komandawojimo tos lomos armijos Grant nusiunte jenerola Sheridan'a. Jis pradejo kariautie priesz Early Rugseje menesyje. Kowa po Winchester atsiliko 19 d. Rugsejo. Konfederatai liko sumuszti ir atsitrauke pietu linkon.

Sheridan pasikele ir apsistojo Cedar Creek'e. Cze Sheridano armija (jam neesant) tapo użpulta per Early 19 d. Spalio ir nustumta. Po atsitraukimo keliu myliu, armija apsistojo, pribuwo Sheridan ir welai ta diena, Unijos armija atgal nustume konfederatus, kurie dabar jau negalejo atsilaikytie. Grant prisake Sheridano armijai iszsiskleistie po waisinga Shenandoah loma, idant konfederatu armija ne turetu isz kur maitintis.

Shérman'o kariawimas. — Kada Grant, Gegużyje, prądejo trauktie no Rapidan ant Richmondo, Sherman, komandawojentis wakarine Unijos armija pasikele isz Chattanooga trauktie ant Atlanta, Georgijoje. Wakarine konfederatu armija buwo dabar po jenerolu J. E. Jonstonu, kurio armija gulejo Dalton'e.

Sherman pradejo judintis 6 d. Gegużio. Wietoje użpultie ant sawo prieszininko, jis atliko kelias mażas weikmes. Pasekme buwo ta, kad Johnston apleido wieta no wietos, kol ant galo jis perejo Chattahoochee upia ir atsitrauke prie kastyniu Ątlantos, widurije Liepos men.

Laike szito marszo keletas swarbiu weikmiu atsitiko. Labjausei žymios buwo: susiemimas po Resaca (14 ir 15 Gegužio), po Dallas (25-28 Gegužio) ir Kenesaw Mountain (no 22 Biržėlio iki 3 Liepos)

Konfederatu waldžia buwo neužganedinta isz atsitraukimo Johnstono ir jis tapo atmainytas per jenerola Hood.

Kada Sherman rengesi užpultie ant Atlantos, Hood padare tris smarkius smugius Unijos armijai, 22, 23 ir 28 Liepos. Szitie ne buwo pasekmingi, nes Sherman metesi aplinkui ir insigawo terp Hoodo ir Atlantos, ir užeme ta miestą 2 d. Rugsejo.

Hood dabar prieme drasu plana. Jis pasitrauke atgal keliu, kuriuom Sherman ejo ir užgriebdamas Sherman'o linija del dastatimo reikalingu pabuklu, priwerte armija atkristie. Planas wienok ne nusiseke, nes Sherman, sekias nekiek Hooda, nusiunte jenerola George H Thomas, su didelia syla, prieszintis Hood'ui, o pats sugryžo in Atlanta ir rengesi trauktie pietu linkon prie mariu. Tokiu budu buwo du kariawimai Hood'o kariawimas prieszai Thomas'o ir Shermano marszas per Georgija.

Hood'o Kariawimas. — Tuo Hood padejo sau už miery užimtie Nashville. Cze Thomas apsistojo su sawo sylom-

Kada Hood trauke ant Nashville ir wiena isz Unijos kolumnu po jenerolo Schofield atsitrauke atgal in ta paczia wieta, susiemimas inwyko Franklin'e, 30 d. Lapkriczio. Cze Hood

patiko baisu atstumima, kureme jis nustojo daug oficieriu.

Konfederatai dabar pasikele ir apgule Nashville. Po dwieju nedeliu rengimosi, konfederatai tapo staigu užpulti per Thomas'a, 15 d. Siekio ir liko dikcziai sucziupineti. Muszis atsinaujino sekanczia diena, kurioje Thomas pergalejo. Hood turejo atsitrauktie ir wejamas no Thomas'o, jo armija baisei nukentejo, teip kad jau niekad negalejo twirtai atsistotie.

Shermano Marszas. — Kada Hood nepasekmingai kariawo prieszai Thomas'a, Sherman perkirsdamas jo susineszimus su sziauria ir sudegindamas Atlanta, pamete sawo keliawima per Georgija. Jo užduote buwo atimtie no konfederatu wisa galia del užlaikimo armijos, einant per widury konfederacijos ir panaikinant wisus reikalingus daiktus.

Sherman pradejo no Atlantos, puseje Lapkriczio. Jis perkirto placzia erdmia eidamas pasiskleidias in pietus. Konfederatai ne turejo armijos del tikro atsiremimo. Teip, mažiau kaip in menesy, Sherman dasieke marias, arti Savannah. Wienintele periszkada buwo drutwiete Fort Mc Allister, kuri liko paimta po musziui. Po szito, Unijos armija tapo pastatyta del susineszimo su Unijos laiwynia netoli krazsto. Fort Mc Allistre tapo apimtas 13 d. Siekio; Savannah 21 d. Siekio. Szitas užbaige Shermano kariawima 1864 meto.

Kiti Weikalai. — Mes mateme istorija dwieju didžiuju kariawimu 1864 meto. Bet buwo da dik-

czei kitu weikalu laike to metò ne wisai surisztu su dideja armija. Szitie yra:—

Pirmas: jenerolas Seymour atliko expedicija isz Port Royal, South Carolinoje, in Florida. Susiremime pas Olustee, 20 d. Wasario, jis liko sumusztas.

Antras: Wasaryje, jenerolas Sherman, pirma negu jis nuejo in Chattanooga, atliko expedicija isz Wicksburgo del iszdraskimo geležinkeliu Sziaurineje Mississippi. Szita buwo pasekminga tik dalyje. Konfederatu jenerolas Forest sumusze Shermano kawalerijos kolumna ir tada inejo in Tennessee del grebimo. Jis užpuole ir paeme Fort Pillow, kureme buwo garnizonas, sudetas daugiausei isz nigeriu. Tulas skaitlius ju tapo iszskerstas.

Treczias: Jenerolas Banks, Kowo menesyje, wede expedicija isz New Orleans in Red River pawieta, Louisianoje. Jis buwo szelpemas per laiwynia po Admirolu Porter. Du musziai tapo atlikti: pirmas, Sabine Cross Roads, 8 d. Balandžio, su pergalia konfederatu; ir antras, Pleasant Hill, be iszriszimo. Expedicija liko pamesta.

Weikalai ant wandens. — Liepoje 1864 m. expedicija, susidedanti isz drutos łaiwynes po Admiralu Farragut ir kariumenes ant žemes po Jenerolu Granger, buwo iszsiusta prieszai Mobile. Prieplauka Mobile buwo apsaugota per twirtynias Morgan ir Gaines ir per konfederatu laiwynia.

Farragut muszyje prie twirtyniu nustojo tik

wieno laiwo. Jis susieme su konfederatu aptrauktu laiwu "Tennesse", kuris tapo susilpnytas ir paimtas. Żemine ir wandenine sylos tada paeme twirtynias ir teip użeme Mobile Bay (mariu koja). Miestas wienok ne pasidawe iki pawasario 1865 m.

Panaszi expedicija ant kranto buwo atlikta prieszai konfederatu drutwietia Fort Fisher, North Carolinoje, kuri gyne ineiga in porta Wilmington. Admirolas Porter su laiwynia ir Jenerolas Butler su żemes syla, użpuole ant twirtynes, Siekyje. Isz bombardawojimo niekas ne iszejo ir użpuolimas żemes sylos tapo atstumtas. Expedicija tada atsitrauke prie Monroe twirtynes. Sekanty menesy Jenerolas Terry użpuole ant Fort Fisher ir paeme jy 15 d. Sausio.

Ne apsakomai daug nużude ta meta Amerikos prekyste isz prieżasties tulu konfederatiszku wandėniniu pajiegu. Labjausei naikinancziu isz ju laiwu buwo "Alabama", po kamanda kapitona Semmes. Laikas weikmes to żenklywo laiwo buwo użbaigtas kowa, atsilikusia szale prieplaukos Cherbourg France. Suwienytu Walstiju laiwas Kear-sarge, su kapitonu Winslow, użpuole ant Alabama Birżelyje ir paskandino jy.

Antras atsiżymejas ant wandens weikalas buwo sunaikinimas konfederatu geleżinio laiwo Albemarle, prie Plymouth, North Carolinoje. Szitas liko nuweiktas per leitenanta Cashing, kurs pririszo torpeda prie Albemarle, kuri expliodawo ir paskandino jy.

Rudenyj 1864 m., Abraham Lincoln liko isz

naujo aprinktas Prezidentu ir Andrew Johnson tapo aprinktas wice-prezidentu. Kandidatas Demokratu partijos buwo jenerolas George B. McClellan. Bet republikonai eme wirszu.

VII. Pabaigtinas kariawimas.

Kariauniszkas padejimas pradžioje 1865 meto buwo tokis, kad galejo tiketis, jog kare pasibaigs wienu musziu pawasaryj. Sherman beweik sugriowe wakarinia armija konfederatu ir padare neapsakoma suardima kraszto. Wienintele smark armija buwo da susidedanti isz Lee'o senu kareiwiu, kurie da gulejo už žeminiu sienu aplink Petersburg ir Richmond. Bet ir ta armija tapo sumažinta mažiau neng ketures deszimts tukstancziu wyru ir pietus buwo wisiszkai iszsemia sawo sylas, kada gi Granto armija skaite szimta tukstancziu twirtu wyru.

Shermano Weikalai. — Kariawimas 1865 m. tapo pradetas per Shermana. Pasisukdamas sziaures linkon no Savannah, 1 d. Wasario, Sherman ne patiko nieko, kas galetu sulaikyti jo marsza ir susiwienijima su Grantu, kaip tik maža konfederatu syla, kuria jenerolas J. E. Johnston greit surinko.

Pirma wieta, prie kurios Sherman trauke, buwo Columbia S. C. Szitas ejimas priwerte konfederatus apleistie Charlestona, 17 d Wasario.

No Columbija Sherman trauke ant Fayetteville, N. C. Arti Aerysboro jis sumusze konfederatu syla ir prie Bentonville turejo pasekminga kowa prieszai Johnstona. 23 d. Kowo

Shermano armija inejo in Goldsboro, kur prie jo pristojo sylos po jenerolais Schofield ir Terry. Johnston iszwede sawo armija in Raleigh.

Umame laike jenerolas Thomas nusiunte kolumna kawalerijos po jenerolu Wilson, kuri jojo per Alabama użgrebdama miestus ir iszdraskydama geleżinkelius.

WEIKALAI VIRGINIJOJ.— Mes palikome didelia armija po jenerolu Grant, apgulusia Petersburg'a ir Richmond'a, wasara 1864 meto. Laike rudens ir żiemos keli musziai atsiliko terp anu dwieju armiju. Labiausei swarbus isz tu musziu buwo in pietus ir in wakarus no Petersburgo.

Użduote szitu judejimu buwo apeitie konfederatu desziny sparna ir użgriebti South Side geleżinkely. Jiems nepasiseke, kaip jie abelnai tikejosi.

Pawasario kariawimas 1865 meto buwo pradetas per Sheridan'a. Su druta kawalerijos kolumna jis jojo per Shenandoah loma, ingriebdamas labjausei likuczius Early'o sylos. Tuom pat laiku Stoneman iszplesze pietwakarinia Virginija.

Sheridan nuszlawe iki James upes, kur jis sudraske kanala ir iszplesze geleżinkelius, ir pristojo prie Potomoc'o Armijos arti Petersburgo, 26 d. Kowo.

Padejimas Lee'e dabar buwo wisiszkai be wilties. Jis buwo apsiaubtas isz wisu pusiu. Wienok Lee ne pasidawe. Prieszingai, jis padare plana użpultie ant Unijos sylu. Szitas użpuolimas tapo atliktas 25 d. Kawo, su pasekmia paemimo twir-

tynes Fort Steadman. Bet konfederatai netrukus tapo iszwaryti.

Grant pradejo galutina kariawima, iszsiusdamas sylas po jenerolais Sheridan ir Warren del sumuszimo deszinio sparno konfederatu. Isz to buwo kowa po Five Forks 1 d. Balandżio. Konfederatu syla tapo sumuszta.

Użpuolimas tapo padarytas iszilgai wisa linija kastyniu prieszakyje Petersburgo, 2 d. Balandżio. Ta linija buwo prilaikoma keliose wietose. Naktyj, Lee atsisake no Petersburgo ir Richmondo, in kuriuos inejo Unijos armija, 3 d. Bąlandżio.

Lee su sawo sumażejusia armija atsitrauke wąkaru linkon. Jo wiltis buwo pristotie prie Johnstono North Carolinoje. Karsztas wijimas greit buwo padarytas no sylu Granto. Dikczei susijemimu tapo atliktą per ta ilga waikyma.

Galop, konfederatu armija tapo wisiszkai apsiausta prie Appomattox Court House. Cze Lee pasidawe 9 d. Bąlandżio.

Sherman susidure su Johnstonu mieste Raleigh, in kury jis inejo 13 d. Balandżio. Tuom laiku jenerolas Johnston dagirdo ape Lee'o pasidawima. Kaip jis dażinojo, kad tolesnis prieszinimas buwo be wilties, jis pradejo susiraszinetie su shermanu ir pasekme to buwo, kad Johnstono armija pasidawe, 26 d. Balandżio. Galop Gegużio wisos konfederatu sylos pasidawe ir Namine Kare priejo prie galo.

Naujienos ape Lee'o pasidawima suteike didżiausy dżiaugsma kiaurai sziauria. Bet tarpe di-

dżiu dżiaugsmu, baisus atsitikimas inwyko. Prezidentas Lincoln tapo nużudytas per paslaptinga użpuolima, wakare 14 d. Balandżio, Washingtono teatre. Żmogus, kurs atliko ta baisu darba, buwo nustojas wilties, o gal but ir isz proto iszejusi ypata, wardu John Wilkes Booth. Pone Lincoln mire sekanty ryta. Booth pabego in Marylanda, bet tapo dasektas ir perszautas wieno isz jo waikytoju.

Ta paczia nakty, kada p. Lincoln tapo perszautas, Sekretorius Seward tapo perdurtas, begulint sergantis lowoje, Washingtone. Booth ir ypatos, kurios nużude Sewarda, surenge banda paszaliniu piktadeju, isz kuriu keletas potam tapo pakarti.

Ne koky laika, po pasidawimui konfederatu armijos, Jefferson Davis buwo pagautas Georgijoje. Jis tapo nugabentas in twirtiynia Monroe ir laikytas kalejime per ilga laika, bet ant galo jy iszleido.

Pabaigoje Gegużio, perżiurejimas Shermano ir Granto armiju atsiliko Washington'e. Szitos armijos skaite ape du szimtu tukstancziu wyru. Tada prasidejo paleidimas isz pulku kareiwiu ir wienas milijonas wyru pagryżo isz guolu ir waktu ant pakajingo gywenimo.

Swarbiausi Faktai kares.

Szie buwo ywairus paszaukimai kariumenes laike kariu 1861—1864 metu.

Paszaukimas 75.000 kareiwiu Balandyje 1861 m.
Paszaukimas 82,748 " Gegužyje 1861 m.
Paszaukimas 500,000 " Liepos 1861 m.
Paszaukimas 300.000 " Liepos 1862 m.
Paszaukimas 300.000 " Rugpjutyje 1862 m.
Paszaukimas 100.000 " Birželyje 1863
Paszaukimas 300,000 " Spalyje 1863 m.
Paszaukimas 200,000 " Wasaryje 1864 m.
Paszaukimas 200.000 " Kowo 1864 m.
Paszaukimas 35,000 " Balandyje 1864 m.
Paszaukimas 500,000 " Liepoje 1864 m.
Paszaukimas 300,000 " Siekyje 1864 m.

Wisas skaitlius paszauktos kariaunos buwo 2,942,748, pribuwusios buwo 2,690,401. Laikas paszauktuju in kare buwo: wienu trys menesiai, tuli ant szesziu menesiu, o kiti buwo paszaukti ant metu, dwieju ir triju:

Kare buwo palaikoma popieriniais pinigais wadinamais "g r e e n b a c k s". Jie pirmiausei buwo iszleisti 1862 m. Tuom laiku wisos bankos Suwienitu Walstiju sulaike iszmokeszczius kaltu pinigu. Kaip kare užejo, auksas pasikele in pirma wieta; tai yra greenbacks pradejo nupultie. 1864 mete auksas pasikele iki 280, tai yra: kad už wiena auksiny doliery reikejo moketie $2.80 popieriniu.

Iszdawimai rando buwo begaliniai 1864 ir 1865, jie sieke su wirszum pusketwirto milijono dolieriu ant dienos. Iszdawimas rando laike pasku-

tinio meto buwo didesnis negu wisi iszdawimai rando no inwedimo in prezidentystia Washingtono iki inwedimui Buchanan'o. Tautiszka skola galop kares buwo suwirszum $2,749,000,000.

Konfederatai teipgi wede karia su popieriniais pinigais. Ape puse kares tie piningai pradejo labai pultie ir prie galo kares konfederatu popieros liko beweik be wertes.

Del pagelbos serganczių ir sužeistu kareiwiu paszelpos organizacijos tapo insteigtos. "Sanitariszka Komisija ir Krikszczioniszka komisija" atliko labdaringus darbus ant labai placzios papedes. Žmonis noriai dawe milionus dolieriu del ju prilaikimo.

Unijos pusej, yra apskaityta, trys szimtai tukstancziu buwo užmusztu kowoje arba mirusiu no ligos ant lauko. Yra apskaityta, kad keturi szimtai tukstancziu daugiau liko sugadintu, arba netikusiu in darba ir negalinczių uždarbiaut. Tai butu mažas skaitlius, jeigu pasakytie, kad ant abieju pusiu su wirszum wiens milijons wyru buwo užmusztu, arba apturejo žaizdas.

V. Administracijos po karems.

1. Johnsono Administracija 1865—1869.

Myris Lincolno padare vice-prezidenta Andrew Johnson, isz Tennesse, prezidentu Suwienitu Walstiju. Jis buwo inwestas dienoje myrio p. Lincoln, 15 d. Balandžio 1865 m.

Kaip jau žinoma, namine kare liko užbaigta pradžioje prezidento Johnsono administracijos. La-

bjausei swarbus dalykas dabar werżesi in atyda waldżios, suredyti dalykus teip, idant pagrażintie pakaju.

Pirmu klausimu buwo suredimas isz naujo Pietiniu walstiju, — ant kokiu iszlygu galejo atsimetusios walstijos pagryżtie in pirmutiny stowi Unijoje.

Prezidentas Johnson, Gegużyje 1865, iszdawe proklamacija Amnestijos (atleidimo) wisiems priemusiems dalywuma kareje atsimetimo, iszskyrus tik tulas luomas. Del pastaru konfederatiszku walstiju jis paskyre teip wadinamus tamtikrus gubernatorius, kuriems jis prisake szauktie konwencijas żmoniu pietiniu walstiju del insteigimo giminystos anu walstiju su federaliszka waldżia. Tos walstijos buwo pareikalautos atszauktie sawo nutarimus kaslink atsimetimo, apskelbtie panaikintomis wisas skolas ingytas laike kares atsimetimo ir balsuotie del iszrinkimo pertaisu konstitucijos, kuriais kongresas jiems prisiunte, panaikinanczias werguwia.

Pietines walstijos pristojo prie tu reikalawimu. Pertaisa del konstitucijos, panaikinanti werguwia, praminta "Trilikta Pertaisa", 18 d. Siekio 1865 meto, tapo apskelbta sekretoriaus Seward'o kaipo atsakancziai pripażinta ir priimta per legislaturas dwideszimts septiniu walstiju. Delto ji dabar buwo dalimi konstitucijos.

Bet netrukus apsireiszke nesusipratimai terp kongreso ir prezidento Johnsono, kaslink pertaisu. Kengresas ne norejo, idant atsimetusios wal-

stijos ineitu atgal in Unija ant szitu iszlygu. Kongresas reikalawo, idant atliuosuoti žmones (t. y. murinai, kurie buwo wergais), turetu tam tikras drauginias tiesas duotas jiems, ir dar reikalawo, idant tam tikros kitos kondicijos, isz kuriu wisos buwo parodytos Keturioliktoje Pertaisoje, turejo but del ju iszpildomas.

Prezidentas Johnson prieszinosi tiems reikalawimams ir užsispyre, jog pietines walstijos, turi but pridetos prie Unijos ant iszlygu, kokias jau buwo padaria. Kondicijos kongreso uždetos labai nepatiko pietiniems gywentojams, kurie mislijo su prezidentu Johnsonu, kad jie turi pagryžtie in sawo wieta Unijoje be jokiu tolesniu galwojimu.

Nesutikimai terp Kongresso ir Executivo pasidare labai karszti, ir traukesi iki 1867 m., kada kongresso politika paeme wirszu. Per szita wisa laika pietines walstijos nebuwo prie Unijos ir buwo waldomos prowizoriszko tamtikro gubernatoriaus.

Po kares liko wiesza skola kuri Biržełyje 1865 metu isznesze ape $2.700.000.000. Palukiai nuo jos isznesze su wirszum $130.000.000 ant metu, isz kuriu daugiausei turejo butie užmoketa auksu. Neatbutinai buwo reikalinga pasirupintie kaslink szitu kasmetiniu palukiu, o teipgi ir ape paprastus iszdawiwus rando.

Sistema revenue, t. y. "inpłaukimu" tapo inwesta, kuri, per muitus ant inwežamu gerybiu ir ant dirbtuwiu ir per kitus inplaukimus, palengwino iždui pasitikti wisus reikalus wałdžios. Iždo sekretorius po prezidentu Johnson buwo Hon. Hugh Mc-

Cullough. Jis iždirbo plana, teip wadinama "contraction", kuris in tris metus panaikino daug milijonu wieszos skolos. Kongresas, del sustiprinimo, pasitikejimo laikytoju bondu (užguldimu) rando, akyse Suwienitu Walstiju, iszleido, Siekyje 1865 meto, rezoliucija, apskelbenczia, jog wieszos skolos tur ir priwalo butie apmoketos, kaip pinigai, teip ir palukiai".

Giminystos Suwienitu walstiju su Francuzija, kaslink Mexikos, suteike antra swarbu klausima Johnsono admistracijoje. Laike musu karēs ciecorius Napaleon III iszsiunte armija, kuri sumusze Mexikos republikonus 1863 mete.Napaleonas padare Arcikunigaikszty Maximiliana Ciecorium Mexikos. Suwienytos Walstijos, turēdamos sawo rankas užimtas, negalējo nieko weiktie laike kares. Bet pasibaigus kariai, sekretorius Seward pareikalawo no Napaleono, idant Francuzijos kariumene pasiir trauktu isz Mexikos. Napaleonas atrado geriau ta padarytie. Tada Mexikonai pasikele prieszai Maximiliana ir jo szelpejus ir pargalejo juos. Galas buwo tokis, kad Maximilianas tapo suszaudytas Birželyje 1867 m. Kartus barnis terp prezidento ir Kongresso pasikele laike 1866 meto. Wasario ir Kowo menesyje 1867 m. Kongressas iszdawe teip wadinama "reconstruction" akta ant prezidento užgynimo ir kitus aktus, kuriuose buwo parodytas budas priemimo in Unija Pietiniu Walstiju. Kongressas nusprendē, kad galetu pristotie prie Unijos, bet jos turi butie rēdomos per kariszkus gubernatorius. Tos iszlygos buwo labai sunkei apswarstomos per pietu gywentojus ir jie karczei skundesi ant mili-

tariszko rando. Tik per du ar tris metus tos iszlygos tapo priimtos per wisas pietinias walstijas.

Kowo menesyje 1867, Kongressas iszdawe teip wadinama "Tenure of Office Bill",, tai yra billa laikimo uredo". Szitas billas rode, jog wisi tie ciwiliszki urednininkai, kuriu paskyrimas per prezidenta reikalawo pripažinimo senato, ne galejo butie pawaryti nuo uredo be pawelijimo senato. Tai buwo surengta, idant nedaleistie prezidentui Johnsonui pawarytie no uredo nepatinkanczius jam uredininkus.

Wąsara to meto, netrukus po atidengimo Kongresso, prezidentas atstate no uredo p. Stanton, sekretoriu kariszku dalyku ir prisake jenerolui Grant'ui pildytie prigulmystias uredo. Kada Kongressas susiejo wel, jie pagrażino atgal sekretoriu Stanton.— Prezidentas iszdawe prisakima, pagal kury turejo atsitrauktie. Bet Stanton ne norejo pasiduotie.

Dabar Kongressas nusprende nubaustie prezidenta Johnsona. Namas reprezentantu, 24 d. Sausio 1868 meto, apskunde prezidenta Johnsona už laužyma instatu ir kitus peržengimus sawo walios. Po ilgu bilojimo Senate, prezidentas Johnson liko iszliuosuotas. Pagal konstitucija yra reikalaujama dwieju treczdaliu balsu del uždejimo bausmēs; bet wieno balso truko.

24 d. Birželio 1868: Arkansas, Alabama, Georgia, Louisiana, North ir South Carolinos buwo atgal priimtos in Unija.

Pagal santaika Kowo, menesyje 1867 meto, su Russijos randu padaryta, Suwienytos walstijos

apturejo Territorija Alaska. $7,200,000 buwo už ja užmoketa auksu.

Ant rinkimu prezidento 1868 m. demokratai iszrinko ant Prezidento Horatio Seymour'a isz New-York'o. Republikonai jenerola S. Granta. Grant liko aprinktas Lapkrityje 1868 m; Schuyler Colfax liko iszrinktu wice-prezidentu.

II.— Granto Administracija (1869—1877).

Jenerolas U. S. Grant, asztuonioliktas Prezidentas Suw. Walstiju, buwo inwestas 4 d. Kowo 1869 m. Jenerolas Grant buwo isz republikonu partijos, per tai nesutikimai terp dwieju szaku rando dabar jau baigesi. Abidwi sziaure ir pietus, dabar tikejosi geresnio padejimo dalyku,

Wasaryje 1869, tai yra menesij pirm inwedimo prezidento Granto, Kongressas nusprende paduoti legislaturoms ywairiu walstiju teip wadinama"Penkiolikta Pertaisa"konstitucijos. Jos intura buwo duoti nigeriams priwilegijas voto (balso) ir nurode, jog tiesa ukesu Suw. Walstiju del votawimo ne gal but atimta arba susiaurinta per Suwienytas Walttijas, arba jeib kokia walstija del weisles,spalwos arba pirmesnio buwimo werguweje.

Per sekanty meta trys ketwirtos dalys wisu walstiju pristojo prie Penkioliktos Pertaisos ir ji tapo apskelbta, kaipo dalis konstitucijos, 30 d. Kowo 1870 m.

Laike pirmojo meto Granto administracijos paskutines isz atsimetusiu walstiju liko priimtos in

Unija. Nukenteja Pietus pradejo taisytiesi no kares sužeidimu. Apweizda laimino Pietus keliais gerais uždereįimais ir su medegiszka pasekmia daug geresni jausmai atsirado isz wisu pusiu.

Dewintas Censas Suwienytu Walstiju liko užbaigtas 1870 mete ir, nežiurint ant nustojimo gywaszcziu isz prtežasties kares, parode didely pasidauginima gywentoju. Wisuotinas skaitlius gywentoju buwo paduotas 38.587.000.

Wasaryje 1871 augszta komisija isz deszimts sanariu, susidedanti wienokiai isz atsižimejusiu Britijos ir Amerikos walstijiniu wyru, susirinko Washingtone del nusprendimo atlyginimo už nupleszima musu prekybos, laike namines kares, per Konfederatu, pabudawotus Anglijoje, laiwus. Jie pabaige ta dalyka draugiszku nusprendimu, žinomu kaipo "Washingtono Santaika".

Pagal szita santaika, klausimai ginczuose ta po pawesti "Arbitracijai", (Sutaikimo sudui) paskirtai per draugiszkas galybes. Szita arbitracija susejo Genewoje, Szweicarijoje, 1872 mete ir nusprende Anglijai iszmoketi Suwienytoms Walstijoms penkiolika milijonu penkis szimtus tukstancziu dolieriu.

Rudenyj 1871 m. sudege miestas Chicago. Baisi ugnis apeme ape du tukstancziu akru ploczio. Labai daug gywasczių pražuwo; werte panaikintu turtu isznesze daugiau neng du szimtu milijonu doleriu.

Per rinkimus 1872 meto, jenerolas Grant liko wel aprinktas prezidentu per republikonu

partija. Henry Wilson isz Massachussetts liko aprinktas wice-prezidentu.

Użduote, kokia republikonai sau padejo, buwo perdirbimas Pietiniu Walstiju. Terp kitu dalyku, ju planu buwo: apdowanoti nigeriu weislia ukesiszkomis tiesomis.

Modoc Kare inwyko pawasaryj ir żiema 1873. Prieżastis buwo iszwarimas Modoc'o Indijonu priesz ju nora, isz ju żemiu Oregon'e in naujas rezervacijas. Po smarkio pasiprieszinimo Indijonai ant galo tapo paimti. Sueime tapo atlikta terp ju ir rando, żinoma kaipo Peace Commision. Laike tarybu tapo nużudytas jenerolas Canby ir da kits komisijos sanarys. Tada Modoc'ai tapo apgulti ir turejo pasiduotie po asztrios kowos. Ju wirszininkas kapitonas Jack ir kiti wadowai bandos tapo sudyti kariszku sudu ir nużudyti,Spalyje 1873 m.

Wiena isz labjausei trukszmingu pininginiu paniku, ne girdetu istorijoje tos żemes, atsitiko rudenyj 1893. Isz tos prieżasties inwyko labai didelis pakrypimas ir sustojimas dirbtuwiu ir prekybos ir intekme to dawesi jausti wisose luomose gyventoju.

Apwaikszcziojimas pirmo szimtmeczio neprigulmystes musu żemes iszreiszke tautiszka pobudy didżioje "Terptautiszkoje parodoje, kuri tapo atidaryta Philadelphijoje", 10 d. Gegużio 1876 m., ir tesesi iki Lapkriczio menesio tu metu. Budawones stebetino iszdirbimo buwo perstatytos ir produktai wisu tautu buwo parodyti dideme ywairume ir apstume.

Metas 1876 atsiżymejo kita indijoniszka karia. Sioux'u atskala perdaug metu ne pilde prižadu pagal sawo santaikas; jie pykdinosi, palikdami sawo rezerwacijas, ir panaikindami turtus, iszżudydami neapsiginanczius gywentojus. Randas pakele karia ant ju, kurios baisiausiu atsitikimu buwo iszskerdimas jenerolo Custer ir jo kareiwiu apie du szimtu penkesdeszimts, 25 d. Birželio 1876, Big Horn kalnuose, ant augsztosios Yellowtown upes. Kare te sesi per wasara ir rudeny, kada likusios bandos Indijonu, po wirszinįkais: Sitting Bull ir Crazy Horse, pasitrauke per rubežiu in Canada, kur jie ir pasiliko.

Gywentojai Colorados užtwirtino ir prieme sawo konstitucija, o netrukus potam, prezidentas Suwienytu Walstiju iszdawe sawo proklamacija, apskelbdamas ana Territorija, kaipo walstija.

III.— Hayes'o Aministracija.

Rutherford B,Hayes, isz 1877—1889 Ohio, tapo inwestas kaipo dewinioliktas prezidentas Suwienytu Walstiju, 4 d. Kowo 1877. William A. Wheeler, isz New Yorko, liko aprinktas wice prezidentu.

Aprinkimas Prezidento Hayes'o buwo pergale republikonu partijos.

Swarbesni faktai.— Abidwi republikonu ir demokratu partijos, taresi iszrinkti sawo kandidata. Isz priežasties neatsakanczių rinkimu South Ca'linoje, Floridoje, Louizianoje ir Oregone, Kongressas pirma syky, no užpamatawimo Republikos, negalejo apskelbti keno buwo wirszus.

Iszriszimas klausimo tapo pawestas Augszcziausiam Sudui, žinomam po wardu Elektoriszkos Kommissijos. Jis tapo paskirtas per Kongressa ir susidejo isz penkiu sanariu isz Suwienytu Walstiju Senato, penkiu isz Suwienytu Walstiju Reprezentantu Namo ir penkiu isz Suwienytu Walstiju Supreme Court'o (Augszcziausiojo Sudo).

Sawo Inwedineje kalboje prezidentas Hayes isz laiko nurode ant politikos kaslink susidraugawimo su pietinemis walstijomis ir emesi už pertaisimo Civiliszkos Tarnystos.

Politika Pietu.— Pradžioje administracijos prezidento Hayes'o Suwienytu Walstiju kariumene tapo atimta, kuri buwo pastatyta Louisianoje ir South Carolinoje del prilaikimo republikoniszkojo walstiju rando.

Wasara 1877 m. wisa wieszpatyste dikczei buwo sukresta no didelio geležinkeliu "straiko", isz priežastes numuszimo mokesties darbinikams per tulas kompanijas. Ta straika pradejo darbininkai Baltimores ir Ohio geležinkelio (Maryland'e) ir toliaus jis pasiplete po didesnius geležinkelius Sziauriniu Walstiju. Straikieriai netiktai nustojo patys dirbtie, bet neleido trukiams judetie, teip kad keliawimai ir perwežimai taworu wisai buwo sustabdyti ant dideliu kłapatu ir triukszmo publikos. Ywairiose wietose buwo dideli maisztai, del kuriu numalszinimo tureje butie paszaukta tikra kariumene, ir Pittsburg'e, Pa., daugiau nei szimtas gywaszcziu, bestabdant maisztus, pražuwo, pakol jie tapo apmalszyti.

Wasaros laike 1878 m. limpantis "geltonasis drugys" atsirado pietinese walstijose. Wisupirmu jis apsireiszke New Orleans'e ir staigei pasiplete pagal Missisippi, sziaures linkon iki Tennesses. Szitas atsiradimas drugio patrauke prielankuma wisos žmonijos Amerikos ir isz wisu krasztu wieszpatystes reikalingi dalykai ir waistai buwo gabenami in užkrestas wietas, ir narsios rankos bukliu gyditoju noriai tarnawo nelaimingiems. Buwo nusprensta, kad ape keturiolika tukstancziu žmogystu gala gawo no tos ligos.

Užrubežiniai Reikalai. Laike tos administracijos labjausei atsižymejo nesutikimai su Didžiaja Britija ir Kynais.

Amerikos tiesos kaslink žwejojimo pagal krantus Maritime Prowincijos, Britijos Sziaurineje Amerikoj, pakele disputus ir tapo paskirta kommissija del nuswerimo dalyku. Kommisoriai suejo Halifax'e wasara 1878 m. ir nusprende, kad Suwienytos Walstijos užmoketu Didžiai Britijai $5,500,000 už priwilegijas žwejojimo per dwylika metu.

Su Kynais musu giminysta buwo kaslink prekybos ir inejimo kyniecziu in Suwienytas Walstijas ir in dwi sandari pasibaige užganedinanczios derybos.

Piningai.— Netrukus no pradžios namines kares, randas ir bankos, atsitikus reikalui dideliu piningu del wedimo kares, turejo sustapdytie mokesty auksu ir sidabru, o inwestie poperinius piningus. Isz to iszejo, kad auksas pradejo labai kiltie ir Lie-

poje 1864 m. wienas auksinis dolieris buwo wertas $2,85 popieriais. Kaip piniginis padejimas rando beperstolio gerejo, tas brangumas aukso laispningai puole, kol ant galo susiligino ir mokescziai kaltais piningais wel prasidejo, Sausyje 1879 meto.

Tautiszka skoła laike tos administracijos buwo sumażinta ant daugiau kaip du szimtu milijonu do. lieriu, kurios dar liko użmoketie $2,000,000,000.

Deszimtas censas Suwienytu Walstiju tapo użbaigtas 1880m.; jis parode żmonijos su wirszum penkesdeszimts milijonu (50,152,866), kuri pasidaugino daugiau kaip ant wienuolikos milijonu in 10 metu.

Rinkimas Prezidento — Wasara, 1880 metuose, republikonai nominawojo ant prezidento jenerola J. A. Garfield'a isz Ohio, ir Chester A. Athur isz New Yorko, ant vice prezidento. Demokratai nominawojo jenerola Winfield S. Hancock, isz Pennsylvanijos ant prezidento ir Williama H. English, isz Indiana, ant vice-prezidento.

Traukimas balsuotoju ant abieju pusiu atsiliko su dideliu darbsztumu ir karsztumu ir republikonai pergalejo.

IV.— Garfieldo ir Arthur'o Administracija (1881—1885).

Jenerolas James A. Garfield, isz Ohio, tryliktas prezidentas Suwienytu Walstiju, tapo inwestas ant uredo 4 d. Kowo, 1881 metuose.

Inwedine jo kalba atsiżymejo dwase gero noro ir prielankumo; ir per sawo gudru ir teisinga

pasielgima prezidentas Garfield staigu ingijo użsitikejima ir garbia żmonijos wisu partiju ir skyriu.

Jo Nużudimas.— Bet wisos augsztos wiltys ant naujo prezidento nuejo ant nieko per nużudima jo po inwedimui. Antgeleżinkelio "dypo" Washington'e (2 d. Liepos 1881) prezidentas Garfield tapo perszautas per koky newertinga, wardu Guiteau.

Jo smertis.— Żaizda ne buwo tuoj mirtina, bet po ilgam sirgimui, beweik per asztuones deszimts dienu ant lowos, pasimire; jo liga wisa ciwilizuota pasaulia apeme gailesczių, pakol prezidentas ant galo mire 19 d. Rugsejo. Jo myris buwo apgailistautas teip, kaip da nekad nebuwo su ne jokiu apwainikuotu monarku ir jis buwo palaidotas su inżymiomis apeigomis Cleveland'e, Ohio.

Twirtybe Rando. — Kada prezidentas Lincoln buwo nużudytas, jenerołas Garfield isztare sziuos żodżius: "Diewas wieszpatauja ir randas Washingtone da gywuoja!" Tas isztarimas placziai atsigarsejo ir antras nużudimas wiriausios galwos rando atsiżenklino twirtumu Amerikos instituciju ir pasklusnumas instatams Amerikos żmoniu pobudżio tapo parodytas per pakajinga atidawima iszpildanczios waldżios in rankas jo konstitucijonaliszko pasekejaus — buwusio vice-prezidento.

Prezidentas Chester A. Arthur prieme prisiega ant uredo, kelias adynas po myriui prezidento Garfield'o, ir isz pirmo sykio apskelbe żmonems sawo miery pildytie politika sawo apraudotino pirmtakuno su dwasia ir pasiszwentimu.

Jo Pasielgimas.— Stowis vice-prezidento, pa-

szaukto per pasikelima del apemimo priegulmysczia wyriausios galwos Republikos, wisada yra meginamas. Szitame paineme padejime, prezidentas Arthur randijo gudrei ir gerai ir per tikra darbsztuma prie iszpildymo sawo priegulmysczia użsipelne garbia no sawo wienżemiu.

Stowis Wieszpatystes.— Arthuro administracija ne atsiżymejo daug jokia użrubeżinia, ne naminia politika. Musu krasztas użsiliko sandaroj su wisu swietu, kada pirmżengybe Suwienytu Walstiju ne kente jokiu pertrauku. Wienok galima patemytie, jog tai buwo periodas nupuolimo prekybos ir iszdirbysczia ir wisose luomose skundai "sunkiu laiku" buwo girdżiama tankei.

Szimtmetiniai Apwaikszcziojimai. — Laike szitos prezidentystos atsiliko ywairus apwaikszcziojimai ant atminties szimtmetiniu sukaktuwiu atsitikimu isz rewoliucijoniszkos istorijos.

Wienas isz tu apwaikszcziojimu buwo 19 d. Spalio 1881: Szimtmetines Sukaktuwes Pasidawimo Lordo Cornwallis ir Britiszkos armijos Yorktown'e (Virginijoj) - użbaigtina pergale ir pasibaigimas wisos rewoliucijos. Paskutinios Sukaktuwes atsilaike New Yorke, 26 d. Lapkriczio 1883 m., ant atminties apleidimo to miesto per Britijos armija, kuri turejo apemusi jy per wisa laika kares.

Akywi myriai.— Terp pagarsejusiu wyru numirusiu laike szito periodo yra: Henry Wadsworth Longfellow (Kowo 1882), saldżiausis dainius isz Amerikos poetu; ir Ralph Waldo Emerson (Balandyje. 1882), kurio filozofiszki rasztai per dwi gentkartes turejo didelia intekmia.

Kowojimai ant rinkimu Prezidento buwo wedami su dideliu užsidegimu, wasara 1884 m. Republikonu kandidatai buwo: James G. Blaine, ant prezidento ir John A. Logan, ant vice-prezidento; Demokratu kandidatai buwo: Grower Cleveland, (New Yorko Gubernatorius) ant prezidento ir Thomas A. Hendricks ant vice-prezidento. Be to da Benjamin F. Butler buwo kandidatas teip wadinamas Greenback arba Peoples Partijos ir John P. St. John Prohibition Partijos. Per rinkimus, kurie atsiliko sekanty Lapkrity, Cleveland ir Hendricks eme wirszu.

V. Clevelando Administracija (1885-1889).

Dwideszimts antras prezidentas Suwienytu Walstiju, Grover Cleveland, tapo inwestas (4 d. Kowo, 1885 meto.

Demokratu Pergale.— Per dwideszimts keturis metus, no inwedimo Abrahomo Lincolno (1861) iki inwedimui G. Clevelando (1885), buwo nepertraukta eile republikoniszku prezidentu kurie laike užemia kresla Tautiszkos Iszpildanczios Waldžios. Deltogi užstojimas demokratiszkos administracijos buwo labai ženklywu atsitikimu.

Darbinykiszki triukszmai laike szitos administracijos buwo skaitlingi. Rudeny 1885 m. Kynu darbinykai buwo užpulti ir tulas ju skaitlius tapo iszmusztu per baltuosius darbininkus Wyoming'e, Washington'e ir Oregon'e. Kariumene tapo paszaukta ant numalszinimo maiszto.

Ta paty meta tapo iszneszti in padangias teip wadinami Peklos Wartai (Hell Gate). Tai buwo uola, apimanti ape 9 akrus ploczio, terp New Yorko ir Brooklyno, kuri buwo teip paoinga, kad beweik nebuwo tos dienos, idant ten nesusidaužytu laiwas. Per trisdeszimts metu stengesi praszalinti ta periszkada. Per deszimts metu randas dare po jaj tunelius ir paženklintoj dienoj isznesze ja in padanges, su pagelba 13286 szuwiu isz dinamito ir kitu pleszanczių medegu.

Cze priminsime ape imtynes k a p i t o l o su d a r b u. Darbinykai, idant pagerintie sawo buwy, wisaip kowojo priesz kapitola ir dare "straikus" arba maisztus. Idant juos stabdyti tapo pirmiau jau inwesti instatai, ant kuriu pasirement, daug maž lengwiau galejo užbaigtie ginczus pakajingu keliu, per teip wadinama "arbitracija". Dar wiens isz darbininkiszku siekiu buwo užwedimas a s z t u o n i u a d y n u d a r b o per diena. Idant ta pasiekti, darbinykai nutare sykiu nustoti dirbtie. Tokiu budu, 1 d. Gegužio, 1886, m. sustojo wisos didžiausios dirbtuwes, fabrikai ir t. t. Per tuos maisztus, kada palicija megino iszblakszytie didelius susirinkimus neužganedintu darbinyku ant Chicagos ulycziu (Haymarket), anarkistai mete in bury dinamitinias bombas, kurios sprogdamos užmusze keleta policijantu ir paleisti szuwiai palicijos daug sužeide žmoniu. Keturi anarkystai: Spies, Engel, Fisher ir Parsons tapo nusudyti ant pakorimo, o wienas Lingg pats sau padare gala, sudraskydamas galwa su dinamitu, kury paspejo užkawoti kalejime.

Ta paty meta triukszmingi maisztai inwyko

miestuose: New Yorke, Milwaukee ir kituose, ir pietwakarineme kampe didelis straikas ant Missouri Pacific geležinkelio sustapde prekyba ir kitas pramonias ant keliu nedeliu.

Ta paty meta inwyko žemes drebejimas, kuris dawesi jaustie beweik wisoje pietrytineje dalyje Suwienytu Walstiju. Labjausei nukentejo miestas Charleston, S. C., kurio ketwirta dalis tapo sugriauta ir kelesdeszimts žmogystu nustojo gywasties.

Galop 1886 meto, netoli miesto New York, tapo pastatyta neapsakomo didumo stowyla "Diewaites Liuosybes", szwieczenczios wisam swietui, kuria Francuzija paaukawo Suwienytoms Walstijoms, kaipo darodyma sawo guodones ir prilankumo. Iszdirbo ja garsus Bartholdy ir delto ji wadinasi "Statua Bartholdy".

Swarbus Instatai.— Tuoj po myriui vice-prezidento Henricks'o, Lapkrityje 1888 m. kongressas iszdawe instata kaslink twarkos del užemimo wietos terp urednininku gabineto, atsitikime myrio prezidento, wice-prezidento ir kitu. Antras swarbus instatas parodantis buda iszskyrimo prezidento votu per kongressa, atsitikime jeigu ginczijama pasekme butu padaryta per kokia walstija. Teipgi kommisija del suregulewojimo Terp-walstijines prekybos, tapo paskirta 1887 mete.

Kowojimai už prezidenta wel atsinaujino. Wasara 1888 metuose republikonu kandidatai buwo: Benjamin Harrison ant prezidento ir Levy P. Morton ant vice-prezidento; demokratu kandidatai buwo: Grover Cleveland ir Allen G. Thurman; Clin-

ton B. Fisk del prohibition partijos ir Alson J. Streeter Union Labor partijos. Rinkimai Lapkriczio menesyje buwo su pasekmia Republikonu.

VI.— Harisono administracija (1889—1893)

Dwideszimts treczias prezidentas, Benjamin Harrison, yra isz gimines dewintojo prezidento ir buwo inwestas 4 d. Kowo 1889 m.

Oklahoma.— Wienas isz pirmu weikalu naujo prezidento buwo atidarimas žmonems ant apsigywenimo waisingu aprubiu szirdyje Indian Teritorijos. Tukstancziai nauju gywentoju, kurie jau isz laiko lauke to atidarimo, 22 d. Balandžio 1888 metuose leidosi in ja ir in kelias dienas trisdeszimts tukstancziu žmoniu apsirinko sau buweinias Oklahomoje. Sekanty pawasary, su daug platesniais rubežiais, ta aprube tapo suorganizuota in Oklahoma Territorija.

Naujos Walstijos.— 1889 mete naujos walstijos: Washington, Montana, North (Sziaurine) Dakota ir South (Pietine) Dakota ir 1890 mete Idaho ir Wyoming tapo prikergtos prie Unijos, padidindamos, tokiu budu, skaitliu walstiju iki keturesdeszimts keturiu

Terp swarbiu istatu, iszduotu per "penkesdeszimts pirma kongressa", buwo nauja "tariffa", instatai padaryti tolesniam užtarimui namines iszdirbystes; instatai terptautiszku spaudos dalyku, tai yra pawienintele tiesa kaslink iszdawimo knygu;

instatas padauginantis skaitliu peñsionieriu, ir instatas kaslink daugesnio pardawimo sidabro per randa, no 24 milijonu dolieriu kas metas.

Wienuoliktas Censas atsiliko Birželyje 1890, kuris parode skaitliu žmoniu ape 63 milijonus; kas reiszkia, kad per 10 metu pasidaugino žmones ant 13 milijonu. Centras tirsztumo apgywenimo pasitrauke wakaru linkon: aplink Greensburg, Decatur County, Indianoje.

Muszis su Sioux Idijonais Sziaurineje ir Pietineje Dakotoje inwyko pabaigoj 1890 metu, kuris daejo iki didžiausio muszio po wardu "Wounded Knee" kowa, Siekyje. Ape 200 Indijonu tapo užmusztu, pakol jie ne tapo nuginkluoti per kariumenia Suwienytu Walstiju.

Užrubežine Giminysta.— Laike 1891 meto tapo padarytos sandaros, pagal kuriais buwo duota didesne liuosybe prekybos su Kuba ir su kelioms pietines Amerikos republikoms. Teipogi buwo pasirengta pawestie terptautiszkus ginczius arbitracijai kaslink tiesos užpraudimo Didejai Britanijai gaudima juriniu žweriu wandenyse Behringo juriu. Laike apsprendimo arbitratoriu, waldžios, dalywaujenczios tuose apswarstimuose, nusiunte kariszkus laiwus del apsaugojimo mariu ir nedaleidimo gaudytie minetu žwereliu.

Laike Harrisono administracijos liko užgirtas inrengimas parodos, kuri atsibuwo Chicagoje 1893 mete. Prie jo teipgi buwo patwirtintas instatas sulaikantis emmigracija kyniecziu in Amerika.

Galop 1889 meto Chicagoje tapo pastatyta di-

džiausia trioba — "Auditorium", kurioje yra teatras su 6000 sedyniu del žmoniu.

Prie jo, ta paty meta, tapo užlietas miestas Johnstown, Pa., kuris tapo panaikintas isz pamatu ir 5000 žmoniu gywasties nustojo. Tas twanas inwyko isz priežasties pertrukimo užtwanu didelio prudo, gulinczio augszcziau miesto.

VII. — Clevelando antra Administracija (no 1893).

Dwideszimts ketwirtas prezidentas Suwienytu Walstiju, Grower Cleveland, aprinktas antru sykiu, tapo inwestas 4 d. Kowo 1893 meto.

Aprinkimas Clevelando buwo pergale demokratu. Priežastis pergales demokratu buwo pripažinimas "tariffo billo" Mc Kinley'o, kuris buwo sanariu Kongresso, isz Ohio. Tas billas užkrowe didelius mokesczius ant wisu inwežamu gerybiu, del apsaugojimo naminiu iszdirbysczių, o demokratai prižadejo inwesti liuosa prekyba su wisoms žemems, ko žmones ir reikalawo.

Swarbesni Faktai.— No pat pradžios Clevelando administracijos, Suwienytas Walstijas apsiaute "sunkus laikai", kurie tensesi per du metu.

Piningai nupuole ir bankos buwo sustapdia sawo iszmokejimus. Dirbtuwes ir fabrikai sustojo ir prekyba pakrypo, isz priežasties permainu tariffos instatu. Kol wis tai kongressas suregulawo ir pripažino teip wadinama Wilsono tariff–billa, kuris sumažino diduma mokescziu no iszdirbtu inwežamu produktu,—per ta laika darbininkai kente bada

ir pakilo dideli triukszmai po wisa kraszta. Isz tu triukszmu labjausei atsižymejo du: 1, Ejimas Coxey'o in Washingtona ir 2, Geležinis straikas Wakaruose (1894). — Jenerolas Coxey, isz Marion, rinko burius iszalkusiu darbininku, po wisas Suwienytas Walstijas ir trauke in Washingtona, idant prispirtie kongressa užtwirtintie jo "billa" kaslink iszdawimo nauju piniugu ir dawimo darbu baduojentiems darbininkams. Nors ukininkai ir geri žmones jy pareme kiek galedami, wienok jo užmanymas ne pasiseke, isz priežasties stabdymu isz puses waldžios. Ant galo jis pats tapo aresztuotas ir buriai jo armijos, wisuoso kampuose iszsisklaide.

Straikas geležinkeliu inwyko isz priežasties straiko Pullmano iszdirbime puikiausiu wagonu, palei Chicaga, Ill. Kada Pullmanno straikieriai ne gałejo pergaletie sawo darbdawio, kuris jiems sumažino mokesty iki nebeiszgalejimo pragywentie, jie atsiszauke in gelžkelinias Unijas Amerikos, idant tos juos paremtu, Gelžkelines Unijos, iszklaususios ju skunda, pripažino ju straika už teisinga ir pareikalawo no gelžkeliniu kompaniju newažinetie Pullmano karais ant sawo geležinkeliu. Kaip kompanijos ant ju reikalawimo ne pristojo, jie pakele straika po wadowystia prezidento gelekeliniu Uniju Amerikos, Eugene V. Debs'o.

Pradžioje Liepos wisi geležinkeliai wakaruose nustojo judeja ir randas pasiskubino paszauktie kariumenia del apsaugojimo turtu. Ne žiurint ant to, dideles błedes tapo padarytos. Chicagoje, kur buwo daugiausei policijos ir kariumenes, daugybe ka

ru tapo sudeginta ir kompanija nukente bledes daugiau kaip ant deszimts milijonu dolieriu. Ant galo, per wisokius insikiszimus rando, straikas tapo pakrikdytas ir wadowai nusudyti in kalejima: prezidentas Debs ant szesiu menesiu, o kiti jo sandarbininkai ant triju menesiu kiekwienas.

Laike Clevelando prezidentystos, Lapkrityje 1895 m. atsitiko żemes drebejimas kiaurai sziaur-rytines dalies Suwienytu Walstiju. Nekuriose wietose teip buwo smarkus wirbejimas żemes, kad dikcziai namu sugriowe.

SZIMTMETIS TOLYNŽENGYBĒS.

———o———

Apskelbimas nepriegulmystes tapo apgarsintas swietui 4 d. Liepos 1776 metuose. Tas apskelbimas tapo iszduotas Kontinentaliszko Kongresso, susidejusio isz delegatu no trylikos senu angliszku koloniju, kuris parode swietui użgimima "Suwienytu Walstiju". Delto ta republika yra nedaug senesne per szimtmety.

Per szita szimtmety Suwienytos Walstijos atsiżymejo sawo stebetinu augimu ir żengimu pirmyn. Dabar mes perżiuresime pirmutinius faktus Amerikos progresso, arba tolynżengybes.

Pirmame szimtmetyje trylika walstiju pasidaugino ant trisdeszimts asztuoniu, t. y. beweik trigubai.

Erdme Suwienytu Walstiju laike parengimo Federaliszkos Unijos, 1789. m., buwo ape asztuonis

szimtus tukstancziu keturpampiu myliu. Szendien yra daugiau kaip 3,000,000 keturkampiu myliu.

Pasidauginimas gywentoju buwo da labjau stebetinas, negu augimas erdmes żemes. Metuose 1776 skaite tiktai 3 milijonus gywentoju, o iki 1890 metu skaitlius ju pasieke iki 63 milijonu. Pasidauginimas gywentoju paeina no gamtiszko weisimosi ir no atplaukimo isz senojo swieto. Europa dawe mums milijonus żmoniu, kurie kaipo wanduo plauke in szia walna Republika, nes ji suteikia kiekwienam liuosybia, lygias tiesas, per ka jie cze atranda proga westi geresny gywenima.

Medegiszkas progresas Suwienytu Walstiju gal but padalintas in tris dalis: iszradima, produkcija ir iszleidima; kuriais mes isz dalies perżwelgsime.

Iszradimai musu wyru stojos prieżodiszkais, ir labjausei swarbus iszradimai ir dirbtuwes iszdygo isz galwu sumisliu Amerikonu. Ant paweikslo priminsime Franklino stebetina patyrima żaibu ir elektrikos. Eli'o Whitney'o teip wadinama "Cotton" maszina del czystijimo medwylnes, pastate Suwienytas Walstijas in pirma wieta ant swieto iszdirbime ir prekyboje medwilnes. Pirmas garlaiwys "Clermont", padirbtas Amerikono Robert'o Fultono; jis pradejo plaukinetie ant upes Hudson wandenu, 4 d. Rugsejo 1807 m. Pirmas plaukimas per jurias ant garlaiwio "Savannah", isz New Yorko in Liverpoolu, tapo atliktas 1819 mete. Dabar, kaip kiekwienam yra żinoma, upes, ażerai ir jures Amerikos yra pripildytos tukstancziais wisokiu plaukenencziu garlaiwiu.

Amerikonai, teipgi tapo pirmiejie budawojime geležinkeliu, nors pritaikymas lokomotywu prie geležinkeliu priguli anglijonui Stephenson'ui. Pirmiejie geležinkeliai Amerike buwo: "Quincy" (1827) "Baltimore ir Ohio" (1828), ir "South Carolina" (1833). Pirma lokomotywa buwo pasinaudota nuo Baltimores ir Ohio geležinkeliu (1831). Transkontinentaliszkas geležinkelis, skersai Suwienytas Walstijas no New Yorko in San Francisco, tapo užbaigtas 1869 mete. Tai buwo wienas, kuris perejo "septynis stebukłus swieto". Szendien Suwienytos Walstijos skaito ant 168.000 myliu geležinkeiiu.

Elektro-magnetiszkas telegrafas yra Amerikonu iszradimu, kury iszrado Prof. Samuel F. B. Morse. Pirmas telegrafas tapo isztenstas terp Washington'o ir Baltimores (1844). Tai buwo pirmas pašisekimas ir no to telegrafai pasiplete po wisa swieta.

Labjausei akywa paweizda Amerikos gudrumo yra telegrafas powandeninis A t l a n t i s z k o O c e a n o, kuris tapo padarytas (1857—8), per Atlantic Telegraph kompanija, kurios prezidentu buwo Cyrus W. Field, terp Newfandland'o ir Irlandijos. Kada tas pagedo, antras telegrafas tapo iszwestas 1866, teip gi po prieżiura p. Field'o. Per ta stebuklinga iszradima inios apie Europos kowas, kalbos palitikieriu ir kitokios žinios, yra paduodamos in laikraszczius Amerikos sekanty ryta

Ne galima paminetie czia nei szimtines dalies atsižymejusiu iszradimu Amerikos genijaus, kaip tai: siuwamos maszinos, jawu pjautuwai, gariniai

artuwai ir tt. Patentu ofisas Washingtone, su szimtais tukstanczių ywairiu modeliu, yra aiszkiu dawadu Amerikos gudrumo ir genijaus. Abelnai ape penkiolika tukstanczių nauju patentu yra iszduodama kas metas ir ju skaitlius wis dar dauginasi.

Kaslink produkcijos mes galime padalytie Suwienytas Walstijas in tris didelius gabalus. Widuryje yra didelis agrikulturiszkas gabalas ape upia Mississippi. Cze galima gaut teip wadinamus "cerillius", wilnas, medwilnia (bowelna),cukru, tabaka,sziena, kiauliena ir jautiena.Rytinis gabalas yra żeme, kur galima atrastie dirbinyczias: liejinyczias, malunus,wisokias dirbtuwias.Czia yra platus angliu laukai, kurie daduoda pajiega warimui dirbtuwiu Suwienytu Walstiju. Apielinkese apie Rocky kalnus, Sierra Nevada ir Pacific pakraszczius yra iżdo namas wisokiu brangiu metaliu. Suwienytos Walstijos iszkasa didesnia daly aukso ir sidabro ant swieto.

Mes mateme jau produkcija iszdirbimo, dabar mes dirstelesime ant iszleidimo produktu. Tai yra dalykas prekybos ir prekyba yra dwiejopa: użrubeżine ir namine.

In tris czwertis szimtmeczio, no pradżios rando iki kares 1861 m., Suwienytos Walstijos pasekmingai wijosi galingiausia prekyboje tauta ant swieto—Anglija. 1860 mete, Amerikos swaryba buwo arti szesziu milijonu tonu. Werte produktu ir iszdirbimu iszweżamu ir inweżamu Amerikos laiwuose 1860 metuose buwo su wirszum $500.000. 000. Laike kares, Anglijos laiwai buwo sumażinia Amerikos prekyba ant juriu, perweżdami Amerikos mainus. Bet szitokis padejimas dalyku ne gale-

jo ilgai traukties. Umame laike namine prekyba Suwienytu Walstiju dasieke neiszpasakytos platybes ir wis dar dauginasi.

Apszwietimas tame szimtmetyje teipgi toli nużenge. Pamatu apszwietimo yra sistema tam tikru Amerikos mokslainiu, kurios yra insteigtos beweik wisose walstijose ir kurios, sykiu su prusiszka sistema, yra laikomos uż geriausia ir placziausia apszwietos organizacija ant swieto. Suwienytos Walstijos turi su wirszum keturis szimtus augsztu mokslainiu ir uniwersitetu.

Laike kolioniju Amerikonai jieszkojo maisto dwasiai sawo senoje tewyneje. Tokis padejimas dalyku traukesi per daug metu no użpamatawimo rando. Paprastai buwo su apjuoka sakoma: "Kas skaito Amerikos knyga?". Szitas klausymas nebegaletu butie użduotas dabar; arba jeigu kas ir użklaustu, tai atsakymas butu ant garbes Suwienytu Walstiju. Laike pastaru penkesdeszimts metu, Amerikos wertingi autoriai pasikele wisose szakose raszliawos ir mokslo, ir ju darbai yra skaitomi ir branginami kiaurai apszwiesto swieta. Isz istoriku galima paminetie: Prescott'a, Bancroft'a ir Motley'a. Terp dainiu (poetu) gal butie: Bryant, Whittier, Simms, Holmes, Poe ir Longfellow. Isz romanistu ir maiszytu rasztinyku atsiżenklino: Cooper, Hawthorne, Irwing, Channing ir Legare (legrii). Isz kalbetoju (oratoriu) żinomi: Webster, Clay, Calhoun, Benton, Ewerett, Phillips, Seward, Prentice, Stephens, Douglas, Choate. Kaslink d a i l i u, tai Amerikos mokslaine teplioriu ir skulptoriu stowi labai augsztai.

Laikraszcziai yra žmoniu knigynu. Amerikonai yra labjaus už kitus laikraszcziu skaitytojai. Buwo aprokuota, kad Suwienytose Walstijose, galop pirmo szimtmeczio, buwo su wirszum septini tukstancziai ywairiu laikraszcziu. Nekurie isz ju yra milžiniszkai prasipletia. Spaustuwine maszina, žinoma po wardu "ten-cylinder", teipgi Amerikos iszradimas, spaudžia trisdeszimts tukstancziu lapu in adyna.

Doroje Amerika teipgi nepasiliko užpakalyle: dora kilo su apszwietimu laike pirmojo szimtmeczio. Su wirszum penkes deszimts tukstancziu bažnycziu tarnauja dwasiszkiems reikalams žmoniu. Misijoniszkos ir Biblijines draugystes waro sawo darba ant placzios dirwos. Wisokios labdariszkos iszradynes, kaip: siratu namai, ligonbucziai ir t. t. yra iszmetyti iszilgai ir skersai kraszta.

Didele n a m i n e k a r e, nors baisi sawo szaknyse, bet ir ta nebuwo be geru pedsaku. Panaikinimas werguwes suteike jau matoma geradejystia Pietu gywentojams, kada teipgi pranyko priežastys politikiszku ginczu terp dwieju pusiu Unijos.

Antra geradejyste no kares yra ta, kad ji atwede dwi pusias: Pietus ir Sziauria ant geresnio pažinimo wiena kitos ir wiena antra daugiaus guodoja kaip kad pirmiau. Kare teipgi nužemino Amerikonu didystes dwasia ir padare juos labjau jausmingais, negu pirmiau ir iszdirbo labjau teisinga, ir labjau žmoniszka Amerikonu pobudy (karaktoriu).

Isz to, kas buwo pasakyta, ne galima daleistie,

jog Amerikos institucijos ir Amerikos žmonija butu be inžaidu. Jie tur ju daug ir jauniejie, kurie stoja in tewu wieta, tures jomis užsiimtie, taisytie ir gerintie. Bet abelnai galima pasakytie, jog nera žmoniu labjau pritinkancziu, teisingu, pasekmingu ir laimingu, kaip Amerikos žmones.

Tas szimtmetis mate Unija purtoma no daug ywairiu audru ir tampoma namines kares per tula laika, bet wienybe jos iszsilaike. Ir koki tamlaikiniai neužganedinimai ne butu, meile Unijos yra kiekwienoje szirdyje wisu Amerikonu. Tai yra geriausias užtikrinimas deł jos iszsilaikymo per begalinius amžius.

Mokinimasis istorijos Suwienytu Walstiju turetuinkweptie mums A m e r i k o n i s z k a d w a s i a , kuri yra teip plati, kaip pati žeme. Mes turetume kwepuotie tewiniszka dwasia priesz wisus skyrius ir atskalas, su meilia del Unijos, su didžiausia guodone del Konstitucijos ir su tikra wilczia del neabejotino iszsitobulinimo musu naujos tewynes.

Erdmes, apgywenimai ir priejungimai walstiju.

Walstijos.	Erdme keturkamp. myliese	Kada, kur ir per ka apgywentos.			Prijungimas.
Virginia	42.450	1607	Jamestown	Anglijonu	Trylika pirmutiniu walst.
New York	49.170	1614	New York	Holenderiu	
Massachusetts	8.315	1620	Plymouth	Anglijonu	
New Hampshire	9.305	1623	Portsmouth	Anglijonu	
Connecticut	4.990	1633	Windsor	Anglijonu	
Maryland	12.210	1634	St. Mary's	Anglijonu	
Rhode Island	1.250	1636	Prowidence	Anglijonu	
Delaware	2.050	1638	Wilmington	Szwedu	
North Carolina	52.250	1663	Albemarle Sound	Anglijonu	
New Jersey	7.815	1664	Elizabeth	Anglijonu	
South Carolina	30.570	1670	Ashley River	Anglijonu	
Pennsylvania	45.215	1682	Philadelphia	Anglijonu	
Georgia	59.475	1733	Savannah	Anglijonu	
Vermont	9.565	1724	Brattlerboro	Anglijonu	1791
Kentucky	40.400	1774	Harrodsburg	Anglijonu	1792
Tennessee	42.050	1768	Watanga River	Anglijonu	1796
Ohio	41.060	1788	Marieta	Amerikonu	1802
Louisiana	48.720	1699	Biloxi	Francuzu	1812
Indiana	36.350	1779	Vincennes	Francuzu	1816
Mississippi	46.810	1699	Biloxi	Francuzu	1817
Illinois	56.650	1693	Kakaskia	Francuzu	1818
Alabama	52.250	1702	Mobile Bay	Francuzu	1819
Maine	33.040	1625	Bristol	Anglijonu	1820
Missouri	69.415	1755	St. Genevieve	Francuzu	1821
Arkansas	53.850	1685	Arkansas Post	Francuzu	1836
Michigan	58.915	1701	Detroit	Francuzu	1837
Florida	58 680	1565	St. Augustine	Iszpanu	1845
Texas	265.780	1685	Montagorda Bay	Iszpanu	1845
Iowa	56.025	1833	Dubuque	Francuzu	1846
Wisconsin	56.040	1745	Green Bay.	Francuzu	1848
California	158.360	1769	San Diego	Iszpanu	1850
Minnesota	83.365	1838	St. Paul	Amerikonu	1858
Oregon	96 030	1811	Astoria	Amerikonu	1859
Kansas	82.080	1854	Leavenworth	Amerikonu	1861
West Virginia	24.780	1764	Upshur Co.	Amerikonu	1863
Nevada	110.700	1850	Genoa	Amerikonu	1864
Nebraska	77.510	1847	Bellevue	Amerikonu	1867
Colorado	103.925	1859	Denver,	Amerikonu	1876
North Dakota	70.795	1812	Pembino	Anglijonu	1889
South Dakota	77.650	1859	S. E. Part	Amerikonu	1889
Washington	69.180	1811	Columbia River.	Eng.ir Am.	1889
Montana	146.080	1809	YellowstoneRiv.,	Amerikonu	1889
Idaho	84.800	1842	Coeur de Alene	Amerikonu	1890
Wyoming	97.890	1867	Cheyenne	Amerikonu	1890
Dist. of Columbia	70	....	....	....	....

Teritorijos tur erdmes ape 1.042.00 keturkampiniu myliu. Alaskos erdme yra 577,390 keturkampiniu myliu.

GALAS.

KONSTITUCIJA
Suwienytu Walstiju
AMERIKOS.

INŽENGA.

Mes, žmonija Suwienytu Walstiju, idant sutwertie atsakanczia Unija, inwestie teisybia, užtikrintie naminia sandara, pasirengtie ant abelno apsisaugojimo, pagerintie abelna buwy ir užtikrintie palaiminima liuosybes mums patiems ir musu inpediniams, parengiame ir insteigiame szita Konstitucija Suwienytoms Walstijoms.

ARTIKULAS I.
Legislaturos departmentas.

PERSKYRIMAS I.
Kongresas abelnai.

Wisokia instatimdawiszka waldžia czion paduota, tur but pawesta Kongresui Suwienytu Walstiju, kuris susides isz Senato ir Reprezentantu Namo.

PERSKYRIMAS II.

Reprezentantu Namas

SKYRSNIS 1. Reprezentantu Namas tur susidetie isz sanariu aprinktu kas antras metas no gywentoju atskyru walstiju, ir elektoriai kiekwienos walstijos tur turetie kwalifikacijas, pripažintas elektoriams skaitlingiausios szakos Walstijos legislaturos (tiesdarystos).

SKYRSNIS 2. Nieks negali butie reprezentantu, kas nedasieke dwideszimts penkiu metu amžiaus ir neiszbuwo septynis metus ukesu Suwienytu Walstiju, ir kas, budamas aprinktu, ne butu gywentoju tos Walstijos, kurioje jis bus aprinktas.

SKYRSNIS 3. Reprezentantai ir pripuolanti mokescziai tur butie padalinti kiekwienoje atskiroje walstijoje, prigulinczioje prie szitos Unijos, sutinkmei su ju atsakancziu skaitliumi, kuris bus nusprendžiamas per dadejima prie wiso skaitliaus liuosu žmoniu—su esancziais tarnystoje ant keliu metu,ir atmetant Indijonus, ne mokanczius mokescziu, tris penktas wisu kitu žmoniu. Aktualiszkas suraszas tur butie atliktas in tris metus po pirmo susejimo Kongreso Suwienytu Walstiju, ir kas deszimts sekancziu metu, tokiu budu, koks bus darodytas instatais. Skaitlius reprezentantu ne gal perwirszytie wieno ant kožno trisdeszimts tukstancziu žmoniu, bet kiekwiena Walstija turi turetie wiena reprezentanta; ir kolei tokis suraszas bus padarytas, Walstija New Hampshire turi tiesa iszrinktie tris; Massachusetts asztuonis; Rhode Island ir Prowidence Plantation wiena; Cennecticut penkis;

New York szeszis; New Jersey keturis; Pennsylva-nija asztuonis; Delaware wiena; Maryland szeszis; Virginija deszimts; North Carolina penkis; South Carolina penkis ir Georgia tris.

SKYRSNIS 4. Atsitikime wakansiju reprezentacijoj jeib kokios walstijos, iszpildanti jo waldžia tur užwestie rinkimus, ant dapildymo tuszczios wietos.

SKYRSNIS 5. Reprezentantu Namas gal aprinktie sawo kalbetoja ir kitus urednykus ir turi walia patrauktie po sudu (impeachment).

PERSKYRIMAS III.

Senatas.

SKYRSNIS 1. Senatas Suwienytu Walstiju turi susidetie isz dwieju senatoriu no kiekwienos walstijos, aprinktu jos legislaturos ant szesziu metu, ir kiekwienas senatorius tures turetie wiena wota (balsa).

SKYRSNIS 2. Tuojaus po suejimo ju po pirmam aprinkimui, jie turi butie padalinti, kaip galima lygei, in tris kliasas. Sostai senatoriu pirmos kliasos tur butie apleisti isztekejus antriems metams, antros kliasos isztekejus ketwirtiems, ir treczios kliasos isztekejus szesztiems metams, teip,kad wiena treczia dalis galetu butie aprenkama kas antras metas; ir jeigu pasitaikintu wakansijos, del rezignacijos arba kaip kitaip, laike pertraukos legislaturos kokios nors walstijos, tai iszpildanti waldžia gali ta wiska užimtie iki sekancziam susirinki-

mui legislaturos walstijos, kuri tada turi dapyldi-
tie wakansija.

SKYRSNIS 3. Nieks negali butie senatorium, kuris nedasieke trisdeszimts metu amžiaus ir neiszbuwo dewynis metus ukesu Suwienytu Walstiju, ir kuris budamas aprinktas senatorium, nebutu gywentoju tos walstijos, kurioj jis bus aprinktas.

SKYRSNIS 4. Vice-prezidentas Suwienytu Walstiju tur butie prezidentu Senato, bet negal turetie woto, ir nei tada, kada wotai pasidalytu lygei.

SKYRSNIS 5. Senatas gali iszriktie kitus sawo urednykus, o teipgi ir prezidenta, isz laiko, ne esant Vice-prezidento, arba kada jis užimtu wieta Prezidento Suwienytu Walstiju.

SKYRSNIS 6. Senatas turi wienatinia galybia sudytie wisus apskundimus (impeachments). Kada tai daro, senatoriai turi butie po prisiega arba affirmacija. Kada Prezidentas Suwienytu Walstiju yra sudyjamas, tai wyriausis sudžia (Chief Justice) tur užimtie pirmsedystia; ir nieks negal butie apsudytas be dwieju treczdaliu balsu susirinkusiu sanariu.

SKYRSNIS 7. Nutarimas tokiuose apskundimuose negali siektie toliau kaip pawarinio no uredo ir atemimo tiesu užimtie unarawus uredus, pasitikejimo arba naudojimosi Suwienytose Walstijose; wienok žmogystos teip nusudytos, gali buti apskunstos, sprendžiamos, nusudijamos ir nubaudžiamos sutikmei su instatais.

PERSKYRIMAS IV.

Abu Namai.

SKYRSNIS I. Laikas, wieta ir budas laikimo rinkimu senatoriu ir reprezentantu tur buti pażenklinti kiekwienoje Walstijoje jos Legislaturos; wienok kongressas gal jeib kokiame laike, pagal instatus, padaryti pertaisas, atemus kaslink wietu rinkimo senatoriu.

SKYRSNIS 2. Kongressas turi susirinktie mażiausei wiena syky kas meta ir tokios sueimes turi buti pirmame Panedelyj Siekio menesio, iszemus wien, jeigu pagal instatus butu paskirta kita diena.

PERSKYRIMAS V.

Namai Skyrium.

SKYRSNIS 1. Kiekwienas namas turi butie dażiuretojum rinkimu, ju pasekmiu ir kwalifikaciju sawo locnu sanariu, o didesnis skaitlius kożno padoro quorum atlikimo reikalu; bet mażesnis skaitlius gal nukeltie no dienos iki dienai ir gali turēti syla priwerst pributie neesanczius, sanarius tokiu budu ir po tokia bausmia, kokia kiekwienas namas uż teisinga pripażins.

SKYRSNIS 2. Kiekwienas namas gali nusprenstie regulus sawo weikalu, baustie sawo sanarius uż negera użsilaikyma ir su pristojimu dwieju treczdaliu balsu praszalintie sanary.

SKYRSNIS 3. Kiekwienas namas turi użraszytie in knygas sawo weikalus ir, laikas no laiko, apgarsintie juos, atmetus tik tokius dalykus, kurie

pagal ju supratima, reikalauja užlaikimo paslaptyje; ir balsai užtwirtinanti abidwi prieszingi nuomoni sanariu katro namo, ant jeib kokio klausimo turi butie užraszyti in knygas, jeigu to reikalautu wiena penkta dalis susirinkusiu sanariu.

SKYRSNIS 4. Nejokis namas, laike sessijos kongreso, ne gali nusikeltie, be pristojimo antro namo, daugiau kaip ant triju dienu, ne persikeltie in kita wieta, bet pasiliktie ten, kur sessijos abieju namu tur atsibutie.

PERSKYRIMAS VI.

Priwilegijos ir Uždraudimas Sanariams.

SKYRSNIS 1 Senatoriai ir reprezentantai turi gautie atlyginima už ju tarnysta, kuris bus pripažintas instatais, ir iszmokētas isz iždo Suwienytu Walstiju.

Už joky prasikaltima jie negal but aresztawoti tada, kada jie sedi prie sesijos tam paskirtuose namuose ir nei tada kada jie in juos eina arba gryžta isz ju, atmetus tiktai atsitikimus maiszto, laužimo sandaros, ir pardawimo tewynes; teipogi ape jokia kalba arba debata jeib katrame name, jie ne gal butie užklausti jokioje kitoje wietoj.

SKYRSNIS 2. Jokis senatorius arba reprezentantas per ta laika, ant kurio jis tapo aprinktas, ne gal butie paskirtas ant kito wieszo uredo po waldžia Suwienytu Walstiju, kuris butu naujai sutwertas, arba kurio alga tame laike taptu paaugsztinta; ir jokis žmogus, budamas jeib kokiu ure

dninku Suwienytose Walstijose, negali butie sanariu katro nors namo, kolei jis laiko ureda.

PERSKYRIMAS VII.

BUDAS ISZDAWIMO INSTATU.

SKYRSNIS 1. Wisi "billai", kaslink pakelimo inplaukimu, tur butie pradeti Reprezentantu Name, bet Senatas gal padarytie pertaisas juose, ar pristotie ant padarytu jau pertaisu, teip kaip su kitais billais.

SKYRSNIS 2. Kiekwienas billas, priimtas per Reprezentantu Nama ir per Senata, pirma neng jis taps instatu, tur butie perstatytas Prezidentui Suwienytu Walstiju;jeigu jis pripažysta toky, jis gal ant jo pasiraszytie, o jei ne, jis tur pagražintie jy, su sawo priesztaraujanczíais patemijimais in ta nama, kureme tokis buwo pradetas ir kuris turi užraszytie tuos patemijimus in knyga ir isz naujo apswarstytie jy. Jeigu po tokio apswarstymo, du treczdaliu sanariu to namo nutars iszleistie ta billa, jis tur butie nusiunstas, sykiu su Prezidento patemijimais, in antra nama, kureme jis teip pat tur butie apswarstytas, ir jeigu taptu per du treczdaliu sanariu antro namo pripažintas, tai tas billas liekti instatu. Wienok wisuose tokiuose atsitikimuose sanariai abieju namu tur wotuotie "yes" ar "ne", ir wardąi balsuotoju, už ar priesz billa,tur butie užrasziti in sawas knygas katro namo. Jeigu kokis billas ne butu pagražintas no Prezidento in deszimts dienu (atmetus nedeldienius) po perstatimui jam to biilo, tokis liekti instatu, kaip kad jis butu

su paraszu prezidento, iszemus wien, jeigu Kongressas per sawo pertrauka nedaleistu jo pagražinima; tokeme atsitikime jis ne gali butie instatu.

SKYRSNIS 3. Kiekwienas paliepimas, rezuliucija, ar balsawimas, del kuriu konkurenciją Senato ir Reprezentantu namo yra reikalinga (atmetus atidejimus) tur butie perstatyti Prezidentui Suwienytu Walstiju; ir pirm neng tai ineis in syla, tur butie užtwirtintas per jy ir, jeigu jis ne užtwirtintu, tur but isz naujo perleistas per du treczdaliu balsu senato ir reprezantantu namo, sutikmei yra daroma su billais.

PERSKYRIMAS VIII.

Syla duota Kongresui.

Kongressas tur turetie walia:

SKYRSNIS 1. Uždetie ir rinktie mokesczius, pagalwias, donias ir wisokius mokeszczius ir inplaukimus in walstijiny iždа; moketie skolas, rupinties apie wisuotina apsauga ir abelna gera Suwienytu Walstiju; bet wisos rinkliawos turi butie wienokios kiaurai wirsz Suwienytu Walstiju.

SKYRSNIS 2. Paskolintie piningus ant kredito Suwienytu Walstiju.

SKYRSNIS 3. Reguliuotie prekyba su užrubežinems tautoms ir tarpe atskyru Walstiju ir su indijoniszkoms atskalomis.

SKYRSNIS 4. Inwestie wienokias regulas kaslink naturalizacijos ir wienokias tiesas kaslink bankrutijimu, kiaurai Suwienytu Walstiju.

SKYSNIS 5 Kaltie pinigus, reguliuotie ju

wertia ir piningu użrubeżiniu ir sutaisytie "standara" wogu ir mieru.

SKYRSNIS 6. Rupinties ape nubaudima uż falszawojima abligaciju ir piningu Suwienytu Walstiju.

SKYRSNIS 7, Insteigtie pacztas ir pacztinius kelius.

SKYRSNIS 8. Paremtie tolinżengybia mokslo ir naudingu dailu, per użtikrinimą ant użrubeziuotu laiku rasztininkams, iszradejams tam tikru tiesu ant ju rasztu ir iszradimu.

SKYRSNIS 9. Suteiktie tribunolus mazesnius priesz Augszcziausi Suda.

SKYRSNIS 10. Apsprenstie ir nubaustie pleszimus ir bjaurus darbus, atliktus ant juriu ir prasiżengimus prieszais tautu tiesas.

SKYRSNIS 11. Apskelbtie karia, iszstatytie markawus rasztus (marque) ir użgrebenczius, ir darytie regulas kaslink ingriebimu ant wandens ir ant żemes.

SKYRSNIS 12. Iszstatytie ir użlaikytie armijas, bet piningai ant to reikalo ne gali butie gaunami daugiau, kaip ant dwieju metu.

SKYRSNIS 13. Pagamintie ir użlaikytie laiwynia.

SKYRSNIS 14. Padarytie regulas ant dażinojimo ir reguliacijos sylu ant żemes ir wandens.

SKYRSNIS 15. Rupinties ape paszaukima ..ariaunos ant iszpildimo instatu Unijos, numalszinimo maisztu ir numuszimo użpuolimu.

SKYRSNIS 16. Rupinties ape organizawima, ginklawima ir miklinima kariaunos ir redyma tos jos dalies, kuri butu tarnystoje Suwienytu Walstiju, paliekant pawienintelems walstijoms paskyrima oficieriu ir walia del mokinimo kariaunos, sutikmei su disciplina paduota Kongresso.

SKYRSNIS 17. Inwestie atskira waldžia instatimdawystes wisokiuose priepuoliuose ant tokiu apigardu (ne daugiau per deszimts keturkampiu myliu), kokios, per atidawima pawieniu walstiju ir priemima Kongresso, gali taptie sostu rando Suwienytu Walstiju, ir inwestie panaszia waldžia ant wisu wietu nupirktu pagal pristojima Legislaturos tos walstijos, kokioje tokia wieta tur butie, del budawojimo drutwiecziu, magazinu, arsenalu, laiwa–kiemiu ir kitu reikalingu bandawoniu.

SKYRSNIS 18. Parengtie wisus instatus koki bus reikalingi ir atsakanti iszpildimui pirmesniu waldžiu isz wisu kitu waldžiu, inwestu per szita Konstitucija del rando Suwienytose Walstijose, arba del kokios jo szakos arba jo uredininku.

PERSKYRIMAS IX.

Walia uždrausta Suwien. Walstijoms.

SKYRSNIS 1. Immigracija arba ingabenimas tokiu ypatu, kokias daleidžia dabar esanczios walstijos, ne gali butie sulaikyta per Kongressa pirmiau tukstanczio asztuoni szimtai asztunto meto; wienok pagalwes arba mokescziai gali butie užkraunami ant tokiu ateiwiu, bet ne daugiaus deszimts dolieriu už kiekwiena ypata.

SKYRSNIS 2. Priwilegija raszto, teip wadinamo "habeas corpus", ne gali butie mainyta, jei bent kada, priepuolyje sumiszimo arba užpuolimo, butu reikalinga del apsaugojimo wisuomenes.

SKYRSNIS 3. Jokis billas, teip wadinamas "attainder", arba "ex post facto," ne gali but iszleistas.

SKYRSNIS 4. Jokios pagalwes, ne kiti mokesczіai negali butie uždeti jeibent pagal atsakanty censa arba žmoniu surasza, kaip jau pirmiau czion buwo pasakyta.

SKYRSNIS 5. Joki mokeszczіai ne gali butie uždedami ant iszwežamu daiktu isz jeibkokios walstijos.

SKYRSNIS 6. Jokia pirmysta ne gali butie duota portams wienos walstijos priesz portus kitos, per reguliacija prekybos ir rinkliawu; ne laiwai plaukenti isz wienos walstijos arba in ja, nereikalauja priwerstinai inpłauktie arba moketie ten rinklawas.

SKYRSNIS 7. Jokie piningai ne gali butie iszimami isz iždo kaip tik su daleidimu istatymiszku, ir regulariszkas stowis ir rokundos inplaukimo, iszdawimu wisuomeniszku pinigu, tur butie, laiks no łaiko, apgarsinamas.

SKYRSNIS 8. Jokis titulas didystos (bayorystos) ne turi butie duodamas per Suwienytas Walstijas; ir jokia žmogysta, turinti jeib koky ureda naudos arba pasitikejimo no Suw. Walstiju, be pristojimo kongresso ne gali priimtie no jokio karaliaus, kunigaikszczio, arba užrubežines wieszpatystes

jokiu dowąnu, padekawoniu (nagradu), uredo, arba kokio nebuk titulo.

PERSKYRIMAS X.

TIESOS WALSTIJOMS UŽDRAUSTOS.

SKYRSNIS 1. Jokia walstija ne gali ineitie in jeib kokia sandara, susiwienyjima, ar konfederacija; iszduotie markawus rasztus (marque) ir ingrebenczius; kaltie piniugus, iszduotie bill'us, kredita; ne wartotie nieko kito ant apmokejimo skolu, kaip auksa ir sidabra kalta, ne iszleistie jokio billo teip wadinamo "attainder", "ex post facto", arba billo bledingo obligacijoms, kontraktams ir ne duotie jokio titulo garbes.

SKYRSNIS 2. Jokia walstija negali, be pristojimo kongresso, uždetie jokiu mokescziu arba muitu ant inwežamu ir iszwežamu daiktu, kaip tik tokius, koki gali butie neatbutinai reikalingi del iszpildimo istatu dažiurējimo; ir grynas pelnas no rinkliawu uždetu per jeibkokia walstija ant inwežamu ir iszwežamu gerybiu, tur but sunaudojamas per ižda Suwienytu Walstiju; ir wisi toki instatai tur butie peržiureti ir kontroliuoti kongresso.

SKYRSNIS 3. Jokia walstija, be pristojimo Kongresso, ne gali uždetie jokiu muitiniu mokesczių užlaikytie kariumenia arba kariszkus laiwus laike sandaros;nei padarytie jokiu derybu arba kontraktu su kita walstija arba su užrubežinia waldžia, arba insikisztie in karia, jei bent kada butu aktuoaliszkai užpulta, arba jeigu rastusi to-

kiame netiketame paojuje, kada nera jokios wilties del atidejimo weikmes.

ARTIKULAS II.
Iszpildantis Departamentas.

PERSKYRIMAS I.

Prezidentas ir Vice-Prezidentas.

SKYRSNIS 1. Iszpildanti waldžia tur butie pawesta Prezidentui Suwienytu Walstiju Amerikos. Jis tur laikytie sawo ureda per keturis metus ir sykiu su Vice-Prezidentu, iszrinktu ant tokio jau laiko, tur butie renkamas sekancziu budu:

SKYRSNIS 2. Kiekwiena walstija tur paskirti tokiu budu, koky legislatura parodys, skaitliu elektoriu, lygei su skaitliumi wisu senatoriu ir reprezentantu, koki yra pripažinti walstijai per Kongressa; bet jokis senatorius, o ne reprezentantas, arba kitokia ypata, užimanti ureda pasitikejimo ar pelno Suwienytose Walstijose, ne gal butie paskirta in elektorius.

SKYRSNIS 3. Tie elektoriai turi susirinktie in sawas walstijas ir balsuotie per ballota ant dwieju ypatu, isz kuriu wienas mažiausei ne turi butie gywentoju tos paczios walstijos su jais. Ir jie turi padarytie surasza wisu ypatu, ant kuriu balsawo ir skaitliu balsu del kiekwieno; ant kurio suraszo jie turi pasiraszytie ir užtwirtintie ir jy užpeczetyta nusiunstie in sosta rando Suwienytu

Walstiju, ant wardo Senato wirszinyko. Wirszinykas Senato, akyweizdoje Senato ir Namo Reprezentantu, turi atidarytie wisus užtwirtinimus ir tada balsai turi but suskaityti. Ypata turinti didžiausia skaitliu balsu tur liktie Prezidentu, jeigu ne jokia ypata ne turetu didesnio skaitliaus, tada, isz penkiu, augszcziausiu ant suraszo, minetas Namas, panasziu budu, aprenka Prezidenta. Bet prie rinkimo Prezidento, balsai turi butie paimti no walstiju ir reprezentacija kiekwienos walstijos turi tik wiena balsa. Quorum del szito reikalo tur susidetie isz sanario arba sanariu no dwieju treczdaliu tu walstiju ir didesnis skaitlius wisu walstiju tur butie reikalingas ant aprinkimo. Kiekwiena syk, po aprinkimui Prezidento, ypata turinti didžiausia skaitliu elektoriszku balsu, turi liktie Vice-Prezidentu. Bet jeigu ju liktu du ar daugiau, turincziu lygei balsu, Senatas tur aprinktie isz ju Vice-Prezidenta*) per ballota.

SKYRSNIS 4. Kongressas gali nusprenstie laika del paskyrimo elektoriu ir diena, ant kurios jie turi paduotie sawo balsus; diena tur butie ta pati kiaurai Suwienytas Walstijas.

SKYRSNIS 5. Ant Prezidento negali but aprinkta jokia kita ypata kaip tik gamtiszkai gimusi ukesu, arba ukesas Suwienytu Walstiju, laike priemimo szitos Konstitucijos, teipgi jokia ypata ne gal butie aprenkama in ta ureda, kuri ne turetu trisdeszimts penkiu metu amžiaus ir ne butu bu-

*) Szitas skyrsnis atmainytas per 12ta pertaisa. Žiurek pusl. 353.

wus keturiolika metu gywentojum Suwienytu Walstiju.

SKYRSNIS 6. Atsitikime praszalinimo Prezidento no uredo, atsitikime jo myrio, arba atsitraukimo, arba jeigu butu netikias iszpildime sawo prigulmyscziu, uredas pereina ant Vice-Prezidento; atsitikime praszalinimo nuo uredo abieju: Prezidento ir Vice-Prezidento, arba ju mirio, atsitraukimo, arba netikumo, Kongres paskirs wiena isz urednyku, kurs użims wieta Prezidento ir pyldys priegulmystias tolaik, kol tokios paines ne bus praszalintos, arba pakol kitş Prezidentas ne bus aprinktas.

SKYRSNIS 7. Prezidentas, paskirtame laike, turi gauti už sawo tarnysta alga, kuri ne gali butie padauginta, nei pamażinta per ta laika, ant kurio jis tapo aprinktas, ir jis ne gali tame pat laike gautie jokio kito użmokesczio ar pelno no Suwienytu Walstiju, arba no jeib kokios isz ju.

SKYRSNIS 8. Pirm neng inştos in pildima sawo uredo, jis turi priimtie sekanczia prisiega arba użtwirtinima.

"Asz twirtai prižadu (arba użtikrinu), jog Asz teisingai pildysiu ureda Prezidento Suwienytu Walstiju, ir, kiek galedamas, użlaikysiu, użtarsiu ir saugosiu Konstitucija Suwienytu Walstiju".

PERSKYRIMAS II.

Walia Prezidento.

SKYRSNIS 1. Prezidentas tur butie wyriausiu komandierium armijos ir laiwynes Suwienytu Walstiju ir kariaunos atskyru walstiju, kada jos bus paszauktos ant aktualiszkos tarnystos Suwienytoms Walstijoms; jis gali pasiteirautie ant raszto wyriausio perdetinio no kiekwieno isz pildanczių skyriu, ape jeib koky dalyka kaslink prigulmysczių jo uredo; ir jis turi turetie walia ant susimilejimo ar atleidimo už persižengimus priesz Suwienytas Walstijas, atmetus atsitikimus patraukimo po sudu (impeachment).

SKYRSNIS 2. Jis turi turetie walia, su pritarimu ir pristojimu Senato, padarytie sandora, nutarta per du treczdaliu esanczių senatoriu; ir jis turi, su pritarimu ir pristojimu Senato, nominuotie ir paskyrtie ambasadorius (pasiuntinius), ministerius ir konsulius, sudžias Augszcziausio Sudo ir wisus kitus uredninkus Suwienytu Walstiju, kuriu paskyrimai sziczia nera kitaip parodyti, ir kurie tur butie insteigti per instatus; wienok kongressas per instatus gali pawestie paskyrima tokiu mažesniu uredninku, kaip jam tinka Prezidentui wienam, augsztesniems sudams, ar galwoms departamentu.

SKYRSNIS 3. Prezidentas turi turetie walia pripildytie wisas tuszczias wietas, kurios gali pasitaikintie laike pertraukos Senato, suteikdamas komissijos, kuriu laikas turi pasibaigtie pabaigoje ju sekanczios sessijos.

PERSKYRIMAS III.

Prigulmystes Prezidento.

Laikas nuo laiko jis turi praneszti Kongressui apie stowy Unijos ir duotie ju apswarstymui tokius dalykus, koki jam iszrodys neatbutinai reikalingi ir pritinkus; netiketuose atsitikimuose, jis gali suszauktie abu namus, arba katra isz ju; ir priepuolyje nesutikimu terp ju, kaslink laiko atidejimo, jis gali atidetie juos ant tokio laiko, koksjam pasirodys atsakantesnis; jis turi rupintis, idant instatai butu isztikimai iszpildomi ir turi komissuotie wisur uredninkus Suwienytu Walsiiju.

PERSRSKYRIMAS IV.

Patraukimas Prezidento po bausmia.

Prezidentas, Vice-Prezidentas ir wisi ciwiliszki uredninkai Suwienytu Valstiju tur butie praszalinti no uredo, jeigu taptu patraukti po sudu ir pripažinti kaltais: prigawystes, parsidawimo arba kitu didžiu prasižengimu ir prasikaltimu.

ARTIKULAS III.
Tiesdarystes Departmentas.

PERSKYRIMAS I.

Sudai Suwienytu Walstiju.

Tiesdaryszka galybe Suwienytu Walstiju turi but

pawesta wienam Augszcziausiam Sudui ir tokiems mażesniems sudams, kokius Kongressas, laikas no laiko, paskirtu ir insteigtu. Sudžios abieju: augszcziausio ir mažesniu sudu—turi laikyti sawo uredus iki laiko, kol gerai užsilaiko, ir turi paskirtuose laikuose gauti už sawo tarnysta alga, kuri ne gali butie numažinta laike ju buwimo ant uredo.

PERSKYRIMAS II.

Jurisdikcija Sudu Suwienytu Walstiju.

SKYRSNIS 1. Tiesdariszka waldžia turi apimtie: wisus atsitikimus instatuose ir tiesose, paeinancziose nuo szitos konstitucijos, instatus Suwienytu Walstiju, sandaras padarytas, arba kurios bus padarytos pagal ju randa; wisus atsitikimus kaslink ambasadoriu, ministeriu ir konsuliu; wisus atsitikimus jurisdikcijų: admiralystes ir marininkystes; ginczus, kuriuose Suwienytos Walstijos daliwaus; ginczus terp dwieju ar daugiau walstiju; terp walstijos ir ukesu kitos walstijos; terp ukesu tos paczios walstijos, terp ukesu atskiru walstiju, terp ukesu tos paczios walstijos, kas link žemes dowanotas per ywaires walstijas; ir terp Walstijos ar jos ukesu ir swetimžeminiu Walstiju, ukesu arba padonu*).

SKIRSNYS 2. Wisuose priepuoliuose kaslink ambassadoriu, ministru ir konsuliu ir tuose, kuriuose walstija bus wiena pusia, Augszcziausias

---

*Szitas skyrsnis atmainytas per 11ta Pertaisa. Žiurek puslapis 352.

Sudas tur tureti originaliszka jurisdikcija. Wisuose kituose atsitikimuose pirmiau pažymetuose, Augszcziausis Sudas tur tureti appelatiszka jurisdikcija, kąslink instatu ir faktu, su tokioms isztraukomis ir reguliacijomis, kokias kongressas pastatys.

SKYRSNIS 3. Sprendimas wisu persižengimu, atmetus patraukima po sudu (impeachment), aukasztu uredninku turi buti atliktas per prisaikintus sudžias (jury); ir tokis sprendimas turi buti toje walstijoje, kokioje mineti persižengimai tapo papildyti, bet jeigu persižengimas ne buwo papyldytas jokioje walstijoje, tai sprendimas turi but atliktas tokioje wietoje, ar wietose, kokias Kongressas paskyrs per instatus.

PERSKYRIMAS III.

Parsidawimas (zdroda).

SKYRSNIS 1. Parsidawimas priesz Suwienytas Walstijas gali buti tik pakurstimu, in karia priesz jais, arba laikymas ju prieszu puses, paduodant jiems pagalba ir priemima. Nieks negali buti apkaltintas už parsidawima, kol ne bus paliudijimu dwieju liudytoju in akis, arba kol apskunstasis ne prisipažins priesz wiesza suda.

SKYRSNIS 2. Kongressas turi tiesa nubaustie už pasikesinima priesz waldžia nužudymu arba konfiskawimu turtu, bet tik teip ilgai, pakol pasikeselis yra dar gywas; kalte jo ant waiku pulti negal.

ARTIKULAS IV.

PERSKYRIMAS I.

Walstiju užraszai.

Kiekwienoje walstijoje tur buti pilnas pripažinimas wieszu aktu, protokulu ir sudu weikalu kitu walstiju, o Kongressas per abelnus instatus turi paduoti buda, kokiu toki aktai, protokołai ir weikalai gali buti pripažinti ir iszpildyti.

PERSKYRIMAS II.

Priwilegijos ukesu ir t.t.

SKYRSNIS 1. Ukesai kiekwienos walstijos tur tureti wisas priwilegijas ir tiesas ukesu wisu kitu walstiju.

SKYRSNIS 2. Žmogysta apskunsta jeib kokioje walstijoje už parsidawima, arba kita kokia piktadarysta, arba pabegusi no sudo, jeigu butu atrasta kitoje walstijoje, ant reikalawimo iszpildanczios waldžios tos walstijos, isz kurios jis pabego, tur butie iszduota del nugabenimo in walstija turinczia jurisdikcija už jo piktadarysta.

SKYRSNIS 3. Jokia žmogysta dirbanti ar tarnaujanti wienoje walstijoj, po jos instatais, pabegusi in kita, negali buti, pasiremiant ant jeibkokiu instatu ar regulu tosgi, atstatyta no tokios tarnystos arba darbo, bet gali buti iszduota ant pareikalawimo partijos, kuriai tas darbas ar tarnysta priguli.

PERSKYRIMAS III.

Naujos Walstijos ir Territorijos.

SKYRSNIS 1. Naujos walstijos gali buti pridetos prie szitos Unijos per Kongressa; bet jokia nauja walstija negali buti sutwerta ar sutaisyta widuje jurisdikcijos kokios kitos walstijos; ne jokia walstija ne gali buti parengta per sudejima dwieju ar daugiau walstiju arba daliu walstiju, be pristojimo Legislaturos tu walstiju, kurioms tai priguli, o teipgi ir Kongresso.

SKYRSNIS 2. Kongressas turi walia panaikinti ar parengti wisus reikalingus prisakymus ir regulas, kaslink territorijos ar kitokio turto Suwienytoms Walstijoms; ir nieks szitoje konstitucijoje ne gali buti aiszkinamas ir suprantamas teip, kad butu ant bledes Suwienytu Walstiju arba kokios atskiros walstijos.

PERSKYRIMAS IV.

Użtikrinimas walstiju.

Suwienytos Walstijos turi gwarantuoti kiekwienai walstijai szitos Unijos republikoniszka forma rando, ir turi użtarti kiekwiena isz ju prieszużpuolimus; ir ant pareikalawimo Legislaturos arba iszpildanczios waldżios (kada Legislatura ne galetu susirinkti)—priesz naminius maisztus.

ARTIKULAS V.

Gale Pertaisu.

Kongressas, jeigu du treczdaliai abieju namu pripažins už reikalinga, gal užmanyt pertaisas konstitucijos, ir ant aplikacijos Legislatura dwieju treczdaliu wisu walstiju gal suszaukti seima del perstatymo pertaisu, kurios, kožname atsitikime, turi but swarbios wisokiose pažwalgose kaipo dalis szitos konstitucijos, kada bus priimtos per Legislatura triju ketwirtu daliu wisu walstiju, arba per seimus trijose ketwirtose dalyse ju; kaip wienas ar kitas paweikslas priemimo gal buti perstatytas per kongressa, su taj iszlyga, kad jokia pertaisa, kokia butu padaryta pirm tukstanczio asztuoniu szimtu ir asztunto meto, jokiu budu negali prieszintiesi pirmam ir ketwirtam skyrsniams, dewintame perskyrime pirmo Artikulo; ir kad jokia walstija, be jos pristojimo, ne gali buti atmesta no lygybes balsawimo Senate.

ARTIKULAS VI.

Wiesza skola, ywairumas konstitucijos, prisiega urēdo, tikejimiszka intekme.

SKYRSNIS 1. Wisos skolos užimtos ir in prigulmystes inwestos, pirm priemimo szitos konstitucijos, turi but teip swarbios del Suwienytu Walstiju po szita konstitucija, kaip ir po konfederacija.

SKYRSNIS 2. Szita konstitucija ir instatai Suwienytu Walstiju, kurie bus padaryti sutikmei su konstitucija ir wisos sandaros padarytos, ar kurios taps padarytos, po waldžia Suwienytu Walstiju, turi but augszcziausiais instatais kraszto; ir sudžios kiekwienos walstijos turi pagal juos elgtiesi, nors ir kas butu prieszingai konstitucijoj arba instatuose kokios walstijos.

SKYRSNIS 3. Senatoriai ir reprezentantai pirmiau pamineti ir sanariai Legislaturu pawieni walstiju ir uredninkai iszpildanczios waldžios ir tiesdariszki, Suwienytu Walstiju ir pawieniu walstiju, turi buti suriszti prisiega arba užtikrinimu, jog rems szita konstitucija; bet jokia tikejmiszka intekme ne turi buti wartojama del užtwirtinimo jeibkokió uredo arba wieszo insitikejimo Suwienytose Walstijose.

ARTIKULAS VII.

Pripažinimas (ratifikacija) konstitucijos.

Pripažinimas seimu dewiniu walstiju turi buti užtektinas del insteigimo szitos konstitucijos terp walstiju ja pripažinstancziu.

Suteikta ant Seimo, per wienbalsy pristojima pribuwusiu walstiju, septyniolikta diena Rugsejo, metuose nuo Użgimimo Kristaus wiens tukstantis septini szimtai asztuones deszimts septintame, ir no nepriegulmystes Suwienytu Walstiju Amerikos dwyliktuose. Ant paliudijimo szito, mes pasiraszeme sawo wardus.

George Washington, Prezidentas ir Deputatas isz Virginijos.

New Hampshire. — John Langdon, Nicholas Gilman.

Massachusetts.—Nathaniel Gorham, Rufus King.

Connecticut. — Wm. Samuel Johnson, Roger Sherman.

New York. — Alexander Hamilton.

New Jersey. William Levingston, William Paterson, Dawid Brearley, Jonathan Dayton.

Pennsylvania. —Benjamin Franklin, Robert Morris, Thomas Fitzsimons, James Wilson, Thomas Mifflin, George Clymer, Jared Ingersoll, Gouverneur Morris.

Deleware.—George Read, John Dickinson, Jacob Broom, Gunning Bedford Jr., Richard Bassett.

Maryland. — James M'Henry, Daniel Carroll, Daniel of St. Tho. Jenifer.

Virginia. — John Blair, Jas. Madison Jr.

North Carolina. — William Blount, Hugh Williamson, Richard Dobbs Spaight.

South Carolina. — John Rutledge, Charles Cotesworth Pinckney, Pierce Butler.

Georgia. — William Few, Abraham Baldwin Patwirtina,

Wilijam Jackson Sekretorius.

PERTAISOS KONSTITUCIJOS.

ARTIKULAS I.

Liuosybe tikejimo ir t. t.

Kongressas ne turi daryti jokiu instatu kaslink insteigimo religijos, arba uždraudžiancziu liuosa ju iszpildyma; arba aprubežiuojancziu liuosybia kalbos arba spaudos; nei uždraust tiesos gywentojams kaslink liuosybes susirinkimu, ir melstie randa praszalinti skriaudas.

ARTIKULAS II.

Tiesa nesziojimo ginklu.

Gerai sureguluota kariumene yra neatbutinai reikalinga del apsaugojimo liuosos walstijos, delto tiesa laikyti ir neszioti ginklus žmonems neturi buti sulaužyta.

ARTIKULAS III.

Pastatymas kareiwiu pąs ukesus.

Jokis kareiwis, laike sandaros, ne gal buti pastatytas ant kwatieros jokiuose namuose be pristo-

jimo ju sawininko; a nei laike kares, kaip tik tokiu budu, kokis bus paduotas per instatus.

ARTIKULAS IV.

Kra tos, Warrantai.

Tiesa gywentoju jog kiekwienas ukesas turi butie pakajingas ir apsaugotas sawo ypatybeje, namuose, popierose ir daiktuose priesz neteisingas kratas ir užgriebimus, negali but sulaužoma, peržengiama; ir joki warrantai ne gali but iszduodami be tikros priežasties, užtikrintos per prisiega arba užtikrinima; turi but apraszoma wieta, kuri tur but iszkratyta ir ypata ar daiktai, kurie turi but užgriebti.

ARTIKULAS V.

Apkaltinimas už persižengimus ir t.t.

Jokia ypata ne gali but prie atsakimo patraukta už dideli ir bjauru persižengima, kaip tik per nusprendima "Crand jury", atmetus priepuolius atsitikusius terp žemes ir juriu kariszku pajiegu arba milicijoje, laike weikmes kareje arba wieszame pawojoje; jokia ypata ne gali butie nuspriasta ant nustojimo gywasties arba sanariu kuno du syk tame pat prasikaltime; negal buti nieks priwerstas butie liudytoju pats priesz sawia jokiame kriminale; ne gali buti atimta gywastis, liuosybē arba sawastis be istatimiszko processo; ne jokia

locnastis priwatiszka ne gali butie atimta del wisuomeniszko naudojimo, be teisingo atlyginimo.

ARTIKULAS VI.
Tiesos apskunstuju ypatu.

Wisuose kriminaliszkuose persekiojimuose apskunstasis priwalo turetie tiesa (priwilegija) ant greito ir atwiro processo per impartijaliszka "jury" walstijos ar aprubes, kurioje piktadarysta tapo papildyta; tokia aprube turi buti pirmiau buwusi užtwirtinta per instatus ir turi but apreikszta ape notura ir priežasti apskundimo; liudininkai turi butie iszklausyti akyse kaltininko; liudinįkai liudijanti del jo gali butie priwersti stotie ir turi apkaltintasis del apgynimo sawia gautie apgineja (adwokata).

ARTIKULAS XII.
Paprasti procesai.

Paprasti procesai, kur werte ne peržengia dwideszimties dolieriu, gali buti nusprendžiami per "jury", ir jokis faktas sprenstas per "jury" ne gali butie isz naujo perkratinetas per joki Suwienytu Walstiju suda, kaip tik pagal paprastus instatus.

ARTIKULAS VIII.

Perdidele paranka.

Neturi but reikalaujama per didele paranka,per dideles bausmes uždedamos, a ne perdaug nepaprastos koros ne gal butie ant ko nors užkraunamos.

ARTIKULAS IX.

Sunumerawojimas nekuriu tiesu konstitucijoje neturi buti suprantamas kaipo panaikinimas ar apsunkinimas kitu tiesu priimtu per žmonija.

ARTIKULAS X.

Tokia walia, kokia nera duota Suwienytoms Walstijoms per konstitucija, a ne uždrausta per ja del atskyriu walstiju, pasilieka prie Walstiju arba prie ju žmonijos.

ARTIKULAS XI.

Tiesdariszka waldžia Suwienytu Walstiju, ne turi butie suprantama kaipo pritinkanti prie jeibkokiu procesu instatimiszku ar tiesdariszku, pradetu ar wedamu prieszai wiena isz Suwienytu Walstiju per ukesus kitos walstijos arba per ukesus ar pawaldinius kokios užrubežines wieszptystes.

ARTIKULAS XII.

Budas aprinkimo Prezidento ir Vice-Prezidento.

SKYRSNIS 1. Elektoriai turi susirinktie sawo walstijose ir balsuoti per baliota ant Prezidento ir Vice-Prezidento, wiens isz kuriu mažiausei ne turi but gywentoju tos paczios walstijos su jais; jie turi paminetie sawo baliotuose warda ypatos balsuotos ant Prezidento ir atskyriuose baliotuose warda ypatos balsuotos ant vice-prezidento ir turi suraszytie wardus wisu kandidatu balsuotu ant prezidento ir vice-prezidento ir paduot skaitliu balsu ant kiekwieno, ir ant suraszo jie turi pasiraszytie ir jy užtikrintie, ir užpeczetyta nusiunstie in sosta rando Suwienytu Walstiju, ant ranku Prezidento Senato; Prezidentas Senato turi, akiweizdoje Senato ir Namo Reprezentantu, atidarytie wisus paliudyjimus ir tada balsai turi but suskaityti: ypata gawusi didžiausy skaitlių balsu ant Prezidento, lieka Prezidentu, jeigu tas skaitlius tures didžiuma elektoriu; jeigu jokia ypata negawo didžiumos elektoriu, tada isz ypatu, ne daugiau triju, turincziu didžiausius skaitlius ant suraszo balsuotu ant Prezidento, Namas Reprezentantu turi iszrinktie tuojaus Prezidenta. Bet renkant Prezidenta, balsai turbut paimti no walstiju, kad reprezentacija kiekwienos walstijos butu tik wienas balsas (wotas); quorum del szito reikalo turi susidetie isz dwieju treczdaliu sanariu wisu walstiju ir didesnysis skaitlius wisu walstiju neatbutinai yra reikalingas del aprinkimo. Jeigu Namas Reprezentantu ne iszrinktu Prezidento,

turedamas ant to tiesa ir syla, pirm ketwirtos dienos sekanczio Kowo men., tada Vice-Prezidentas turi weiktie kaipo Prezidentas, teip lygei kaipo atsitikime myrio ar kitokio konstitucijonaliszko neatsakantumo Prezidento.

SKYRSNIS 2. Ypata gawusi didžiausia skaitliu balsu, kaipo Vice-Prezidentas, turi but Vice-Prezidentu, jeigu tas skaitlius bus didžiausias isz wiso skaitliaus paskirtu elektoriu; ir jeigu jokia ypata ne turi didesnio skaitliaus, tada isz dwieju augszcziausiu skaitliu ant suraszo, Senatas turi iszrinktieVice-Prezidenta; quorúm del szito reikalo turi susidetie isz dwieju treczdaliu wiso skaitliaus senatoriu ir didesnis skaitlius wisu neatbutinai reikalingas del aprinkimo.

SKYRSNIS 3. Nejokia ypata negalinti apimtie, pagal konstitucija, uredo Prezidento, negali butie ir Vice-Prezidentu Suwienytu Walstiju.

ARTIKULAS XIII. (1865),

SKYRSNIS 1. Werguwe, nei priwerstina be locno noro tarnysta, iszemus tik baúsmia už piktadarysta, ant kurios žmogysta taptu instatimiszkai nusudyta, wisai neturi butie Suwienytose Walstijose arba wietose po ju jurisdikcija (tiesdarysta).

SNYRSNIS 2. Kongressas turi walia inwestie szita tiesa per atsakanczia legislacija (instatus).

ARTIKULAS XIV. (1868).

SKYRSNIS 1. Wisi użgimia ir naturalizuoti Suwienytose Walstijose ir bunanti po ju jurisdikcija yra ukesais Suwienytu Walstiju ir tos walstijos, kurioje gywena. Jokia walstija negali parengtie nei inwestie jokiu instatu, kurie sumażintu tiesas ir priwilegijos ukesu Suwienytu Walstiju; nejokia walstija ne gal niekam atimtie gywasties, liuosybes, ar turtu be atsakanczio instatimiszko processo, nei użgintie jokiai ypatai sawo jurisdikcijoje lygio użtarimo instatu.

SKYRSNIS 2. Reprezentantai turi but paskirti isz kiekwienos walstijos atsakancziai skaitliui gywentoju, priskaitant wisus gywentojus walstijos, atmetus Indijonus, neapsunkintus mokescziais. Wienok jeigu tiesa balsawimo per rinkimus: elektoriu ant Prezidento ir Vice-Prezidento Suwienytu Walstiju, reprezentantu kongresso, iszpildancziu ir tiesdariszku uredninkų walstijos, sanariu Legislaturos, yra atimta no sanariu tos walstijos, turincziu 21 metus amżiaus, ir esancziu ukesais Suwienytu Walstiju, ar jeibkokiu budu ta tiesa butu numażinta, atmetus daliwawima sukilimuose bei maisztuose, ar kituose prasikaltimuose, stowis reprezentacijos joje turi but sumażintas pagal skaitliu tokiu wyriszku ukesu, sulyginant su skaitlium wyru ukesu 21 metu amżiaus toje walstijoje.

SKYRSNIS 3. Jokią ypata negali buti Senatorium, ar reprezentantu kongresso, ar elektorium Prezidento ir Vice-Prezidento, ar użimtie koki ureda ciwiliszka ar kareiwiszka Suwienytose Wals-

tijose arba jeibkokioj walstijoj, prisiegusi, pirmiaus, kaipo sanarys kongresso arba kaipo uredininkas Suwienytu Walstiju, arba kaipo sanarys jeibkokios walstijos Legislaturos, arba kaipo iszpildantis ar tiesdariszkas uredinikas jeibkokios walstijos, del paremimo konstitucijos Suwienytu Walstiju, pristotu prie sukilimo ar maiszto priesz Suwienytas Walstijas, ar duotu paszelpa ir prieglauda ju prieszams. Bet kongressas, per nubalsawima dwieju treczdaliu balsu kiekwieno namo, gali pra szalintie ta uždraudima.

SKYRSNIS 4. Swarbumas wieszos skolos Suwienytu Walstiju, pripažintas instatais, pridejus skolas už neužmoketas algas ir atlyginimus už tarnysta numalszinime sukylimo arba maiszto, neturi but klausinejamas. Bet nei Suwienytos Walstijos ir nei jokia walstija negali apsimtie moketie jokios skolos ar obligacijos padarytos laike sukylimo arba maiszto priesz Suwienytas Walstijas; nieks negal reikalauti užmokesties už nustojima arba iszliuosawima (emancipacijos) wergo; bet wisos tokios skolos, obligacijos ir reikalawimai turi but laikomi už neteisingus ir tuszczius.

SKYRSNIS 5. Kongressas turi walia inwestie, per atsakanczia instatimdawystia, iszlygas szito artikulo.

ARTIKULAS XV. (1870)

1.SKYRSNIS Tiesa ukesu Suwienytu Walstiju balsuotie negali butie atimta ar sumažinta per Su-

wienytas Walstijas ar kokia walstija del jo kilmes, spalwos, ar pirmesnio buwio werguweje.

SKYRSNIS 2. Kongressas gali inwestie, per atsakanczia instatimdawystia, iszlygas szito artikulas.

Deklaracija arba apskelbimas nepriegulmystes.

KONGRESSE, 4 d. LIEPOS, 1776.

Apskelbimas per Reprezentantus Suwienytu Walstiju Amerikos, susirinkusius Kongresse.

Jeigu, begyje priepuoliu žmonijos, atsiranda reikalas, del wienos jos dalies, pertrauktie ryszius politikos, sujungianczius juos su kita tauta, ir užimtie terp galybiu žemes atskyra ir lygia wieta, prie kurios instatai gamtos ir Diewo daleidžia, tada, žinomas yra dalykas, akyweizdoje wisos žmonijos, jie gali apskelbtie priežastis, kurios priwerczia juos atsiskirtie.

Szitais teisybias mes laikome už akywas: — jog wisi žmones yra apdowanoti ne nykstancziomis tiesomis; jog terp tu tiesu yra gywybe, ir artinimasi prie laimes. Jog ant užtikrinimo tu tiesu yra perstatytas randas terp žmoniu, kuriam randui tikra waldžia arba galybe yra duota nuo pacziu žmoniu; jog, jeigu kokis nors randas pasipriesztintu tiems siekiams, yra žmoniu tiesa atmainytie arba praszalintie jy, ir pastatytie nauja randa, kuris butu paremtas ant tokios papedes ir jo galybe suorganizuota tokiu budu, kokis jiems iszrodys geresniu, del apsaugojimo ju no paojaus ir iszlaikimo laimes. Protas po teisybei pasakys, jog randai, senei insteigti, ne gali butie atmainomi del lengwu ir pranykstancziu priežasczių. Sutinkmei su

szituom, patyrimas parode, jog žmonijai geriau nukestie, jeigu blogas yra nukencziamas, negu patiems sau atlygintie teisybia per panaikinima tiesu, prie kuriu jie yra pripratia. Bet jeigu cziela eile piktadarysczių ir priespaudžiu, turincziu ta paty miery, nori žmonija pawergtie po neiszkencziamu despotizmu, tai ju yra tiesa ir ju prigulmyste numestie toky randa ir pasirengtie sau nauja apsauga del ju ateites. Toki kantrus kentejimai buwo szitu Kolioniju; o dabar yra tokis neatbutinas reikalas, kuris priwerczia jais prie atmainymo senosios systemos rando. Istorija dabartinio karaliaus Didžios Britijos yra istorija atnaujinamu skriaudu ir prispaudimu, kuriu mieris yra užkrauti tironybia ant szitu walstiju. Ant darodymo szito, paduosime pasaules wisuomenei apę jy faktus.

Jis atsisake pripažintie instatus, neatbutinai reikalingus del labo musu wisuomenes.

Jis uždraude sawo gubernatoriams iszduotie instatus neatbutinai rekalingus, o tik tada buwo galima tokius ingytie, kada jie buwo per ilgai užtensti, kol gawo no jo daleidima ir jeigu panaszus instatai buwo per gubernatorius wisai sulaikyti, jis wisai ant ju ne atkreipe atydos.

Jis atsisake duotie kitas reikalingas del didžiu apigardu žmonijos tiesas, iszemus tik tais, jeigu tie žmones atsižadejo sawo reprezentacijos legislaturoje — tiesas geras tik del tironu, o nepritinkanczias ir skriaudžianczias žmonis.

Jis suszaukdawo istatimdawiszkus kunus wietose nepaprastose, netinkancziose ir atogei no krau-

tuwiu wieszu dokumentu, wienintelei tik delto, idant priwerstie juos elgtiesi pagal jo siekius.

Jis po kelis syk iszwaike reprezentantu nama užtatai, kad su wyriszku stiprumu stengesi apginti tiesas žmonijos.

Per ylga laika, po iszwaikymui reprezentacijos, jis prieszinosi aprinktie kitus, per ka instatimdawiszkos waldžios, neturedamos sylos apginti žmonis, instume walstija, umame laike, in paoju nuo užrubežiaus ir in sumiszimus widuje.

Jis stengesi sulaikytie apgywendinima szitu walstiju; delto jis prieszinosi tiesoms naturalizacijos swetimžemiu, atsisake suteiktie kitas tiesas ant pakurstymo ateiwystes in szita žemia ir užbegdawo kelia apwaldymui žemes.

Jis dare painias administracijai tiesdarystes atsisakydamas suteiktie reikalingus instatus del insteigimo tiesdarystes galybes.

Jis padare sudžias prigulmingais no jo wieno walios, ant kiek tai riszasi su užlaikimu ju uredu, iszdawimu ir iszmokejimu ju algu.

Jis sutwere daugybia nauju uredu ir atsiunte gaujas uredninku del erzinimo musu žmoniu ir del ryjimo musu locnasties.

Jis laikydawo tarpe musu, laike sandaros, stowinczias armijas, be pristojimo ant to musu tiesdarystes.

Jis padare armija nepriegulminga ir augszcziaus stowinczia už ciwiliszka randa.

Greta su kitais, padare mus pawaldiniais tiesdarystes, kuri prieszinga musu konstitucijai ir ne-

pripažinta per musu tiesas, užtwirtindamas darbus tos tiesdarystes.

Už užlaikyma dideliu daliu apginkluotu kareiwiu tarpe musu.

Už apgynima ju, per tyczia iszduotas tiesas no bausmes už jeibkokia žmogžudystia, kurios jie dasileidžia ant gywentoju szitu walstiju.

Už pertraukima musu prekybos su wisomis dalimis swieto.

Už užkrowima ant musu mokeszczių be musu pristojimo.

Už ne daleidima musu, daugelyje priepuoliu, nauduotiesi isz sawo tiesu per suda.

Už gabenima musu per jurias del sudijimo už iszmislytus nusidejimus.

Už atemima liuosos systemos angliszku tiesu kaimyniszkoje prowincijoj, inwedima ten patwaldiszko sudo ir iszpletojima jo rubežiu teip, idant isz jos wienu sykiu padarytie paweiksla ir gera inranky del inwedimo tokios jau neapkencziamos waldžios szitose kolionijose.

Už atemima no musu "charteriu", panaikinima musu brangiu tiesu ir atmainyma isz pamato galybiu musu rando.

Už panaikinima musu locnos tiesdarystes ir apskelbima sawias syloje dawimo instatu wisuose musu reikaluose.

Jis iszsižadejo waldžios ant musu, kada gi ateme no musu sawo užtarima ir stengiasi intraukti mus į karia.

Jis plesze musu wandenis, draske musu kran-

tus, degino musu miestus ir ateme gywasty musu žmoniu.

Jis traukia dabar didelias armijas papirktu swetimžemiu del iszpildymo darbo isznaikinimo, iszdraskymo ir tironystes, kuris jau yra pradetas po apielinkybias su nežmoniszku pasielgimu ir sulaužymu insitikejimo, ko ne budawo amžiuose barbarizmo, ir jis yra netikiausias waldonas wisoje ciwilizuotoje pasauleje.

Jis užtikias musu wienžemius pagriebe juos ant juriu, idant su ginklu rankose eitu ant sawo kraszto ir butu skerdikais sawo draugu, sawo broliu, arba patys kristu no ju smugiu.

Jis sukele naminy maiszta tarpe musu ir stengesi pakelti musu parubežiuose gywenanczius nuožmius Indijonus, kurie jau yra gerai žinomi, jog beperstojimo kariauja, skerdžia wisus, be skyriaus amžiaus, lyties ir padejimo.

Kiekwiename priepuolyje tokiu apsunkinimu mes meldeme palengwinimo su didžiausiu nusižeminimu; ant tokiu nuolatiniu musu meldimu buwo atsakyta naujomis skriaudomis. Wieszpats atsižymejas tokiais reiszkiancziais tirona darbais, yra netikias butie waldonu liuosu žmoniu.

Teipgi mes ne užgawome musu Britiszku broliu. Laikas no łaiko mes juos persergejome apie pasikesinimus ju tiesdariszkos waldžios, kuri plete ant musu neteisingus instatus. Primineme jiems apielinkybias musu iszeiwystes ir musu apsigywenimo czion. Atsiszaukeme mes prie ju prigimtos teisybes ir didszirdystes, szaukeme juos, pasiremdami ant musu abelnos giminystos, idant pamestu

tais piktadarystias, kurios neadbutinai tures pertraukti ryszius musu brolystes ir susineszimu. Bet jie buwo kurcziais ant balso teisybes ir giminystos. Delto mes turime pasiduotie tam neatbutinam reikalui, kuris werczia mus persiskirti ir laikysime juos, kaip ir kitais tautas: prieszais laike kares ir draugais laike sandaros.

Todel mes, Reprezentantai Suwienytu Walstiju Amerikos, Generaliszkame Kongresse susirinkia, atsiszaukdami prie Augszcziausiojo swieto Sudżios, kaslink teisingumo musu mieriu, wardan ir galyben geru żmoniu szitu Kolioniju, iszkilmingai pripażinstame ir opskelbeme, jog szitos Suwienytos Kolionijos yra ir isz teisybes tur butie liuosos ir neprigulmingos walstijos; jog jos iszsiżada wisokios prigulmystes no Britijos karunos ir jog wisoki politiszki rysziai terp ju ir wieszpatystes Didżios Britijos yra ir tur butie wisiszkai sutraukyti; ir jog, kaipo liuosos ir neprigulmingos walstijos, jos tur pilna galybia atliktie tokius darbus ir dalykus, kokius neprigulmingos walstijos gali atliktie. Jog mes remsime szita deklaracija, su tikru atsidawimu, użtarimu Diewiszkos Apweizdos, abelnai priesz wiens kita prisiekiame ant mus gywasties, musu turtu ir musu szwento unaro.

Ant szitos Deklaracijos pasirasze:

JONH HANCOCK.

New Hampshire:	New Jersey:	Thomas Stone,
Josiah Bartlett,	Richard Stockton,	Charles Caroll
William Whipple:	John Witherspoon,	of Carrollton.

Mat. Thornton,

MASSACHUSETTS BAY.
Samuel Adams,
John Adams,
Robert Treat Paine,
Elbridge Gerry.

RHODE ISLAND:
Stephen Hopkins,
William Ellery.

CONNECTICUT:
Roger Sherman,
S. Hungtington,
William Williams,
Oliver Wolco.

NEW YORK:
William Floyd,
Philip Livingston,
Francis Lewis,
Lewis Morris.

Francis Hopkinson,
John Hart,
Abraham Clark.

PENNSYLVANIA:
Robert Morris.
Benjamin Rush,
Benjamin Franklin,
John Morton,
George Clymer,
James Smith,
George Taylor,
James Wilson,
George Ross.

DELEWARE:
Caesar Rodney,
George Read,
Thomas M'Kean.

MARYLAND:
Samuel Chase,
Wiliam Paca,

VIRGINIA:
George Wythe,
Richard Henry Lee,
Thomas Jefferson,
Benjamin Harrison,
Thomas Nelson, Jr.
F. Lightfoot Lee,
Carter Braxton.

NORTH CAROLINA:
William Hooper,
Joseph Hewes,
John Penn.

SOUTH CAROLINA:
Edward Rutledge,
Thom. Heyward Jr.,
Thomas Lynch Jr.,
Arthur Middleton.

GEORGIA:
Button Gwinnett,
Lyman Hall,
George Walton.

GALAS.

ŠIOS KNYGOS YRA GAUNAMOS PAS A. OLSZEWSKI,
3246-48 So. Halsted St., Chicago, Ill.

No. GAMTOS MOKSLAI. Kaina

65 Akyvi Apsireiškimai Sviete .... .35
66 Apie Žemę ir kitus svietus jų buvį ir pab. $1.00, Apd. $1.75
67 Apsireiškimai atmosferoje, meteorologija, $1.00, Apdar. $1.75
68 Biologija, mokslas apie gyvus daiktus.... .60
69 Dvi Kelioni į tolimą Šiaurę, ... .35
70 Gamtos Istorija, su paveikslais, .75, Apdaryta $1.50
117 Gamtos pajėgos ir kaip iš jų naudotis, $1.00, Apdar. $1.75
71 Geografija arba žemės aprašymas, $2.25, Apdaryta $3.00
73 Iš Kur atsirado naminiai gyvuliai ir augmenys, ... .35
74 Kada ir kokiu budu svietas sutvertas, .50, Apdaryta $1.25
75 Kada ir kokiu budu svietas gali pasibaigti, .50, Apdar. $1.25
76 Kaip gyvena augmenys. .... .50
77 Kiek Graikai ir Romėnai prisidėjo prie gamtos mokslo, .35
79 Oras, vanduo, šviesa ir pajėga. .... .55
80 Paėjimas organiško svieto. .... .55
81 Senų gadynių išnykę gyvi sutvėrimai, $1.50, Apdarytą $2.25
82 Žvėrys ir žmogus. Apie visokius gyvunus, $1.25, Apd. $2.00

KALBAMOKSLIAI.

111 Vadovėlis angliškos kalbos išsimokinti.... .40
112 Kaip rašyti laiškus liet. ir angliš. kalbose, $1.25, Apd. $2.00
113 Lithuanian Self-Instruction, ... .50
114 Rankvedis angliškos kalbos išsimokinimui, $1.50, Apd. $2.25
115 Rankvedis Gromatų rašymui, ... .50
116 Aritmetika. Mokslas skaitliavimo, ... .40
151 Žodynas lietuviškai-angliškos kalbos; dalis I. 3.50
152 Žodynas angliškai-lietuviškos kalbos; dalis II. 5.50
153. Žodynas, abi dalis I ir II vienoje knygoje. 8.00
154 Žodynas abi dalis I ir II gražiuose morocco apdaruose 10.00

APIE SVEIKATĄ IR LIGAS.

109 Hygiena, mokslas apie sveikatą, ... .50
78 Nematomi priešai ir draugai žmonių, ... .45

SAPNAI, MONAI, ORAKULAS IR JUOKAI.

142 Lietuviškas Sapnininkas, .75, Apdarytas $1.50
122 Naujas pilnas Orakulas, $2.50, Apdarytas $3.50
123 Paslaptys Magijos bei spiritizmo, ... $1.00
121 Tikri juokai. Rinkinys visokių juokų. .... .85
119 Žinynas. Knyga visokių žinių, $1.75, Apdaryta $2.50

THE LIBRARY OF CONGRESS

